

HERMAN SERGO Randerövel

HERMAN SERGO
Randerövel

HERMAN
SERGO

Randroõvel

ROMAAN

TALLINN
«EESTI RAAMAT»
1988

Kujundanud HELMUT POLBERG

Kaanel: O. R. L. von Ungern-Sternberg.
Tundmatu autori õlimaal Haapsalu Koduloomuuseumis,
H. Polbergi reproduktsoon.

Saateks

Etalgu oli see raamat kavandatud «Näkimadalate» IV osana, sest peamised sündmused on siingi seotud samade kallaste ja karidega. Ka esineb käesoleva teose nimitegelane parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg juba «Näkimadalates». Kuid «Näkimadalate» triloogia keskne sündmuste telg on vabade rootslaste võitlus oma õiguste eest, siin aga parun Ungern-Sternbergi saatust. Niisiis leidsin, et see peaks siiski olema hoopis omaette lugu uue pealkirja all.

Autor

ATTESTAT

Dass die uralte Familie Freiherrn von Ungern Sternberg der sich in verschiedenen Häusern in den Herzogtümern Liev-, Ehst- und Kurland, in Ostfriesland und im Königreich Schweden und anderen Ländern gewesen waren — — — —

TUNNISTUS

Et see ürgvana perekond, vabahärrad Ungern-Sternbergid, kes on asunud Läävi-, Eesti- ja Kuramaa hertsogiriigis, Ida-Friisimaal, Rootsi kuningriigis ning mitmel muul maal, on algselt pärit Vestfaalist, kus üks suguvõsa haru rajas Sternbergi krahvkonna, see on kinnitatud Rootsi kuninganna Kristiina poolt väljaantud tunnistusega.

Anno 1402 läks see krahvkond perekonnalepingutega üle krahvinna Schaumbergile ja von der Lippele, kuid üks teine suguvõsa haru elas juba ammu enne seda — nimelt Anno 900 — Saksamaal, mitte päritavatel, vaid eluaegsetel maavaldustel; Böömi hertsogi Vratislause ja Saksa kuninga Henricus Aucupise aegadel asusid nad Vestfaalist Böömimaale, kus nad vaprate sõjameestena endale maad said ja kanda kinnitasid ning seeläbi vabahärradeks tunnistati. Nagu maade põlisperemehed, järgisid ka nemad oma vürsti sõjakäikudel ja said väga vägevateks. See suguvõsa liin kestab veel tänapäevani.

On ürikuid, mis räägivad, et Svaabimaa hiilgeaegadel — aastatel 942 kuni 1487 — võtsid Sternbergide esivanemad

oma sõjakäikudest ja võitlesid vapralt nüühisti lahingutes kui rüütliturniiridel.

Samuti on perekonnadokumentide ja muude allikatega tõestatud, et Sternbergide suguvõsa oli nii Saksa kui Rooma riigi keiserliku perekonnaga veresuguluses, ja et ära tuus mõned neist: vabahärra Smilon von Sternbergi tütar — nimega Kunigunda —, kellest abielu kaudu jäid asevalitseja ja pärastise kuninga Georg Podiebradiga sai kolme vürstiriigi valitsejate esiema, tema vanim tütar Sidonia astus pühasse abielu Meisseni hertsogi Albertiga, sellest abielust sündis Saksa kuurvürst August. Teine tütar Catharina abiellus Ungari kuninga Matthias Corvinausega ja kolmandast, nimega Ludmilla, sai Liegnitzi hertsogi Friederic I abikaasa, kellest põlvnesid Brandenburgi markkrahvid, aga ka omaaegsed Preisi kuningad.

Anno 1370 astus vabahärra Peter von Sternberg abielu Määrimaa markkrahvinna Annaga, kelle isa oli markkrahv Johann Heinrich, riigivalitseja Karl IV vend, ja ema Tirolilt krahvinna Margaretha Maul. Elisabeth von Sternberg laulatati Anno 1473 Botzko hertsogi von Kuhrstadtiga, kes oli Böömi kuninga Georg Podiebradi poeg.

Edasi on tõestatud, et vabahärrad Sternbergid teenisid Rooma riigis ja ka teiste maade katoliku kirikutes püha paavsti saadikutenä ja puistsid sõjaväeteenistuses suure vapruuse ja murdmata truudusega silma, ning nende kuulus ulatub aastasade tagant tänase päevani. Neist olgu siin ära märgitud vaid mõned üksikud, nagu Bertholdus Sternberg, kes Anno 1247—1287 oli Würzburgi piiskop; Conrad ja Albert von Sternberg, kes pärast aastat 1269 olid Magdeburgi peapiiskopid. Vabahärra Adalbertus von Sternberg oli Böömi kuninga Venceslaus Ottokari äe, püha Agnese poolt asutatud Pühavaimu Ordu hospitali suurmeister. Kuningas Venceslaus Ottokar osutas Palestiinast tagasitulevatele sõjahärradele suurt soosingut ja neilt on pärit ka Sternbergide perekonna krahvlik liin ning punane kuusnurkne täht kuldsel alusel nende vapil.

Georg Ladislaus von Sternberg oli Böömi kuningriigi suurskantsler, Heinrich von Sternberg riigihoidja ja Anno 1441 Böömi alaealise kuninga Ladislause regent ning vabahärra Jaroslaus von Sternberg oli Anno 1241, kuningas Venceslaus Ottokari ajal, sõjahärra, kes Ollmützi all

tatarlasi lõi ja Saksamaa nende verejanuliste sõdalaste sissetungist ära päästis ning selle suure võidu eest kuninglikku õukonda auga vastu võeti ja nüüd juba peale tähe enda vapil võis avalikkudel vastuvõttudel kanda Böömi hertsogikrooni ja mantlit, nii on see veel praegugi Praha St. Agneta kirikus tema hauasambal kivisse raiutud.

Seesama vabahärra Jaroslaus von Sternberg sai pärast seda hiilgavat võitu sealtsamast Määrimaalt kingiks suure maavalduse, mis ta oli tatarlastest vabastanud (kuhu tema hiljem uhke Neu-Sternbergi lossi ehitas), pärast oli ta Määrimaa kõige kõrgem maavanem ja tema vapil, kus siiani oli olnud täht mäe otsas, muudeti see kuldseks täheks sinisel põhjal.

On ka täielikult tõeks tehtud, et mitmed vabahärrad von Sternbergid käisid Malta Johanniitide Ordu rüütli-tena Jeruusalemmas, kellest siin mõned ära märgime ja nimelt: Peter von Sternberg, Malta Johanniitide Ordu suulprior (kloostriülem), Mangold von Sternberg — 1281. aastal Königsbergi komtuur (ordupealik) Preisimaal; Michael von Sternberg — 1413—1422 Bretteni komtuur, siis feldmarssal ja lõpuks Saksa Ordu suurmeister Preisimaal, kes Kowonowi all poolakate vastu võitis suure lahingu, Friedrich ja Gottfried von Sternberg, kes Anno 1731—1755 olid Johanniitide Ordu rüütlid.

Nendesamade vastuvaidlematute tunnistuste ja dokumentidega on tõestatud, et vabahärra Johannes von Sternberg Jaroslause pärusmõisast, väepealik ja üks Böömi krahvide Sternbergide esiisast, tegi piiskop Alberti aegadel Anno 1211 Ungari rüütlite ja jalaväe eesotsas ühes Böömi sõdalastega suuri tegusid: seadis Ungari kuninga Andrease poja Colomanni gallialaste üle kuningaks, võitis Vene suurvürsti Mstislavi, oli enne Venno von Rohrbachi esimene Mõõgavendade Ordu meister, kes läks Liivi paganate vastu sõdima ja heitis alla suure osa Liivimaad. Tema käsu all olnud Ungari vägede juhatamisest on tulnud temale lisanimi Ungar, Hungaria, Ungern, mille ta pärandas ka oma järeltulijatele ja mida kannab selle suguvõsa põhjapoolne haru kuni tänase päevani.

Johannes von Sternberg saanud selle abi eest piiskop Albertilt Liivimaal maad, paavst aga lubanud teda kanda enda vapil 7 tähte.

Anno 1232 võtnud ta endale naiseks Liivimaa kuninga Kaupo tütre Hedvigi. Kaupol polnud meesjärglasi, kuna

tema poeg Berthold oli langenud 1210 Ümera lahingus. Seetõttu kinkis ta kõik oma valdused juba Anno 1217 kirikule.

Et Ungern-Sternberg oli suguluses Liivimaa kuningaga, palatub ka sellest, et vana vapp, mida nende isad kandsid kuni 16-nda sajandini, erines Liivimaa vapist ainult selle poolest, et Liivimaa vapi põhivärv oli punane, Ungern-Sternbergidel sinine. — — — —

(Tunnistus antud Liivimaa hertsogiriigi suursuguse rüütelkonna nimel vabahärradele von Ungern-Sternbergidele.)

Krahv Ludvig August Meller,
valitsev maanõunik
M. von Vegesack,
rüütelkonna sekretär

30. juulil 1779

PEINLICHE KLAGE

Allerdurchlauchtigster, Grossmächtigster Grosser Herr und Kaiser, Alexander Pawlowitsch, Selbstherrscher aller Russen, Allergnädigster Herr!

Oft schon hab ich vor diesem hohen Gerichtshof, um im Namen anderer über erlittenes Unrecht zu klagen oder Wahrheit und Recht zu verteidigen — — — —

KRIMINAALSÜÜDISTUS

Kõige läbinägelikum, kõige võimsam suur valitseja ja keiser Aleksander Pavlovitš, kogu Venemaa isevalitseja, kõige armulisem härral!

Sageli on mul tulnud selles kõrges kohtukojas teiste nimel kaevata ülekohtu üle või kaitsta tõde ja õigust, aga veel kunagi pole ma tundnud säärast sisemist värinat ja õudu kui täna, kus ma härra keiserliku komissari Tisci, kõrgelseisva Eestimaa kubermanguvalitsuse ja kõrgesti austatud Keiserliku Ülemmaakohtu korraldusel pean teie ette tulema kriminaalsüüdistusega, mis on tõstetud kogu inimkonna nimel kinni peetud ja vahi alla võetud välismaa kammerherra parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternbergi vastu. Juba üksainus pilk lihtsale kurjategijale ärritab igati, kellel ainult inimlikku tunnet südames on, kes tunneb hirmu, kes tunneb kaasa. Aga kui lõputult enam vapustab ja kurvastab säärane asi, kui tõearmastaja ja auväärse kohtu ette peab astuma suur-

auguselt sündinud aadlimees. Mees, kes on abielus ja perekonnaisa, mees, kellele loodus nii palju vaimuandeid ja kehalist jõudu on andnud, kelle nime tema perekond kannab, kes siinse aadli ehe on olnud, keda õnn on eba-harilikkude kingitustega üle külvanud, kes suurepärase, laegi akadeemilise kasvatuse sai ning oma looduslikke andeid veelgi enam õppimisega kuni kõrgema teaduseni välja arendas, nii et tema eriti oma hariduse, seisuse, võime ning võimatu töö ja tegevusega oma perekonna auks, oma seisuse uhkuseks ja provintsi heategijaks oleks võinud saada, kui mitte kõikidest kirgedest ohtlikumad: omakasupüüdmise, kadedus ja kurikavalus, lakkamatu sahkerdamine, kõige pühakspidamiseväärse teotamine tema üle võimust poleks võtnud. Temast on saanud põlastusväärne kurjategija, ta on teisigi ähvardustega ja meelehea andmisega vääralt teele juhtinud, ja kui nad seal olid, siis püüdis ta neid valevandumistega õigeks teha, oma ligipääsmatul saarel mitte kellestki hoolides.

Lõpuks siiski, tänu monarkhile, kes oma alamate heakäeliku ja julgeoleku üle järelejätmatusalt valvab, on ta Tema Kõrguse enda poolt seatud erikomisjoni määruse põhjal riivi ja luku taha pandud ning omast saarest kaugel ja seisab nüüd õiglase kohtu ees, et oma karistus vastu võtta. Asja kohtulik uurimine on iseäranis tarvilik seepärast, et riisuguseid alatuid kuritöid vähemalt Eestimaal seni ette tulnud ei ole.

Süüdistan välismaa kammerherrat parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternbergi alljärgnevas: — — — —

1. osa

Härrased ei anna õnnistust

«Ütle nüüd ruttu, Carl, kuidas sul läks selle asjaga?» küsis Anu, silmis läbematus.

«Härra oma õnnistust ei anna,» vastas meremehe nahkkuues noorevõitu tugev mees, päikesest ja meretuultest parkunud näol murekortsud, mida temavanusel õieti veel poleks tohtinud olla. Kuid ega Carl Johan Malmil peavaevast tõesti puudust tulnud. Juba kipriamet ise andis nuputada — kuidas laeva kiiremini ühest sadamast teise saada, sest tuuled-tormid, udud ja silmapiiri matvad sajud ei oota tellimist ega ütle ette. Ilmamärgid küll näitavad midagi, aga mõnikord veereb pagi kaela nii ootamatult, et isegi kajakas ei jõua eest kalda varju lennata. Ja nüüd veel see naisevõtmise sabin...

«Siis lähen proua jutule! Temal vähemalt naisterahva süda sees, saab ehk aru,» ütles vaevalt sälikeast väljajõudnud tüdruk, põllepaelad ümber peene piha pingul ning juuksed räti alla kokku keeratud, sõlm kukla taga. Kuid neid juukseid oli nii palju, et kogu kuhil ei mahtunud peitu. Mõni sõnakuulmatu hele salk piilus räti alt ikkagi välja, mille üle proual oli vahel ütlemistki olnud, sest toaneitsile säärane lohakas ei sobi, nagu ta noomis.

Aga üleüldse oli Anu sihukest sorti piiga, kellele küla poisid pühapäeva õhtul tee peal järele vaatasid ja ütlesid: «Näe, mihuke kõrge jala ja karme pööruga tüdruk!»

Need kaks noort inimest seisis Hohenholmi mõisa peahoone trepil, tüdruku tugevad, töödteinud käed laevavanema suurtes kämmaldes. Mõlemal oli õieti kiire, sest

kiprit ootas sadamas laev, tüdrukut aga mõisa tubade suurpuhastus, kuna õhtul oli oodata noorhärja Gustav Diedrich Ottot, kellele oli juba hommikul tõld Vahtrepa postiuisule vastu saadetud.

«Ei tahaks uskuda, et härragi nii ühe sõnaga on,» trööstis mees. «Oleme ju temaga siiani enamasti ühte jalga käinud. Ta on küll täbar ja vahel äkiline nagu püssi otsast, aga arvan siiski, et ta minuga just kõva kõva vastu panema ei hakka, kui talle tasapisi meelde tuletan kõiki neid varjulholdmiseväärt tegusid ja minu käest läbikäinud koostatud kaupu. Siis... Nojah, juba proua hõikab sinu!»

Tüdruk lipas uksest sisse, mees kiirustas trepiastmeid vahele jättes alla ning astus pikal sammul mööda liivarööpalist teed sadama poole.

Kuhu tal õieti mujale minna oligi. Kodutare polnud küll kaugel, siinsamas mööda rannarada poole tunni tee, aga mis kodu säärane on, kus pole ühtki elavat inimhinge ootamas. Polnud koguni lehma ega lammast ammumasmälgimas, ei kukke-kanu õue peal siblimas ega seapõrsa rulgamist. Ei koera haukumist kuudi kõrval ega hobuse hirmuhoiust kopplala taga. Ja mis iseäranis veel nüüd süda-kuulama vaevaks, oli see, et õues koguni kaevutee rohtu kasvab, peenardel malts ja ohakad. Ainult vanaisa Clemeti ülesrautatud elud-majad seisis veel kindlalt omal kohal, seinapalgid kõllisevkvavad, ja töötasid vastu pidada teisegi kuuskümmend aastat. Vanaisast teadis ta ainult kuulu järgi. Olnud laevavanem nagu temagi. Skalluse kiprit ning tema mehetegusid mäletasid veel vaid kirikuküla vanemad, rootslased. Ja muidugi mäletas ka ema Agneta, kes oli Clemeti kõige vanem laps. Vanaema Walborgist seevastu teadis emagi üsna vähe rääkida, sest Walborg suri noorelt. Jälge polnud koguni tema hauakohast. Ta olla ise enda elule käe külge pannud ja seetõttu maetud kirikuküla taha pühitsemata mulda. Ei risti ega nime.

Kuid Skalluse kipri teist naist Getterit, ema kasuema, mäletas Carl Johan veel ise.

Paari aasta eest oli ema Agneta pöduraks jäänud ja kutsus siis enda juurde elama oma kõige noorema poja Carl Johan, kelle ta oli sünnitanud alles pärast vilekümnenadat eluaastat ja kellel polnud veel oma kodu ega kollet. Carl Johan läkski Reigi Skallusele, mille päriseks antud elud-majad ja põllulapp olid üsna kohaseks elu-

asemeks mehele, kes oma leiva ja kõrvase saab merelt. Kuid tal tuli Skallusel õige pea üksi jääda. Nüüd puhkas ema Agneta juba üle aasta Pihla kirikaial ning Skalluse lehm-lambad, kuked-kanad olid endale leidnud uued pere-naised. Ei saa ju laevakipper merelt loomi sööta.

Oma perekonnanime oli Carl Johan laenanud sünnikodult Malmi tarelt. Igale poole paberitele, kuhu tal nüüd tuli alla kirjutada, märkis ta Carl Johan Malm, otsekui oleks tal priinimi nagu linna elama läinud meestel. Seda oli talle õieti ette pannud härra ise, sest nii olla kiprile auväärsem. Ees- ja isanimi näitavad liiga selgesti talupojapäritolu, mõni võiks koguni arvata, et ta on sunnis-maineline ori.

Ja mis talumees ta oligi. Sündimiselt vaba rootslane. Viieteistkümnesealt läks laeva peale meresõidutarkust õppima. Küllap oli tal vanaisa Clemetilt päritud pea, mis jaksas kinni võtta niihästi kirjatarkust, keeli kui ka kursipanemise kunsti. Kompassikaared ja nurgakraadid jäid meelde mõnekordsest vaatamisest. Juba paarikümneaastaselt sai Carl Johan kipripaberid kätte. Enam polnud Soome ega Riia lahes ühtki maanukki ega tuletorni, mida ta ei tundnud. Kompassi ning logi järgi oskas minna koguni Saksa- ja Madalmaade sadamatesse.

Juba enne Reiki elama asumist oli ta Hohenholmi Unguruga kiprikauba lukku löönud. Kaubateo juures oli parun temalt nõudnud pisut omamoodi lubadust — et kipri käed ja pea tehku oma töö, aga keel seisku vakka. Sest see olla härrale kasuks. «Ja härra kasust saab ka kipper oma osa,» ütles Ungur. Laevavanem oli Ungur Näkimadalate-askeldustest üht-teist kuulnud ja see vaikimisele manitsemine ei tulnud talle ootamatult.

Noor kipper pidas paruni sõnad meeles ja seepärast usaldas Ungur talle kõige kallimad lastid, kõige enam kurja silma kartvad kaubad. Prikk «Moriām», millega Carl Johan sõitis, oli Ungur esimene Öseli rannas ehitatud laev. Hea minekuga alus, praegugi veel igati viss, pumbad peal ainult kombe pärast. Nüüd oli parunil juba teisi laevu — tükki kolm-neli. Tublid kiprid selle paruni juures leivapuudust ei tundnud.

Leivateenistusega oli Carl Johanil siis kõik ühel pool, kuid nüüd tegi muret naisevõtmine. Küljeluud oli kohe hädasti vaja. Seda nõudis talu, seda nõudsid kipri eluaastad. Neid oli tal turjal päris hea hulk, kolmkümmend

juba tšis. Ja mis sa hing ootad — lapsed tuli ju ometi rannupõlves üles kasvatada. Kauem seda asja edasi lükata ei andnud — kohe mitte kuidagi.

Pruudi oli Carl Johan leidnud päris ootamata kombel. Minevat aastal, kui ta esimeselt kevadiselt Revali-reisilt tagasi jõudis ja läks mõisahärrale aru andma, jooksis talle hääberli häämaras trepikojas tüdruk otse sülle. Kipper sasis pilgal ümbert kinni ja viis ta akna alla, et vaadata, kuidas see püütud rannupoeg välja näeb. Ja seal sai naisevõtmõtetega laevavanemale otsemaid selgeks, et teist parajamat ilmaist enam ei leia, mine kas või Inglismaani välja. Inglismaal oli ta kunagi õpilasepõlves tõesti ära käinud, sealt kaugemale aga purjetavad vaid ulgumerede kõige suuremad seilajad.

Järgnevatel mõisaskäikudel ei sattunud Carl Johan Anuga kokku enam juhuslikult. Kord talvel, kui laev seisis, leidis kipper piiga pühapäeval kirikuõuelt ja pärast jumalateenistust kõndisid nad üheskoos Reigi poole. Carl Johan viis tüdruku Skalluse õuest läbi ja piiga usaldas koguni üle tare lävepaku astuda. Ja varsti olid neil jutud ühise leivalauduba kohta ühel pool. Paariminekuks puudus ainult paruni luba.

«Väli kirikumõisa rootslaste seast või pane mõni Kärdali tüdruk tanu alla. Oled ju vaba mees, ja niipea kui olete mu mõisapligaga oma jah-sõna altari ees ära ütelnud, on ka tema sinu järgi prii ning proua oma kõige tublimast tootõdrukest lahti. Milleks siis oleme lasknud talle õpetada kokakunsti, lauakatmist ja koguni saksa keelt? Proual on teda väga vaja niihästi magamisetoas, koristamisel, pesupesemisel kui ka söögiaegadel. Mõis on ju väike, siin pole mõtet iga töö peale eraldi inimest pidada. Selle tüdruku sai proua Palmse mõisast sugulastelt kingituseks. Siis oli Anu alles kümneaastane, ta on meil nõnda-ütelda omakasvatatud loom, ja nüüd peaksime ta jumalamuidu ära lubama, kui ta alles hakkab tööga tagasi andma, mis ta peale on kulutatud... Ei, kulla kipper!» Nii oli härra Carl Johan kosjajutu pikalt-laialt tühjaks teinud.

Carl Johan Malmil polnud aimu sellest, et tema vanaisa Clemet Bengtsson oli omal ajal Vaimeli mõisa valitsejaga ligikaudu samasuguse jutu maha rääkinud ja niisamuguse vastuse saanud. Siis, kui käis vanaema endale naiseks kauplemas. Ega ka mitte sellest, et samas kirjutustöös, kus tema oma naisevõtupalve Otto Reinhold Ludwig

von Ungern-Sternbergile ette seadis, oli ka tema vanaisa praeguse herra vanaonuga enam kui kord tõsist juttu ajanud. Ning muidugi ei teadnud ta, et nende jutuajamiste tagajärjed jooksevad kõrvuti nagu rattarööpad. Hohenholmi mõisahärra aga ei osanud omakorda arvata, mis tema äraütlemine talle lõpuks maksma läheb.

Mõisniku enda pilgule Hohenholmi härraste eluhoone mingit silmailu ei pakkunud. Kõrge punane kivikatus paistis pargi poolt vaadates küll päris kena, kuid lähemale minnes võis näha, et krohv on maja seintel üsna laiguline, trepiastmed murenenud, laiadel välisustel nikerdu- sed päikesest ja tuultest luitunud, lakk sügisvihmadest maha pestud. Juba Jacob Engelhardt von Ungern-Sternbergi aegadest peale polnud seda eluhoonet keegi kohen- danud, ei tema eest õiget hoolt kandnud ega enda päris- koduks pidanud. Iga uus rentnik püüdis sealt ikka pääseda paremale elujärjele. Ja kui minna veelgi kaugemale mine- vikku, siis olid De la Gardie'dki enam sõjahärrad ja kõr- ged ametnikud kui mõisa peremehed. Siia tuldi üksnes haruharva kas jahile või joomapidusid pidama.

Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg oli enne Hohenholmi asumist küll lasknud mõisa sisemised ruumid elamiskõlblikumaks kohendada, kuid ei mõelnudki, vähe- malt esialgu, uue ja uhkema hoone ehitamisele. Ehitas paatisid ja laevu, tiirutas Näkimadalate ümber, ajas raha kokku vilja, viina ja paljude muude kaupade ostu-müü- giga. Tegi äri küll lubatud, küll keelatud kraamiga. Tub- listi tulu sai muidugi ka Näkimadalate rannaõnnistusest.

Hohenholmi häärberis oli üksainus suurem ruum, mida vaevalt võis saaliks kutsuda, siis paar-kolm otsakambrit ja teises tiivas veel mõni tuba magamiseks ja lastele. Peale selle madala juurdeehituse katuse all teenijate kambrid. Mõelda, härraste jaoks polnud kümnet tubagi! Kolm poissi — Gustav, Peter ja Heinrich — elasid omal ajal kõik ühes toas nagu sõdurid kasarmus. Tütar Auguste pidi lastepreiliga kambrit jagama. Nüüd oli muidugi juba lähedam, sest Gustav viibis Peterburgis ja Haapsälu Sta- ckelberg oli tütre majast viinud. Ning varsti pidid teis- telgi poistel sõjakooli astumiseks aastad täis saama.

Oli 1705. aasta südasuvi ja paažikorpuse lõpetanud Gus- tav mõneks päevaks puhkusele lastud.

Alles öhtu eel kihutas tõld, kaks kimlit ees, Vahtrepalt tulles mõisa peatrepi ette. Härra, proua ja nooremad ven- nad olid Gustavit vastu võtmas, suudlemas ja uhket mundrit imetlemas. Läbi saali akna aga piilusid toatüdru- kud Anu ja Madle. Noorhärrast oli saanud mees mis- sugune! Nüüd pealekauba ohvitser. Isast vaata et veelgi pikem, ülemisel huulel juba vurruhakatise tume triip. Ollesine lai ja ille nagu noorel härjal. Trepist üles joos- tes võttis kolm astet korraga, nii kiire oli tal hulga aja tagant oma vana kodu üle vaadata, ning teenijapiigad jõudsid vaevu eest peitu.

«Ja nägid, Madle!» ohkas Anu, kui tüdrukud oma pisi- keses valvetoas hinge tagasi tõmbasid.

«Küll ikka munder võib mehe ilusaks teha!» ohkas Madle.

«Et ole see ainult munder, selle sees on ikka kah midagi,» polnud Anu nõus, et Madle ainult noorhärja rii- doid kiidab.

Need kaks härrastemaja teenijapiigat ei teinud päevast päeva ainult kõrvuti tööd, vaid olid ka kasuõed ja usal- dused teineteisele oma südamesopi viimase kui saladuse. See tähendab, et Madle usaldas Anule kõik, Anu aga Madlele peaaegu kõik.

Madle oli aidamees Reinu tütar. Ja kui Anu aastat lahkeks tagasi Palmsest prouale kingiks toodi, siis anti ta alguses Reinu ja tema naise Mari hoolde. Aidamehel oli mõisa tallide kõrval õsmik ja peale poeg Kaarli, kes nüüd teenis herra toapoisina, ja tütar Madle tal muud peret polnud. Üks laps rohkem või vähem, arvas Rein. Seda enam, et nüüd võis aidamees mõisa salvest aasta kohta tündri vilja rohkem võtta. Rein oli üldse sedasorti truu teener, kelle arvamusel ja mõtled härraste omadest pea- negu kunagi lahku ei läinud. Ka siis mitte, kui teda kästi viljasalvedele topeltpõhjad teha, et sinna vajaduse korral peita Näkimadalatelt toodud riiderullisid, nahapuntraid, lõunamaise veini pudeleid, tubakapakke ja veel jumal teab millist välismaa kaupa. Kirikuküünaldest saati. Kaugetes keeltes kirjad peal. Maalitud küll punase, küll sinise vär- viga.

Veel enne leerist lahtisaamist hakkas Anu ühes Madlega härraste tubades tööl käima. Algul tuli neil peamiselt

õppida — koristama, keetma, prouat riidesse panema ja saksa keelt rääkima. Härra küll mõistis ka maakeelt, rääkis ise seda päris sorinal, kaugelt kuuldes ei saanud arugi, kas kõneleb härra või mõni külamees, aga proual oli raske eesti sõnu omaks võtta.

Kuigi piigadel oli koduks aidamehe osmik, anti neile siiski ka mõisamaja tiibhoones oma nurk, kus nad võisid proua kutset oodates valvata. Ja siin nad nüüd olidki. Seniks päevasest tööst hinge tõmbamas, kuni noorhärja tulekust segilöödud proual õhtusöök meelde tuleb.

Sel ajal jõudis Anu oma südamelt Madlele tüht-teist ära rääkida.

«Carl käis täna härra juures mind endale tahtmas, aga ei saanud kaubale.»

«Kas härra panj liiga kõrge hinna peale või?»

«Oleks hind, siis võiks korjata ja maksta, aga tema ei tee kuulmagi... Ei anna ja kõik!»

«Oleks minul tahtjaks säärane, kel laev käes ja mere- teed selged,» ohkas Madle. «Vaba mees pealekauba.»

«Mis need mered ja teed aitavad?»

«Läheks kas või ilma otsa ja seaks kusagil muul maal elujärje sisse,» ütles Madle. Lisas siis ohates: «Aga ei Carli-sugused mehed mind taha, neile hakkavad silma ainult sihukesed pikad, peened ja ilusad nagu sina, Anu.» Seda öeldes polnud Madle hääles kadedust. Tema ainult mõtles nii ja miks pidi ta seda hammaste taga hoidma.

Ning ega Madle mõtted vale rada liikunudki. Ta oli tõesti tupsakas ja tugev, ulatus Anule ainult õlast saati. Ei paindunud tema piht nagu Anul ja nagu oli tal tedre- tähniline, eriti kevaditi, ning juuksed punakat helki. Neid ei julgenud ta näidatagi. Parema, kui olid räti all. Kord pühapäeva õhtul oli üks poiss Silmajõe trummil tal liniku peast ära tõmmanud ja hüüdnud: «Vaadake, Madlel juuksed põlevad nagu mustlase lõke, pistame ta pea vett!»

Aga kõigest hoolimata olid Madle silmad elulusti täis, ja ehkki tal endal polnud veel kedagi, kes teda tahtnud oleks, tundis tema süda Anu õnnele ja õnnetusele kaasa. Õnnele, et kasuõel on sihuke mehine mees kosilaseks nagu Carl Johan Malm, laevavanem pealekauba, ja õnnetusele, et parun keeldus tüdrukut ära andmast.

Madle sai isegi aru, et «ilma otsa» minna on kergem sõnade kui tegudega, ja oli lõpuks nõus ka sellega, et enne tuleb käia proua jutul. Küllap proua hakkab mõt-

luma, et kui teda oleks omal ajal keelatud härrale, mis oleks siis tema süda tundnud. Ja oskab seetõttu ehk ka tema murest ja kahjust osa võtta.

Kui sa teaksid, Madle, Carl on mulle nii kallis, et kui keegi nõuaks mult silma väljatorkamist, käe maharaiumist, kas või hingeõnnistust... Tema eest annaksin kõik.

«Aga kas Carl sihukest poolpimedat ja ühekäelist naist ootab tahaksid,» kõhkles Madle.

«Seda ma temalt kord küsisin ka. Et kui nüüd ühel päeval kukun alla mõisa põõningult ja jään vigaseks või poletan kõõgis keeva veega näo ära, murratan talvelibedaga jalaluu, hakkatan lonkama, kas ta siis ka veel mind naiseks tahab?»

«Ja tema?»

«Ütle, et olgu ma kurtum ja jalutu, kasvagu mul kas või sarved pähe, niisama armas oleksin talle ikka.» Anu ohkas. «Ilma minuta ei saavat ta üldse elada, surevat ta.»

«Küll need mehed oskavad ka rääkida,» tegi Madle end elutunnetuseks. Mõtles pisut ja küsis siis: «Aga ütle nüüd, Anu, kohe puhtast südamest nagu altari ees armu- lauski, kui sa Carl oleks sunnismaine ori nagu sa ise, kui ta poleks laevavanem ega elaks päriseks ostetud talus ise- oma maa peal, kas sa teda siis niisama kalliks peaksid ja niisama tuliselt endale tahaksid?»

«See annab muldugi poole juurde,» ei mõelnud Anu pikemalt. «Sa, Madle, tead ju ise: niipea kui me Carliga hakkame oma jah-sõna ära ütlemise, olen ka mina vaba. Pole mul enam kellegi ees vaja koogutada ega kniksu teha. Oma asi, kas ütlen mõisaprouale tere, kui ta vastu tuleb, või jätan ütleмата. Elan oma maa peal ja ka teo- tegemist pole. Mees teenib iga päev puhast raha. Toob mulle kaugetest linnadest ilusaid riideid. Elan üsna nii- sama hästi kui mõisasaksad. Ja veel: lähen siis kunagi talusse mõisa isa-ema ja vendasid-õdesid vaatama — vaba mehe naine, peaaegu proua!»

Kõike seda südamest välja vuristades löid Anul silmad ette, nagu lõkendama. Kuid Madle jahutas oma oota- matu asjast arusaamisega ta õhina maha:

Ütlesid, et Carli vabadus, laevavanema au ja päriseks ostetud elamine annavad talle poole hinda juurde. Aga mida suuks ka teistmoodi öelda: kui Carl oleks samasugune

purupaljas maaori nagu sa ise, siis poleks ta sulle pooltki nii armas. Eks?»

Enne kui Anu jõudis sõnagi vastu kosta, helises proua kell ning piigad kiirustasid õhtulauda katma.

*

Õhtulauas istusid peale proua ja härra veel nende kolm poega: Sankt Peterburgist tulnud vähe üle paarikümne aasta vana Gustav Diedrich Otto, viieteistkümnene Peter Ludwig Constantin ja üle esimese aastatosina jõudnud Heinrich Georg Eduard. Kuna külalisi polnud, ja neid ei käinud Hohenholmis viimasel ajal peaaegu mitte kunagi, oli ka kõigi riietus lihtne ja kodune. Härral olid poja kojutuleku puhul ainult krooked kaela ümber ja varrukatotstest paistsid Madle targeldatud kätised, kõik kolm poissi istusid kodustes kuubedes, ka Gustav oli endalt mundri maha heitnud, ning proualgi korsett kinni nõõrimata, seljas õhuke suvekleit. Ja mis sel viiendat aastakümnet astuval naisel, kes karja lapsi ilma toonud, enam korsettki aitab. Või kelle jaoks seda ilu ja riideuhkust taga ajada, kui Otto Reinholdil pole selle nägemiseks peaaegu üldse silmi ning võõraid külla ei kutsuta. Või kes see tulla tahakski. Ümberringi puha vaenlased, ei ühtki sõpra...

Ka laual polnud midagi haruharva nähtavat. Lihtne jõuduandev toit, millest kõht täis saab, ei mingit uhtumist teeveega ega sinna juurde head-paremat pettusekraami, mis enne allaneelamist suus ära sulab ja olematuks muutub. Härra tugev keha nõudis püstiseismiseks, hobuse seljas püsimiseks ja merelkäimiseks liha, kaalikaid, kartuleid ja kanamune. Vahetevahel sekka klaasitäie veini või harvasti ka kangemat. Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg ei teinud endale söögikordasid lõbuasjaks, vaid tema päeva peamine sisu oli töö, olgu siis käte või pea vaev, aus asjaajamine, poolpettus või lausröövimine. Ja töö eesmärk oli raha. Sest raha andis enamiku, mis inimesel ilmas vaja läks. Äraelamise, kuulsuse, võimu. Ainult üht sa selle eest ei saanud — sõpru. Igatahes mitte tõelisi. Pigemini aitas raha neid kaotada. Võib-olla sellepärast polnudki Ungrul kunagi külalisi. Ei kutsutud ega tulnud nad ka kutsumata. Õige neid vaja! Tulevad, suured vatsad ees, rahulolevad näod peas, nuhivad ringi,

mina res libedad, tagaselja kutsuvad sind randröövliks.

Tõlku kandis lauale Anu, Madle aitas köögist kohale tooma. Mujal mõisates oli toapiigadel omaette töö, lauda katelid muud teenrid. Aga siin peeti ainult kokkasid köögis ühenduse ameti peal, toatüdrukutel oli tuhat tegemist. Anut ja Madlet küll jätkus kõikjale, ja mitte ainult tööle. Ühtlasi maksid kusagil kaugemal, majast väljas, siis kajas tüdrukute laulust, naerust ja jumalavallatust lõkerdamisest korraga iga tuba ja nurk.

Ja see viimane oli neil ka küljes, mis kõikide mõisate teenotajapiigadel, nimelt läbi lukuaugu kuulata ja piiluda. Kuulata, mida saksad räägivad, ja näha, kuidas nad oma kahvilitõega taldrikutelt toitu õngitsevad ning seda kanamokkadele kaupa suhu pistavad. Lauas käis kogu aeg üks juut ja radkimine, just nagu oleks mokalaat söögiajal penast, aga kõhutäitmine päris kõrvaline.

Ühel õhtul näis Hohenholmi mõisa härrastel kõhutäitmine hoopis ülearune töö olevat. Vaagnad, liuad ja kannad rändasid laualt kööki tagasi peaaegu niisama täielt, nagu need tuues.

Anu silm vaatas, kõrv kuulas. Lukuauk oli paras suur ja ukse polnud külgi paks. Algul rääkis peamiselt Gustav Diedrich Otto. Kõneles Peterburgi elust, väeülematest ning üldse asjadest, millest Anul oli raske aru saada. Aga seda mõistis ta küll, et härra polnud rahul poja rahakulutamisega, kuid proua andis noorhärrale õiguse.

Ara sa, poiss, mitte loodagi, et hakkad nüüd, kus sind ohvitseriks ülendati, rohkem raha saama,» kõneles härra. «Mulle ei saadetud omal ajal kodust ühtki kopikat, aga ometigi tõusin Madalmaade laevastikus kapteni aukraadi ja koguni Poola kuninga kammerhärriks.»

«Ei ole omal ajal,» läks noorhärra hääl päris valjuks.

Taapileval on hoopis teisiti. Kas sa ise ei taipa, et kui ma hakkkan seal kerjast mängima, käib see ka sinu aju peal? Ja ma oleksingi juba kõrvust saati võlgade sees, kui mitte...» Gustav Diedrich Otto jäi korraga vait, just nagu oleksid ta sõnad vastu seina jooksnud.

«Kui mitte...?» nõudis parun.

«Kui mitte mina poleks talle lisa saatnud,» teatas nüüd proua teibest lauaotsast ja lükkas liua äkilise liigutusega remule. Väiksemad noorhärred tõmbasid pea õlgade vahele nagu kartes, et nüüd läheb lahti. Ja läkski.

«Aga, Magdalena Charlotta!» Härra pidi peaaegu püsti

kargama. «Kas ma pole sul selge sõnaga ära keelanud minu seljataga kulutusi teha? Peaksid isegi teadma, et liigne raha laste käes on mürk, mis võib neid ära kihvtitada. Aga eil Just sina, kes sa peaksid olema kokkuhoidlik perenaine, maja lukk, nagu öeldakse, rikud lapsi, keda sa ise oled ilmale toonud, ja pillad tuulde mu vaevaga kogutud varal»

«Vaevaga kogutud... Näkimadalatelt tuleb seda vahel nagu taevamannat,» nähvas noorhärja Gustav.

«Sina, kutsikas, tead! Pea suu, või ma veel õpetan sind!» Otto Reinhold Ludwigi põsearm läks tulipunaseks, nagu oleks ta äkki nuudiga üle näo saanud.

Proua aga, kelle suust ettemõtlematult väljalipsanud saladus oli meeste meeled lausleekidesse lõõnud, püüdis tuld jõudumööda taas kinni matta:

«Otto! Ja ka sina, Gustav! Papal on õigus. Tema näeb tõesti suurt vaeva, et meid sellest vaesest mõisast kuhugi viisakamasse paika üle viia, ja selleks on vaja palju raha. Katsume siis tulevikus teda paremini toetada... Kas lubame?»

Need sõnad jahutasidki kergesti plahvatava Otto Reinholdi ja isasse läinud poja selleks korraks maha. Kövadele sõnadele järgnesid pehmemad ja mõisahärja hakkas üle hulga aja koju tulnud pojale oma tulevikukavatsusi selgitama. Kuid nüüd märkas proua, et tarvis praevaagnad magustoiduliudade vastu vahetada, ning helistas käepärast pandud kellukest. Anu astus susside kassisammul kõigepealt ukse tagant kaugemale ja läks alles siis sisse.

Teenijapiiga toimetamise ajal oli niihästi vanadel kui ka noortel suu nagu vett täis. Sõnagi ei lausunud. Alles kui Anu oli viimase tarvitatud toidunõu ära viinud ja ukse kinni lükanud, jätkus jutt.

Anu andis vaagnad-liuad Madlele ning asus taas luku-augu juurde.

«Kuulake nüüd hoolega, mis plaanid ja mõtted mul on ja kuidas neid täide viia,» lausus härra. Pani oma lusika lauale nagu märgiks, et tuleb pikem jutt. Tema kantis otsaesine oli pisut kortsus, kõrvade kohal härmatanud juuksepiir. Juba hall mis hall, vaatas Anu. Aga muidu on Ungur veel terve, tugev ja turd mees, ei jää oma jõu poolest alla ühelegi nooremale. Ja ka mõistusest, ehk seda küll otse mõõta ei saa, pole vanahärral veel

puudu. Sest üks need, keda ta oma kaubategudel petab ja hääleb, pea temast lollimad olema.

Ole tosin aastat olen teinud tööd ja kogunud vara, et ma saaks majapidamist siit kivikangrute otsast parematele mandele asutada ja peret avaramatesse eluruumidesse viia. Nüüd võin juba loota, et asjad hakkavad varsti lihtsamaks. Sina, Magdalena Charlotta, juba tead, ma räägin seda peamiselt poistele, neil on aeg mu mured omaks võtta. Sest kellele ma seda kõike lõppude lõpuks teen? Mitte ainult endale, vaid ka järeltulevatele põlvedele.»

Otto Reinhold rüüpas lonksu veini ning jätkas:

«Võin teile juba täna ütelda, et Grossenhofi mõis on minu omaks kui minu oma.»

Noorhärjade pead nõksatasid taldrikute kohalt üles, lükkud magusa tarretisega jäid poolele tee pidama.

Hakkasin selleks asju ajama kohe pärast siiatulekut... Nagu teada, pärandas Ebba Margareta Stenbock omal ajal oma pojale Karl Magnusele Eestimaa mandri mõisad, nagu Kolga, Viimsi ja teised. Aga Jakob Pontusele Grossenhofi, Putkaste, Partsi, Vilivalla ja kõik muud Dago saare valdused, Niikaia, kui Jakob Pontus Peterburgis keisrinnatööd ja laia elu elas, mängis Grossenhofis peremeest tema vend Karl Magnus.»

Härra jõi vahetaks ajaks vait ja vaatas kordamööda iga poistele nagu kahtledes, kas ikka maksab kõike ära rääkida. Jätkas siis:

Juba kümme aastat tagasi oli Jakob Pontusel üle viie-tuhatu tuhande rubla võlga. Ka Karl Magnus elas oma laenu varal kui iseenda tuludest. Ma uurisin välja, kas neile olid laenanud, ja ostsin Stenbockide võlakirjad. Selleks ajaks, kui Jakob Pontus mõne aasta eest vana lükk ja vennalt Karl Magnuselt Grossenhofi enda kätte võttis, oli ta mulle nende võlakirjade alusel juba suure summa võlgu, aga nüüd võin kas või tänapäev tema mõisa okejonile määrata. Raha tal ju pole, sugulased, tuttavad ja sõbrad kuivaks laenanud.»

Küllap sa, Otto Reinhold, nüüd ikka pisut kiitled ka oma okejonijutuga,» ütles proua vahele. «Grossenhofist on juba kaua oma sada tuhat, loss üksi maksab üle viie-tuhande. Eestimaa kõige uhkem mõisa eluhoone. Nii palju ta sulle ometi võlgu ei ole... Ja teiseks, te olete ju ometi kahe vennad, omaaegsed sõbrad, teenisite kunagi ühes kubernamendil ja isamaad.»

«Ei maksa sõprust ja äri omavahel ära segada,» ütles härra. «Hea küll, teate isegi, et hiljuti protsessisin omalt vennalt Johannilt välja Vana-Kuuste ja vahetasin selle Neuenhofi vastu. Nüüd pakun Stenbockile Grossenhofi eest Neuenhofi ning sinna juurde kõigi tema võlakirjade katkirebimist. Pole ta sellega nõus, siis tuleb oksjon. Seda häbi ta ju endale ei soovi. Vahetamine näeb tüki ausam välja.»

«Otto Reinhold,» ohkas proua, ehkki paistis, et temalegi oli meeltnööda pääseda kord Grossenhofi uhke lossi pere- naiseks. «Otto Reinhold, oma vendadega oled sa tülis tes- tamendi pärast, Stenbockidega on sul vana vaen. Kõik, kellega sa varemini hästi läbi said, on sulle selja pööra- nud. Kes me siis oleme? Röövlid, vargad, petised või alamast soost?»

«Nad kõik on kadedad selle üle, et mina oskan ka siin, lagedal ja kivisel rannal, vara koguda, näitan neile, mida võib üks tugevate käte ja lahtise mõistusega mees. Neil on head maad, aga võlad kaelas, mul siin kivikangrute otsas raha nii palju, et ostan mõisaid juurde... Annan oma aadlimehesõna, et juba mõne aasta jooksul saab minu omaks kogu Dago saar. Varsti tuleb Hohenholmile lisaks Grossenhof, peagi ka Partsi, Putkaste, Vilivalla, Soonlepa, ja mis sellest saarest siis enam järel on — ääremaade metsapadrivid. Aga kui Stenbock tõrgub, küll me talle rohtu leiame. Teeme ta tallealused tuliseks. Sa, Gustav Diedrich, peaksid veel mäletama omaaegseid võsalahin- guid?»

Gustav puhkes lõbusalt naerma.

«Jah, see oli kohe päris sõda. Mõisate piirid olid ju segased ja nii me siis läksime ja võtsime puid otse Gros- senhofi mõisa külje alt. Nema kaigastega vastas. Lõime kord kaks nende talumeest oimetuks — tea kas enam üldse jalgu alla võtsid. Stenbocki ennast ajasime taga. Aga tema oli ratsa ja pääses plehku. Ja kui palju rahvast me neilt ära võtsime! Ütlesime, et elavad meie maade peal. Isegi kohtu hammas ei hakanud peale.»

«Veel praegu pole meie vahel selget piiri ega ristikivi- sid,» ütles härra muiates. «Aga varsti ei olegi neid enam vaja, nagunii kõik meie päralt. Üle kümne aasta on kül- vatud, tarvis ka lõikama hakata...»

«Aga ära unusta, et Jakob Pontus vaatab teraselt sinu näppude peale,» hoiatas proua.

«Seepärast mul tema saarelt väljakihutamisega kiire ongi,» vastas härra. «Niikaua kui Grossenhofis elas va pödur Karl Magnus, polnud viga, aga Jakob Pontusega peab muidugi ette vaatama.»

«Seda enam, et mõlemal Stenbockil on sidemeid Peter- burgiga. Küll need Stenbockid ikka oskasid omal ajal endale naised valida,» ohkas Magdalena Charlotta. «Nii- august kälimeest nagu Jakob Pontusel pole kellelgi. Keis- rinna enda sekretaarius... Ja ega Jakob Pontus oma naise kansavara üle ka võinud kurta, tema ja Deržavini prouad on ju Venemaa ühe rikkama mõisniku Djakovi tütrede.»

«Aga kus see kaasavara nüüd on?» ei kannatanud Otto Reinhold Stenbockide kiitmist välja. «Mis on rikkusest kasu, kui ei osata rahaga ümber käia! Näe, Jakob Pontus juba kaelani võlgades ning peab oma mõisad üksteise järel mulle andma. Ja sinu oma vend on ka ometi Peter- burgis kõrgel kohal, pääseb mõnikord koguni keisrinna enda jutule, käib ametlikkudel vastuvõttudel... Kas siis tema ei võiks meie heaks sõna ütelda, kui Stenbockiga asi päris nugade peale läheb?»

Nilvilisi leidis härra raskuse ka enda kaalukausile ja sellega paistis, nagu oleksid kõik jutud räägitud. Proua küsis juba lamal seisva kellukese poole, et teenijapii- gat kutsuda, kuid siis tuli Otto Reinholdil veel miskit meelde:

«Minu juures käis täna kipper Malm, teate küll, see, kes «Moriama» peal vanemaks on. Tahab meie Anut endale naiseks.»

Lukuaugust piiluval Anul käis tuline säde varvastest juustest.

Ja sina muidugi lubasid?» ehmus proua. Tema hääli oli korraga terav nagu viik.

«Kas ma saan siis ilma sinu nõusolekuta lubada,» rahu- tas härra. «Tõsi küll, ma ei ütelnud talle järsult ära, vaid selendasin kannatlikult, sest Malmi ei tahaks ma kuidagi endale vaenlaseks teha. Teab liiga palju.»

«Anu on mul kullatükk, teda ei anna ma mingisuguse hinnaga eest ära! See Malm mõtleb vist, et saab säärase tüdruku jumalamuidu, kaasavara pealekauba. Küll aga mõned võivad olla häbematud! Ise vaba mees, peaks aru saama ja oma leivavanemate ees aukartust tundma. Peaks teadma, mis ütleb jumala enda käsk: sina ei pea mitte

himustama oma ligimese vara, koda, maja, teenreid, veiseid ega muud säärast, mis tema päralt on.»

«Aga, mamma,» sõnas nüüd Gustav Diedrich, vaadates lõbusal pilgul emale otsa. «Kuidas sa nii süd ametu võid olla! Mõttele, kui sind oleks omal ajal keelatud papaga abiellu astuda?»

Anu ukse taga läksid silmad märjaks. Tal oli tunne, nagu tuleksid noorhärri suust tema enda mõtted.

«Kellega sa mind võrdled — orjapiigaga!» pahandas proua.

«Ka sunnismaine ori oskab armastada,» teadis noorhärri.

«Gustav Diedrich, kust sa oled säärased vaated võtnud? Kas Peterburgist? Siis on seal päris jakobiinide pesa.»

«Ah, mamma, need pole vaated, aga vahel tuleb säärane mõte, et ka ori on inimene. Vähemalt jumala ees oleme kõik ühevõrdsed, nagu piibel ütleb.»

«See käib surmajärgse elu kohta, aga siinilmas... Üleüldse, niisugused mõtted hoida peast välja!» õpetas proua emalikult.

«Hea küll, kui välja, siis välja,» naeratas noorhärri. «Kuid sina, mamma, oled enam kui üks kord ütelnud, et sul on raske vastu panna, kui ma sinult midagi väga ilusasti palun. Aga kui ma nüüd tõesti üpris südamest paluksin, et sa annaksid Anu Malmile naiseks, kas sa siis täidad mu soovi?»

«Millest sul selle asja vastu äkki säärane imelik huvi tuli?... Muidugi, kui sa oma soovi kuidagi põhjendaksid...» nõtkus proua pisut.

«Mamma, mu huvi ei ole imelik, vaid inimlik. Aga olgu peale, ma tahtsin sind ainult niisama pisut kiusata,» puhkes noorhärri naerma. «Mis minul... Malmi ma küll mäletan, aga see Anu... Kas ta pole mitte sama tüdruk, kes siin täna lauda katab? Saadeti sulle omal ajal Palmsest, nagu kaasavara lisaks või umbes midagi niisugust?»

«Anu on sunnismaine ori, temaga võime teha, mis heaks arvame, aga Malm on vaba mees ja väga usaldusväärne kipper. Temale tahaksin ma küll vastu tulla,» ütles korraga ka härri sõna sekka.

Kuid proua oli sellest jutust juba tüdinenud ja helistas kella. Härrased tõusid lauast. Kõigil paistis olevat hea meel, et õhtu oli lõppenud säärase kergema vestlusega, mille juures polnud pahandust ega teravaid nukkisid.

«Kas ta pole mitte sama tüdruk...» kuulis Anu oma kõrvides ikka ja jälle noorparuni häält. Jumal küll! Kuidas ometi sakstel võib olla nii lühike meelepidamine? Anu mäletas kõike selgesti, nagu oleks see juhtunud alles illo. Ja küllap mäletab elu lõpuni.

Oli see tõesti juba kolme aasta eest? Tol kevadel sai Anu leerist lahti ja suvel tuli noorhärri Gustav Peterburgist puhkusele. Oli samasugune südasuvi nagu praegu. Siis ei kandnud noorhärri küll veel nii uhket mundrit, kuid Anu meelest oli ta niigi kõige ilusam poiss, keda tüdruk elus oli näinud. Kui teda vaatasid, hakkas süda peru hobuse kombel ülejala lööma.

Aga kogu see silmailu ja südamepõksumine ei toonud mingild mõtteid, sest noorhärri oli kaugel ja kättesaamatu nagu taevarannal liikuv pilvetutt, Näkimadalate tagant paistev puri või öösel särav täht.

Uhe pühapäeva ennelõunal olid härri ja proua läinud nooremate poistega kirikusse. Seal käisid nad küll harva, aga päris ära unustada ei võinud nad oma kantsliesist plinki ometi. Tuli ju näidata, et härrased pole pagannud, loogi armulaual käisid saksad vähemalt kaks korda aastas.

Anu, kes pidi sel pühapäeval kokkasid aitama ja keetmist õppima, jäi enne lõunasööki tunnike vaba aega ning hakkas hea inimene, lubas teda värske õhu kätte. Ütles, et kui kirik välja helistatakse, tulgu tagasi. Siis jõuab veel enne härraste laudaistumist toidud ettekandmiseks valmis panna.

Noorhärri Gustav oli hüpanud hobuse selga ja läinud mõtsa vahele ratsutama. Ka aednikul oli pühapäev ja küllap istus temagi kirikus, kus mujal. Nõnda siis oli mõnda suur park inimestest tühi. Seda enam tundsid end seal kodus linnud. Küll oli seal laulu ja vidistamist! Et nad ka väsiksid või hääle üles ütleks, arutas tüdruk. Kuid ka ta ise tundis pärast kõõglaurusid ja toidulõhnu end just nagu tühises ilmas ning temalgi tekkis viis suhu:

«Lähem hakkam laulemaie,
sõnalõnga seadimaie,
viisivärtnat veeretama...»

Tüdruk astus igipõliste vahtrate all. Kogu tema olemine oli täna midagi kergem nagu tuulepuhang, mõtted kui-

dagi kurbvalusad, aga sealsamas jumalavallatud ja rõõmsad. Rada viis pargist läbi heinamaale, kus kasvasid harvad kased. Loog oli juba võetud, hein saadudesse kokku riisutud. Anu istus ühe sao juurde, vaatas kõrgel taevast sinas ujuvaid pilverünkaid, mille ääred vastu päikest helkisid, ning suvetuules kohisevaid pöösaid. Äkki hüppas ühe pöösa tagant välja jänes, tõusis tagajalgadele ja kuulatas. «Jänku, jänku!» meelitas Anu. Kuid ettevaatlik metsaelanik ei lähenenud, tegi hoopis pikad jäljed, kadus puude vahele. Jänese hirm paistis Anule naljakas, ta hakkas laginal naerma.

«Mis sulle lõbu teeb, tüdruk?»

See oli noorhärja Gustav Diedrich, kes tema ees seisis. Ratsapüksid jalas, piits käes.

Anu tahtis püsti tõusta ja kniksu teha, kuid noorhärja istus sinnasamasse ja tõmbas ka Anu tagasi. Tüdruk hakkas üle keha värisema ega teadnud, mis nüüd teha või kuidas olla. Noorhärja aga teadis. Ja Anust ei saanud vastuhakkajat. Mingi ennetundmatu võim halvas tema liikmeid, kõik mõtted lendasid peast. Noorhärjal oli vaba voli.

Ja nüüd... «Kas ta pole mitte sama tüdruk?»

*

Õhtuhämarikus jalutas härra veel sadamasse, et kiirustada «Moriatile» viljalasti laadimist, sest juba järgmisel hommikul pidi laev olema mereklaar ja minema purje alla, alustama reisi Madalmaadele. Sinna pidi ta jõudma veel enne uut lõikust, mil säärane kaup on kõige kallim. Hohenholmi mullune rukis ja oder ning Öselist juurdeostetud vili olid veel müümata. Ja miks müüa vilja sügisel poolmuidu või teiste mõisnike kombel seda aina viinaks ajada, mis võtab oma kulu, kui on laev ja säärane tubli kipper nagu Malm, kes selle eest välismaalt kahekordse väärtusega kulda tagasi toob.

Otto Reinhold Ludwig suvatses peaaegu alati pärast õhtusööki jalutada. Päeval, kui üks kiire ajas teist taga, laskis ta saduldada hobuse, aga nüüd, õhtul, oli nii rahulik ja lahe kõndida, sark kurgu alt lahti, merelt lõõtsuv nõrk suvetuul jahutamas pisut veiniõhetavat nägu. Metsatukk vaikis, ainult mõne linnu unine siutsumine ja veovankrite kauge kolin tunnistasid, et mets elas oma metsa-

elu ja sadamasse veeti vilja. See vedu, mis käis ladude ja laeva vahet, ei ulatunud siia teele.

Sadamasel kaunil suvisel hilisõhtul oleks võinud end hoopis lõdvaks lasta ja elust mõnu tunda, kuid Otto Reinholdi pea ei tunnistanud puhkust. Mõtteid oli tal alati just sedavõrd, kui pea läbi lasta suutis, vahel enamgi. Aga läbi lasta suutis see palju.

Muret tegi too võõras laev, «Frau Sophia», mis sadamas seistes tarbetult ruumi raiskas. Ja kogu selles asjas oli midagi temal endal. Miks ta sõitis minevat sügisel ära Revali juurest, kui see Näkimadalatelt päästetud laevavrakk okeanile laski?

Lugu oli päris harilik, nagu neid sügisöödel vahel juhtub. Iseloomis siis, kui Dagerordi tuletorni puupinud on vihma käes rontvettinud ega taha tuld võtta. Eks katuseplahvatused ole seal juba ammu purumäda ja kokku langenud, puud päris lageda taeva all. Kroonu nõuab, et ehitagu mõisnik uued sarad, aga millega sa ehitad, kui kõige lähem tuletorni eest hea seismise ja 2000 sülla puude muretsemise tasuks makstakse ainult kolm tuhat rubla aastas. Parun kosis viis, ütlesid ära. Olgu siis rahul, et tuletorni oleks juba vahel just sel ajal, kui laevadel oleks valgust ja soojust tarvis, misama mustaks nagu sügisene tormiöö. Ja kui toovad Näkimadalatele heidetud laevad parunile, mis need puuduvad tuhanded, mis kroonu on kokku hoidnud. Kümme korda rohkemgi. Nii et kasu mõlemal pool. Ja ega sellestki suurt ole, et teda vandiraiujate pealikuks ja randröövlis kutsutakse. Tehku see tööks!

Nojah, toosama Lübecki purjekas «Frau Sophia» ajas 1703. aasta sügisel tühjalt Peterburgist tulles Näkimadalatele, ehkki polnud suuremat tormi ega udu. Lainet küll ootagu ning vihma sadas ka ja Dagerort ei paistnud. Aga seal tuld olnudki, nagu pärast selgeks sai. Ja küllap kaalus siis ikka niipalju vastu kivisid peksis, et vesilasti tõi. Kui ilm vähe ära klaaris, kogus parun mehed kokku ja sõudis paatidega sinna. Lootis kalli lasti peale, aga tühjagi — ballastis laev... Ka meeskond elus ja terve. Sald siis avaristi varpankrutega lahti ja pukseerisid Hohenholmi sadamasse. Sealt sõitis kipper meestega Saksamaale, kaasas Ungern-Sternbergi tublisti ülesoolatud arve laeva päästmise ja vajamineva remondi kulude katteks. Aga mõne aja pärast teatati Lübeckist, et laevaomaniku ja kindlustusseltsi ühise otsuse põhjal jätavad

nad laeva päästjale, sest aluse parandus läheks liiga kalliks.

Kuid Vene riigi rumala seaduse järgi kuulub randunud vara kroonule, otsene päästja saab ainult veerandi ja sedagi siis, kui abivajav alus oli rannast rohkem kui versta kaugusel. Muidu antakse päästjale üks kuuendik. Ja nõnda tegid kroonumehed otsuseks laev oksjonil maha müüa ja saadud rahast kõigest ühe veerandi parunile anda. Ülejäänu riigile.

Hohenholmi Ungur oli siiski kindel, et oksjonil teisi pakkujaid peale tema ei ole. Sest Stenbockil raha polnud ja mandrilt ei võinud ostjaid tulla. Kes see teabki tulla, mõtles Ungur, või kui teavad, siis ei julge ikkagi ega pea sündsaks segada end Ungern-Sternbergi asjadesse. Kardavad sonkida teise kapsaaias. Nõnda lootiski parun laeva poolmuidu endale saada. Paneb uued mastid, laseb õmmelda purjed, ja laev missugune! Kõlbab Revali vahet halupuid vedama, hädakorral teeb isegi Saksamaa-reisi ära. Kui enda lastidest ei piisa, veab hea raha eest teistegi kaupu. Ning parun võttis kätte ja laskis juba enne ametlikku omanikuks tunnistamist laeva kiilhaalida, vahetada purunenud põhjaplangud ja triivtakkudega naadid tihedaks kopsida ning pigi peale säristada. Talveks aga aluse ankrud, rooliketid ja muu lahtise vara sadama aita luku taha panna. Et mine sa neid rannamehi tea, on teised iseoma käe all koolitatud...

Asjakirjad ja muu ametimeeste värk võttis kroonul nii palju aega, et oksjoniks oldi valmis alles 29. augustiks 1794, peaaegu aasta pärast päästmist.

Aga just enne oksjonit tuli Revalis ette too kohtuasi, millega parun nõudis oma vennalt Gustav Johannilt endale Vana-Kuuste mõisat, sest isa segasest testamendist võis aru saada nii ja teisiti. Otto Reinhold jättis oma valitsejale volituse «Frau Sophia» äraostmiseks, hinnaks määras 250 rubla, andis ka raha valitseja kätte ning sõitis rahumeeli minema. 250 rubla oli muidugi ehk ainult üks kümnendik laeva väärtusest.

Ning siis juhtuski nõnda, et Vana-Kuuste mõisa mõistis kohus küll talle, aga «Frau Sophiast» jäi ta ilma. Weissenfeldi mõisa omanik erupolkovnik Knorring oli oma kohtus teeniva venna kaudu oksjonist teada saanud ning pakkus seal otsemaid 455 rubla. Valitsejal polnud muidugi raha ega voli üle pakkuda ja nii see alus läkski teise

kätte. Ungur sai kõigest veidi üle 100 rubla päästmise eest ning pidi sellestki veel osa talumeestele andma, kes tal Nükimadalatel paadimeesteks olid. Ja lepi sellega.

Kuid päris lobedasti see asi Knorringil ka ei läinud.

Niipea kui valitseja oli parunile Revalisse oksjoni käigust teada andnud, pani härra teele käsu mitte lasta ühtki võõrast jalga «Frau Sophia» pardale enne, kui pole välja makstud laevale Hohenholmi mõisa poolt tehtud remondi kulu — 500 rubla. Niisamuti mitte anda enne sadama alust laeva ankruid ja muud Knorringile kätte.

Valitseja polnud Ungur vastust veel saanud, kui tulid kroonumehed ja nõudsid «Frau Sophia» ja selle vara üleandmist Knorringile. Ähvardasid lao lahti murda ja vajaduse korral tarvitada mõisameeste vastu sõjariistu. Mida valitseja võis parata. Kask on ja jääb käsuks, kroonule vastu ei hakka. Aga saanud peagi korralduse oma päris-harralt, püüdis mees Knorringile vähemalt kätte maksta. Soldatid olid juba ära läinud ning valitseja palkas pool tomat tugevat talupoissi, need sidusid laeval Knorringi kaku vahimeest kinni, heitsid vankrile ja küütisid Hohenholmi mõisa maadelt välja. Jätsid mehikesed Kärdaali lähedale metsa vahele köidikuid lahti harutama. Ise sõitsid tagasi ja said mõisast oma päevatasu.

Vahimeeste küüditamine, niisamuti ka laeva parandamise kulude nõudmine olid Knorringi meelest liig mis liig ning ta andis asja kohtusse. Kuid kohus leidis, et Ungur on remondiraha peale õigus, ja mõistis selle Weissenfeldi peremehelt välja. Mis aga puutus vahimeeste küüditamisse, siis selle võtsid talumehed enda peale, tunnistasid toimeeli, et härrastel polnud sellega mingit pistmist. Olnud ainuüksi tüliasi tüdrukute pärast: Weissenfeldi omad käinud liiga sagedasti Hohenholmi piigade pool, mis on ju ometi siit poiste põline jahimaa.

Hele jutu eest said nad mõisast igaüks veel 20 hõbekopikat küüdirahale lisaks. Ungur ise aga pidi leppima Knorringi veksliga 500 rubla peale ega võinud seda kohtuvõitu muidugi küllaldaseks pidada. Septembri lõpupäevil olid tuulised ilmad ja just sel ajal, kui «Frau Sophia» vahimehed õhtul kõrtsis paid soojendasid, katkesid laeval kinnitustrossid, alus triivis sillast, eemale ja sattus kivide otsa. Taas auk põhjas, laev vesilastis. Kui humalahäigused vahimehed hommiku poole ööd sadamasse tagasi tulid,

polnud nende «Sophiast» silla ääres enam muud kui katkenud trosside silmused posti ümber.

Taas kohus ja ülekuulamised. Knorring süüdistas Ungern-Sternbergi trosside katkiraiumises ja laeva kari-dele laskmises. Aga et sügisesel ööl on üheksa poega, kellest ühtki sa kohtusse tunnistajaks ei kutsu, ja et keegi teine miskit ei teadnud, läks asi tühja ning Knorring pidi oma kõhnast kaukast veel kohtukuludki välja maksma. Sest vekslit kohtus vastu ei võeta.

Nüüd siis remontis see raukvana ja pooltobe eruohvitser, kes oskas veel ainult kanda kokku lüüa ja oma kitse-habet silitada, juba varsti aastapäevad toda mitu korda kividel käinud laevalogu ning ei mõtelnudki veel asjaga valmis saada. Ise sealjuures häbemata uhke, ei tee vastu tulles nägemagi, ja laskis oma meestel pealegi tema metsast puid varastada. Ungur andis omakorda asja kohtusse ning Knorringile mõisteti trahv ja sunniti omavoliliselt võetud puud topelt välja maksma.

Siis veel see Karl Gustav Aali lugu. Tema isa olnud Weissenfeldi mõisa pärisori, aga Knorring kinkinud talle mingi heateo eest vabaduse. Prii mehena lasknud isa oma pojale lugemist, kirja- ja numbritarkust õppida ja Karl Gustavist sai pärastpoole Weissenfeldi valitseja ja arve-raamatute pidaja. Ning kui Knorringil läks Hohenholmis tarvis oskajat inimest, kes juhataks «Frau Sophia» paranduse töid ja märgiks kulusid üles, pani ta sellesse ametisse Aali. Kuid pärast kohtus kaotamist ajas Knorring kõik Aali süüks, et see polevat osanud õiget moodi varastada ega asja varjul hoida. Märdas kepiga vaese tööjuhataja läbi ja ütles lõpuks, et ta on küll Aali isa vabaks lasknud, aga see ei käi poja kohta. Ähvardas Aali taas päris-orjaks teha ja Weissenfeldi põllule härgi ajama saata.

Viimases hädas tuli Aal Hohenholmi härralt abi ja kaitset paluma. Otto Reinhold võttiski Aali oma toidule ja palgale, enne kui Knorring jõudis mehe vabaduse tühjaks tunnistada. Sellest sündis uus riid ja kohtuskäimine, milles Knorring taas alla jäi.

Kuid nüüd tahtis vana polkovnikuköbi sellega kätte maksta, et peab veel teise talve tema sadamasilda kinni. Ja sõidukõlbmatut vrakki ei saa sealt kuidagi ära sundida. Ei aita ka kohus ega seletamine, et oma laevad peavad seetõttu sagedasti reidil ankrus seisma, ilma ja mere armul olema, rääkimata veel seisupäevade kuludest ja

rahast, mis laeval silla ootamisega teenimata jääb. Sillamaksul aga, mida Otto Reinhold Knorringilt sai, oli kindel kroonu taks, see ei toida Ungrut ega vii Weissenfeldi mõisa haamri alla. Kopikad.

Jah, küllap jääb «Frau Sophia» tõesti veel tükiks ajaks mää. Enne talve Knorring Paralepa metsast mastipuid kütte ei saa ega vea neid ka üle väina ilma jääteeta kohale. Ja kui siis laev lõpuks valmis on, paneb vanamees selle nangun Ungern-Sternbergi omadele konkurentsi tegema. Näppab paremad lastid nina alt ära, veab kiuste poolmuidu. Sina jäta siis omad alused kas või seisma, sest poolele tosinale laevale ju ainult iseoma kaupadest ei jätku. Kurat võtaks! Kuidas küll sellest «Frau Sophiast» lahki saaks?

Kas mõnel ustaval mehel talle salaja augud põhja panna ja las vajub... Aga sadam pole ulgumeri, mis ei luba ega jata jalgi. Tõstavad laeva üles ja augud on juba... Kes? Miks? Kuidas?... Aga kui tuli appi võtta?... Kas julgeb? Kes on see mees, kes pärast suu peaks?... Kas Gustav Aal? See on mõtel... Ja küll siis saaks kõigile selgeks, et kes julgeb minu kodaratesse kõikaid viia, on kadunud mees, arutas Otto Reinhold. Dago saad olea varsti kuningas, keiser ja jumal ainult mina!

Samal ajal, kui Hohenholmi härra parun von Ungern-Sternberg, sügavad ärimehemõtted peas, sadama poole astus, sündis tema mõisa katuse all üht ja teist.

Madle vend toapoiss Kaarel pidi härrat tagasi ootama, et teda magamaminekul teenida, ja Anule anti käsk kanda loolt Gustav Diedrichi otsatoa eest, noorhärja süng korralduselt valmis seada. Päevatekk pealt ära võtta, padi puhvake kloppida ja ööpott oma kohale valmis panna.

Polnud kaugeltki juhus, et noorhärja tuli just siis oma magamistuppa, kui Anu seal talitas. Gustavil olid juba õhtul mees pligat nähes mehemõtted peast läbi käinud ja nüüd kavatses ta need teoks teha. Seda, mis juhtus aastatu eest, ei olnud aeg ta mälestustest siiski maha kustutanud.

Polnud veel nii pime, et oleks tarvitsenud küünalt põlema panna, ega enam ka nii valge, et noorhärja poleks julgenud oma jutuga lagedale tulla. Ta algas sellega peale parajas kaares:

«Sinust, Anu, on saanud paris ilus tüdruk.»

«Noorhärja pole esimene, kes seda ütleb,» ei tulnud meelitus Anule kuigi suure uudisena.

«Papa rääkis, et kipper Malm tahab sind endale naiseks, on see tõsi?»

«On küll, aga härja ei luba.»

«Küll papa lubaks, aga mamma on vastu, ütleb, et oled talle otse kullatükk. Kas sa tahad väga kangesti sellele kipsile minna?»

«Tahaks küll!» tunnistas Anu ausalt ja oli peaaegu nutma puhkemas, sest pärast tänaõhtust härraste omavahelist juttu oli tal igasugune usk kadunud. Ka see viimane lootus minna proua palvele.

«Ainult mina saan sind aidata, kui ma mammat palaksin. Mulle ei suuda ta ära ütelda.»

«Ja teie teeksite seda?» tekkis Anul taas lootusesäde.

«Muidugi, aga enne pead minu vastu pisut lahke ka olema...»

«Miks mitte, aga kuidas?» oli Anu otsekohe suu ja sülega nõus.

Säärane vastus andis noorhärjale niipalju julgust, et ta pani tüdrukule käe ümber piha ja tõmbas teda süngi poole.

«Ei, ei, mitte sedamoodi!» Anu jaksas end noorhärja käte vahelt lahti rabelda.

Siit otsatoast oleks piiga valjem hüüe teistesse ruumidesse ära kostnud ja seepärast ei hakanud noorhärja vagivalla peale minema. Tuli orjatüdruk sõnadega kuulekaks teha.

«Kuula nüüd, ega see ole meil esimene kord... Anu, ainult üheainsa korra oled veel minuga, ning ma annan oma ohvitseriausõna, et pärast seda saad kipsile mehele. Mis see sulle siis teeb? Aga ma ei sunni sind. Kui tahad Malmile minna, pead enne minu vastu lahke olema, ja kui ei, siis eil Sundust ei ole. On see sulle täiesti selge?»

Anu jäi keset põrandat seisma, silmad maas. Noorhärja hakkas endal riideid seljast ära võtma.

«Kuidas on?» küsis ta enne teki alla pugemist. «Vanasti sa ei keelanud, miks siis nüüd?»

«Nüüd on mul peigmees.»

«Ja hoiad peigmehele seda, mida sul enam ei ole!» Gustav Diedrich puhkes naerma.

Kogu see jutt tegi Anu päris uimaseks. Ja kui nad

pärast Madlega aidamehe pisikeses küljekambris ühel ja samal nurgalavatsil lamasid, nagu nad juba lapsepõlvest peale olid korvuti maganud, polnud nende vahel ei sosis-lemist, tagasihoidud naeruturtsatust ega teineteise müksimist nagu tavaliselt. Madle küll proovis algul juttu teha noorhärja tihkest mustrist ja juukselokkidest, kuid Anu muut oli just nagu kinni lukku ees. Oleks ta siis vähe-vahe magama jäänud, milleks tänane pikk, kogu aeg jal-jaodel olnud päev tulles õiguse andis, aga ta hingamine oli kiire, sekka mõnikord pikad vahed, just nagu vaevaks teda mõteld. Küll halga ta ometi polnud ja Madle ei ootanud midagi aru.

Kuidas võis Anu uinuda, kui ta peas kihutas tuhat mõtet ringiratast. Noorhärja mäletab, ja ta ei valetanud, et proua ei saadaks tema palvele vastu seista. Seda oli Anu ükskõik taga pilludes proua suust ise oma kõrvaga kuulnud. Ja noorhärja tõotas ohvitseri ausõnaga... Selline sõna oli Anule küll võõras, aga niipalju mõistis ta siiski, et see pidi olema väga kindel lubadus. Võib-olla koguni paha, sest kui vandumine piibli juures või jumala ja hingekõnnituse nimel.

Küll tahaks olla noorhärja vastu nii hea ja sõna-kuulelik, kui vahelgi oskan, arutas Anu, — kuid et just sedamoodi... Aga mis mul üldse õigust talle vastu panna? Olen ju häätsõna oma kogu ihu ja hingega. Sunnismaine on — maku koolas Leibetigene. Leib tähendab ju ihu. Leibetigene — ihuomane...

Kui Anu lapsena koduõues Palmse mõisa vankrile pandi, et teda kaugele ära viia, seisis eite-taati tare läve-pakub. Hobused hakkasid liikuma ja ema silmis olid suu-rod pisarad. «Andku jumal sulle head leivavanemad,» ütles ta.

Küll pidi Anu sõitma mööda tolmuseid teid, mis lõppeda ei tahtnud, küll purjetama õitsuvas paadis, enne kui jõu-da alla merele. Aga ta juhtus heade inimeste juurde. Aidamees Iteln ja tema naine Mari ei teinud vahet oma laata ja laugelt toodud Anu vahel. Mari oli võõrastüt-re vastu loogi lahkem ning haletses mõnikord: «Oh sind, pisi-keet nendamarja rannukest, kuidas sa siin mere ääres küll jaksad seda elu omaks võtta!»

Ka makate üle ei võinud nuriseda. Tööd tuli teha, aga «kui nad härraste köögis palju isu» oli ja seljariided anti määruksed. Rätist ping sargist saati. Nende puhtuse eest

pidi hästi hoolt pidama ja ka iseennast iga päev üle kere pesema. Selleks oli mõisa teenijatubade kõrval kohe omaette ruum, katel nurgas, tuli all ja keset põrandat toober, mille sees ümber aasta iga päev sooja vett hoiti. Puudekulust juttu ei tehtud.

Peksa polnud ta veel kunagi saanud, ei käe ega kepiga. Talumeestele vahel küll anti, aga ju neil siis ikka süüd ka oli. Kui härra väga vihastas, võis ta ükskõik kellele äiata, aga ta ei pidanud paha pikalt meeles, ei hakanud vana asja kunagi üles tõstma.

Ei, sakste üle nuriseda oleks patt. Aga see noorhärja... On tema, Anu, nüüd ainult proua ja härra oma või ka Gustav Diedrichi pärast? Kui nii, siis võib noorhärja teda ka sundida. Ehk ta küll ise ütles, et sundust ei ole...

Teisest küljest jälle — üksainus õõ, ja selle eest pärast kogu elu vaba mehe naine. Ja oleks see siis tõesti esimene kord... Aga kõik peaks kindlasti ka Carlile ära rääkima. Nüüd kohe, enne pulmi. Kas ta lebib? See sünniks ju tema enda pärast. Ütles ju, et olgu ma kas kurtum, lombakas, poolpime või ühe käega, ikka oleksin talle armas... Ei, tuleb siiski Carliga enne kokku leppida, et pärast poleks ütlemist ega süü mõistmist.

Selle kindla mõttega Anu lõpuks uinuski. Kuid järgmisel hommikul enne sakste ärkamist läbi kastemärja rohu paljajalu sadamasse lipanud, ei näinud ta seal peigmehe laevast enam jälgegi. Näkimadalate tagant paistis üle mereküüru vaid pisike valge purjetäpp. Miks küll ei puhunud täna vastane tuul, nagu vahel enne oli juhtunud, kui Carl pidi merele sõitma!

«See reis läheb kaugele, Madalmaadeni välja, kus suured tuuleveskid õõd ja päevad vett merre tagasi pumpavad, et see maad üle ei ujutaks. Kaugemal isegi Rootsist, Saksamaast ja Taani kuningriigist. Saksa keelgi ulatab sinna hädavaevalt. Purjetamine Madalmaadele ja tagasi kestab enam kui kuu, võib-olla koguni kaks,» oli Carl rääkinud.

Noorhärja aga jääb siia ainult mõneks päevaks...

Ikka oli Anu oma mõtetega ükski ega osanud otsa peale jõuda. Võttis viimaks nõuks rääkida Madlega.

Õhtul sõba all küsis Anu Madlelt:

«Ütle, kui sul oleks peigmees ja see on ühe mõisaproua jagu, nagu meie oleme Hohenholmi härraste omad, ja see proua ütleb sinu peigmehele, et lubab ainult siis teil paari

minna, kui peig mees enne ühe õõ tema juures. Kas sa oleksid nõus?»

On sul ka jutt! naeris Madle. «Miks ma nõus poleks. Lubab pole mõisaprouale, mis asja pärast peaksin siis minna ta ära põlgama?»

«Ajad pila, aga mul on tõsi taga,» ei läinud Anu Madle lõhkdamisega kaasa. Ja ta rääkis peaaegu kõik oma südamest ära. Jättis ainult ütlema selle, mis neil noorhärjaga aastate eest oli juhtunud. Nüüd muutus ka abel noorhärjast Madle tõbseks.

Kandun, et sa peigmees ei oleks sellega küll päri,» ütles ta. «Teda ei oleks mehe süngi, ja veel niisuguse mehe, nagu sa noorhärja»

Madle hõlbi oli vist liiga valjuks läinud, sest teises toas tol vanade lavade kagisema ja Marl manitses:

«Täna nüüd, tühjused, kord oma lobisemine! Homme jälle paev ja tarvis vara tõusta.»

Valge naga oli Madle vait, sh. soostas:

«Aga kui sa hoiaksid Carl eest selle asja salajas?»

Kandun, et ei jaks kogu eluaeg...

Küllap jaksad. Unub ära ja mõne aja pärast ei mäleta enam,» ütles Madle olukorda lihtsamaks teha. Lisas «Kui noorhärja mind tahaks, mina küll kaksipidi ei mõtleks. Kellele ma ennast hoiata, mehele nagunii ei saa, kes minust ainult panna juukselid ja tedretäpelist võtab!»

Mis sa endast nüüd niivõisi laidad, vaata kui saad veel ühe kulla potil,» tõotas Anu. «Aga mina küll ei tea, kuidas olla...»

Laane nüüd magama! Mis sulle unes öeldakse, seda tee,» ei teadnud Madle enam targemat nõu.

Mida edasi-tagasi mõtetest ärakurnatud Anule unes tehti või kas ta üldse und nägi, sellest ei rääkinud ta Madlele pärast ühtki sõna. Kindel oli ainult see, et järgmisel õõl polnud teda aidamees Reinu küljekambri meheleval. Kasuema Marile ütles Anu, et pidi proua juures valvama, too tundnud end pahasti.

Küllap tuli ta otsusele, et kui jaksas kõik need aastad oma südamest jätta salajas pidada, jaksab ka teise. Ja mida enam ei ole, seda ei saa niikuinii peigmehele hoida, nagu noorhärja ütleb.

«Frau Sophia»

Õõd muutusid aina pimedamaks. Reigi randa uhtuv vesi mustas, sadamas noolis rahutu lainelokse sammaldunud sillapostisid, lartsatas vastu paatide tõrvaseid pardalaudu.

Päeviti lendasid mustjashallid pilvelatakad üle taeva, sõeludes aeg-ajalt tuiskpeent uduvihma, vahel sekka jämedamaidki piisku, mis panid mõisapõllul kündvate härgade seljad läikima, veeresid raudkülmade pisaratena adra taga astuva talumehe särgikaeluse vahelt sisse.

Läksid kured, haned ja luiged. Otsima soojemat maad ja rikkamat toidulauda. Kuid inimesed on paiksed, kes vaba, kes sunnismaine, kes aadlimees, kes lihtne käsu-täitja.

See 1795. aasta sügis oli pikk ja porine. Kadrikuus tegi küll pisut külmakahu, sundis inimestele kasukad selga ja näitas lundki, aga siis läksid tuuled taas läände, loeveed ujutasid randu, meri kohises Näkimadalatel ning aeg-ajalt ulgus merekoer seal oma ulgumist.

Laevadele oli see sügis iseäranis õnnetusrohke, Hohenholmi härrale aga mereandide poolest õnnistatud aeg. Ja neid ande heideti talle sülle otse sel kombel, et polnud asja karta kroonu rannavahtisid, Grossenhofi Stenbocki ega muid näppude peale vaatajaid. Üks suur inglane ajas päris vaikse tuulega ja lauge lainega Näkimadalate peale krunti. Tõsi, udu oli küll tihe ja valge nagu piim ning Dagerort ei paistnud seegi kord. Madalat piiravate poide ankrukõied oli härra lasknud läbi lõigata. Selle töö jaoks oli tal ustav mees, sadamakubjas Ranna Toomas, kelle suust ei varisenud liigset sõna ning kes selle ja paljude muude kasulike toimetuste eest sai härralt päris kenakest tasu.

Inglane istus kõvasti kinni, ning kui tuul nordvesti kantis ja mereküür juba udust paistma hakkas, oli Hohenholmi härra ise paatidega jaol. Aerude peal rannamehed nagu alati. Parun kauples endale päästetöö hinnaks mitu head tuhandet ning laskis siis mõisast tuua trossid, toud, lisaankrud, plokid ja kiinid. Hommikul alustati, õhtuks oli laev lahti ja taas purje all. Puhas ots ning kõik omaga rahul. Kipper sai õnnega mereselga tagasi, asi oleks võinud minna hoopis hullemini, härral aga ühe päevaga taskus nii palju, nagu mõni mees eluajalgi ei teeni. Ka

paatimeestel polnud nurisemist. Said oma tavalise peatäie viina ja igaüks veel kuldviielise, olid enam kui rahul ning tänasid jumalat, kes oli neid säärase helde härraga õnnistanud.

Tõsi, mis puutus härrasse endasse, siis jäi tema hinge küll piirde okas. Nimelt oli inglise kipper lubanud merepööstit teha, tuues ette asjaolu, et Näkimadalate ümber polnud poist, mis merekaardi järgi oleksid pidanud seal olema. Kuid nende puudumise sai ajada tuulte ja tormide sülele. Kes nende juures valvas, et teaks, kuhu nad lähevad.

Pööstitöö nimetatud jäi Näkimadalad jalgu Madalmaade poolele. Kõik algas oli raske soolalastis, sealt tuli hulk kampa paatidesse lossida, enne kui laev niipalju kerkis, et merekoer laskis oma hambad kiilust lahti. Pärast laaditi need soolakotid muidugi laevale tagasi — peale paari paatit, mille rannamehed oskasid salaja maale toimetada. Parun küll märkas nende tegu, aga ei teinud nägema. Need kaldule toodud soolaga olid mehed selleks korraks oma tami kätte saanud ja randröövlite pealikul ei tulnud seda teile omast jaost maksta.

Et, selle inglase üle nuriseda ei saanud. Ka mitte Dagerort tuletorn valvurid. Nema teadsid, et pärast seda, kui mõni laev oli Näkimadalatele sattunud ja sealt õnnega ära päästetud, mandeti nende mõisast alati ankur viina. Hoopisest polnud neil vajagi härra meeldetuletust, et tuletorn võib vahel ka pime olla, kui seda annab pärast kindlalt välja rääkida. Hohenholmi Ungur ise ei teadnud asjast muidugi midagi ega tahtnudki teada. Kuid katki võis minna tõstepoor, millega puid üles vinnati, torm võis tule ja tuldki kanda viia, raske vihmaga ei võtnud halud tuld külge või oli tael märjaks saanud.

Kord juhtus küll tõepoolest säärane kentsakas lugu, et tõstepoora tross katkes ja samal ajal lõhkus raske iiling oluskaunaredele, aga mees oli parajasti torni otsas tuld otustamas. Alla enam ei saa, sure kas või nälga seal maa ja taeva vahel. Oma veel, et mehel oli otsas mõtleja pea, vihmakattaka seljas nahkne pikk-kuub ja tupes terav nuga. Lõikas kuu kitsasteks ribadeks ja sõlmis kokku. Kuid sellest ei piisanud — maani oli oma üksteist ja pool ühta. Lõikas siis katki ka püksid ja särgi. Ise sügisese tormi ja vihma käes purualasti, sidus ta nüüd selle sõlmilise noori otsa rusikasuuruse kivi ja laskis alla. Teised

mehed kinnitasid nõõri külge tugevama kõie, mis inimese raskusele vastu pidas, selle tõmbas ta üles, sidus kinni ja saigi õnnega maa peale tagasi. Uue trepi tegemisega läks pärast oma nädalat kaks ja kogu selle aja oli tuletorn valgustamata. Rannameestel igal hommikul põhjust Näkimadalate poole sihtida...

Hohenholmi härral oli täna olnud kiire päev ja ega need tegemised-toimetused jõudnud veelgi ühele poole, ehkki õhtu polnud enam kaugel. Või paljuks seda päeva nüüd hilissügisel üldse enam oli. Paruni hea ratsu sai oma isanda kiirustamise tõttu tublisti kannuseid tunda, vahel koguni nuuti. Hommikul oli Ungur käinud Dagerordi tuletorni üle vaatamas. Selle alusmüüri olid tekkinud praod ning koguni suuri kive välja langenud. Muidugi oleks tulnud ehitada tugevamad ja paksemad tugisambad, kogu ülemine osa lammutada ja ümber laduda, aga kus selle kulu ots... Ja pealegi pidi jõudma töö ära teha üheainsa suvesüdamega, valgel ajal, mil tuld polnud vaja. Ei, tolle näruse kolme tuhande eest aastas, mis kroonu mõisale torni hooldamiseks maksis, ei tasunud seda tööd küll ette võtta. Tuleb taas Peterburgi kirjutada, et raha juurde antaks.

Nüüd tõttas parun Hohenholmi sadamasse, kuhu oli oodata Kukka Niglase «Mariat». Laev pidi tulema tühjalt Riistast ning halupuude lasti peale võtma, et enne suuri külmasid teha veel üks ots Revalisse.

Ja tõepoolest, laev oligi juba sadamasilla otsas ankru alla andnud. Kai äärde ta ei mahtunud, sest suurema osa sellest võttis enda alla «Frau Sophia». Silla teine külg aga oli paatide päralt, neid ei usaldanud parun nüüd, sügisel, lageda ranna all hoida. Pealegi võis paate kiiresti vaja minna — Näkimadalateit mereõnnistuse toomiseks. Nõnda siis polnudki kipper Niglasel muud teha kui silla otsa ankrusse jääda ja see tähendas, et last tuli paatidega laeva parda äärde sõuda. Kuid sihuke töö võtab kaks korda enam aega.

Lähemale ratsutades nägi parun aitade juures seisvas tõlda, kaks hobust ees lahti rakendamata, kaerakotid peas. Noorevõitu kutsar istus sealsamas lasipuul ja kõigutas jalgu.

«Kelle tõld see on?» hõikas Hohenholmi härra.

«Weissenfeldi Knorringi oma,» vastas kutsar hooletult ega kahmanud mütsigi peast.

«Kui härra on?»

Kutsar nahtas põidlagi üle öla laevasilla poole.

Läks «Frau Sophia» peale.»

Nätsama häbematu kui su härra oled sa ka ise!» vihas-
tas Hohenholmi Ungur ja hüppas sadulast maha. Viie-
kümmendaastasena oli Otto Reinhold Ludwig von Ungern-
Sternberg ikka veel niisama kerge kondiga kui tol esime-
sel kevadel, mil ta praeguse Grossenhofi isanda vennalt
Karl Magnus Stenbockilt Hohenholmi üle võttis. Sellest
ast aga nüüd mööda juba... jah, juba viieteistkümnes
aasta alla käel.

Härra kõitis ratsmed lasipuu külge ja astus kärmel sam-
mul sadamasilla poole. Kuid sealsamas tuligi Weissenfeldi
härra Gustav von Knorring talle vastu. Ajast ja arust läi-
nud interkuub seljas, pea püsti, selg sirge, nagu oleks
kõnnarpuu alla neelanud. Aga ise komberdas kepi najal,
hall habe tudisemas, sammud vaksapikkused.

«Millel te suvatsete oma vraki siit ära koristada?» küsis
Ungern-Sternberg tervituse asemel.

«Mitte enne tulevast jaanipäeva. Näete ise, et pole veel
mahtunudki peal, rääkimata purjedest, mille jaoks lina veel
kotramata, kangas kudumata. Ega säärast laeva saa aeru-
dega ära villa... Ei oska seda mina ega ka teie.» Vana
polkovnik tonkale sõnade taktis kepiotsaga vastu maad.

Ungur püüdis tõusvast vihalainest jagu saada, asjaliku
jutu plirikesse jääda.

«Kui ma lasen ise sellele laevale mastid paari nädalaga
peale panna ja ka purjed õmmelda, kas te siis viite ta
juba sel sügisel ära, Haapsallu või kuhu soovite? Masti-
puud on mul olemas, sirged saja-aastased männid, kõlisev-
ad.»

«Ja palju te nendest tahate ning mis töö maksab?»

«Kokku tuhat viissada rubla.»

«See on randröövlil jutt! Teate ise, et sain kogu laeva
oksjonilt neljasaja viiekümne viie rubla eest. Pakun teile
kõige enam sada viiekümmend. Olete nõus, lööme kauba
lühku.»

Oksojoni meeldetuletus polnud Ungrule sugugi meelt-
mööda ning nüüd valgus Hohenholmi härra viha sõna-
de.

Mina olen küsinud, teie pakkunud. Rohkem meil selle
üle rääkida ei ole. Kuid pidage kõvasti meeles, et kui te

oma rumalat ja kiuslikku jonni ei jätä, sus ei teeni see laev meile kummalegi ühtainumatki kopikat.»

«Mis te sellega tahate ütelda, härra Ungern-Sternberg?» nõudis Knorring tõredalt.

«Seda, et sõitke nüüd jalamaid minu maa pealt minema ja enam ärge teil siia asja olgu!»

«Niikaua, kuni mu laev on siin remondis, ei saa keegi mind keelata oma vara üle vaatamas käia!» vastas von Knorring nagu pilkamisi ja istus tõlda.

Tõld ja hobused näisid olevat Grossenhofi omad. Muidugi, seal oli Knorringil mõttekaaslasid. Ega vanamees siis hakanud sõiduloomi ja tõlda Weissenfeldist üle väina kaasa vedama.

Kuid Grossenhofi oli Ungur juba kirja saatnud, kus määras Stenbockile tähtsaks kuus kuud — siis olgu krahv oma mõisast Neuenhofi üle kolinud. Kaup oli lõplikult koos. Ungern-Sternberg saab Grossenhofi ühes Partsil, Loja, Vilivalla, Soonlepa, Vallipää ja Hiiesaare karjamõisaga. Vastu annab Stenbockile Neuenhofi ja tema võlakirjad 30 000 rubla suuruses summas.

Esimesed vankrid halukoormatega kolisesid mööda sadamakive laeva poole. Kipper tuli härrale vastu, ja saanud Kukka Niglaselt reisi kohta kõik vajaliku teada ning andnud talle oma käsud ja korraldused, ratsutas Ungern-Sternberg mõisa tagasi.

Oli juba hämarik, parun peaaegu hommikust saati sadulas, söömata ja joomata. Aga tööd tahtsid tegemist ja äri-asjad ajamist. Kõik oli lõpuks hästi. Malm oli oma «Moriarniga» õnnelikult Madalmaadele jõudnud, saanud sealt lasti Peterburgi, kust tagasi tulles pidi minema Haapsallu talvekorterisse, sest kõikidele laevadele korraga Hohenholmis ruumi ei jätkunud. Enam mitu kuud polnud Malm siiakanti saanud, kuid raha tuli üstava inimesega parunile kätte ja summa näitas, et Madalmaade volinik oli kauba päris kenakese kasuga maha müünud. Ka laeva kulud polnud üleliia suured. Tuleval aastal vaja Öselist ja Mooni saarelt veel rohkem vilja juurde osta, sest paistab, et see kaup hakkab Madalmaadel enam ja enam minema. Juba teatakse, et Eestimaa Ungern-Sternbergi rügis on alati hästi kuiv ja kasulik osta. Ja kuivatatud mitte päikese käes nagu lõunast tulnud vili ega ka liiga järsus kuumuses, mis teradel poole väärtust maha võtab. Teavad, et Ungern-Sternbergi vili on kuivatatud aegla-

alt, rehetoa suitsus, mis annab leivale eriti mõnusa ja kleepuva maitse.

Tubli kipper see Malm, mõtles parun, kahju, et mul pole võimalik Anut talle ära anda. Aga või minagi saan mõne, mida süda ihkab. Pole mul veel kogu seda pisikest saartki... Noh, sellega ei lähe siiski enam kaua. Aga kas ma veelgi rahule jään? Vaevalt. Ehk ainult siis, kui Stenbockid, Knorringid ja muud säärased mu ees põlvili on. Ka mu oma vennad, Nähtan neile, mis võib teha mees, keegi omal ajal peeti perekonna mustaks lambaks...

Aga üleüldiselt polnud parunil seni tõesti põhjust kurtu. Ka teiste laevade reisid olid läinud ootusekohaselt. Ning kui Nähtamatu õnnistus juurde arvata, oli vara-rikkust kogu hea tükk lisaks tulnud. Asjaajamistki kogu selle aja juba nii palju, et Karl Gustav Aalil annab nuputada, kuidas kõiki tulusid õigetes lahtritesse kanda. Sest ka valgestkartvad kasud peab ta oskama pista sinna, kust kolleegi silm ei oska midagi kahtlast välja lugeda. Aga ilma arvepidamiseta kah ei saa, sest pähe ju ometi kõik ei mahu, ja kui tekib küsimus, kust tuli, kuhu läks, siis on hea järele vaadata. Muidu koba nagu pimesi.

Kõik edeneb, kõik läheb kavakohaselt, oli Hohenholmi laenu rahul, kui mitte see Knorring... Julgeb teise mehe maha peal habematu olla. Veel täna panen asja käima! otsustas Otto Reinhold Ludwig ja laskis niipea, kui oli mõisa jõudnud, veel enne ümberriietumist ja iva suhu pletimist, Aalil enda juurde kutsuda.

Väga tähtsate kõneluste puhul oli härral kombeks oma kirjutuslaualt ühe seestpoolt lukku keerata. Esiteks muidugi seestpoolt, et keegi kutsumata segama ei pääseks, teiseks aga loeb säärane lukutagune tunne ja olemine vestluselamuse alati nagu taltsamaks. Vahest ka sellepärast, et ta mõelisel rippusid sõjariistad — mõõgad, pistodad, püstolid, muudki. Ja noad, küll kõverad türgi omad, küll laevalised sirged, veresoonega terad. Aga veel rohkem mõjus laenuhela teadmine, et viibib suletud ukse taga mehega, kes võib mind kas või ühe käega läbi tuuseldada või minna rüütskõhuga teise ilma saata. Sest Ungern-Sternberg oli kerge lõõmakkäega, kui ta vihastas. Seevastu tuli hõlpsalt ette, et ta kellelegi külma kaalumise järel kepi-kaartstuse oleks määranud.

Teatavasti Aal polnud tugevamate ega julgemate meeste killast. Alles teist põlve vaba mees ja sedagi ainult

Hohenholmi härra abist ja armust, kes ta Weissenfeldi Knorringi käest ära päästis ja tema pärast koguni kohut käis. Aal võttis härra ette tulles mütsi peast, seisis püsti, käed mööda külge rippu.

«Anna head nõu, Aal, kuidas me selle «Frau Sophia» jalust ära saame,» ei hakanud härra kaugemalt keerutama.

«Ega me ise või midagi parata... Härra teab, et kohus ka ei aita. Laeval pole mastisid, kuhu purje tõmmata, ja niimoodi merele ei lähe...»

«Vee käest päästsite ta ära, aga nüüd võta kas või tuli appi, et tast lahti saada.» Parun vaatas tähelepanelikult oma arvepidajale otsa, et näha, kas ta taipab öeldu mõtet. Taipas küll.

Kuid Karl Gustav Aalil olid kodus naine ja kaks last ning kolmaski tulemas. Ka nende peale pidi mõtlema. Kes nende eest hoolitseb, kui ta Siberisse saadetakse?

«Peaks olema julge mees, kes...» ei leidnud Aal õiget sõna. Mõtles veidi ja lisas: «Ja poissmees, et kui...»

«Muidugi,» oli parun nõus. «Ons säärastest puudu... Kas või sadamakubjas Ranna Toomas. Sinust, Aal, pole ju asja. Sul värisevad käed juba praegu.»

«Aga mida ma võin Toomale selle eest lubada?» tahtis Aal selgust.

«Kuule, mees, me oleme sellest asjast nüüd juba küllalt rääkinud. Sul on Knorringiga vanad arved ja minu õnnistusega mine klaari need ära. Pärast õnnepidi läinud tööd ehitame sulle parema eluaseme — võib-olla saad koguni iseoma tare. Aga kui viltu lased või asi välja tuleb, siis annan su Knorringile tagasi, ole sa nii vaba mees kui tahes. Nii et sinu mure on, kuidas sa Tooma nõusse saad, ja tema hooleks jäägu töö lõpuni viia. Luba talle minu nimel kas või kuu ja tähed. Mida tal ikka nii väga tarvis on või mida ta oskabki tahta? Seda ei pea teile muidugi ütleva, et asjaga külatänaval ei kiidelda. Aeg valige ise, kõige parem muidugi, kui Weissenfeldi vahimehed on kõrtsis või küla peal tüdrukutejahil. Ja töö olgu tehtud maatuulega, sest sadamasild on ju puust ja peab alles jääma. Niipea kui suitsu näha, andke kinnitusotstele kirvest, las triivib eemale. Selge? Nüüd mine, ja pea meeles, et täna õhtul mõisas käies rääkisid mulle ainult oma arvestest, tuludest ja kuludest. Mina kuulasin ega öelnud sulle midagi. Said aru?»

Miks ma aru ei saa, aga...»

Kõiki neid agasid aruta iseenda peas. Võid minna!»

Ja mis jäi Aalil muud üle kui minekut teha. Ega tal oletatavasti enam miskit pärida. Kaks teed: tagasi Weissenfeldi Knorringi piitsa alla sunnismaiseks orjaks või... Kõik on muidugi käsk, olgu härra selle välja öelnud sega-eit, selgelt, suuliselt või kirja teel. Ja praegusel korral ei tõotanud kassu täitmata jätmise hoopiski midagi head. Tahes aga tegu õnneks, võis loota omaenda katust pea kohale. Tema käib mõisas tööl, naine talitab kodutares, lastel vaba jooksuruum. Mitte nagu prõgu — aina vaata, et nad mõne õue hobuste alla ei jää... Ning sügisõhtu pimeduses üle mõisa porise õue oma toapugeriku poole minnup Aal tundis südames julgust kasvavat. Ärgu Knorring ikka tulgu temasuguseid mehi kepiga puutama! Küll vanamees saab veel näha, mis sellest kõigest välja tuleb. Kes pärast naerab, naerab paremini! Aga kui... Ei, Ranna Toomas on hakkaja ja julge mees, tema saab loota.

Aal astus häärberi pika ja kitsa teenijatekoridori lõpus viimast uksest sisse. Pisikeses toas istus lahtise pliidisuu vahel veel noorevõitu lopakas naine ja kussutas last. Seal oli nututu juba üle läinud ja nüüd püüdis ta oma piatkega käega oma juuksetukka. Mis Aali naisel viga, temalt toopaevl ei nõutud ja mehe palk hoidis leiva laual. Et nagu mõni antvärgi proua. Oleks ainult rohkem ruumi, kas või kõige armetum rannamehe tare, mõtles naine et tea mitmekümnendat või -sajandat korda. Aga mees on ju nagu tallesaba, hakkab isegi härra nime kuuldes varuema. Rääkimata sellest, et läheks miskit nõudma või palunagi. Praegu veel, pisikese paned hälli, suurem annab lae-ema kõrval nurgalavatsil, aga kui nüüd jüripäevaks veel üks ilmale tuleb, siis... Ah, mis hädale otu joostud Annab jumal lapse, annab ka leiva ja koha rannamehe palkese all, kus me kõik teised oleme ruumi leidnud.

Lauad polev küünalajupp, ahju vahel laulis kilk. Toas oli ne, ehkki paistis umbne, pliidil kohal nõõril kuivavad lapse- lapsed aurast ainult neile omast lehka. Aal istus järile, lootas käed põlvedele ega leidnud ütlemiseks ühtki sõna. Naine pani seda väheke imeks, sest tavaliselt hakkas mees juba mõnest tulekut kohe pajatama, mis seal oli räägitud, mis härra käest head või halba kuulnud.

Naine kiigutas lapse hällis magama ja küsis siis:

«Pahandused või?»

«Ei miskit,» oli kõik, mis mees endast välja pigistas. Sellega pidi naine leppima. Salaasjad — nojah. Eks seal mõisas ole sääraseid töid-tegemisi ennegi olnud, millest parem rääkimata jätta, mõistis naine ega käinud peale.

*

Alles pärast arvepidaja lahkumist oli härral niipalju aega, et kõhutühi meelde tuli. Laskis toapoiss Kaarlil oma rasked ja vettinud juhtnahast saapad jalast ära tõmmata, pani kodukuue selga ja läks söögituppa, kus proua teda ootas. Poisid olid nähtavasti juba magama saadetud. Nähes puutumata taldrikuid, imestas Otto Reinhold:

«Kas sina, Magdalena Charlotta, pole veel õhtueinet võtnudki?»

Proua ei vastanud. Haaras kella ja helistas. Veidi aja pärast tuli Madle, asetaski lauale praevaagna ja veinikannu. Leib, sai ja muu säärane oli juba enne ootamas.

«Söö nüüd, sa pole ju hommikust saati midagi hamba alla saanud. Pärast räägime ühe väga tõsise asja üle,» valmistas Magdalena Charlotta oma meest ette.

Otto Reinhold nägi juba proua näost, et jutt, mis tulemas oli, ei kuulu kergemasse sorti. Aga see ei võtnud tema isu vähemaks. Küllap jälle midagi poistega, kes on lastepreilile tuska teinud, või hakkab naine peale oma tavalise nutulauluga, kui surmani igav tal on ja pole kellegagi läbikäimist. Ole nagu vang üksikul saarel.

Suurem nälg möödas, küsis parun:

«Kus Anu on, et Madle lauda katab?»

«Ei tahtnud enne sööki rääkida, siis poleks sa vist ühtki pala alla saanud,» vastas proua, tõmbas pluusivarrukast ninaräti ja hakkas seda sõrmede vahel mudima. See oli härrale kindel märk, et täna on tulemas midagi enneolematut. Magdalena Charlotta polnud neid naisterahvaid, kes kergesti endast välja lähevad.

«Sellepärast katab Madle, et Anu ärgu enam minu silma alla tulgu! Ta ootab last!»

Härra kulmud kerkisid. Tõesti, uudis polnud päris tavaline. Tema esimene mõte oli: see on Malmi töö. Et paarminekuks kergemini luba saada.

«Või Anu... Temast poleks seda ju uskunud,» püüdis

Otto Reinhold naidata, et on asjast üle. Ehkki see häiris teda. Niisugune lugu mõisas, otse härraste silma all... Vastab et tuleb varsti kirikus pastori suustki ära kuulata, kuidas moisa leivavanemad ei valva oma pere järel, laevad noortel elada hooraeltu ja teha muid jumalavallatuid tegusid. Mõisa kodakondsed peaksid talurahvale omelt eeskujuks olema... Tõsi küll, ka kirikhärrale saab nokorvi pahe panna, aga see Pihla Forsmann pole vahel kuigi sõnakuulelik. Kui miski on talle otse vastukarva, ütleb välja. Ime, et ta on üldse nii kaua siin paigal püsinud. Juba Stenbocki ajal oli Pihla kiriku peal.

Nojah, kui asi niikaugel, siis tuleb Anu ikka Malmile ja anda,» ohkas härra oma mõtete jätkuks. Kuid nüüd järgnes teine ja rangem hoop:

«Tuleb et ta on meie Gustav Diedrich»

Otto Reinhold Ludwigi põsearm löi punetama ning tema nina nina langes lauale nii raskelt, et praevaagen põruda puruka läks ja taldrikud hakkasid tantsima.

Kurat võtku! Magdalena Charlotta, see pole tõsi, ta valetab... Räägi pikemalt, kuidas sa seda teada said?!

Proua oli vahepeal rätiku silmle tõstnud, et ära pühkida suurt pisarat, mis põske mööda alla veeres. Oli see äärmiselt kummalisest vasese piiga vastu või vihapisar oma taldriku suure patuteo pärast? Küllap vist viimane.

Anu kutsus minult, kas noorhärja pole mulle temast midagi rääkinud. Kui ma lähemalt pärsin, siis ütles, et Gustav Diedrich olla lubanud minult paluda, et tema juba kiipser Malmile mehele minna. Olla töötanud selle aja kindlasti läbi viia ja andnud kinnituseks koguni ohvitseri ausõna»

Vahepeal ütles härra. «Ja edasi?»

Talust niipalju, et selle ohvitseri ausõna ja lubaduse alla löskunud piigul oma süngi tulla ja see häbematu tühjus ja kogu nõusse... Aga oleks Gustav Diedrich ise pooldanud seda.

Vahetult tahab ainult kindlat meheleminekuluba välja proovida. Mõtleb, et me määrime selle loo muidugi Malmi laela ja anname temale lepituseks veel suure kaasavara.»

Et ole ainult jutt, juba näha... Enne ei osanud vaadata, aga kui nüüd ise ütles...

«Põsillontrus!» pööras Otto Reinhold. «Veel täna õhtul kirjutan talle Peterburgi ja küsin selgust!»

Aga kui on tõsi, mis siis?»

«Siis...?» sattus Otto Reinholdi kõikelahkav mõte ummikusse.

«Midagi ei oska peale hakata,» tunnistas ka proua. «Anu ütleb, et kui peigmees tuleb merelt tagasi, räägib sellele puhtalt ära ja löögu siis kas või maha. Ja mis tal enam muud üle jääbki»

Otto Reinhold Ludwigil kulus nüüd mõtlemiseks kaugelt enam aega kui enne Knorringi laeva saatuse üle otsust tehes. Anu läheb ja räägib Malmile, ajab Gustav Diedrichi süüks. Tõe või valega. Malm võib esimese vihaga ta vigaseks või koguni surnuks lüüa. Siis tuleb kohus, kogu kihelkond kisa täis, asi otsaga konsistooriumis või koguni kubermanguvalitsuses. Vaenlased irvitavad: säh sulle Ungern-Sternbergide igivana ja auväärt suguvõsa! Aga veel hullem on see, et Malm teab Näkimadalate-ärist liiga palju. Kes saab tema suud kinni panna, kui ta nüüd kättemaksuks need lood päevavalgele toob? Vaba mees, pole ori, et peataie eest vait on. Vaata et nõuab kas või laeva ja tuhanded kulda takkaotsa. Aga kas sellestki abi oleks... Ei, siin tuleb valida teine tee. Ja Otto Reinhold Ludwig pea, mis ennegi oli väljapääsmatust olukorrast leidnud hiireaugu, ei jäänud hätta ka nüüd.

«Las Madle kutsu Anu siia!»

«Ütlesin juba, et ma ei taha teda enam näha! Libu sää-rane, kes mu poja ära võrgutas!» tõrkus proua.

«Kes keda võrgutas? Kui mängus on tõesti minu poeg, siis ära sa Anu süüks küll midagi aja. Ma selle poisiga veel räägin, kui ta end näole annab, teen tal kõrva tuli-seks! Aga nüüd kutsu kõigepealt Madle!»

Proua käsi tõusis vastu tahtmist kella järele. Madle tuli. Nähes laual puruksläinud vaagnat ja segipaisatud taldrikuid, vaatas ta hirmunult härra poole ja hakkas koristama.

«Vii sööginõud kööki ja tule tagasi ühes Anuga!» käskis proua.

Piigad tulid, Anul silmad nutust märjad.

«Sina, Magdalena Charlotta, ole nii hea, ära vahele sega, nüüd räägin mina,» alustas härra pisut liiga valjul häälel, kuid tema toon oli otsusele jõudnud inimese oma. Sääraseid sõnu ta harilikult oma prouale ei öelnud, aga ka olukord polnud tavaline. Siis pöördus parun Anu poole:

«Kuidas see sul juhtus?»

Ja piiga rääkis kõik ära. Ka selle, mis aastate eest oli olnud. Kuidas noorhärja nüüd lubanud hea seista, et Anu Malmile mehele antakse. Seda isegi ohvitseri usõnaga kinnitanud ja siis tahtnud teda enda süngi tõmmata. Kuidas ta esmalt vastu hakanud ja mõelnud minna Malmilt nõu küsima. Aga Carl jõudnud enne sadamast merele. Kuidas ta lõpuks otsustanud noorhärja tahtmist tühja ja kõik enda teada jätta. Peaasi et saab Malmile nai-

Hohenholmi Ungur tundis inimesi ja mõistis, et Anu ei valeta. Pilgu aega omaette aru pidanud, küsis ta:

«Kas sa ikka veel Malmi endale meheks tahad?»

«Mia see tahtmine nüüd enam aitab...» nuuksus Anu.

«Aitab küll!» kinnitas härra. «Saadan teid Madlega Neuenhofi. See mõis läheb tuleval kevadel küll Stenbocki kätte üle, aga selleks ajaks on sul laps juba ilmale toodud. Sin ei tea keegi miskit, seal ütled, et oled mehenaine. Sealad teenrid ja talupojad jätan mõisa uuele omanikule ja nii ei ole kogu saarel pärast ühtki keelekandjat. Tagasi tulete Madlega koos ja nii, et laps on Madle oma, nagu oleks ta sealt vaestelt sugulastelt minu loaga kasulapse kaudu toonud. Rein saab taas tündri vilja aastast rohkem nagu omal ajal, kui sa ise väike olid. Sina aga tüdruk nagu ennegi. Ja siis annan su Malmile naiseks. Temale seletan, et teid Madlega oli sinna Neuenhofi vaja abiks mõisa tubasid uue omaniku jaoks korda seadma. Niiviisi peaksid siis kõik rahule jääma. Malm saab ammutahetud...»

«Mida meele, aidam, he pere lapse ja meie siin südame-lahu. Kuidas on, Anu ja Madle, kas olete nõus?»

Nii ikki ei oska,» kogeles Anu.

«Mõnuvõel räägime,» tuli Madlelt ja ta silmad läksid tõusmaks mõtte juures, et tema võiks selle sünnitamise süü endalegi võtta, saaks neitsist peast lapse just nagu piibli

«Hea küll, võlts minna, kuid juba homme hommikul olen mul vastus teada,» sõnas parun. Ise murdis ta juba pead mõtte üle, mis tüdrukuga siis teha, kui ta ikkagi otsustab peigmehele kõik ära rääkida. Jah, siis peab talle tõesti...»

Sharaseid asju ei sündinud tüdrukutel arutada kodu-tonu ega ka kusagil mujal, kus võõrad kõrva kuulda või-nd. Seepärast võttis Madle teenijatubade vahikäigu kaudu

välja minnes Anul sõrmest kinni ja tõmbas teda üle pimedade õue tõllakuuri poole. Seal leidsid nad mõisa sõiduriistade tagant nurgast kobamisi heinakoti, millel hea pehme istuda. Väljas puhus heitlik tuul, tüütav sügisvihm sahis katusele, ladises räästast alla, kuid siin oli tuulevari ja mugav olemine.

«Mis sa härra jutust arvad?» võttis Madle asja käsile.

Kuid Anul oli raske sõna kätte saada. Ta vaikis nii kaua, et Madle pidi lõpuks küsima:

«Tummaks võttis või?»

«Silmajõgi on uputamiseks liiga madal, tuleb vist merre minna,» puhkes Anu nutma.

«Siis oled sa kahekordne mõrtsukas, iseenda ja lapse... aga ära unusta, et pead viimsel kohtupäeval kõigest aru andma,» pööras muidu asju kergelt võttev Madle seekord tõsise külje väljapoole. «Ja mõtle ka selle üle, et enne olid küll valmis noorhärja lugu Carli eest salajas hoidma. Ju arvasid, et jaksad. Aga siis suudad ehk ka pisut suurema asja hammaste taga pidada.»

«Säärast hirmsat pattu?»

«Kelle ees see siis nii suur patt on?»

«Jumala ja inimeste ees.»

«Kui jumala ees ka pisut on, siis langeb see kindlasti noorhärja peale, sest tema püüdis sind oma valega võrku. Ja oma Carli ees ei pruugiks sa kah ennast süüdlaseks pidada. Sest ütleme...»

«Ikka olen süüdi, räägi sa mis iganes,» ei jaksanud Anu lõpuni kuulata.

«Sa pea nüüd oma keelt niikaua vagusi, kuni ma olen jõudnud kõik välja laduda,» manitses Madle. «Ise rääkisid mulle, kuidas Carl ütles — et kui sind talle ei anta, siis ta sureb ära. Ütleme, et ta saabki aastate pärast mikitmoodi teada, kuidas sa temale minekuks loa said — kas ta tõesti suudaks sind hukka mõista? See kõik oli ju tehtud tema enda pärast.»

«Kardan küll, et ta lööb mu maha,» sosistas Anu. «Kas ma ikka jaksan kogu elu...? Tapakirves pea kohal...»

«Küll jaksad, ma aitan sind.»

«Sa arvad siis, et...» hakkas Anu nõtkuma. «Ega see lugu ei saa tõesti enam hullemaks minna.»

«Aga emale peame küll kohe ära rääkima,» ütles Madle.

«Juba teab,» sosistas Anu. «Pani tähele, et mind ajab iiveldama. Küsis: «Kuule, Anu, ega sul asjad ometi seda-

moodi ole?» Ma ise ei uskunud veel ja salgasin, aga teda ei pöta.»

«Noh, siis rääkis ema kindlasti ka isale, aga seda parem. Nad kurdavad juba ammu, et jumal on neile vähe lapsi kinkinud, ainult minu ja Kaarli. Veel rammupõlves inimesed, aga lapsenuttu pole aastaid majas kuulda... Külalaps võtavad vastu.»

«Aga ma kardan ikka, et sellest loost miskit head ei tule,» puhkes Anu taas nutma.

Hommikul andsid nad härrale oma nõusolekust teada ning juba ülejärgmisel päeval viis uisk nad üle väina Haapsallu, sealt posthobustega Neuenhofi. Oleksid võinud selle paar-kolm versta ka jala minna, aga härra maksis. Sest Otto Reinhold pidas asja nii tähtsaks, et sõitis ise kaasa. Nagunii oli tal Neuenhofis asjaajamist, ei tahtnud ta ju sealset tubast vara, millest suurem jagu oli toodud Vana-Kuustest, Stenbockile jätta. Palju oli sääraseid asju, mis tuli valmis pakkida ja esimese jääteega üle mere ära saata. Sest rasket mööblit on tülikas uisu peale laadida. Pealegi võib see tuulise ilmaga märjaks saada ning siis ongi liimist lahti, rääkimata merevee soolalaikudest. Ja lõpuks ei tahtnud Ungur ise Hohenholmis olla, kui Knorringi «Frau Sophia» oma saatusele vastu läks. Olin ära, et tean midagi...

Hohenholmi mõisa arvepidaja Karl Gustav Aal läks laevastikule, et seal kokku saada sadamakupja Ranna Toomas. Toomas oli noor mees, tükk maad alla kolmekümne, raskakaa, tugev ja kärmete liigutustega. Tema lihtsakoolne nagu oli sügistuultest ja vihmamärjast telliskivikarva, sellest vaatasid pisut pungis silmad, lõuga piiras harv lühike. Märjakaitseks oli mehel seljas linaõliga immutatud pikk kum, allarsaapad jalas, peas torbikukujuline müts, mille alla kaela taga vee kraest mööda saatis. Meremehed kutsusid teda peenketet ilmakaare järgi — süd-wester. Külalaps meenutas, et seda läks vaja just vesikaaretuultega, mis kõige sagedamini vihma toovad.

Praegu pühkis Toomas suure luuaga sillapealset, mis oli pärast halgude laadimist puukoori ja prahti täis. Kuid ega Tooma tööks olnud ainult silla pühkimine. Ta pidi ka valvama, et laevade kinnitusotsad oleksid tugevad ja

kõvasti kai küljes kinni, peaksid ka tormiga vastu; et alustel silla eest kaitseks vendrid parrastelt alla ripuksid; et vahimehed alati kohal viibiks. Tal oli õigus tulla kas või südaööl järele vaatama. Ja leidis midagi, mis korra ja kommetega kokku ei käinud, võis kaevata härrale, kes siis süüdlasega nalja ei mõistnud. Seaduserikkuja võis saada koguni kepikaristuse, kuid seda määras Hohenholmi Ungur siiski harva. Ennemini äigas ta ise oma nuudiga või andis korda kaks lapiti käega, mõnel erakorralisel juhul ka rusikaga. Aga siis pidi ta väga vihane olema.

Toomaga püüdis igaüks hästi läbi saada. Tahtis vahimees minna külasse, kas või leiba ostma, oli Toomal voli teda keelata: «Kuidas, sa jätad laeva ilma valveta!» — «Ole mees, vaata ise, kuni ma lipates ära käin,» palus madrus ja Toomas lõi käega: «Hea küll, aga ainult siis, kui tood mulle kõrtsist kortli viina kaasa. Kähku!»

Toomas oskas lugeda ja tundis koguni kirja. Sest tema hooleks oli pidada ka pisikest raamatut, kuhu ta märkis sisse sadamasse tulnud laevade nimed, kust tulnud, kuhu läinud, mis lastiks ja kui kaua silla ääres seisnud. Ka kipri nimi tuli kirja panna.

Nii elas ja tegi oma töid-tegemisi sadamakubjas Ranna Toomas. Ja ega tema sadamast koju Palli külla kuigi palju saanud. Või mis tal, poissmehel, sinna suuremat asja oligi. Vahel läks tühja leivakotiga ning tuli täiega tagasi. Aju-tiseks eluasemeks oli tal sadamasilla maapoolsesse otsa püstipandud putka, mis vihma väljaspool pidas ja mere-tuule ära varjas. Logisev uks ees, lavats nurgas, selle kõrval järi. Keskpõrandal seisis koguni saviplönnidest laotud ahi, mis talvel sooja sees hoidis ja laskis süte peal kaalikaidki küpsetada.

«Tere, Toomas! Sind ma just otsingil!» tervitas Aal.

«Mõisast inimesi sadamas kohe järjepanu,» imestas Toomas. «Eile õhtul härra ise, vaata et oleks ääre-pealt Weissenfeldi Knorringile naha peale andnud. Küll oli vihane! Täna hommikul käis valitseja siin, midagi nuhkimas. Ja nüüd tuleb sina. Mis uudist?»

«Või härra oli Weissenfeldi isanda peale kuri? Ei tea, miks?» küsis Aal uudiseid hoopis Toomalt.

«Eks ikka vana vimm. Knorring ei korista oma «Frau Sophiat» siit ära. Näe, siin ta seisab juba üle kahe aasta ja vaevalt tast sedamoodi tuleval kevadelgi merele mine-

jad saab. Hoiab sadamasilda kinni, Ungur laadigu oma laevu reidil.»

«Separast ma tulingi. Härra ütleb, et pangu me talle tühjaks ja asi ühel pool.»

«Peaks tõesti,» jäi Toomas kohe nõusse. Aga kui ta pru sai, et parunil ongi niisugune plaan ja seda juttu polnud toonud tuul, lõi ta kõhklema.

«Aga kui... Mis ta lubas?»

«Ütles, et tehku Toomas ära, tema annab kõik, mis sa küsida oskad. Aga kui ei, siis müüb su maha säärasele peremehele, kes peksa annab kolm korda päevas, süüa ainult korra.»

«Omast peast veeretad,» ei uskunud Toomas arvepidaja sõnu.

«Just nii ta ütles,» kinnitas Aal. «Aga kuidas seda tulevikki oleks võimalik sinu arvates teha?»

«See on purulihtne värk...» Toomas vaatas vilksamisi «Sophia» poole ja nägi vahimeest ruhvist tekile tulevat. «Lähme õige pisut minu katuse alla, mis me siin vihma ja tuule käes...»

Toomas istus lavatsile, Aalile jättis järi.

«Kõrtsid, et kuidas,» jätkas sadamakubjas. «Sina viid vahimehed kõrtsi ning joodad purju. Mida rohkem, seda uhkem. Mina tulen sel ajal siia, tuust tõrva sisse kastetud õlgi ja küünlajupp kaasas. Tõrvased õled alla lastiruumi ja küünal peale põlema. Ise jooksega Pihla kõrtsi. Just siis, kui ma seal oma esimest kortlit kummutan, jõuab tuli küünlaga lõpule ja hakkab õlgi sööma. Varsti kogu laev hakkab...»

«Härra ütles, et tuleb teha maatuulega. Ning trossid kohe pooleks, et «Sophia» otsemaid merele triiviks. Et tull ei hakkaks sadamasilla ja paatide külge.»

«Peal mind tolaks või, nagu ma ise seda ei taipaks!» polnud sadamakubjas säärase pisiasja meeldetuletamisega rahul. «Aga härra andku kiri, siis on pärast ette näidata, kui peaks kuidagi hargnema hakkama. Las Ungur ise kannab kah oma sõltet.»

«See oli mõte, mille peale Aal ise polnud tulnud. Väärt mõte.»

Aal ootas paar päeva, et härra kutsuks teda enda juurde, nagu ju päris sageli juhtus; ise end härra jutule küsida polnud tal muidugi julgust. Aga ülejärgmisel hommikul võttis härra hoopis kätte ja sõitis suurele maale, oma

Neuenhofi mõisa, kaks toatüdrukut kaasas. Ütelnud, et jääb ära pikemaks ajaks. Küllap kutsub veel prouagi sinna, miks ta muidu Anu ja Madle ühes võttis. Niisiis oli Aal oma muredega puruüksi. Kuid härra käsk tuli täita. Ja sellest võis õnnekombel ka temale palju tulu tulla: siis on ta mõisas tähtis mees, kel on härraga üks ja seesama saladus, ja selletõttu annab Ungur talle kindlasti kõik, mida ta iial nõuab. Kas või kuu ja tähed, nagu härra Tooma puhul ütles.

Aali pähe tekkis julge plaan. Mis siis, kui ta kirjutab selle kirja ise? Tal oli ju voli lubada Toomale ükskõik mida, peaasi et saaks «Frau Sophiast» lahti. Pärast võib kirjaloo härrale äragi rääkida — et sai asja pärast tehtud, härra enda kasuks.

Läkski Karl Gustav Aal oma pisikesse kirjurituppa teenijate ruumi kõrval. Istus kahe ruuduga akna alla laua äärde, lükkas arveraamatud eemale, võttis lehe valget paberit ja hakkas kirjutama. Püüdis härra kaldus tähti ja nende alumisi harksabasid nii hästi järele teha, kui oskas. See ei tulnudki tal väga pahasti välja. Igatahes Ranna Tooma petab ta küll ära. Kirjutas:

Aal ja Toomas, nagu suusõnaliselt teada andsin, on meil hädasti vaja lahti saada «Frau Sophiast». Kuidas? Ka sellest oli juttu. Ranna Toomale luban selle eest uue tare jaoks palgid, eluajaks sadamakupja koha või mõne parema teenistuse, kas või vabadusekirja. Kui tema aga vastu hakkab ja käsku ei kuula, saab ta Venemaale maha müüdnud, kust ta kunagi enam tagasi ei tule.

Alla kirjutas Aal niisamasuguste konksude, sullekerutuste ja kriipsudega nagu härra ise: O. R. L. von Ungern-Sternberg.

Viis ja näitas kirja Toomale ette. Aga kui sadamakubjas tahtis paberi endale jätta, ei saanud Aal seda kuidagi lubada, sest härra nõudnud kirja tagasi. Lubadus jääb aga sellegipoolest lubaduseks ja nüüd on Toomas seda otse kirjasõnas lugenud. Sadamakubjas polnud loll ja sai aru. Ütles ometi, et oleks parem, kui kiri jääb alles. Leppisid siis kokku: kui härra peaks unustama kirja tagasi küsida, ei lähe arvepidaja seda ka ise pakkuma.

Kuid siiski ei piisanud Ranna Toomal tarkust mõistmiseks, et säärast kirja poleks Hohenholmi Unguru käsi kunagi paberile pannud...

Näärid lähenesid niihästi Hohenholmi ümbruse küladele kui ka mõisale. Aeg ei teinud härra, vabatalupoja ega parisorja vahel vahet. Igaüks ootas uuel aastalt seda, mis vanalt saamata jäi. Reigi tared elanikud löiksid oma sirvilaudadele numbrit 1796 ja soovisid head kalanaastat, mereõnnistust, heldet löikust sügisel. Mõisahärra jättis nägi juba vaimusilmas ülekolimist Grossenhofi ning oma voli ja võimu laienemist üle kogu saare.

Ka Weissenfeldi vahimeestel, kes pidid siin surmigavas Hohenholmi sadamas «Frau Sophia» heaolu valvama, olid oma plaanid peetud. Ehkki ainult uusaastaõöks. Nad kavatsesid minna küla peale näärisokku tegema. Sest siis saab ilma ühtki kopikat kulutamata nii palju õlut juua, kui köht kannatab. Möödunud sügis oli odra poolest helde, jätkus mõisa viimiseks, jätkus talumeestele endilegi. Küllap nüüd oli humalamärga igas tares ja peaks olema väga ihnus peremees, kes näärisoku suu kuivaks jätab.

Kasukad ja sokusarved olid neil juba ammu valmis vaadatud, pahupidinahast püksid muretsetud, sõradki saabaste otsa seotud. Ja peaasi, neid ei tunta ei häälest ega riide poolest, aga see ongi näärisoku peamine trump. Nendest peredest, kus nad toidupoolist ostmas käisid, holnvd seekord kaugele.

Vahimeestele tegi kõige rohkem muret ilm — et see alt ei vauks. Sest valju meretuule ja loeveega sa laeva üksi ei jäta. Laine käib sadamasse sisse, võib kinnituseotsad katki rapsata või sillale viga teha. Kus selle pahanduse õhtu Polnud ju sel aastal tavaline talv. Jõulud musta maa noos ja meres ei ühtki jäätükki. Tuuled lõunast või läänest, nagu polekski neil muud auku, kust puhuda.

Kuid justament vana-aasta lõuna paiku vaikis ilm korraga täiesti ära. Tuul otsis endale uut pesapaika. Pööras üle tasahilju maakaarde ja sinna jäigi. Ei tõusnud ühtegi, puhus tasase ja sõbraliku nuhinaga. Taevasse tekkinud valgete Märtega pilved nagu Näkimadalate jääkahvad, sealt võis õhtul lundki tulla. Paremat nääriilma ei saaks soovida, kokkole kasukas päris kontimööda.

Enne minemist löid mehed siiski veel kõhklema. Kes ütles, et õnnel ei lähe ilm karvaseks? Ja laev ilma mees-
teta... Kust saaks ustava inimese, kes jääks valvama? Loodeti sadamakupja peale, et ehk tuleb Toomas õöseks sadamasse, aga võta näpust, ei tulnud. Küllap oli temalgi sel ööl muud tegemist kui sillaputkas tukkuda. Öhtu eel

käis sadamas ainult mõisa arvepidaja Aal. Soovis head vana aasta ärasaatmist ja küsis suusoojaks meeste plaanide järele. Et kas nad kõrtsi ka lähevad. Ja kui kuulis «Frau Sophia» vahimeeste sokukavast, kiitis selle heaks. Arvas, et ilm ei muutu ja ega säärasel ööl ole ka järele-vaatajaid karta. Siitmõisa härra pealegi ära sõitnud, Weissenfeldi Knorring mere taga, sadamakubjas aga teab kus tarenurgas lakku täis. Nii et tema meelest võivad mehed päris julged olla.

Aali jutt andis vahimeestele hakkamist juurde ja öhtupimedas läksid kaks karvast näärisokku küla peale lapsi hirmutama, naisi naerutama ja meeste humalamärga ära jooma. «Frau Sophia» jäi üksi oma saatust ootama.

Vähe enne keskööd löödi sadamas hädalokku. Kui need mõned poolpurjus külamehed, kes seda läbi näärilõbu ja tralli kuulma juhtusid, oma sillalähedastest taredest sadamasse jõudsid, oli põlev laev maatuulega juba kaugele triivunud ja ujus tasapisi nagu leegitsev tõrvalont Näkimadalate poole. Varsti jooksis õnnetuskohale ka Hohenholmi mõisa arvepidaja Aal. Tema ärgitas küll mehi paatidesse minema, et «Frau Sophia» juurde sõuda ja katsuda aluse päästmiseks midagi teha, kuid tema nõu ei võetud kuulda. Ei sündinudki võtta, sest säärane lõpm on juba kümne sammu peale nii kuum, et paneb habeme kõrbema. Mis sa veel laeva kustutad, kui ise põled. Sihukest koera hanna alla kõlbavat juttu võis rääkida vaid valgete kätega kirjamees...

Muidugi polnud Weissenfeldi meestel enam midagi valvata ja neil ei jäänud muud kui sõita uisuga üle väina ja viia oma härrale selle aasta esimene hiiobisõnum.

Aga ka palju hoolsamalt ettekavatsetud töödes võib juhtuda ikka midagi ettenägematut. Nii ka siin. Oli küll maatuul, vahimeestel külas kuplialune õlleauru täis, Ranna Toomal mureks ainult tõrvane õletuust ja küünla-jupp. Lihtne ja kindel. Polnud nägemas äraandlikke silmi ega kuulmas uudishimulikke kõrvu. Uusaasta hommikuks oli «Frau Sophiast» silmapiiril veel ainult pisike auru-pilv, mida tekitasid merre vajuvad tukid. Ning kui Weissenfeldi asjamehed enne kolmekuningapäeva ühes Haapsalu haagikohtu uurijatega kohale sõitsid ja leidsid sadama

kinnituspostide küljest läbiraiutud trossijupid, mis tähendas, et köied oli pooleks lõõnud inimese käsi, leidis Toomas ka sellele seletuse. Otsad olla tema ise katki lõõnud, et tuul põleva laeva sillast kaudemale viiks. Muidu oleks ka sadam tuleroaks langenud. Toomas, Aal ja paljud külamehed ajasid asja Weissenfeldi vahimeeste endi süüks. Neid oli sel öhtul nähtud küla peal purjuspäi, näärisokukasukad seljas. Küllap tahtsid kas või kolmekuningapäevakski koju jõuda, ja et ära pääseda, jätsid alusel tule omapead kusagile miilama, kust see siis pikapeale võimust võttis. Kellel teisel võiski tulla tahtmine laeva tukkideks ja tuhaks põletada? Muidugi võis see tahtmine olla Hohenholmi härral, kel Knorringiga mitu kana kitkuda, kuid Ungur viibis sel ajal Neuenhofis, tema ei saanud seda teha. Mine võta kinni! Nõnda et kõik oli läinud plaani järgi ja uurijad ei saanud kusagilt õiget otsa kätte. Kuid miski oli üks väike kivi ratta alla jäänud, mis oleks Ungru koorma peaaegu kraavi ajanud. Kaks külapoissi, Jõeranna Paul ja Simmuna Peeter, olid näinud, kuidas tükk aega enne hädaloku lõõmist oli Ranna Toomas ühes Leigri Jaaguga sadamast Reigi poole jooksnud. Pärast oli aga Toomas ise lokku lõõnud. Siis pidi ta varsti sadamasse tagasi tulema. Millest sihuke edasi-tagasi rutt? Küla peal hakkas liikuma mitmesugust kumu.

Aal oli oma härrale kirja saatnud, kus seisis, et Weissenfeldi vahimehed panid uusaastaööl «Frau Sophia» põlema. Juba kolmekuningapäevaks oli parun Hohenholmi tagasi. Ja kuulis temagi Pauli ja Peetri juttudest. Varsti kutsuti poisid mõisa ning öeldi, et nad on mõlemad mekruks nõutud ja peavad juba järgmise päeva kütudiga teele minema. Ning nagu öeldakse: surm, püksikord ja kroonu käsk — nende vastu ei saa.

Carl Johan Malm jõudis oma «Moriarniga» Sankt Peterburgist tulles Haapsalu alla talvekorterisse alles kadrikuu esimestel päevadel. Juba Madalmaade-reis kestis vastaste tuulte tõttu kauem, kui ette arvati. Ka Peterburgis läks lastiomanikul kauba müük aeglaselt. Ootas nädalate viisi paremaid pakkumisi, aga ladudesse kaupa ei lossinud, arvas, et laeval hoida tuleb odavam. Nii et kui Malm viimaks lastist lahti sai, oli viinakuu lõppemas ja kadri

käega katsuda. Laeva seisupäevad said küll kinni makstud, aga kipper muretses, et külm võib Soome lahele enne kaane peale tõmmata, kui ta laevaga välja jõuab. Iseäranis Neeva suudme magedale veele polnud kuigi palju vaja. Ole siis kogu pika talve Peterburgis jäävangis! Endal pruut ootamas. Ning ega härraste nõusolekut ka siit kaugelt kuidagi tagant tõugata ei saa. Ja siis on Ungur kevadel laeva suurte kulude üle pahane, nii et ära üldse enam säärase õrna asjaga tema ette mine. Sest Peterburgi sadamamaksud ja meeste ülalpidamine on mitu korda kallimad kui Haapsalus. Rääkimata veel teistest kuludest, nagu küttepuid sooja hoidmiseks, küünlad, tõrv ja muu säärane, mille eest pealinna kaupmehed oskavad hingehinda võtta.

Kuid olukorra päästis laisk sügis, mis kuidagi talveni jõuda ei viitsinud. Tormitüki sai Carl merel küll ja muist purjesidki viis tuul kaasa, aga lõpuks oli ta ikkagi Haapsalu lahes, ankur sees ja purjetamisaasta ümmargune. Laeva sissetulekud kaalusid kulud kümnekordselt üles.

Ungru käsk meestele oli, et enne kojutulekut kõik purjed ära parandataks, uusigi juurde õmmeldaks, et kevadel, nagu jää hända näitab, oleks laev kohe mereklaar. Ka tuli otsida paras sirge puu, et teha ahtrimastile uus teng: vanal pehastunud kohad sees ja oli karta, et järgmise aasta purjevalule ei pea enam vastu.

Purjeriie oli juba kevadel ostetud Madalmaadelt, kus säärane kangastelgedelt tulnud kraam on kõige vastupidavam ja kus sellest ka ristikohtset hinda küsitakse. Tengapuu leiti Haapsalu metsakaupmehe hoovist. Aastat paar-kolm katuse all kuivanud noolsirge palk tahuti parajaks ja pandi paika. Purjede õmblemine võttis oma aja. Sügisese vihma ja lumelörtsi kaitseks tõmmati puldanist varikatus ja selle all pikkadel pinkidel istudes vihtusid kõik neli «Moriama» madrust, tüürimees viies, kolmetahuliste nõeltega õmmelda. Valgest pimedani. Kuid paljuks seda talvist päeva on, ja kus seinte tuulevari puudub, seal pole ka küünlast päeva pikendajat — tuli ei seisa otsas. Kui kipper asjaajamisest aega sai, istus temagi teiste ritta. Koguni kokapoiss jõudis kahe keedu vaheajal mõnel vanal purjel rebenenud augu kinni tõmmata. Paremat tööd tema kätte ei usaldatud.

Enne uut aastat taheti purjetöödega valmis jõuda. Rutt

muidugi seepärast, et nääridekski koju pääseda — naised mehed lapsi üle lugema ja küljeluust rõõmu tundma, poissmeestel jälle omad mured. Viimaseid oli «Moriama» peaaegu niisama palju kui neid, kellele mõni külatüdruk oli juba jõudnud rõnga ninasse panna. Laevapere ülalt otsast kipper Malm ise, siis tüürimees Leigri Jaak ja alt ohimene — kokapoiss Paul. Madrused Paopa Tõnis, Nõmba Mats, Unita Simmu ja Heigi Andres olid naisemehed. Järgi siiski perekonnainimeste võit.

Mõni päev enne uut aastat saadigi laeva purjedega niikaugele, et võidi need rulli keerata ja seilkoisse kevadet ootama panna. Iga puri sai ka sildi külge, et kevadel oleks kohe teada, milline kuhu läheb. Töödest jäi järele veel laeva kiilhaalamine, et ka põhi üle vaadata. Aga selleks pidi ootama jääd — sinna peale on hea plokke-kiine kinnitada ja laev nendega nii kaldu tõmmata, et kiil näha on. Enne üht, siis teist külge pidi, ning ongi kogu põhi ära nähtud. Ja mitte ainult silmaga üle käidud — naadivahedele tuleb tihenduseks värske triivtaku londid lüüa, planguvahed pigitada ja veealusele osale uus tõrvakord peale tõmmata.

Vähe enne vana aasta lõppu võis kipper hakata ette lugema, kes saavad koju, kes peavad jääma laevale vahimeesteks. Iga seda olnudki kerge määrata, sest koju tahtsid ju kõik, iseäranis naisemehed. Kuid siin vaatas kipper asjale hoopis teistmoodi. Poissmeestel olla see elu kõige suurem tegu veel tegemata ja seepärast peavad nemad tingimata kodukandi naispere sekka pääsema, et valida ja võtta. Kokapoiss Paul on muidugi veel liiga noor, tema kont ei pea naistevalule vastu. Ja laevavanema õnne oli säärane: näärideks lähevad kodusaares kaks poissmeest — ta ise ja Leigri Jaak —, naisemeestest Paopa Tõnis ja Nõmba Mats. Pärast kolmekuningat tulevad nemad tagasi ja siis saavad koju teised. Kuni küünlapäevani. Kipper laevas, jumal taevas, neile vastu ei valdeta, Carl Johan Malm oli kindla sõnaga mees, mis ütles, see oli.

Ule vana mindi ulsuga. Oma laeva paadiga oleks küll saanud otse Hohenholmi alla välja, aga ilm ei meelitanud vaikese jullaga säärasele reisile ümber Simpernäsi ehk talumeeste keelepruugis Tahkuna. Jõudnud Vahtrepale, otsiti sealt küüdimees, kes nad Reiki viis. Nõmba Mats läks muidugi varem maha, kuid Paopa Tõnisel tuli

Hohenholmist veelgi edasi sõita. Mis puutus aga Leigri Jaagusse, siis temal õiget kodukohta polnudki.

Jah, Jaagul oli käsil juba neljas aastakümme, kuid naine ikka veel võtmata ja majapidamine rajamata. Jaagu ema oli omal ajal metsatarest rannaküla pooleadramaamehe juurde tööpiigaks tulnud, seal raisku läinud ja heinakaa-rel põõsa taga lapse ilmale toonud. Ja sinna sünnitaja jäigi, sest jooksis verest tühjaks ja heitis hinge. Poiss aga kisas nii kõvasti, et see kostis naabertalu heinalistele kätte. Laps korjati üles ja viidi ühes tüdruku surnukehaga peremehe taresse. Kuid seal ei tahetud asjast kuuldagi: piiga matame küll maha, aga lapsega tehke mis iganes tahate. Pakuti siis poisimaimu tüdruku isale-emale metsatares. Need samuti vastu, et kelle maa peal ilmale tuli, see ka toitku, nendel endilgi peent peret ülearu. Tassiti seda last siis veel korda kaks edasi-tagasi, kuni piiga peremees andis alla ja võttis poisi oma taresse. Küllap ehk tema enda jagu oligi.

Lehmapiima ja naeripudruga kasvas Jaak kaelakandjaks. Vahel harva anti tükk leibagi, kuid enamasti pidi ta seda perenaise tagant näppama. Muidugi siis, kui suuremaks sai.

Kolmeaastaselt koerapoiss, kuueaastaselt karjapoiss, kümneaastaselt künnipoiss. Teismetesse jõudnud, käis Jaak teomehe eest mõisas ja juba enne leeril suurte tööde vaheajal kalapaadis aeru või purjesoodi peal. Magamiseks oli tal talvel kütmata otsakambri küljepink, suvel laudapööning. Nii see Jaak kasvas, tugev ja terve kogu aeg. Kannatas kuiva ja kuuma, talus märga ja külma, visa nagu umbrohi.

Ühel sügisööl olid nad peremehega Näkimadalate all siiavõrgal. Püüseid omapead jätta ei saanud, neid pidi kogu aeg lappama, et kalu välja korjata. Muidu on hüljes jaol, tema ju veelgi silamaiam kui inimene. Pärast keskööd läks aga seni sõbra kombel silitanud maatuul valjuks ja ei aidanud mehi enam puri ega aer, tuul ajas nad välja merele. Varsti täitis laine paadi ja seal nad siis ligunesid raudkülmale vees mere armul. Siiski püsisid vajuva paadi pardad veel veest väljas ja niipalju olid mehed saanud teha, et tõmbasid võrgud sisse ning sidusid nende käbadest endile vee peal hoidjad võõd ümber.

Hommikuks oli peremees külm ja kange, silmad klaasist. Ka Jaagu meelemõistus muutus ähmaseks. Kõik oli

juba nagu unenäos, ei seletanud ta selgesti sedagi, kuidas suur laev, purjemets kohal, ligi ajas, kuidas sealt paat lasti ja juurde sõuti. Siis kadus viimane valgus Jaagu eest, ta vajus nagu musta auku.

Arkas laeva ruhvis puldanist rippkois, mis rappus ja põtsus. Vahetevahel vajusid seinad nii kaldu, et ei saanud aru, kus põrand, kus lagi. Kuid pikkamööda jäi torm vaiksemaks ja lengerdamine laugemaks. Siis kostis äkki kusagilt kõrvurebestav viletirin, seejärel kellegi võõras keeles käratatud sõnad. Alles nüüd märkas Jaak, et ta pole üks: teistest koidest huppas robinal mehi alla. Keratanud pukse ja äianud une silmist, jooksid nad ummis-ruumist uksest välja. Tulid aga varsti tagasi, supimannergud ja lihavaagnad käes. Istusid põrandale ja hakkasid tooma: toidu renile panemiseks oli laeva kallak ikkagi liiga suur.

Supi lõhn pani ka Jaagu kõhu oma osa nõudma, ta tõusis istukile ja küsis:

«Kas mulle ei antagi?»

Teda märgati ja sedamaid tekkis läbisegi jutt mingis võõras keelemurdes, mida Jaak ei mõistnud. Kuid supimannerg talle ulatati. Vedelat Jaak rüüpas, paksemat õngitses sõrmega, sest koosta ei antud. Pärast ta mõistis, miks. See riistapuu pidi igaühel olema oma ja iseenda valmistatud, võõrale seda ei laenatud nagu piipugi.

Päeva paar lasti Jaagul puhata, kuid siis seletati märkide ja müksude abil, et söögi eest tuleb ka tööd teha. Ta oli laeval kõige noorem ja kõige alam. Igaüks võis teda löaskida, igaüks anda trossiotsaga siraka. Ja seda enamasti hoopisest, et ta ei osanud laeva töösid ega saanud aru laevameeste keelest.

Laev oli Hamburgi park, kolm röögatu pikka masti peal. Purjesid mitukümmend. Küll nelja-, küll kolme- ja kahe- ja ühe- ja poolmütsil. Sellel laeval purjetas Jaak tükk aega. Sõitis Lään- ja Põhja- ja Vahemerel. Alus vedas mitmesugust kaupa, kõige rohkem vilja ja soola. Lõunamaadel aga laaditi ka veini, mis läks Saksa, Rootsi ja Vene riigi sadamatesse.

Jaak õppis selgeks nii saksa keele kui kõik laeva tööd ja tegemised. Peamine aga, mis talle sealt külge jäi, oli käsu-tähtmine. Vastu ütelda ei lubatud tal kellelegi. Kuid see olukord polnudki talle raske, sest niikaugale kui ta mäle-

tas, ei olnud ta kunagi saanud miskit omanuhti teha. Ikka oli keegi, kes tema eest mõtles ja ütles.

Jaksu tal käskude täitmiseks piisas. Jäi ülegi. Jaak jõudis üles raadele enne teisi, tormis pekslev purjelina jäi tema tugevate käte all taltsaks, brasside ja vallide haalamisel oli ta kolme eest. Ainus, mida ta ei osanud, oli oma õigust nõuda. Ehk olgu siis sadamakõrtsides, kus ta vahel kohe ilma põhjusega, lõbu pärast rusikad käiku laskis, endast noore härja kombel liigset elulusti ja jõudu välja möllas. Joogimajades käimine sai talle sadamates päris omaseks. Ja miks ka mitte: seal tundis ta end teistega ühevõrdsena ja tema raha maksis karvapealt niisama palju kui teiste oma. Ka naistemajades käis Jaak. Õppis ära ja võttis omaks saksa meremeeste paljukuuldud sõnad «Andere Städtchen, andere Mädchen».

Siis tüdines ta sellest laevast ning jäi maha kuhugi rāpasesse Hispaania sadamasse, kus elas ligemale aastapäevad ühe meremehele juures, kes oli samuti nagu Jaak maias niihästi kodumaa veini kui ka iiri tulise peale. Kui jookide ostmiseks enam raha ei piisanud, läks Jaak vargile. Võeti kinni, istus türmis. Sai lõpuks lahti, vaatas endale uue aluse ja purjetas sinna, kuhu laev läks. Siis aga sattus kord Sankt Peterburgi ja võttis nõuks ära käia ka kodusaarel. Ning seal juhtus kokku Hohenholmi mõisa priiki «Moriām» kipri Carl Johan Malmiga, kes kauples ta oma laevale tüürimeheks. Tõsi, selle kaubaga sai juba aastaid priipõlve maitnud mehest taas Hohenholmi mõisa pärisori, kes Jaak sünni poolest ju oli. Kuid ta ei hakanud seeütle pikemalt mõtlema: laeva peal on ikkagi vabadust omajagu ja tüürimeheau meelitas.

Jaak oskas kõike, mida laeval tuli osata, kõike peale kirjatähtede ja numbrit, sai aga hakkama selletagi, tehes kätega tasa, mis peas puudu jäi. Nii et merel oli Leigri Jaak mees kolme eest, kuid sadamates pidi teraselt vaatama, kuhu ta läks ja mida tegi. Sest ka juua võis Jaak kolme eest. Ning veel oli tal küljes lobisemise viga, iseäranis humalaspäi. Tõsi- ja luiskelood läbisegi.

Säärane oli «Moriām» tüürimees Leigri Jaak. Kõvasti viltukasvanud puu. Polnud veel pehastunud, kuid suuremate iilingute puhul tuli tal silma peal pidada, ja kui vaja, ka toetada.

Jaaguga koos astuski Carl Johan Malm mõni päev enne näärtsid Skalluse uksest sisse.

Muidugi oli tare külm ja rōske, sest kes oleks siia tule-
moja sisse teinud? Seisis nagu seisis. Miks siis tõi kipper
aurase elutu katuse alla ka Jaagu? Aga seepärast, et ta
polnud veel kaotanud lootust Anu peale. Ja kui naine
majja tuua, peab olema vähemalt puid, millega ahju kütta
ja tuld paja all hoida. Kuid tare otsas oli vaid tunamul-
lune oksahunnik, millest piisas küll mõneks saunakoraks,
ohk ka paari nädala toasoojaks, aga ei enam. Tuli sae
ja kirvega metsa minna, mõni süld häid kasehalge teha
ja koju vedada, selleks oli aga vaja teist meest, sest plok-
sael on kaks otsa. Muidugi läks tarvis ka mõisa luba.
Sest Skallusel oli küll paar tessatini päriseks ostetud
põllumaad, kuid metsa mitte.

Ja teiseks võttis kipper tüürimehe enda juurde selle-
pärast, et Jaagul polnud nagunii kuhugi minna. Ei kodu-
kollet ega omakseid. Küll aga tuttavaid, iseäranis kõrtsi-
tutavaid. Kui laev talviti seisis, käiski ta nende pool
külakorda. Kus õhtu, seal öömaja, kus kõhutäis, seal kodu.
Perekonna asutamisele ega muule tõsisemale ta ei mõel-
nud — «Mis mul viga, händ koormaks,» oli tal kombeks
korrata. Ja ega teda kuskilt ära aetud, sest Jaak oli muidu-
igati sünnis ja abivalmis mees. Oli just nagu kõikide tee-
ner, kõikide sõnakuulaja. Aitas ühel heinu metsast ära
tuua, teisel puid lõhkuda, kolmandale läks sae otsa peale
appi. Vahel päris hea, kui säärane lahtine mees võtta
on, raugiti kula peal ja Jaagul ei tulnud kunagi puudust
ei kõhu- ega peatäiest, ehkki tal endal polnud kopikatki
hingega taga.

Luba järgmisel päeval läks Carl Johan mõisa puude
pärast rāakima ja muidugi ka pruuti vaatama. Kuid
herra oli ära sõitnud ning võtnud Neuenhofi kaasa ka
tontudrukud. Millal ta tagasi tuleb, ei teadnud isegi valit-
seja. Puude kohta aga lausus: «Kipper Malmile võin ilma
harragagi lubada. Las metsnik näitab kätte, kust võtad
ja mida jätad.»

Hommikul vara löid Carl Johan ja tema tüürimees seal-
sammas ala taga vanas Skalluse koplis saed tüvedesse ja
puud langesid rauglul. Metsnik oli märkinud neile metsa-
kuivad, mis votavad kohe tule külge, pole enne vaja poolt
aastat katuse all hoida. Metsas oli säärane puu aga putu-
kate kasvataja, mis siis ka teistele puudele kahju võisid
teha. Nii et nende mahasaagimine tõi kahepoolset kasu.

Vana-aasta päeval vedasid nad lõhutud halud kiriku-

külalt laenatud härja ja vankriga õue, ladusid pika tare-
räästa varju pinusse.

Pärast aga polnud neil, kahel poissmehel, sel kallil õhtul
kuhugi minna. Kodutare seinte vahel ei õiget söömist ega
joomist, laual vaid külalt ostetud leiba-kala ja naerist,
kõrtsist toodud mitmet-setmet kanti äraloksutatud õlut.
Kortel viina kah ja kõik. Kuid tuba oli soe ja Jaak jõudis
enne suurt pimedat põrandagi luuaga üle käia.

Nad olid parajasti küpseks saanud naeri ahjust välja
võtnud ja söömatee õllega lahti teinud, kui uksest astus
sisse sadamakubjas Ranna Toomas. Oli tulnud vaikselt
nagu vaim. Tema telliskivikarva nagu paistis tavalisest
veelgi punasem, nahkkuue hõlmad eest lahti. Soovis toi-
dule jätku ja sai ka viisipärase vastuse, aga rohkemat tema
suust ei tulnud.

«Oled kiisakala alla neelanud või?» küsis Jaak, kes oli
Toomaga koos enam kui üks kord kortli viina ära joonud.
Ka kipper Malm tundis Toomast juba aastaid. Või mis-
sugune laevamees poleks tundnud sadamakubjast!

«Mh,» tegi Toomas ja istus küljepingile.

«Kalakont sul vist tõesti kurgus, et sõna suust välja ei
saa?» päris Jaak uuesti.

«Nojah, kiisakala nüüd... Mul täna sihuke jutt, et igast
kalakondist hullem... Ainult sinusuguse mehe kõrvade
jaoks. Seepärast...»

«Tule aga julgesti lagedale, pole meil kipriga omavahel
salaasju,» julgustas Jaak. «Säh, rüüpa kortliäärest suu-
täis tulist, siis pääseb jutt kergemini jooksmas.»

«Vaata, see on Ungri salajane käsk ja... Kas sa, Jaak,
ei tuleks vähekeseks välja?»

«Kui välja, siis välja, aga...» Jaak vaatas kiprile otsa.

«Mine, mine, ons mul vaja kõike kuulda. Härral vahel
tõesti säärased jäljesegamise haagid, et parem on, kui iga-
üks neist ei tea,» ütles Carl Johan, löikas naeri pooleks ja
hakkas sööma.

Toomas ja Jaak olid õues hea hulga aega. Tagasi tuli
tüürimees üks ja rääkis asja kohe ära:

«Toomal kästud Knorringi «Sophia» põlema panna. Täna
õhtul on vahimehed küll küla peal näärisokku tegemas ja
õlut joomas, kuid Toomas tahab, et mina ikkagi laoräästa
alt teed silmas peaksin. Kui juhtub keegi tulema või näen
midagi kahtlast, siis vilistan. Peab mind kõige kindlamaks

meheks sest mul pole siin südameõpru... Lubas selle
võtta peataie. Kerge teenistus, üks ole, kipper?»

«Kerge või raske, see paistab pärast,» sõnas Malm.
«Mida minu asemel...»

«Haha enda kask... Koguni kirja olla teinud. Ülemad
on juuralt seatud, kas pole tõsi?» jäi aga Jaagul õigust
ütama.

Kipper mõistis, et parem on vait olla. Ega temalgi olnud
midagi selle vastu, et «Frau Sophia» sadamast kaoks. Silla
külge päris kinni kasvanud teine otsekui konnasilm var-
bale. Kuid et just sedamoodi... Põletada... Aga suu-
pidamine oli tal Ungruga kauba sees ja kas polnud keela-
tud asju temagi käest läbi käinud. Asju, mille eest mitte
ainult härra, vaid ka tema vastust peaks andma, kui
tuleks saduse ette astuda.

«Sa siis ei luba, kipper?» küsis tüürimees

«Jaak, sina oled minust vanem. Pead ise teadma, mida
teed. Ise kannad oma tegude eest ka vastutust. Lõpuks
pole minu asi härra käsku ei ümber lükata ega kinnitada,»
oli kõik, mis Malm oskas vastata.

Mehed sõid kõhu täis, jõid õllekapa ja viinakortli tüh-
jaks. Kipper heitis lavatsile puhkama, Jaak jäi laua äärde
kuulnavaletele rüüpa.

Kipper ärkas hadaloku loomise peale, kuid keeras vaid
pea külge. Pole ta midagi näinud ega kuulnud.

Pärast kolmekuningapäeva kutsuti Malm mõisa härra
juurde, kutsuti kask minna Oseli saarele ja seal uhes laeva-
meisteri Sepa Madisega välja valida ning ära osta kaare-
tammed uue laeva jaoks. Muretseda ka männipakku-
plankude väljavuhtimiseks ning otsida mehed,
kesid kogu materjali Triigininale. «Siis jääb sinna
juhata laevameister üks ja sina, Malm, tuled oma
«Morgani» peale tagasi,» lõpetas härra.

Malm polnud selle pöördega hästi päri ja palus Ung-
ri saatja Oseluse kedagi teist. Ütles, et tema laheks hea-
meelega kohe tagasi Haapsallu, kus laeva remont pooleli
ja kust oleks hea ligi vahel Neuenhofis pruudi pool käia.
Anu ja nüüd seal

Nende Malmi sõnade peale tuli aga paruni suust ilm-
ootamata uudis: Ungur ütles, et kipper võib juba järgmise
jaanipäeva paiku pulmad ära pidada. «Kauplesin Anu
sulle proualt välja. Proua sõdis küll vastu, aga kui ära
seletasin, kuivõrd tubli mees ja usaldusväärne kipper sa

oled, jäi lõpuks nõusse. Kaasavaragi lubas anda,» rääkis härra, lõbus naeratus näol. «Aga mis puutub «Moriambi» remondisse, siis jaagu selle lõpetamine Leigri Jaagu hooldeks.»

*

Niipalju kui Haapsalu haagikohtu mehed asja ka eluurinud, polnud sellel ikka veel näha õiget otsa ega aru. Tunnistajaks kutsutud sadamakubjas Ranna Toomas, kes oli kõige enne kohale jõudnud ja hädalokku löi, seletas, et olnud sel ajal Pihla kõrtsis, kui põleva laeva tulekuma läbi akna kätte hakkas paistma. Juhatas mitu meest, kes olid teda seal näinud. Jah, Toomas oli küll kõrtsis, tuli vähe enne, kui kuma üle metsatuka taeva poole löi, kinnitasid need. Ka üks esimesi tulekahju juurde jõudnud mehi, arvepidaja Karl Gustav Aal, kutsuti ette. Tema läks endast välja, kogeles ja ajas segast juttu. Kõneles enam Weissenfeldi vahimeeste naarisoku tegemisest, nende pahupidi pööratud kasukatest ja sõrgadest-sarvedest kui «Frau Sophia» põlemisest. Lõpuks rääkis, kuidas tema palunud jumalakeeli talumehi paatidesse minna, et laeva juurde aerutada ja püüda tuld kustutada, kuid need argpüksid põlevat tema sõnu millekski pannud.

Kõik näis toepärane, kõik näis pisut kahtlane. Sõitsidki niihästi Knorring ise kui ka haagikohtu ametimehed suurele maale tagasi, ninad poole pikemad kui tulles.

Ots hakkas hargnema sealt, kust seda keegi poleks oodanud. Leigri Jaak oli ühes Nõmba Matsi ja Paopa Tõnisega pärast kolmekuningapäeva Haapsallu «Moriambi» peale tagasi läinud, et sealt teisi mehi omakorda koju lasta. Jaak tundis end nüüd niisama hästi kui kipri au sees, sest temast kõrgemat alusel enam polnud. Esimest korda elus ei olnud kedagi, kellele ta oleks pidanud aru andma, kelle käsku kuulama. Saarast ootamatult süllerkukkunud vabadust tuli võimalikult palju tarvitada, seniks-kuniks kui seda oli, ja ega Jaaku laeval palju enam nähtudki. Suurema osa aega istus ta nüüd Haki kõrtsis. Mis viga seal istuda, kui tema käes olid ka rahad, mis olid ette nähtud laeva parandamise kuludeks, nisa nuti meeste söögikraami ja muu vajaliku ostuks.

Aga mida enam Jaagul humalamärga suust sisse läks, seda rohkem voolas sealt juttu välja. Sageli jahvatas ta keel päris omanuhti, mõistusest mööda.

Kord läks Jaak Haki kõrtsis humalaspäi vaidlema ühe

Weissenfeldi mõisa asjamehega, kummal on uhkem, vägetargem härra. Noh, Jaak astus oma Ungru eest välja või rusikatega. Sest kes oli teda tõstnud kipriolgu et ainult talvekorteris seisval laeval? Kes e rikkam kogu Hiiu saarel, mida sakslased ja vene-Dagoks ning rootslased Dagoks kutsuvad? Mis on kõrval Knorring, kes hoiab oma laevalogu Hohenhärri sadamasilla ääres, nagu peaks mõni metsa-üksjalg oma lehma teise mehe laudas?

Weissenfeldi mees polnud sunnitud kukkunud, härra on jälle kavalam ja Ungrust hoopis loomult. Hohenholmi härra nina alt laeva... Ja Ungru protsessimine, et... minema, jooksis täiesti

... aga tule otsapanemine läks täie... enam tõtt hammaste taga hoida, pani ikka tõesti Ungur selle laeva põlema?»

... tema ise? Teda polnud sel ajal kogunisti saare... ainult käsu ja küllap neid on, kes

... uuris Weissenfeldi mees edasi.

... või mitte, aga näe, põlema see logu läks ja... tennagal Voh-olla panin mina ise talle tule otsa... pole sinu asil. Aga nüüd pea oma suumulk kinni, va... nfeldi kiitsharakas, või muidu loon su sellesama... ahvardas Jaak

... hakkas Weissenfeldi kiitsharakal üpris kiire, vihmata otsis ta puusepa jäetud augu seina seest... lipsas selle kaudu minema. Kõigepealt muidugi... ole Jaagu rullikeeratud rusikatest, aga teiseks oma... ra rääkima, mis Hohenholmi laeva tüürimees... Jaak talle oli pajatanud.

... elle jutu tagajärjed ei lasknud end kaua oodata, ... aeguse päeva ennelõunal sõudis «Moriambi» parda... rannavälvurite huip, soldatid peal. Tüürimees... Jaagut kanti kausa tulla. Käsud vastu ei saa, liitati... su taga on sõjariistad

... ootas Weissenfeldi mõisa tõld, kuhu mahtusid... otit. Üks istus ühel, teine teisel pool Jaaku.

«Moriambi» tüürimees viidi Weissenfeldi ning pandi keldrisse luku ja riivi taha. Seal vaevas ta humalamärja tagajärjel saadud peavalu käes oma mõistust kuni hommi-

kuni — mitte kuidagi ei suutnud ta taibata, miks teda niimoodi nuheli. Omateada polnud tal mingit pattu hingel. Kõrtsiloba ta muidugi ei mäletanud.

Hommikul tulid soldatid ning viisid Jaagu üles ühte tuppa, kus istusid Knorring ja kaks mustas mundris kohtuhärrat. Sääraseid ronki oli Jaak ennegi näinud. Need on igal maal ja igas riigis ühte nägu ja tegu. Soldatid jäid ukse juurde seisma, paljad mõõgad käes.

«Nüüd räägi, kuidas sa mu laevale tule otsa pistsid,» nõudis Knorring. Tema raugahääl värises, vihane pilk otse kraapis vaese Jaagu südant.

«Kõrtsis lobisesid juba välja, nüüd ainult kinnita oma tunnistust ja see saab protokolli üles võetud,» täiendas haagikohtu mees.

Oleks Jaak hingestki teadnud, mis ta oli purjuspäi kokku padranud! Aga ta võttis siiski nõuks tagasi ajada:

«Pole ma miskit rääkinud ega ühtegi laeva põletanud. Puha Weissenfeldi oma vahimeeste töö.»

«Sa keeldud siis üles tunnistamast?»

«Pole mul miskit tunnistada,» vastas Jaak taas julgelt. Aga see oli ta viimane julgus.

«Küllap saame siisugustestki jagu — on ennegi saadud,» lausus kohtuhärra vaikselt, rohkem nagu iseendale. Siis käskis soldateid: «Viige see lurjus talli ja tuletage talle meelde, et siin pole naljategemise koht.»

Tallis tõugati Jaak pika pingi peale kõhuli, üks sõjamees istus õlgadele, teine jalgade peale ja kolmas ladus talle vitstega paarkümmend tulist. Õnneks polnud vitsamehel just kõige kõvem löömakäsi. Ning soola ei pruugitud.

Siis viidi tüürimees tagasi kohtuhärra ette. Seal oli lauale siginenud kortel viina. Jaagu kõrisõlm tegi tahtmatult pisikese jõnksu: küll oleks nüüd pärast peksu hea võtta! Kuid viin oligi toodud Jaagu jaoks.

«Joo kortel tühjaks ja siis räägi, kuidas sa laeva ära põletasid. Kui mitte, saad hinge vitsad,» ütles seesama vaikse häälega kohtuhärra.

Jaak kergitas pükse, mis kippusid rebadele vajuma, sest head härjanahkset rihma talle pärast peksu enam tagasi ei antud. Vasaku käega pükse hoides tõstis ta paremaga kortli suule ja jõi mõne ahne lonksuga tilgatumaks. Viin laks mööda tühje soolikaid alla nagu tulejuga, ja varsti tundis Jaak, et peab tööpoolest kõik ära rääkima. Puhtalt

salgamata, kui tahab elu ja tervisega pääseda. Kohtu- on ju ülemad, nende sõna peab kuulama nagu a sõna... Ja nad pole sugugi seda sitemat sorti d — kortel viina kassiahastuse ja peksu peale on ju isi. Mõtelda, nad taipasid seda! Ütle mata head üle-

Ning Jaak rääkis, mis teadis, ja vähe enamgi. Seda, mida oli Ranna Toomalt kuulnud, mida ise oli mõelnud. Et Hohenholmi härra teinud Aalile kirja, kus käskis Knorringi laeva ära põletada; et Ranna Toomas omakorda käskis temal, Jaagul, teeraja otsas vahti pidada, kuni ta ise laeval aruga hakkama saab. Kuidas nad siis Pihla kortel jooksid, et endid teistele näidata. Ja kuidas siis laev kaugel merel põles.

Kohtuhärrad panid kõik ilusasti kirja ning lasksid Jaagu tulema.

Tuus «Moriemi» pardal, heitis tüürimees otsemaid puhkama, et peksuvalu ja joomaväsimust kontidest välja jada. Aga järgmisel hommikul asja peale tõsimeeli tagasi mõeldes sai ta aru, et oli kõik untsu keeranud. Eks ütelnud Malm juba vana-aastaõhtul selle Tooma pakutud teenistuse kohta: «Kerge või raske, see paistab pärast.» Ja nüüd ongi käes: juba on tulnud peksupingil iseenda nahuga maksta ja teha millega veel peab tasuma...

Mis edasi teha? Kõsida polnud kelleltki. Jaak mõtles ja arutas ning võttis nõuks Hohenholmi minna, Ungrule Jaak ära rääkida. Saagu siis mis saab, tulgu mis tuleb! Ilmap see oli Jaagu elus kõige kaalukam omapead teh-

... mis laev, meelust valvata ja sõitis juba ... vana Vahrepale, sealt edasi ... Moisas ootas kõõgitrepil ja valutas südant ... pilkaspimedani, kuni härra sai aega teda vastu ... Ungru talle kõige- ... just üle Weissenfeldi vitsa- ... verekorras taguotsa. Siis käskis minna ja üles ... Ranna Tooma ning Aali. Ilmugu nad kõik kolm otsemaid tema ette.

Aali toopugerikku Jaak teadis. Arvepidaja istus pliidisuu ees ja tikutas naise kinga pooltalda. Naaskliga nukk, tikk sisse, väikese haamriga naks-naks ja jõudiski taas kord naaskli kätte. Naisel olid sukavardad näpu vahel. Lapsed magasid nurgalavatsil.

Kolm kirja

Ega talv taeva jää, öeldakse. Ja sinna ei jäänud see ka 1796. aastal. Tuul pööras maakaarde, taevasse tekkisid valendavate äärttega lumepilved ja õhk oli korraka kuiv ja ütle mata lahe hingata. Algul andis mõne öö alasti külma, võttis metsaalused ja soopealsed kõvaks, tegi väinale kirrekorra peale. Soome lahe sügavad veed aga võttis kõigepealt aurama nagu katlavee leelõkkel. Kuid muidugi ei hakanud see vulisema ega üle ääre ajama, vaid tõmbas selga jääkaane, mille alla laht kuni kevadeni vangi jäi. Nagu alati tuli pakane ja siis lumi suurel maal nädalat paar enne, saartele jõudis sedapuhku alles nääriluu lõpul. Aga juba varsti pääsesid kelgud ja reed üle väina. Sel talvel teenisid Vahtrepa hobusemehed üleväinavoorides iseäranis head raha, sest Hohenholmi Ungur tõi Neuenhofist ära kõik oma majakraami ja muu vara, mida polnud hoopiski vähe. Suured reelaiused kastid, mille kõrgus ulatus üle hobuse selja, kõik hoolsasti mahitud heintesse ja hõõvlilaastudesse, nagu laudade vahelt paistis. Juba neid ükski oli kümnekond koormat. Väiksemaid pakkisid ja rullisid äraarvamata hulk.

Kraami ei veetud Hohenholmi, vaid pandi Grossenhofi mõisa suure varikatuste alla, kust loomad olid juba jõudnud põhu ja heinad ära süüa. Varsti teadsid talumehedki, et Stenbockil pole selles mõisas enam pikka pidu. Noh, olgu Hohenholmi härra mis ta on, ega ta hullem ikka ole kui see Stenbock või maakeeli Kivijäär, arvati külatarades. Sest krahvi tallides peeti vitsad alati toored, ja kes härra meele järgi polnud, sellele anti just niipalju, kui härra parajasti heaks arvas ja meeleolu talle ette ütles. Ungur seevastu olevat ise küll kerge löömakaega, kuid ka kiire unustama ja vitsakaristust määravat harva. Mis aga puutub töösse ja orjusesse, siis see on iga härra ajal niikuinii üks ja sama ning küllap jääbki nii. Head isandat on loodetud ajast aega, on oodanud eesläänud esivanemad ja küllap ootavad ka tulevad sugupõlvad, kuid ikka ilmaasjata. Ikka on härra oma orjadele jumal, keiser ja kohtumõistja, kelle vastu ei tohi olla mingit ütle mist.

Ka Hohenholmi põllulagedad olid valged nagu metsade ülehele tõmmatud suured palakad. Ei inimese häält ega harja astumist. Külatared lume sees veelgi väiksemad ja madalamad, mõnel hanged kuni räästani. Mitmel tarel oli peal ka korsten, aga enamik suitse tõusis ikka veel unka-rukudest nagu muistegi. Naiste jaoks olid roogitud kaevu-kehe- ja laudateed, mehed ja veoloomad läksid hommikuti mööda reejälgi kas metsa või moisa poole. Elu hingitses edasi, ehkki tal polnud seda hoogu mis soojemal ajal.

Hohenholmi härra polnud viimasel paaril nädalal peaaegu sadulast alla saanudki. Sest majakraami, iseäranis külli mööbli vedu ei usaldanud ta isegi valitseja hoolde. Ega need olnud siis tavalised sohvad, sängid, lauad, toolid jaapid. Esiisadelt päritud, kauge mineviku hõng küljes. Need oli parun toonud Vana-Kuustest ja nüüd ootasid need Grossenhofi suured saalid ja toad, kus nende keskel elavad tulevikus tema järeltulijate lugematud põlvkonnad. Grossenhofi veeti ka paruni vanemate, vanavanemate ja nende esiisade portreemaalid. Tõsised ja väarikad ätid, küll habemetega, küll ilma, kõrgete soengutega ja vooruslikkude palgejoontega esiemad, mis muidugi ei tähendanud, et nad olid vooruslikud ka oma südames. Kuid igal juhul oli need nädalid perikonnale hindamatu väärtus.

Kõõnlapäev tuli tormi ja tuisuga. Sel päeval, mil niipalju ilm kui ka poolpüha, milleks seda peeti, ei lubanud suuremaid töid ja vedusid ette võtta, istus mõisahärra oma toas laua taga ja kirjutas kirja. Sulg krabises, lennatekkisid paberile read. Kaldus tähed ajasid üksteist taga nagu kihutavad ratsud.

Mu poeg Gustav Diedrich Otto!

Ole poole aasta pole ma Sulle tähtegi saatnud — mitte eripärast, et mul poleks olnud tahtmist ega aega, aga ma ootasin, et mu meeled rahuneksid ja ma saaksin Sulle kirjutada sooja tänuiludamega. Kuid pahameel Sinu vastu muidas minua edasi — ja kuidas ma võiksingi Su häbitõugu unustada! Sina, kes sa põlvned Baltimaade kõige anemast ja auväärsemast aadlisuguvõsast, kelle ürgema-dest on võrsunud kuningaid, võisid end alandada sellehi, et heitsid ühte orjapiigaga. Tema ei saanud Sulle ei vastu hakata ega nõus olla, sest oma õigust ega tahet pärisorja-

del ju pole. Järelikult langeb süü ainuüksi Sinule. Ja veel rõotasid Sa talle ohvitseri ausõnaga, et korraldad tema abielu, ehkki niihasti mina kui ka Sinu ema olime juba tema peigmehe palve tagasi lükanud. Andsid ohvitseri ausõna orjatuudrukule! Lubasid meie seljataga, et aitad teda asjas, mis käib meie, Sinu vanemate tahte vastu! Sa peaksid teadma, mida ütleb sellise teo kohta puhakari. Ning kolmandaks ei pidanud Sa oma sõna ja seega enda orjatuudruku ees alaniks petteks.

Muidu unustan ma kõik halva kiiresti ja olen valmis paljugi andeks andma, kuid Sinu häbitegu ei saa mul meelst minna veel ühel põhjusel: see orjapiiga cotab nüüd Sinu last. Ja naine, kes on juba arvatud Sinu pärast kavaldama, et Sind, ennast ja kogu meie suguvõsa sellest hübbist päästa. Pidin Anu siit ära saatma, et sinne rahvas asjast teada ei saaks, kõige vähem veel tüdruku peigmees Malm, kes on vaba mees ja usaldusväärne kipper. Kui Anu on lapse ilmale toonud, annab ta selle ära ega tohi kuskil rääkida, et see on tema laps. Ja siis paneme ta Malmile mehele, sest muud üle ei jää, mõisa teenistuses ei saa me teda enam pidada. Sinu pärast pean ma ka Malmi petma, andes talle süütu neitsi asemel naiseks Sinu hoora. Näed nüüd ise, millisele pettuste ahelale Sa oled oma teoga alguse pannud. Meie emaga võtku oma ausale südametunnistusele Sinu pattusid!

Aga see pole veel kõik. Mis siis, kui kogu lugu tuleb ikkagi päevavalgele? Anu võib lubadust murda ja ise Malmile ära rääkida. Või saab pettus ilmsiks nende pulma-ööl. Või imbub muu kombel läbi. Kes oskab arvata, mida Malm siis ette võtab! Ta võib oma naise kas või tappa, võib käe koguni oma leivavanemate vastu tõsta. Ja siis tuleb kohus ning kogu see asi saab avalikuks. Küll mu vaenlased juba hoolt kannavad, et sellest tõuseks hästi palju käre, ja mina ei julge enam silmigi üles tõsta. Mina, kes ma pean kõige kallimaks varaks oma au.

Teine niisama väljakannatamatu lugu on Sinu meeletu rahapillamine. Olen otsustanud Su ulaelule lõpu teha. Tänaest päevast ei saa Sa minult enam ühtki kopikat, Sa pead jalamaid erru minema ja tulema pealinnast ära. Sinusugusel, kes Sa oma ohvitseriaa orjatuudruku ees jalge alla tallasid, pole õigust kanda kaardiväelase paguneid. Varsti saan mina endale ka Grossenhofi mõisa, Sina tuled koju ja jääd Hohenholmi valitsejaks.

huvides pean tunnistama, et ka mina polnud oma meelele mitte kõige sõnakuulelikum poeg, kuid meie vanused läksid lahku selles, mil viisil ma saaksin kõige paremini hoida suguvõsa au ja kuulsust, suurendada selle rikkust ja vara. Oma rada käies lõpetasin mina kõrged koolid ja sain seadusetundjaks, Madalmaade sõjalaevastiku kapteniks, Poola kuningakoja kammerhännaks, ma olen Baltimaade kõige rikkam aadlimees, kelle väge ja võimu kõik teised kadestavad. Aga ütle, mis saab Sinust? Oled rikkunud oma elu juba enne selle alustamist!

Praegu ma Sind veel pojaõigustest, tiitlit ja vara pärimisest lahti ei tee, aga kui Sa nüüd ei talita mu käsku mooda, siis pean selle karistuse küll tõsiselt kaalumisele võtma. Sinu häbitegu ja raharaiskamine põletab mu südant iga päev ja iga tund.

Olgu et parun alustas oma kirja sõnadega Mu poeg Gustav Diedrich Otto, kirjutas ta alla täie nime ja tiitlid — kammerhärra parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg — nagu oleks tegu mõne ärikirjaga. Mõnend oli ta end kirjutamise juures üles ärritanud. Julge käest pannes oli ta oma pojale palju suurem süütu mõistja kui laua taha istudes ja esimest lauset sõnastades. Ah, nüüd tundis ta täie selgusega, et Gustav Diedrich Otto pole viiart kandma tema ausat nime. Oleks pidanud juba enne sellest kirjas kõigest õigustest lahti ütlemat. Aeg õeldakse küll haavu parandavat ja sageli näib mõnel esimesel pilgul hull asi hiljem hoopis tähtsusetu ja tühine, kuid praeguses olukorras ei maksnud vist ajale loota. Kuidas võiks ta kunagi leppida sellega, et tema enda poeg on üks lontruste lontrus!

Palvine päev hämarerus õhtuks. Ikka veel keerlesid valged lumvihurid akna taga ja eemal pargivahtrate raagus hõlmevahel. Ohtuti enne küünalde süütamist tavatses mõtsabüroos tona edasi-tagasi jalutada ja mõelda. Enamasti küll mõtlastest, laevachitusest Ösli saarel ja mõisa töidest. Nooremad poisid läksid mõtteid ka teistele, avaramatele aladele, nagu senduste keerukus ja nende rakendamise, filosoofia sõlmküsimused ning muu säärane. Kuid vastatega oli paruni mõttering ahenenud, laiema kaare haaramiseks ei jätkunud selles enam ruumi. Sel küünla-päeva õhtul pärast kirja kirjutamist oli siiski teisiti: Otto Reinhold ei saanud veel tükil ajal poja häbitegusid peast

välja ning pikkamööda libises ta mõte nende juurest üldisele moraale, selle vahekorrale seadustega, inimeste kommete ja arusaamade vastuoksustele. Miks peetakse moraaliseid üleastumisi raskemaks kui näiteks ärialaseid või koguni kriminaalseid kuritegusid? Ohvitseri ausõna murdmine toob kaasa kustumatu hapi, niisamuti loetakse surmapatuks kaardimänguvõla maksmata jätmist, ehkki seda ei saa sisse nõuda kohtu teel ega võlglast ka võlavanglasse panna. Kavaldab aga keegi äritehingus teise üle, peetakse teda nutikaks meheks. Tapab keegi kahevõitluses oma vastase, leitakse teda olevat oma au mehiselt kaitsnud. Paljud seaduseraamatutes karistuse alla käivad kuritööd loovad seaduserikkuja ümber kuulsuse sära, sunnitavad tema suhtes koguni aukartust. Eriti kui tegu on hulljulge ja kavalalt plaanitatud kuriteoga. Nagu kas või seesama Knorringi laeva lugu. Kõik, kohtuametnikkudest saati, teadsid, kelle kuju sealt tulekahju suitsu seest välja paistab, aga kas mõistis keegi teda, parun Ungern-Sternbergi, seepärast oma südames hukka? Knorring ise muidugi, kuid teised... Küllap mõtles ka Weissenfeldi mõisa rahvas, et paras vanamehele, mis ta segab ennast teise härra asjadest! Knorring jäi tolaks, aga Ungern-Sternberg korjas sellest laevapõletamisest veelgi kuulsust juurde. Küllap räägitakse ka temast tulevikus legende nagu tema vanaonust Jacob Engelhardtist, kes siinsamas Näkimadalatel randröövlite pealikuks tõusis, vantisid pooleks raius ja merehädast pääsenud laevamehi korstnas küpsitas.

Parunile meenus veel üks legendi väärt lugu, mis juhtus paari aastat tagasi.

Suur inglise ulgumerepurjekas «Scotland» ajas suurt tormiga Näkimadalatele. Dagerordi tuli küll põles aga kui palju puid seal just viitsiti üles vinnata, seda keegi ei teadnud ega tahtnudki teada. Sest neil, keda tuli tõesti huvitas, kes said kahju sellest, et armata torniloke kuiga kaugele ei paistnud, oli veri soontes juba hangunud ja suu vett täis. Laeva lastiks olid pärsia vaibad, lõunamaine tubakas, Madalmaade kangaskaup ja muu kallis kraam. Tormiööle järgnenud hommikul, kui silm algavas päevalguses enam-vähem seletama hakkas, paistsid pikksilmaga vaadates ära niihästi karilejooksnud laev kui ka merehädaliste paat, millega laevamehed kõigest väest püüdsid kaldale jõuda. Aga paat triivis rannakividele ja

puraks. Mõned mehed püüdsid veelgi maale sumada, karm vahutav murdlane lõi nad jalust maha ja murrasid otsa nad jaid. Koike seda vaataja nägi, aga ära, kuni paadi ümber ja kivide vahel enam vahiiki elu ega liikumist näha polnud. Siis kutsus kokku samemed ja ka külast kõik need, kel olid paat, puri ja rannast võtta. Lõuna paiku, kui torm juba veidi talis ja laine laugemaks jäi, sõuti avaristi juurde. Merehädaliste saatus ei läinud kellelegi korda.

Laev oli karidel, põhi puru, taglas tormist maha murtud. Peelepuud pekslesid trosside otsas vastu parrast. Kõigepealt rausti läbi vandid, et mastidest ja raadest lahti lasta, sest muidu võisid need lainega vastu laeva külge tõues aluse vigastusi veelgi suurendada. Kui presendid luukide pealt maha tõmmati, leidis nende all veel ka kuiva lasti, milleni vesi ei ulatunud, sest laine oli heitnud laeva kõrgele kivikaridele, kus vett polnud enam kui paar jalga.

Onnaks viibisid randrüütlid Tiefenhafeni kordonis, rand oli neist valvekoertest täiesti tühi. Kogu päeva vedasid paadid kaupa Hohenholmi aitadesse, alles öhtu eel saadeti ratsamees Tiefenhafenisse teatega, et Näkimadalatel on avarist, tulgu ja vaadaku.

Randrüütlid tulidki, tegid kindlaks, et laev on tõepoolest karidel, leidsid kaldalt laibad. Käskisid mõisameestel tormiohvrid maha matta ja parunil korraldada kauba päästmise. Aga Ungur arvas, et peab ootama, laine on veel ülen kõrge selleks, et ta võiks oma inimeste elu mängu panna. Ootaski siis niikaua, kuni läänekaarest tõusis uus tormitukk ja teisel hommikul polnud «Scotlandist» enam jälgegi. Üle Näkimadalate tuiskasid taas valgehambulised laineuurrud, merekoer ulgus oma ulgumist... Mis teha, panna ilma vastu ei saal ohkasid niihästi Ungur kui ka randrüütlid.

Üha paadeldud kaubast müüs parun pärast Revali kaupmehele Hermann Gottlieb Klementzile, kes oli Ungrul ennegi aidanud rannahõnnistust rahaks teha. Ungur saatis kupper Malmiga talle sõna ja Hermann Gottlieb Klementz tuli Hohenholmi kaupa takseerima. Lepiti kokku, mida, kui palju ja mis hinnaga ta võtab, ning Klementz maksis raha välja.

Tavaliselt viis kauba Revalisse ära Carl Johani Moriam, aga hiljaegu oli Ungur saanud ustava tolli-

mehe kaudu teate, et Hohenholmist tulevad alused kavatsetakse Revalis läbi otsida, sest keegi olla ära kaevanud, et need veavad teinekord kahtlast kraami. Selleparast soovis Ungur viia kauba seekord noopis paadiga Hohenholmi Ryckholdti ning sealt edasi hobustega, peidetuna heinu vormide alla. Klementz tänas hea nõu eest ning oli isiklikult rõõmus, kui Hohenholmi härra lubas veoks üllaltki oma kõige suurema merepaadi.

Viinakuu õhtuhämarikus laaditi kaup paati. Nihasti Ungur ise kui ka Revali kaubasaks valvasid sadamasillal, et oleks kohale toodud kõik, mille eest kallist raha saadud-makitud. Seejärel kutsus parun Klementzi mõisa õhtust sööma ja kauba õnneliku kohalejõudmise nimel sellelt-samalt «Scotlandilt» saadud lõunamaist veini maitsma.

Vein polnud mitte ainult mõnus juua, vaid tõusis ka üpris ruttu sinna, kuhu üks õige vein tõusma peabki. Algul tegi meele rõõmsaks, pärast väsitaski pead ja võttis jaladki põlvist nõrgaks, roiutas kogu keha. Ja varsti oli Revali kaupmees nii küps, et vajus mõisa otsatuppa valmisseatud sängi rahulikku ja sügavasse unne.

Ungur aga ratsutas joonelt sadamasse ja laskis kaubad paadist tagasi aitadesse toimetada. Seal olid juba valmis pandud teised kastid, välispidiselt samasugused, kuid täidetud heinte ja paekiviplaadidega. Need laaditi paati õigete kastide asemele ja pealt vaadates näis kõik nagu enne. Kui siis kaupmees tuli hommikul veiniuimase peaga oma laadungit teele saatma, kinnitas paadi kipper Heigi Matse Pent, et kõik on nagu peab, mingu aga kaupmehe-härra rahumeeli Ryckholdti ning palgaku seal hobused ja ustavad mehed, kes varanduse edasi toimetavad. Pendiga koos ei soovinud kaubasaks sõita, sest tal polnud mingit tahtmist keelatud kraamiga ühes sisse kukkuda, kui paat peaks randrüütlite kätte sattuma. Paat oli Hohenholmi mõisa oma, kipper samuti, ja las Ungur vastutab ise. Nagunii kooris parun kauba eest ülekohtuse hinna, sest temal oli see ju saadud jumalamuidu.

Kuid ka Ungur ei tahtnud kroonu seaduse küüsi jääda ja seepärast läkitaski ta Ryckholdi poole teele vaid paar sületäit heinu ning mõne paekivi, mida ei saanud kuidagi salakaubaks pidada.

Niisiis saatsid need kaks ausat kaubategijat paadi merele ning jätsid teineteisega südamlilikult hüvasti. Kumbki soovis samasugust head äri ja koostööd ka tulevikus.

Saatsid paadi merele, kuid sügav vesi on üks väga kindel salaasjade varjaja ning mahavakija. Paadi kipper Heigi Matse Pent oli saanud oma härralt karvapealsed punäited selle kohta, kus ta peab oma «kaubakastid» viima viskama. Tahkuna ja Osmussaare vahele kõige sügavamasse hauakohta. Parun juhatas ka kätte karid, kuhu Pent peab oma paadi puruks sõitma, samuti õpetas, mida tuleb pärast rääkida. Muidugi soovis Ungur seejuures kõigest südamest, et Pentist ega teistest paadimeestest pärast enam rääkijaid ei olekski: tema plaani järgi ei pidanud neist keegi sellelt sõidult eluga tagasi tulema.

Kuid ehkki kaubakastid olid heinu täis, polnud seda mitte Heigi Matse Pendi pea. Kastid heitis ta üle parda kull õiges kohas, aga paadi pani hakkama hoopis mujal — seal, kus meestel pääsemine kindel.

Õnneks või õnnetuseks, kuidas kellelegi, oli tõusnud varane paras tuul, et kõik sai ajada ilma süüks. Kipper andus pärast piibli juures, et majakõrgused lained uhtuvad lasti pardalt minema ja triivisid paadi Harilaiule, kus kivid otsa puruks läks. Sealt saanud nad ära alles pärast mitut päeva külmetamist ning elu ja surma vahel hukumist ühe siiapüügipaadiga, mis oli juhtumisi sinna sattunud.

Hermann Gottlieb Klementz ootas asjatult Ryckholdi tulla. Ungern-Sternberg aga otsis oma kaubale uut haldajat.

Ungur lauspettus ja oma paadimeestele surmasõidu eest polnud Ungur meelest mingi kuritöö, nagu ka Pent ei pidanud üldse väärt tegu. Säärase kavala ja kordasid, et ta võib pidada sõbrale ära rääkida ja selle peale tulla, et ta naerda. Ei mõista tema sind hukka.

Ungur muidugi küll, kui asi hargneks. Aga Heigi Matse Pent ja teised said oma osa ja on ka edaspidi vait nagu tavaliselt, löö kas või kirvega lõhki. Kuid kas julgeks oleks öelda, et Gustav Diedrich Otto kah kellelegi iitsatada, et edaspidi ei oleks enam sängi, andnud enne talle ohvitseri ülesandena, et aitab teda ja talle võib peagi oma peigmehega abi olla. Aga Gustav ei jätaks oma lubaduse ja jättis puga saadud hõbeks. Ei, misugust asja ei julgeks ta kõige habematum inimene kellelegi rääkida. Ning teda ei mõistaks õigeks ükski aadlimees, kes on vahegi kasvatuselt saanud, kellel õigluse- ja autunne on alles või sellest kas või ähmanegi arusaamine jäänud.

Enne kirja postisaaniga ärasaatmist tahtis Otto Reinhold seda ka prouale ette lugeda. Ta läks ja koputas Magdalena Charlotta uksele. Proua oli juba sängis ja arvas, et Otto Reinhold tuleb tema juurde meheliku vajaduse parast. Kuid viimastel aastatel oli naisele üha vastumeelsem mehega oma magamisaset jagada. Rikub ainult öörahu ja siis ole hommikul pooluimane. Lausa häda, et Otto Reinholdi tahtmised on ikka veel samasugused tormakad nagu kolmekümneselt.

«Ma magan, palun mine ära!» vastas Magdalena Charlotta unisel häälel.

«Luba, et ma loen sulle ette, mis ma Gustav Diedrichile kirjutasin.»

Seepeale sai mees loa sisse tulla, Magdalena Charlotta aga tõmbas endale öösärgi peale laia hommikumantli ja istus sängiäärde toolile. Enam ammu ei jaganud Otto Reinhold temaga midagi peale abieluvoodi ja prouale oli meelepärane, et seekord lastakse tal ka millestki muust osa saada. Mees otsustas ju enamjagu üksinda ka perekonda puutuvad küsimused, haruharva taheti teada tema arvamust.

Otto Reinhold võttis istet peeglilaua ees ja luges äsja-
kirjutatud kirja prouale ette. Kirja sisu võttis Magdalena
Charlottal esialgu kõik sõnad suust. See oli ju peaaegu
niisama hea kui oma lihasest pojast lahtiütlemine. Aga kui
Otto Reinhold selle ette luges, siis ta tahab ehk veel nõu
pidada, kahtleb, kas ikka maksab olla nii vali? Otsused
mehele vastu ütelda ei võinud, seda oli Magdalena Char-
lotta oma peaaegu veerandsaja aastase abielu kestel õppi-
nud. Oma sihi poole pidi minema ettevaatlikult ja ühe
ringradu. Ja praegu ei saanud sihiks olla muu kui
esmasündinud poja päästmine isa needusest

«Otto Reinhold, kas sa pole mitte liiga karm oma poja vastu? Kes meist patuta on, see heitku esimene kivi,» lei Magdalena Charlotta ettevaatlikult raite pühakirjast. «Ja veel on kirjutatud: «Kes teise üli karmalt mõistab, ka selle üle peab kord kohut mõistutama.»»

«Kristuse ajal polnud olemas ei aadliseisust ega ohvitseri ausõna. Ja kui kiviviskamise juttu rääkis õnnistegija uhele nõrgale abielumehelasele naisele, sest kivilap ta nägi, et kivitöötajate seas leidus ka sääraseid varisere, kes ise polnud mitte sugugi paremad. Ega need sõnad ei tähenda

14 Seda, et Kristus oli abielurikkumise poolt, kuues käsk
15 ikkagi jõusse. Seda esiteks. Aga teiseks ei olegi meil
16 praegu tegu abielurikkumisega, vaid hooraeluga, pillami-
17 ja ja ohvitseri ausõna kuritarvitamisega »

Säärase pika jutu peale arvas Otto Reinhold, et proua ei hakka enam vastuväiteid tooma. Kuid ta eksis.

«Mina tuletasin pühakirja sõnu meelde just sellepärast, et sa ka oma elu üle mõtleksid. Oled sa ise tõesti mõõda lüüdnud kõigist nendest pattudest, milles sa meie poega süüdistad? Pane käsi südalamele ja vasta, kas sul on kogu elu elatud nii maapealsele kui jumala seaduste jargi. Kas ka sinul ei ole valgustkartvaid tegusid? Iseäranis veel neil aastatel, kui olid niisama vana kui Gustav Diedrich Otto praegu. Ja ka nüüd, kui sa oled juba varsti vanaisa... Ma pole ju enam nii lapsik, et usuksin, nagu oleksin mina sul esimene olnud... Kõiki neid enda üleastumisi ja eksi-musi ei pea sa millekski... Teise silmas näed pindu, aga... Pada sõimab katelt...»

„Seda vaevu hoidis Otto Reinhold end vaos. Miks ta mul kunagi enne märganud, et tema Magdalena Charlotta on nii visa vaidleja? Aga naine ei oleks siiski pruukinud meelde tuletada, et varsti on neil lapselaps siinsamas mõisas aidamehe pere kasvatada.

Olid sa mul esimene või polnud, see ei puutu siia. Tule, ma olen noma k magi heitnud uhte oriapiigaga ega loopinud oma ohvitseriausõna vasemale ja paremale. Ning lapsed, mis ma olen ilma sigitanud, on tulnud ainult selle viimase lause oleks Otto Reinhold hea võtnud, sest — mine sa tea. Aga sõnal ju t sikutada.

ib orjatüdrukusse, siis peaksid sa maletama, ni Jakobi naiste Lea ja Raheli lapseskojagi oma tinnardajate Pilla ja Silpa juurde. Igaüks il pole öeldud, et seda patuks. Igaüks il ni kindel, et sinulgi ei ole kusagil lüürituhjald, kes mitte pole sigitatud pühas

«Tahad kogu oma jutuga ütelda?» läks mees
vast tema ettevaatamatu lause oligi prouale kõrvu
kõnni. «Nad, «Sina võtad piiblist sõna siit, teise sealt ja
katsud mulle selgeks teha, et hooraclu pole üldse patt; et
olgu orjatüdruk või aadlineiu,* ühed head mõlemad; et
aadlimees võib lapsi saada igalt ettejuhtuvalt naiselt, kelle

ta oskab endale süngi meelitada. Ei, nii see küll ei ole! Iga seda, proua paruness Magdalena Charlotta von Ungern-Sternberg, sündinud von der Pahlen!»

Proua nägi, et oli üle soolanud.

«Kallis Otto Reinhold, ära võta mu sõnu nii tõsiselt! Ma ei süüdisti sind ei abielurikkumises ega muus säärases. Pole põhjust, tuli lihtsalt mõtlematult keelele. Ja mis me nüüd endi vahekordi arutame, kui asi on meie pojas. Mõtle, Otto Reinhold, ta on ju meie esimene laps. Kuidas me omal ajal sinuga arutasime, et temast tuleb kord suur mees. Kõige targem, kõige kaunim. Kuberner, senaator või vähemalt kindral. Leidsime temas meie suguvõsade kõige üllamaid jooni...»

«Miks ma ei peaks mäletama! Selles asi ongi, et ma mäletan, nüüd on pettumus seda suurem!» ohkas Otto Reinhold.

Prouale paistis juba, et mehe silmad muutusid leebemaks, nagu polnud enam vihane, pigemini kurb. Kuid sealsamas tekkis Otto Reinholdi suu ümber taas vali ja terav korts, mida naine nii hästi tundis ja mis viimastel aastatel ikka sügavamaks muutus. Ning muidugi ei olnud sõnad, mis nüüd sealt suust tulid, põrmugi pehmemad:

«See kiri läheb teele, ja peaks poiss ainult mu silma alla sattuma, saab ta kõigepealt nuuti nagu kuriteo pealt tabatud kõige armetum talumees. Maaorja tasemele on ta ennast viinud ise ja ärgu siis pahaks pangu, kui teda niiviisi koheldakse.»

Naine teadis küll, et ei maksa enam vaielda, kuid siiski tegi ta veel kord katset:

«Aga mõtle, Otto Reinhold — kas vanematel kõlbab oma kaua kodust eemal viibinud poega sel kombel vastu võtta? Kas meile ei peaks eeskujuks olema üks teine isa, kes tappis üleannetu poja tagasituleku puhul nuumvasika, kostitas poega kuidas oskas ega heitnud talle midagi ette? Oli ainult ütle mata rõõmus, et teda taas nägi, kõik paha unustas ära.»

«Oodaku ainult!» heitis Otto Reinhold proua emalikud soovid tagantkäit kõrvale.

Veel ei andnud Magdalena Charlotta alla. Võitles poja sest misama vapralet nagu kõik emad aegade algusest saadik. Aga lõpuks, kui ära nägi, et temast ei taheta aru saada, hakkas mehele ette heitma asju, mis jutu tuumast hoopis kaugele viisid.

«Mäletad, Otto Reinhold, kui me siia tulime, valitses me vahel üksmeel. Vaatasime elule hoopis teise pilguga. Ka talurahva peale. Toi ajal pidasid sa neid inimeste kavatsesid nendega hea ja sõbraliku vahekorra luua. Oli isegi harja, et sinust lugu peetaks. Nüüd aga...»

«Miks ma ei mõlta aga sina oled ära muutunud, et sa ei meilita enam ühtegi inimest. Sa ei vabade inimestega enam ühtegi sõbralaadset suhet pidada ning tegid neid oma ja laste vahel vahet. Oli ju näha kuidas nad sind tabasid, kuidas nad läksid minuga. Aga nüüd on nad kõik muutunud. Igaüks on kõigi sakste vihkamine juba niivõrd vere sisse läinud, et ei aita ükski püüdnud neid inimesteks pidada, ikka vaatavad hundi kombel meta poole... Kuid sellest hoolimata ei ole ma neile sugugi andestanud. Maksud ja andamid pole mul suuremad kui teistes mõisates, pigemini väiksemad. Ja kes talumeestest on osa võtnud Näkimadalate päästetöödest, on saanud oma töö väärset tasu või rohkemgi. Nii et mul talupojad jõukamalt kui kusagil mujal. Ei karista ma neid kah iga tühja asja pärast. Aga muidugi peavad nad mu käsku kuulama, nagu on iga orja kohus oma härra vastu.»

«Kas ka siis, kui härra käsib valet vanduda?!» lipsas proual suust.

«Kust sa säärast asia oled kuulnud?»

«Ka mul on kõrvad. Ja meelemõistus, mis oskab siitki juhtumisi kuulnud sõnad ritta panna,» ütles proua vaikelt ja puhkes äkki nutma. «Usu, Otto Reinhold, need Näkimadalad viivad ükskord su hinge hukka ja sind ei päästa enam keegi.»

Ka neile õnnetust kuulutavatele prohvetisõnadele oleks Otto Reinhold leidnud sobiva vastuse, kuid naise pisarate tõrjumiseks tal relva polnud. Astus aeglaselt uksest välja.

Veel mõtsamal õel kirjutas kirja ka Magdalena Charlotta.

Mu kallile poeg Gustav Diedrich Otto!

Jumal õnnistagu Sind ja valvaku iga Su sammu! Kaitsku ja hoidku Sind! Hoidku Sind ka Su enda isa viha eest, sest tema on Sinu suvise juhtumise ja suure rahakulutamise pärast väga-väga pahane. Arvan, et saad ka temalt kirja üheaegselt minu omaga. Mina leian, et tema süüdis-

tused Sinu vastu on kui mitte täiesti õigustamatud, siis ikkagi tublisti liialdatud. Et Sina orjapugaga uhte heitsid, oli kindlasti hoopis selle alatu Anu enda süü, kes lootis seeläbi saada endale vabalt sündinud meest, laevakipper Malmi, ning niiviisi ka ise orjaseisusest ära pääseda. Sinul polnud sellest juhtumisest ju mingit kasu oodata. Ja lõpuks ei ole Sinu libastumises midagi ennekuulmatut, sest kes meist poleks neis aastates teinud ettemõtlematuid tegusid. Noorus ei ole ainult voorus...

Mina vaatan emaliku arusaamisega ka selle peale, et Sa ohvitseri ausõnaga lubasid toda tüdrukut tema mehelemineku asjas aidata. See lubadus näitab Su head südant ja ligimese muredest osavõtmist. Ohvitseri ausõna tuli Sul sealjuures kindlasti mõtlematult keelele, sest Sa kandsid oma aukraadi siis ju alles esimesi päevi, ei olnud jõudnud uude seisusesse sisse elada ega osanud seda ausõna veel võtta nii tõsiselt nagu peab. Samuti on täiesti mõistetu, et Sa pärast kogu loo unustasid, sest Sinu vanuses ollakse tuulepea. On juba kord nii ja sinna ei või keegi parata. Ei saa mina Sind kuigi suureks süüdlaseks pidada.

Anu ärasaatmine lapse ilmaletoomise ajaks ja asja varjulhoidmine Malmi eest on muidugi hädavajalik, sest säärase loo avalikukstulek ei tooks midagi head. Su isa kardab, et Malm võiks hakkama saada mõne äraarvamatu teoga.

Gustav Diedrich, kui ka kõik teised peaksid Sind hukka mõistma, siis tea, et Su ema saab Sinust aru ja annab andeks. Mis aga puutub isasse, siis oleks parem, kui Sa ei satuks nii pea tema silma alla. Olete mõlemad ägeda iseloomuga ja teie enneaegsest kokkusaamisest võib sündida suur õnnetus. Seepärast ära tule koju enne, kui ma ise märku annan. Küll ma ütlen Sulle, kui isa meeled on rahunenud. See võib aga kesta kaua — koguni aastaid. Sest tema viha Sinu vastu on väga suur.

Nüüd aga tuleb mõelda ka sellele, kust saad Sa raha seisusekohasteks kuludeks. Ma mõistan ju, mida üks noor ohvitser vajab. Pean Sulle ütlema, et tol ajal, kui ma sain Su isa tundma, oli tema Sankt Peterburgis sõjalaeva komandör ja temagi ei armastanud kopikaid lugeda. Ma kirjutan veel täna ka Su onule Peter von der Pahlenile, et ta Sind seal raha poolest aitaks. Sest nagu arvata võib, täidab Su isa oma ähvarduse ega saada Sulle enam ühtki punast krossi. Ehkki tal pole rahast puudust. Sai ta

ju Grossenhofi endale ja lubab edaspidi ära osta kõik saare mõisad. Grossenhofi kolimist ootan ma küll pikisilmi, loodan end seal palju lähedamalt tunda ja saame ka Näkimadalatest kaugemale. See laevade päästmine sealt karidelt ja sellega kaasas käivad askeldused, mis nõuavad isalt nii palju aega ja vaeva, on mulle väga vastumeelt, sest on teinud Su isast hoopis teise inimese ja mitte paremuse poole. Ta teenib selle tööga küll hästi, aga mulle paistub, et säärase teenistuse ei saa olla päris sünnis, mis inimese peale niiviisi mõjub

Näed nüüd, et minulgi on siin muret ja meeleheidet, kuid jumal aitab meid. Looda ka Sina tema peale! Küll tema vaigistab ka Su isa meeli, ning kui Sa kunagi, kas või aastate pärast, tuled tagasi koju, siis on see lugu Anuga juba ammu olematuks vaibunud.

Loodan kindlasti, et mul läheb korda Sinu onu kaudu Sulle seisusekohast ülalpidamist muretseda. Natuke ehk annab Sulle näpistada ka sellest rahast, mida me onule Su nooremate vendade jaoks saadame, aga seda jääb Sulle muidugi väheks. Poisid on praegu mõlemad ikka veel onu juures ning ma ei saa ka neid nii pea näha. Peter Ludwig astub ju varsti paažikorpusesse ja Heinrich Georg kirjutab, et seal on tal paremad õpetajad ja onupoegadest sellist, kellele ta üksi igavuse kätte.

Teata rahetevahel endast kirja teel.

Sinu alati arusaav ja armastav ema

1. Kirjamine kiri, mis Hohenholmi mõisaproua sel 1801

... me oma ajal kodu-
... peitust mängisime ja oravaid taga
... Kuulas lastepreilil hinda seest ... se t ta oli
... hädavajalik ... Veel praegu on mul
... kahju ja noorim iseenest kõigi nende lapsea
... pallatuste pärast. Mäletad, meil oli suur saksa lambakoer
Wolf, kelle selga Sa mind kord ratsutama tõstsid, aga mina
kukkusin maha ja pärast oli mu käsivarrel suur sinine
plekk, mida peidatime ema eest varjata. Tol ilusal ajal ei
saanud me olla teineteiseta ühtegi päeva. Kust tuleb siis
see, et me nüüd ei viitsi enam kirjavahetustki ülal hoida?

Võtsi juba pool aastat, kui ma Peterburgis käisin ja nooremad poisid Sinu juurde tõin. Sestsaadik olen küll nendega sõnumeid vahetanud, aga Sina ei tea minu elust kuigi palju. Kuid juhtunud on üht ja teist.

Nimelt oli Gustav Diedrich Ottol, kui ta mineval suvel puhkusel käis, siin veidi piinlik lugu ühe minu toatüdrukuga. Seeparast läks ta isaga vastamisi ja nüüd on nende vahekord juba säärane, et Otto Reinhold keeldub talle andmast ülalpidamiseraha. Sa elad ise Peterburgis ja tead, mis seal kõik maksab, kui tahad vähegi seisusekohast elujärge.

Sina oled teinud karjääri, Sul on hea palk ja lisateenistused, kuid tema saab kroonu poolt haledaid krosse. Ole nüüd talle vastutulelik onu ja aita oma õepoega! Palun anna talle igas kuus mõnisada rubla, muidugi nõnda, kuidas Sul võimalik on. Aga tingimata kuude kaupa, sest suurema summa võib ta liiga kergemeelselt ära kulutada. Kes meist poleks olnud noor ja rumal.

Kuna see rahakulu on Sulle ehk liiga koormav, siis püüan oma kaasat mõjutada, et ta annaks noorematele poistele, kes Sinu juures on, ülalpidamist võimalikult lahtisel käel, vahest saab siis sellest rahast osa Gustav Diedrichi jaoks näpistada. Teiseks mäletad Sa kindlasti, et meie isa pärandas testamendiga osa oma varast mulle ja selle osa andsin ma kõik Sinule. Olid ju tol ajal Peterburgis alles oma ametiredeli alumistel pulkadel ja karjääritegemisel. pole raha mitte viimasel kohal, nagu Sa siis ütlesid. See minu osa on rahasse ümber arvates üle kahekümne tuhande rubla, ja kui nüüd juurde liita ka protsendid, peaks sellest Gustav Diedrichile piisama kas või mitmeks aastaks. Ehkki loodan, et nii kauaks polegi tarvis, sest Otto Reinholdi viha ei kesta ometi igavesti.

Praegu tuli meelde, et selle vara seas olid ka mitmed innaegse meistri maalid, mida ei peaks olema kuigi raske ra müüa. Seda juhul, kui Sul muud nõu üle ei jää.

Pean Sulle ka ütlema, et Otto Reinhold sellest minu ärimisest ja päranduse Sulle loovutamisest seni midagi ei tea. Ta arvab, et sain isalt ainult kaasavara. Aga kui ta teada saab, võib ta selle pärandiosa lugeda samuti mu kaasavaraks, mille üle valitseb seaduse järgi teatavasti mees, mitte naine. Ja siis võib ta mu päranduse Sinult kas või kohtu teel välja nõuda. Rahaasjus on ta väga pedantne ja parem on olla ettevaatlik. Luban omalt poolt seda sala-

dust edasi hoida, kui ainult Sina oled nõus Gustav Diedrichit aitama.

Elan oma igavat maamõisa-emandat elu. Pole nii nagu varemasti Palmeses, kus maja külalistest kihas ja igal õhtul olid midagi huvitavat. Kuid sel kevadel saame endile Grossenhofis mõisa ja siis on meie kasutada Stenbocki loss, mis meile nii kalliks läks, et maksavad tänuseni võlgu. Sellest rahast Sulle küll juba sügisel. Rõõmustan ette, et Grossenhofis võime endale lubada suuremat teenijaskonda ja vabavaramat elamist kui Hohenholmi kitsastes oludes. Aga mis puutub lähikäimisesse naabrite ja teiste mõisnikega, siis ig sugulastega, siis on Otto Reinhold peaaegu kõigi vahekorrad ära rikkunud. Seda põhjustab tema rahakulutamise kirg ja teiste pidamine endast rumalamaks, nad tõtt ütelda ongi. Kuid loodan, et Grossenhofis muutub meie elamine paremuse poole. Ja ehk võõrdub ka abikaasa seal oma randaheidetud laevade päästmise tööst, mis on saanud talle just nagu haiguseks. Grossenhof on avamerest kaugemal ja sealt ei ulatu tema silm enam valvama Näkimadalaid, kuhu laevad sagedasti kividele purjetavad ja puruks lähevad. Oma meeles ja mõttes olen seda madalat sageli pärapõrgu neednud. See on võinud mult mehe, säärane, nagu ta enne oli.

Kallis vend, loodan, et kui me oleme Grossenhofi üle kolunud, ehk saad siis oma tähtsalt ametikohalt mahtimaid külastada. Nüüd lõpetan oma kirja, tuletades Sulle veel kord meelde, et kui Sinul oli vaja raha karjääritegemiseks, siis tulid ma Sulle vastu ja andsin oma mehe, olgata Sulle kõik, mis mul võimalik oli. Seega võtsin ma hingele suure patu, sest oleksin pidanud sellest rääkima ka oma abikaasale. Kuid poleks ma hoidnud seda salajas, poleks Sina mu pärandust saanud. Nõnda siis on omalt ka minu teene, et Sul on nüüd kõrge ametikoht ja hea vastutulek. Selle eest võiksid Sa nüüd küll Gustav Diedrichit aidata tema karjääritegemisel. Nagu Sinul omal ajal, nii et ole ka temal raha selle juures viimasel kohal.

Olgu Sina Jumala õnnistatus ja keisrikoja soosing!

Seda kirja Sulle Sind alati armastav õde

Magdalena Charlotta.

P. S. Noorematele poistele ole karmi isa eest ja ära neid liiga hellita.

D.

Sepa Madise juures

«Kuule, Carl, sa vihu õige seda ristluudepealset kohta kohe nii kõvasti, kui jaksad. Kadakaviht on sealt alati valu vähemaks võtnud,» juhatas laevameister Sepa Madis kätte, kuhu teine mees pidi lööma. See teine mees polnud keegi muu kui Hohenholmi paruni laeva «Moriām» kipper Carl Johan Malm. Aeg oli laupäeva õhtu, paar nädalat pärast külma ja tuisust küünlapäeva, koht Leisi küla Sepa tare saun. Madis oli kõhuli saunalaval ja Carl Johan peksis keevas vees hautatud kadakavihaga vana laevameistri elus mitut värku näinud luudest-liikmetest jooksvat välja. Kogu vanamehe keha oli nagu keerdukasvanud kadakatüvi, selgroog kõver ja jónklik kui männijuurikas, jalad sitked ja soonilised. Pea aga kõhna kere jaoks liiga suur. Või paistis see nii tema karvakasvanud kukla tõttu. Ja ega nägugi karvakasvu poolest kuklale alla jäänud. Madise juuksed olid hallid nagu kevadine kulu metsa all, habe vähe tumedam, põuaga pruuniks kõrbenud sambla karva. Kui vana Madise käest küsiti, miks habeme hall juuste omast maha jääb, oli tal vastus varnast võtta: «Kas sa siis ise sellest lihtsast asjast aru ei saa? Habe on ju oma kakskümmend aastat noorem.» Nii või teisiti, aga elu oli nende vanade kontide vahel ja karvases peas veel küllaga.

«Kas sul, noorel mehel, polegi siis käe sees rohkem rammu? Anna julgesti, löö kohe vihatsi!» ei jäänud vanamees ikka veel rahule.

«Küll jõudu jätkuks,» aga mul on kahju niihästi vihast kui ka sinu seljast,» ütles Malm, lüües juba nõnda, nagu oleks ta ees kõige suurem vaenlane.

«Niimoodi jah, sähma nüüd sedasi veel kümme-kond korda, siis ehk hakkab aitama,» ägas Madis.

«Millega mina nüüd ennast nuhtlen? Sellest peotäiest ju ainult raagus oksad järel,» näitas Carl Johan kadakaviha jäänuseid. Aga pisike klaaskarpi põlema pandud küünlajupp ei suutnud leiliauruses saunas suuremat valgust teha ja seetõttu pidi Madis Carl Johani juttu raagulöödud vihast niisama uskuma. Ja küllap ta siis uskus, et juhatas:

«Saunavaja katlas neid veel kolm tükki haudumas. Mine võta sealt kas või kaks. Viimane jäägu Liisule.»

Valjas oli ilm selge ja kuunlikuiselt pakaseline. Tähed rändasid üleval ja all sätendas taikuu paistel lumi. Saunaleil oli olnud nii suitsakas kuum, et selle saja immu kestel, mis oli oja ja tare vahet, ei jõudnud külm meestel veel ihu otsima.

Nadälase töövaeva kehast välja peksnud, istusid mehed Sepa Madise suurtoa reni äärde. Humalamärjudest oli moodunud jõuludest koguni kaks kehatait kaevu uputatud, küünlapäeva ootama, ja sellest jaost oli Madisel tänaseks veelgi pisut pärmipealset järel. Tõli kibutäo anajärgse janu kustutuseks.

Liiga kaua seisnud, latvatõusjat tast ei saa. Aga eks ta kalja eest käi,» arvas Madis õllest.

«Pole sel veel häda miskit, näe, vahukirmegi peal teisel,» ei tahtnud Carl Johan peremehe jooki laita. Võttis kihu ja maitstes. «Viha ja väge ka veel omajagu.»

Söömaga saate oodata, kuni ma saunast tagasi olen, ajage niikaua oma õllekapaga läbi.» Need viimased sõnad ütles otsakambrist tulnud perenaine Liisu. Pesupamp kaenlas, rätik kõvasti ümber pea ja kasukahõlmad kokku tõmmatud, astus ta uksest õue. Liisu oli Madisest hea tükk muud noorem ja kärke pööruga inimene. Kuid muidugi mitte enam nende aastate sees, mil lapsed majas kõlkavad. Küll neid oli kah omal ajal, aga pojad kadusid kiirel järele merele, tütreid said tanu alla. Nüüd jälle vana Madisega kahekesi nagu pärast pulmi, oli Liisu ütle-

Sepa Madise katuse all elas Carl Johan juba ligemale kuu. Laeva ehitamine pole osmiku üleslöömine ega kalapandi kokkuklopsimine. Selleks on vaja head hulka väljavõttud puid, oskajat meistrit, tervet rodu kirve-, sae-, hõõvli- ja sepahaamrimahi ning hunnikute viisi raha. Laevameistri kõige esimene töö oli leida talve jooksul need aluse ehitamiseks kõlbavad puud ning need metsast välja tõmmata vedada, et kevadel, kui koorealused mähkela lihevad, paigaldada ja saepakud ära koorida, laudadeks-plankudeks vuhitada ja varikatuse alla kuivama panna.

Südatalvised küünlakuu päevad, mõnikord pooled ööd takkapihta, sõitis kipper Malm ühes laevameistriga mööda kulasid, valdu ja kihelkondi, mööda metsavahelisi taliteid. Tuli leida parajalt kõveraks kasvanud kaaretammed ja

saja-aastasi tõrvamändsisid, mis kõlbasid küljekaarte, kolmetolliste pardaplankude ja tekipaaridele laudade tegemiseks. Sumbati sügavas lumes ja märgiti puud, millele töömehed löid siis kohe saed sisse, langetasid ja laasisid. Varsti veeti puud hobuse või härja järel lohustades tee äärde välja. Seal tõsteti tüved reele, ladvaots paigikolguale, seoti köitega kinni ja veolooma rakmete nagal hakkas koorem liikuma. Lumi hüüdis päti tõrvatud talla all appi, raud naksas marjast sõrmest kinni nagu taagidega. Õhk oli kuiv ja lahe hingata. Härgade-hobuste sõõrmetest tuiskasid valged aurujoad.

Metsakaupa tuli teha mõisahärradega, taludest leida puude mahavõtjaid ja hobusemehi. Hea, et Hohenholmi Ungur polnud ihnus välja andma selle jaoks, millest ta pärast lootis saada kümnekordset kasu. Meister pidi siiski vaatama, et iga kopikas läheks asja ette, sest tema oli ühtlasi töö ettevõtja. Oma raha eest nõudis Ungur tingimata, et tööl oleks hoog sees ja asi liiguks järjest edasi lõpliku sihi poole, milleks praegusel korral oli suur ulgumerekaljas emapuu pikkusega sada jalga.

Carl Johan Malm elas oma töödesse sisse. Tundis, et mitte ainult merel, vaid ka kuival maal võib töö olla mitmetahuline ja meelepärane, niisugune, mille juures läheb vaja kogu jõudu ning mõistust. Aga siiski rändasid tema mõtted mõnikord, iseäranis pärast õhtust leent, kui ta Sepa Madise täre küljekambris lavatsile heitis, ka Anu juurde. 'Küll oleks hea, kui tüdruk kirja mõistaks! Siis võtaks kätte ja saadaks talle sõnumi. Ütleks, et härra luba on juba käes. Küllap mõni kutsar või postipoiss võtaks kirja kaasa ja annaks muu posti seas edasi. Aga näe, mõisas õpetasid nad Anule küll, kuidas prouat rii- desse panna, kuidas kniksu ja koogutusi teha ning veel üht ja teist tarbetut, kuid mitte kirja. Sest tähtede tund- mist ja sõnade veerimist pole toatüdrukul vaja. Otse vastupidi — tuleb teisel äkki veel pähe minna härraste paberitesse sorima ja uudiseid otsima. Ometi õppisid isegi talutarede lapsed pastoraadi pühapäevakoolis, õpetaja käis neid koguni kodus järele katsumas ja tõreles vanematega, kui lapsed tähti sõnaks ei saanud. Ähvardas, et niisugu- seid noori ta altari ette ei lase, kui neil paarimineku- aeg käes. Sest mis see siis olgu, kui abielurahvas ei oska oma hinge harimiseks lugeda katekismust ja pühakirja! Anu aga kooli ei pääsenud, käis ainult leeris, kus ta küll

... kumme käsku ja usutunnistuse pähe õppis, kuid ei
... . Ning seetõttu ei saanud kipper Anule kirjutada.
... keegi teine loeks tema paberile pandud sõnad tüdru-
... kule ette, see mõte oli kiprile vastumeelt. Niisamuti ei
... htnud ta lugeda oma pruudi kirja, mille oleks kirjuta-
... nud võõras käsi. Peiu ja mõrsja vahelised ütlernised pole
... te silmade-kõrvade jaoks.

Seega tuli tahes-tahtmata oodata kevadet, mil ta läheb tagasi «Moriambi» peale. Haapsalust pole Neuenhofi ju enam kui mõni verst. Aga äkki kukub nii välja, et tema ei siis küll Haapsalus, kuid Anu juba tagasi Hohenholmis või sealt ühes härrastega Grossenhofi läinud? Sel juhul tuleb küll enne laevaga reisi minekut katsuda saarel ära küsida. Tunda ühes Anuga rõõmu sellest, et pulmadel ei ole enam ühtki tõket ega takistust ees.

Jah, jüripäeva paiku saab mõisate vahetus teoks, Ungur
 ja Croonhofi ja Stenboeckile jääb kogu saarel ainult
 putkaste. Kindla peale võtab proua ka Anu kaasa. Aga
 et härrastelt on luba käes. Oma otseselt antud
 ma Ungur ei söö — niipalju Carl Johan parunit tundis
 ulmad oleksid jaanipäeva paiku... Pole küll just kõige
 varem aeg, sest siis jäävad Skallusel külvid sellelgi aas-
 t maha tegemata, kõik põllutööd tuleb veel ühe kevade
 jooksul lõpetada. Põld on umbrohtu ja ohakaid täis,
 ja metsa peale nagu metsatare alepõletaja. Noh, nii
 ei saa ju isegi ka ei ole: puid-pöösaid pole selle mõne
 aasta põllulappidele veel kasvanud... Aga ehk ongi
 on lavliisi parem, et tänavu põllule ei lähe, jääb aega loo-
 tust ja kütust, need sügisel odavamad osta. Heina
 ja heinamaad on juba niidatud. Karja- ja heinamaad Ungur
 ja Croonhofi pooli pooli pakkunudki, kuid seni pol-
 l... kes oleks vikati või reha kätte võt-
 ... siis on su elamisel-olemisel
 ... koju, kõigepealt jookseb vastu
 ... ära haugub. Siis saab aru,
 ... kargab käppadega õlgadele,
 ... humpata, niutsub ja palub hauku-
 ... lapsed. Kõik nad
 ... sülle, kõiki peab ta järe-
 ... Uksel aga ootab Anu, puha-
 ... ja valged käised üll, puhas põll ees.
 ... «Moriami» purje merel ära tundnud.
 ... siis juba kipper selsamal kaljasel

Kuid nüüd, pärast sauna, oodates õllekapa juures pere-
naist ja õhtust söömakorda, tuli kipril korraga meelde,
et üks asi on tal Sepa Madisega veel õiendamata. Nimelt
oli Ungur andnud talle kirjaliku kokkuleppe, millele ta

«Loen selle sulle ette. On küll saksa keeles, aga
na panen siinsamas kohe ümber.» Ja Malm hakkas
lugema:

KOKKULEPPIMINE

Meie, Hohenholmi mõisahärra parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg ja Öschi saare Leisi kulas elav laevameister ja vaba mees Matthias Sepp ehk Sepa Madis, leppisime omavahel kokku alljärgnevas: Matthias Sepp otsib üles ja veab Trugininale välja kõik puud, mida läheb tarvis kaljastiglasega laeva ehitamiseks enampuu pikkusega ükssada jalga. Laeva küül ja kaared peavad olema tammest, pardad, laed ja pealmised ehitused muna-puust. Purjede jaoks tarvitada linnast toodud kõige paremat purjekangast. Parun von Ungern-Sternbergil on õigus pidada ehituse juures oma usaldatud meest, kes toode järele valvab, et kõik oleks nii nagu peab. Sellele mehele annab Sepa Madis ulualuse ja söögi. Kui laev saab valmis, peab see olema igati tiht ja viss, vähemalt niisama tubli ja hea purjetaja kui «Moriām», mille Sepa Madis ehitas 1782. aastal. Ehituse juures tarvisminevate puude ja raua ostmiseks, töömeeste palkade ja muude kulude katteks saab Sepa Madis 10 000 rubla, olenemata sellest, kui palju ehitus talle endale maksma läheb. 3000 rubla seejärel, kui kõik puud on välja veetud, kooritud ja varikatuse alla kuivama pandud, 3000 rubla pärast laeva merreajamist ja viimase osa siis, kui alus on valmis minema purje alla.

Selle kokkuleppimise lisalehtedel on ära näidatud, kuidas tuleb töö tegelikult läbi viia, niisamuti on ette joonistatud laeva plaan.

Neid kokkuleppimisi on kaks, mõlemad karvapealt ühesugused. Mõlemale kirjutatakse alla ja üks neist jääb laevameister Matthias Sepa kätte.

Kammerhärra parun Otto Reinhold Ludwig
von Ungern-Sternberg

Näärikuul Anno 1796

Veel enne, kui Carl Johan lugemise lõpetas, hakkas Madis oma saunapuhtaid habemekarvu näppima ja kipus midagi vahele ütlema. Kuid sai sõnal sabast kinni ja kannatas lõpuni kuulata. Aga kui Malm silmad paberilt üles tõstis, pääsesid meistril sõnad paisu tagant lahti:

«Mis häda tal oli seda paberile panna, kui ometi suusõnal sai karvapealt niisamuti ära räägitud. Ütleb, et laev

«Moriām» üle tosina aasta... na vanaisa lugu, mis tal oli... Ungrule sedasama — et tegugi ei juhtu üheks ja samaks, liiati... Üks alus võib tulla halvasti, aga võib-olla parem. Kahju, et suur osa puud on juba palju kulu tehtud, muidu oleksin palunud... harrale teatada, et kui ta mind enam ei usu, siis mul tema tood ega raha vajal Elan ja saan korda... sellestagi. Aga nüüd ütle talle sedamoodi: tubli laeva... ehitat, aga niingile paberile ei tee ma ei risti, ei õue-... ega kirjutata ka nime. Mina usun teda rahaasjades, aga siis temal olgu minu töö ja tegemise üle kaksipidi-... arvamist. Voi mõtleb Ungur, et ma olen nüüd vanas eas tõlgusemaks läinud ega tea enam, kuidas plankusid kaarte... kuul panna?»

Vanamehe põsenukid olid löönud punetama, tema silmad kulmupöösaste all löid välku.

«... is vähemalt selle kokkuleppimise ärakirjutus...» lükkas Malm pooled paberilehed Madise ette.

Pole mul neid vaja. Mis ma nendega teen, kui ma ei... neli lugeda? Iiati on nad saksa keeles, mida ma pole kunagi osanud ega hakkagi oskama. Kümneaastaselt läksin... laevachituse juurde kaasa. Ajasin aurukasti... alla puud. Teismeselt sain kirve kätte. Millal oli mul naga kirja õppida.» Ja meister lükkas paberid äki-... tapasi.

«... renile täna õhtul enam muud mahu, kas hakkate... rit sõnna või?» küsis saunast tulnud perenaine. Tema... hohelev nägu oli veel kümme aastat noorem kui sauna... lones. Lõbus ja naeru täis.

Klipper korjas oma kirjavärgi ära. Pidi leppima, et ka... mis Ungur talle sudamele pani, jäi ajamata. Madis oli veel kaua... ja torsk... la peetakse... ja... Miks Ungur... kokkuleppimise kirja pani ja temal k... kellele alla kirjutada?

Oma mitutpidi mõtteid mõeldes küsis Carl Johan Malm... ndalt rohkem kui ühel korral, kas võis Ungur teda siia... ata ainult sellesama allakirjutamise pärast. Tolle kokku-... leppimise oleks parun võinud anda ükskõik kelle kätte. «Üüüd aga jai «Moriām» remont.» Leigri Jaagu hooleks, kes on küll hea käsutäitja, aga mitte teistele töö kätte-

juhataja. Nõrga Jaak üksi toime ei tule. Ning kas ta jaksab end kaitsta hõltsist? Kuid eks parunile pidid Jaagu veid ka ometi mingist nukast selged olema?

Jah, ega Ungu-suguse mehe tahtmistest iga kord aru ei saa, jättis kipper viimaks ajusoppides urgitemise ja tegi oma töid-tegemisi noore mehe lõbu ja lustiga edasi. Poissmehe moodi, kel iga uus päev viib pulma poole, mitte surma poole nagu hallpaid. Või õigemini, noortel meestel on enne surma ees veel naisevõtmine.

Niisiis viis iga algav päev ka Carl Johan Malmi pulma poole, ja mida kõrgemalt hakkas käima päike, seda kannatamatumaks muutus tema ootamine. Millal ometi tuleb Ungu käsk: «Tagasi «Moriame» peale!»

*

«Moriame» tüürimees Leigri Jaak oli haagikohtuniku käest pääsenud kerge hirmuga. Seda muidugi tänu Ungule, kes pani ta valet vanduma. Kuid lisaks talle Weissenfeldis kättemõõdetud kümnele vitsapaarile pidi ta siiski veel saama paraja lisakeretaie, ilma et ükski härra selleks oleks käsku andnud või ükski kohus seda määranud.

Nimelt, tahtis Jaak pärast haagikohut, kus tal hing sees värises nagu tallesaba ja südametunnistus teda noomis niihästi Ranna Tooma aitamise kui ka vaelevandumise pärast, taas rõõmu tunda oma kiprivõimust ja vabadusest. Mis möödas, see möödas. Küllap ta käib kunagi armulaual, tunnistab oma süü üles ja siis kuulutab pastor: «Mine rahus, mu poeg, su patud on sulle andeks andud!» Tema on pika meelega ja rikas heldusest. Aga mis see juht on vabaduse ja muu hea-parema maitsmiskes parajam kui Haki kõrts? Seal võib kõrtsimees sind peenemate külaliste puudumisel koguni saksakambrisse kutsuda, koogutab nagu härra ees.

Kuid needsamad Weissenfeldi mehed, kes olid Knorringi laeval vahti pidanud ja keda Jaak oli otse kohtuhärrade ees laevapõletajateks, lurjusteks ning veel kolmandaks-neljandaks mananud, ei võinud kuidagimoodi leppida, et Jaak oma süü nende kaela veeretab. Teda ei jäädud küll täiesti uskuma, kuid nagu öeldakse, tühi jutt toob igas peres pojad. Knorringi-härra vaataski vahimeestele üpris viltu silmaga — et mine sa tea —, ja kui see vana polkov-

nik kedagi juba kurja koera kombel altkulmu vahib, siis ta kunagi ka hammustab. Varem või hiljem. Kui mitte just «Frau Sophia» süütamise pärast, siis küllap leiab muu põhjuse. Ja kõik puha nende hiidlaste süü. Leigri Jaagu, Ranna Tooma ja Hohenholmi mõisa arvepidaja Aali süü... Ole väina Tooma ja Aali külge Weissenfeldi meeste käsi et ulatunud, kuid Leigri Jaak oli siinsamas ja käis õhtuti Haki kõrtsis. Ja ühel lumesajusel õhtul, just siis, kui lauljoru ajav Leigri Jaak kõrtsist tulles läbi metsatuka Haapsalu poole astus, võeti ta mitme mehega kinni ja laoti talle sealsamas saalrune keretäis, millest oleks piisanud kolmele. Ka Ranna Tooma ja Aali jagu langes vaese Jaagu osaks.

Tüürimehe pea oli paras jagu humalasegane ja jalad kiskusid keerdu nagu kõieotsad. Polnud temast suuremat vastuhakkajat ega plehkupanijat, võttis aga vastu, mis anti. Weissenfeldi mehed olid võsast lõiganud just niisugused nõtked toomepuust udjakad, mis ei murra luid, aga valmistavad koledat ihupiina ning jätavad järele hullemad vorbid kui haagikohtu soldatite vitsad. Kusjuures soldat on laisk lööma, tal kroonu töö, aga Weissenfeldi mehed olid väljas oma asja eest.

Lõpuka seoti Jaagul käed rangiroomaga kinni ning jäeti ta suure kuuse alla oma pattu kahetsema. Saatuse hooleks just niisamuti nagu Knorringi laeva vahimehi endid omal ajal Kärddali lähedale metsa. Taas sai tõeks rahvasõna, et kätla saavad kõetakse kordamööda.

Õnneks polnud pakane tol ööl kuigi kõva. Jaagu paks pükakarvaline kasukas hoidis külma ihust eemal ja suure kuuse allapoole rippuv oksakatus varjas teda suurema lumehaju eest. Kuid rangiroom oli head rasva saanud, ning kui Jaak seda hammastega lahti päästis, ajas traani maitse tal sõidame liikima. Või tuli iiveldus sellest, et ta oli kõrtsis lihtsalt palju head-paremat kõrist alla lasknud.

Viimaks andis sõlm järele ning mehe käed olid jälle vabad. Rangiroomast sai Jaak endale pärast püksirihma. Ta võttis selle puhta sõidamega omaks, sest oli ju tema enda riht Weissenfeldi mõisa talis pärast nuhtlust kätte saamata jäänud ning sellest saati oli ta oma keskmise koha ümber kandnud nõõrlotsa. Nüüd siis tõi teine keretäis talle uue rihma — pole paha ilma heata.

Kuid see kõrtsiskäimine jäi Jaagul talve viimaseks. Enam ei julgenud ta jalgagi maale tõsta — ei tahtnud

seitse, vaid kakskümmend seitse versta. Pragudest ülesaamiseks oli Malm ostnud külast kelgu ja selle peale pani kaks süllapikkust lauajuppi. Lõhedest ulatusid need lauad üle, jäässe tekkinud lahvandustest läks mees kaarega ümber. Ainult päris Rohuküla kaldast oli jää jõudnud mitukümmend sammu eemale sulada ja siin tuli kipril rannakivide vahel kubemest saati sumada lumeseguses vees, enne kui maale jõudis. Ligikaudu samas kohas, kus tema emavend Bore aastat kakskümmend tagasi, kui läks Revalist õigust nõudma. Aga sellest ei teadnud praegune Skalluse kipper enam suuremat midagi. Nüüd oli tema aeg tegusid teha, vanad asjad olid vajunud silmapiiri varju. Niipalju oli Carl Johan kuulnud, et emavend sai tookord kubermanguvalitsuselt küll õiguse kätte, kuid kasu ei tulnud sellest tuhkagi. Mõisa ülekohus kestis ikka edasi. Lõpuks saadeti Bore Clemetsson ühes kogu Hohenholmi mõisa vabade rootsi soost inimestega kaugele Uus-Venemaa kubermangu ja küllap oli nüüd juba manalamees.

Õomaja leidis Carl Johan Malm Rohuküla mehe tares, kus püksid partel ära kuivasid. Ta oli võtnud nõuks käia enne laevale minekut Neuenhofis pruuti vaatamas. Oli kannatanud küllalt kaua, Sepa Madise tares pidanud nädalate kaupa leppima päeval mõtete ja öösel unenägudega. Kui siis Ungern-härralt tulnud sõnum käskis Malmil tagasi «Moriama» peale minna ja laev mereklaariks seada, oli mehel otsekui aebja seljas. Ei meelerahu ega läbemist oodata.

Ungern-Sternbergi ja Stenbocki mõisate vahetamine pidi sündima jüripäeval ja sinna oli veel oma paar nädalat aega. Vaevalt võis uisk enne seda üle väina pääseda, nii et Hohenholmi härrased pidid Neuenhofis püsima ja koos nendega ka Anu. Säärane oli kipri vankumatu lootus.

Rohukülast Neuenhofi oli oma viisteist versta. Lume-lõrtsise päeva lõuna paiku jõudis Malm päralt. Võttis nõuks minna kõigepealt valitseja jutule, leidis opmani madala majanässi üles ja astus sisse. Valitseja, kikkis vurrudega noorevõitu sakslane, istus laua taga, tema ees seisis, müts peos, vanaldane talumees.

«Ma ütlesin sulle, et Ungern-Sternberg ei võta siit Grossenhofi ühtki maaorja kaasa. Isegi mind mitte. Ka mina ei tahaks Stenbocki alla jääda,» seletas valitseja

pruut larmakult. Talumees ohkas ja tegi minekut. Uksel pööras veel kord valitseja poole.

«Kõigilakse, et seal saare peal saavad nad vahel keetud kaubaga head raha — tea, kas on tõsi või?»

«Et tea mina sellest midagi, hakka aga astuma! Näed ju, et teine mees ootab jutulepääsemist,» tegi opman lausa lõpu.

Kipper teatas, et soovib rääkida härra endaga, ja küsis, millal võiks temaga kokku saada. Et jutulesoovija polnud kannud seda kütatava köögiukse kaudu või toapoisi käest, «ta pidi ta vististi olema mingi ametimees. Ka saksa keele oskaja, unevõitu hankuma ja tublid juhtnähka saapad andma lastele omajagu kaalu juurde.

«Ma arvan härra endaga, kui küsida tohib?» pööras valitseja väljapoole oma kõige lahkema külje. «Ja kes tema jutule soovija on?»

Kuulda saanud, et tegu on Hohenholmi mõisa priki «Moriama» kipriga ja et ta seletab oma asja otse harrale, et hakanud valitseja pikemalt pärima.

Herra on praegu Revalis. Ütles, et ei tule enne nädalat.

Aga proua?»

Soitis Palmse mõisa. Seal on tema sünnikodu. Jääb minna, kui Grossenhofis on elamiseks kõik korda seatud. Stenbock tuleb siia niipea, kui meri lahti läheb.»

Valitseja oli jutukas ja rääkis kipriga nagu omasugusega. Kuid Malm tahtis teada vaid üht: kus on tema pruut?

Kas proua võttis kaasa ka oma toatüdrukud?»

Jah, üks Anu-nimeline saadeti juba tüki aja eest sinna ette. Noh, on kaunis piigal Teine, Madle, sihuke punase peaga ja matsakas, tema laks nüüd alles mõne päeva eest ühes prouaga.

«Et Anu on Palmes...» jäi kipper nõutuks.

«Ma tean, mis temaga oli, pruut või?» küsis valitseja sõbramehe kombel.

«Mõnoodi jah.»

Va kuivanta, kipper, küll ta tuleb varsti tagasi. Jüripäevad on nüüd vahetatud. Siis läheb Ungern-Sternberg Grossenhofi ja valmistas seal väheke ette proua vastuvõtuks, ja vanta et lehekuu lõpuks saad oma pruudi eest kätte. Troonis valitseja. Pärast natukest mõtlemist ütles: «Sina saad pruudi ja pulmud, aga kuidas mul Sten-

bockiga hakkab minema... Küll rääkisin Sternbergile, et ta võtaks ka mind Grossenhofi kaasa, aga tema: leping ei luba! Kõik inimesed peale härrastemaja teenrite tuleb siia alles jätta... Valitseja ilmtingimata, sest tema olla ju härra parem käsi.»

Tee Neuenhofist tagasi oli Carl Johanile palju pikem kui sinna minnes. Saapad tundusid rasked, lumelörtsist läbiligunenud kuub rõhus õlgu. Tee ääres kasvavate kuuskede okstelt tilkus vett, nagu oleksid nad nutnud. Mees astus ja astus. Kõik need pikad ja pimedad talvekuud ootamist ning nüüd korraga — plauhti! Nagu oleks küünla otsast tule ära puhunud. Küll püüdis Carl Johan oma südamele selgeks teha, et ega Anu surnud ole, veel ainult mõni kevadine nädal ja siis saavad nad ikkagi kokku. Varsti võib ta nooriku Skalluse tare uksest sisse viia, kaua perenaiseta seisnud leelõugas saab leemeliigutaja. Aga ikkagi ei jäänud süda päris rahule. Mis siis, kui Anu võtab äkki kätte ja mõtleb ümber? On kaunis piiga! ütles valitseja. Ei säärasel tüdrukul tule tahtjatest puudust... Liliati on ta nüüd oma sünnikodu lähedal ning võib-olla mõtleb sinna jääda? Ja saab ka proua nõusse... Oleks tahtnud kinnitust Anu enda suust, et sõna jääb sõnaks, lubadus lubaduseks.

Haapsalu lossiplatsi lähedal turu ääres seisvast kõrtsist mööda minnes tundis mees korraga säärast nälga, et mitte kuidagi edasi sammuda ei saanud. Astus kõrtsi sisse. Toas pika laua ääres istusid paar nahkpõllega veovoormeest ja mõni poesell, vatmanist püksid jalas ja nahkvest üll. Õllekortlid ees! Luugi taga seisis paljaspäine kõrtsmik, kes polnud veel endale jõudnud õllekõhtu ette juua.

«Mis teil täna ka söögipoolist on?» küsis Malm kuuenööpised lahti päästes.

«Leib ning kõrvaseks just suitsust võetud seasinki — liiga soolane ei ole, võib süüa küll,» vastas kõrtsimees varmalt.

«Olgu siis kaks naela leiba, pool naela sinki ja toop õlut. Napatais viina kõige alla.»

Viinatilk tühja kõhu peale läks mööda ihu laiali nagu seestpoolt visatud saunaleil. Kipri kolmkümmend kaks tervet ja tugevat hammast asusid ahnelt söögi kallale. Leib oli veel värskevõitu ja ka lepapuusuitsu saanud singi

õla ei võunud nuriseda. Aeg-ajalt rüüpas Malm lonksu õlut vahele, et suutaks lähedamalt alla läheks.

Juba natu päeva oli ta olnud pingul nagu vinnatõmmatol vilbi. Küll sõitnud ratsa mööda sissetallamata teid, küll sõitnud kümneid verstid jala mööda urbset jääd. Hõlpsaunad lumelohjakases vees, hing paelaga kaelas. Oositi tõkeldanud vaid pooltundes. Kuid rahutu hing oli andnud kehale jõudu vastu pidada, tahtmist edasirühkimiseks, peletanud vädmuse, kogunud natja. Meest oli tagant sundinud mehe, et peagi naab ta Anut. Aga tühja oli läinud see loodus ja nüüd korraga nõudis keha tagasi kõik, mis tal oli need päevad ja ööd suunata jäänud. Nihästi toitu, puhkust kui ka hingerahu.

Leib, natjad suud ja jalg, ihulise väsimuse puhkab välja, kuid rahu hingele... See ei tule küll enne tagasi, kuni ta on näinud Anu selgeid silmi, mis on merekarva sinised ja võivad vaadata otse hinge põhja. Mitu korda oli Malmil tulnud mõte, et sairane pilk nagu Anu oskab lugeda ühte kõige salajasemaid mõtteid. Hoolimata sellest, et kirjaltid need silmad ei tundnud. Ja siis lõi mees kahtlema, kas ta elu on ikka olnud säärane, et Anu võiks ta mõtteid lühki mõistmata lugeda.

Üha enam oli Carl Johan viimane laps. Sündis siis, kui enam ühtki ei osatud oodata, sest eelmine oli juba ligemale kümneaastane. «Vana inimene, sulle kuluks kohe viisa aada, mis tükki sa teed!» hurjutasid teised Kärdali külla naised, kui Agneta poole katsikule tulid.

Kui Carl Johan oli teismetesse jõudnud, elasid nad ema Agnetaga Malmi tares veel ainult kahekesi. Isa oli surnud, õed-vennad laiali, kes kus, ainult kõige vanem vend Björn oli läinud siiasamasse Kärdali külla Nordi talu koduvaks. Björnil oli lari lapsi ja säärane naine, kes vaatas Carl Johanit nagu võorast. Kui poiss nende poolt oli, tõreles Hulda tühtilugu, vahel otse söömakorra

...on teda niiviisi nuhelnud, tee ...le sula ja too veel ... kah ...votaks sind kalliks ütles ta ...viitendasse kümnesse ...Johan läbi nagu ven- ...he. Aga ka elu peale ...oli. Björn rügas härgadega ...neid ehitamas, põletas lupja ja ...Carl Johani elu sihtmärk oli meri. Poiss

uitas ühtevalu Kärdali jõe suudmes, vaatas sadamas halupuid laadivaid laevu, iga valge purjenukk mere ja taeva piiril tõi ta südamesse magusa valu: kas kunagi peaksin ka mina... Seal kaugel oli unenägede maa, suured linnad ja sadamad ning uhked ulgumerealused, mille kiil künnab nii sügavalt, et Kärdali jõe suhu ei saa üldse sisse ujuda.

Ühel päeval, kui Carl Johan oli jälle sadamas, kukkus üks halukaljase «Rosalinde» madrus just purjede tõstmise ajal vantidelt alla tekile ja murdis jalaluu. Mees kanti maale. Kuna õnnetu polnud siit saarelt pärit, siis tuli talle mereseaduse järgi leida kohase tasu eest põetaja, kes mehe eest hoolt kannaks, kuni see terveks saab või siis ära sureb. Aga kui jääb eluks ajaks vigaseks ega saa enam tööd teha, siis maksab laeva omanik talle ülalpidamiseraha ette kuni kuuekümnenda eluaastani, mis on inimese iga. Seda kõlke tuli õiendada laeva ja laadungi volimehel, kuid kipri asi oli merele purjetada. Ta nägi sadamasillal tervet ja tugevat poissi, kes kasvu ja väljanägemise poolest võis olla umbes kaheksateistkümnenda aastane, ning küsis:

«Rooliratast keerata oskad?»

«Suurem asi see keerata ei ole!» hooples Carl Johan.

«Kui oled vaba mees, siis tule ja tee «Rosalindega» ots Revali. Nägid ise, mul kukkus mees vantidelt alla ja sai viga.»

Ja sealsamas, kodus kälmata, kellelegi sõna hingamata, võttis Carl Johan pakkumise vastu ega näidanud end pärast seda Kärdaalis üle viie aasta. Tagasi tulles oli paberitega kipper. Kirja õskas ta ennegi, kuid numbritarkus, saksa keel, kompassi tundmine ja laevale koosi panemine olid talle merel külge hakanud. Poiss oli sattunud teadja kipri käe alla, kes sai aru, et selle noore mehe pea lõikab ning kätes jätkub nii jaksu kui tahtmist. Koolitas Carl Johanist algul endale tüürimehe ja pärast andis talle paberi, mis tunnistas, et selle omanik võib juhtida laeva, mis purjetab meredel Sankt Peterburgist kuni Inglismaani välja.

Kuid peale nende teadmiste tuli Carl Johanil tutvust teha ka palju muuga, mis kuulus mereelu juurde. Tõsi küll, viinajoomine ja raharaiskamine naistemajades ei hakanud talle suuremat külge, aga kui neis aastates noor mees ennast kõigest ilmalikust eemale hoiaks, peaks ta olema lausa apostel või munk. Käima kotiriides ja tuhk

pea peal. Ei, sellest oli Carl Johan niisama kaugel kui ta teine hea tervisega mees.

Kord ühes Madalmaade sadamas läks Carl Johan vahist ühel õhtupoolikul linna uhkemat kaubamaja vaatama. Tuba kulus ta just ei mõelnud, oli niigi lõbus näha, mida seal kõik müüdi. Ka Revali raecosist turgu ei saanud ikkooni pidada, kuid nii palju kaupu seal küll korraga polnud kui sinis üheainsa katuse all. Ja see kaubamaja võttis enda alla küllap oma tessatini maad.

Carl Johan kõndis omaette, kui tema juurde astus äkki üks juhtunud varrukatega ja muuni ulatuva undrukuga naine kaunis naksterahvas ja tülles midagi. «Ei saa aru,» vaatas Carl Johan naise keeles. Proua aga oskas ka seda keelt ning ütles, kas noormees oleks nii lahke ja tuleks talle öelda, kui palju maksaks meesterahvaste riideid. Tema tahtvat oma vennale üllatuse valmistada ja püha-deks pükseid kinkida, aga ei ole kellelegi jalga proovida. Noormees olla just sedasama mõõtu kui tema vend.

Carl Johan hakkas nõusse. Aega oli ja miks siis mitte teist inimest aidata. Säärane nägus noor proua pealekauba.

Ka proua ise tuli eesriide taha, kui Carl Johan pükse jalga katsus. Mis sellest, et noormees pidi oma koivakat-ted tema nähes maha ajama, proua tahtis ostu headuses kindel olla. Püksid olid parajad, just nagu Carl Johani jaoks tehtud, proua silistas neid alt üles ja ülalt alla. Parajad mis parajad. Seejärel valiti ka ilus kalevist kuub. Kui Carl Johan tahtis rõivad jälle ära võtta, arvas proua, et need võivad pakis kortsu minna. Tulgu meremees ja toogu need laema seljas ning jalas talle koju.

Pakki keeratigi hoopis Carl Johani riided, ja pamp näpu alla, hakkas meremees proua kõrval astuma. Varsti viis proua ta ühe suure maja jalgväravast sisse ja joonelt treppist üles. Tuba, kuhu ta meremehe juhata, oli arvata nähtama suur kui Malmi täre kaks otsakambrit kokku ning seal seisis kütöklide ja jookidega kaetud laud. Proua tõi vabeks ajaks teise tuppä ja tuli siis tagasi, ümber astult pükk õhuke hõltsak, mis midagi varjul ei hoidnud, rannetud näitas, Carl Johanile pakuti peekritäit punast veini ja mingit tundmatut rooga, mis maitses mõruvõitu, aga oli sellegipoolest mõnus süüa. Veini peale oleks olnud küll tahedan hammustada soglast siiakala, aga seda ei hakanud Carl Johan lahkele perenaisele ütlema. Toitu

pidi laogeselt võtma kolmeharulise hargiga. Ka proua ise maitstes veini ja pistis suhu linnunokatäie rooga.

Vein läks Carl Johanile latva ja varsti istus proua talle nii lähedale, et noormehel mitte ainult silm ei näinud, mis proual selle harva hõltsaku all oli, vaid seda võis tunda kogu kehaga. Pärast sööki juhatati Carl Johan teise tuppa, kus seisis ilmatu lai sammasjalgadega sang. Siin käskis proua tal ostetud riided seljast ära võtta. Kui aga meremees oli juba paljas ja ootas enda pükse-kuube, võttis proua tal kaela ümbert kinni ega tahtnudki enam lahti lasta.

Veel mäletas Carl Johan, et sang oli nii pehme, just nagu polekski sel põhilaudu olnud. Ja imekombel sai ta ka kohe aru, mida proua tahtis.

Kui meremees minema hakkas, sai ta kuulda, et proual polnudki venda. Need ostetud püksid ja kalevist kuue võis ta endale uuesti selga panna ja selga jätta.

See oli Carl Johanil esimene säarane lugu, kuid viis aastat on pikk aeg ja ei saanud meremees end edaspidigi naisterahvastest paris eemale hoida.

Kuid nüüd pidi ta mõtlema, et Anu silmad näevad teda läbi, näevad ära, et ta on üks harilik patune. Ainult nii-palju võis Carl Johan küll kas või kätt piibli peale pannes ütelda, et kõik need naised tulid, olid ja läksid, südamesse kinni nad ei jäänud. Anu oli esimene, kes jäi ja jääb igavesti.

Samas lahvatas kipri pähe jahmatav mõte: aga Anu? Mis siis, kui ka temal on olnud enne keegi? Ei, säarane asi ei ole võimalik! Kui aga ometi, siis...? Sus tõesti ei tea, mis teeks...

Kunagi oli Carl Johan nainud, kuidas üks madrus teisele äkkvihas pussnoaga rindu lõi, mille tagajärjel tein hinge heitis. See lugu juhtus merel. Kipper laskis suunda keha merre matta, mõrtsukas pandi raudu ja anti järele mises sadamas kohtu alla. Mis oli siis nende vahel juhtunud, et ei saanud asja muudmoodi selgeks? Tuli välja, et mängus oli naine, keda kumbki pidas omaks. Mehed olid hakanud teineteise võidu hoopema ja siis selgunud, et juht on ühest ja sellest samast naisest.

Pärast arutati laeval seda lugu üht ja teist kanti, pidi mõned olid mõrtsuka poolt, sest ühel naisel ei või olla kaht meest — emb-kumb peab kaduma. Teised jalgasid asja peale sedamoodi, et ilmas jätkub naisi kõiki-

lele — ole aga mees ja krahma! Pole üks teisest parem ega halvem. Võta vett siit pardast või sealt pardast, üks on sama moelam pool, ja nii on ka naistega. Carl Johan oli alati ütelnud, et tema meelest ei saa küll keegi teisele midagi ülekohtu teha, et selleparast peaks oma ligimeest hinga välja võtma. Aga nüüd, Anu peale mõeldes, ei leianud ta enam, kas tal oli tookord õigus. Anu on siin ilmas alati, tema ei ole siit pardast või sealt pardast... Ja kordagi ei Carl Johanile selgeks, et igal inimesel võib olla miskit, mida ta mingil tingimusel ei taha teisega jagada. Pühendatud saab temad mõistmaks.

Akki mõtles kipper, et akna taga on juba kottipime öö. Ta mõtles oma kopkad ära ja astus õue. Läbi akna langes kottipimest alimast valgust lasipuudele, kus hobused ettehooldatud heinu nasevad, mõnel oli peas kaerakott.

Hoopematu sadamas selgus, et sel ööl enam kuidagi laeda ei paase. Suure otsimise peale leidis Malm ühe abina-paadimehe küll tules, aga see polnud nõus säärase plaadusega jaisupi sisse minema. «Olen ma oma paadi ümber võl on mu elu nii odav? Ei kumbagi, kulla kipper! Triivib sind kivide otsa ja siis ole mees ja vaata, kuidas sa sealt veel välja saad. Kui sina küll endast ei loodi — aga mina tahan veel hommegi elada ja ka uut paati ei anna mulle keegi hea mehe poolest. Oota hommikuni, siis vaatame...» Mees nõtkus ainult niipalju, et otis Malmi booseks oma taresse. Seal siis tukkus kipper hommikuvalgeni küljepingil, puuhalg peaaluseks. Lae peal ja laudpörandal all nagistasid hiired, ahjukivide vahel krikeldasid kilgid. Oiget und Carl Johanil ei tulnud. Hea öögi, et katus oli pea kohal, säärase märja varakevadise öö, kus talvine külm veel maast kinni hoiab, pole lageda öö. Ei küll kugi lobus. Ning Malm püüdis olukorra ja ole-
leppida.

Ummikul pabdis kogu ilm heledama poole pealt, õised mõtted ja kahtlused olid lannud oma teed. Paadimees sõudis kipet laevale ja Carl Johan nägi, et seal on kõik nii, nagu olema peab. Pardad ja tekk triivitud, pigitatud ja värsket toitu all, mõtted, raud ja reelingulatid värnitsaga üle kaetud ning järaku paikeses läikimas.

Mehed olid juba hargid alla saanud ja tirisid seilkoist purjeid välja. Ka kipper tundis tahtmist otsekohe tööle ryvat kinni võtta.

«Tõugu, mehed!» soovis ta. «Ma näen, et sa, Jaak, oled

osanud kõik tööle panna ja ka ennast kõrtsist kaugele hoida. Muidu poleks te jõudnud vanast «Moriāmist» sää-
rast leeritüdrukut teha.»

See kiitus tõstis Jaaku kõrvust, ta suurustas:

«Või mis siis sina arvad, kipper! Kui juba mina...»

Paopa Tõnis muigas ning teisedki ei jõudnud end tõsi-
sed hoida.

Pärast, kui mehed olid laeva tekil päikese käes Pauli
keedetud kala ja kaalikat söönud ning Hobulaiult toodud
kalja peale rüübanud, lausus Unita Simmu taskunuga
saapasääre peal puhtaks pühkides:

««Moriāmi» remondi eest tuleks sul, kipper, enam küll
Weissenfeldi meestele aitüma ütelda.»

«Mis sa, Simmu, ajad!» läks Jaak turri. Seletas siis Mal-
mile: «Knorringi omad tulid metsa vahel mulle kallale —
aga ma neile näitasin, kuidas vanasti löödi! Ikka mats ja
mees.»

«Lõid mis sa lõid, meid seal polnud, aga sa ise said ka
oma jao ja pisut rohkemgi. Niipalju küll, et enam ei jul-
genud jalga maale tõsta,» ütles Heigi Andres ja kiprile
oligi kõik selge. Kuid ta ei tahtnud, et mehed Jaagu kallal
veel edasi võtavad, ja tasandas asja ära:

«Kuidas see kõik oli või olla võis — ükskõik. Peaasi et
laev on mereklaar. Veel nädal või kaks ja läheme purje
alla. Täna aga harutame kõik trossid ja toud välja tekile,
las tuul ja päike kuivatavad neist talvise rõskuse välja.
Muidu lähevad all kaabelgaatis läppama.»

Kõik näis korras olevat. Ainult rahadega oli Jaagul
nagu oli. Kuid kipper ei hakanud iga kopikat taga tuh-
lama, ehkki mõni rubla tuli muidugi Jaagu suvisest pal-
gast maha arvata.

Kammerhärä

Niisama aeglane, kui oli oma minekuga olnud mullune
sügis, sama visa oli tulema selleaastane kevad. Jüripäev
jõudis kätte, kuid väinas ujusid jäälaamad. Need võisid
iga paadi, mis nende vahele sattus, ainsa raginaga just
nagu labakindaks kokku suruda. Kogu Stenbocki lahtine
vara, mida ta polnud jõudnud talitee ajal Neuenhofi
vedada või mida tal Grossenhofis viimastel kuudel veel

hoidnud, vaja läks, ootas nüüd Tiefenhafeni sadamasillal ja
paatides lahtist purjevett. Aga öösiti tegi ikka veel külma-
kahu, ja mis päevane päike sulatas, selle tõmbas öine
külma tagasi kovaks. Öhtul oli maanteedel vett ja soppa kuni
kederkondini, hommikuti pragises jala all klaasjää koorik.

Kuid talutarede sirvilauad ja sakste paberkalender ei
hooldanud vanajumala vihmast, sulaveest ega külmast.
Need mõtsidki päevi omusoodu, tulgu lund, rahet või muud
hullemat.

Ka ei hooldanud taevataadi jonnist Ungern-Sternbergi ja
Stenbocki vaheline kokkuleppimine, mida oli mitu lehte
hoidnud kirjutuspaberil lühia teravanukilist gooti kirja. Seal oli
selge sõnaga öeldud, et Grossenhofi ja Neuenhofi mõisa
vahetamine sõnniduga jüripäeval. Ei sõnagi väinajääst ega
muud, mis võis sellele paberil peale märgitud tingimusele
kuike kodurattesse visata.

Ja niisama aeglane au poolest Poola kuningakoja kammer-
härä ning Hohenholmi mõisahärä parun Otto Reinhold
Friedrich von Ungern Sternberg jürikuu kahelkümne kol-
manda päeva hommikul koiduhakul oma mõisast välja,
kannas suur saatkond. Kõige ees ratsutas mõisa metsade
jaagermeister, paremas käes ratsmed, vasakus pasun, et
selle puhumisega vastusattuvaid talumehi ja nende hobu-
sõid teelt metsa peletada. Tema taga tuli kaelakurinate
helinal kolmehobusetõld, pukis littervööga kutsar. Kutsari
kõrval oli koha sisse võtnud paruni toapoiss Kaarel, nõela-
silmaast tulnud uhke teenrimunder seljas. Tõllas istus
Ungern-Sternberg üks. Reisimantli all targeldatud kaela-
kroogete ja katistega peokuub, sulega kübara ääre alt
paistmas paruka lainjad lokid. Ise tõsine nagu kirikus.
Siis üks tihendanud see teekond mitmete aastate une-
magude taldeminekut: täna läheb ta vastu võtma Grossen-
hofi ja tühjast päevast on ta suurema osa Dago saare
vahhaja. Küll oleks tahtnud, et sellest võidukäigust olek-
si oma võtnud ka proua Magdalena Charlotta ja pojad.
Aga mis see oli — ainus tõrvatilk tänases meepotis.

Parun raputas taskatgevad mõtted endast välja. Veel
mõni aeg, ja ta on kogu saare isand — nagu keisrinna
Viktoria. Ja Dago on suuremgi kui mõni saksa vürsti-
tül.

Ungerni tolla jarel tuli valitseja kaless ning kõige lõpuks
kaks plaanvankrit majakraami ja kümme konna turske
talupoja. Siis juba tana tahtis parun hakata oma ela-

mist Grossenhofis sisse seadma. Olgu seal ees kas või kümme Stenbocki.

Ungur teadis kull, et Stenbock ei saa väinast üle, aga kotskulepe oli ju säärane: jüripaevast. Ja sellele paberile polnud alla kirjutatud purjuspäi.

Olgugi et tööhobustel plaanvankrite ees oli raske sammu pidada paruni traavlitega, jõuti siiski pärastlõunal veel heal ajal Grossenhofi. Sõideti joonelt peahoone treppi. Mõis ja loss olid nüüd ometi Ungern-Sternbergi omad ja miks siis mitte peremeheks olekut alla kriipsutada. Uks avas valgeis sukis ja poolpika sinise kuuega toapoiss, kes oli poisieast juba ammu välja kasvanud. Pika halliseguse põskparraga.

«Olen tänasest päevast Grossenhofi omanik, juhataja: mind otsekohe krahv Stenbocki jaurele!» käskis Ungern-Sternberg, silmitsedes uhket rokokostilis nikerdustega peaust, millest ta tänas esmakordselt peremehena sisse astub.

«Härra suvatses ratsutada Tiefenhafeni sadamasse ja jättis minule käsu mitte kedagi sisse lasta.»

Hohenholmi Ungur lükkas kõhetu teenri ainsa käeliigutusega kõrvale ja astus oma suurte rautatud rüüsisaalaste kolksudes eesruumi, kust kaks trepiharu viisid üles teisele korrusele, kus nad jälle kokku jooksid. All olid mõlemat kätt ukсед.

Härra järel tuli valitseja. Tõsi küll, tema oli veidi arglikum, sest juba siinse lossi uhkus ja ilu pani ta jala ettevaatlikult astuma. Äkki läheb midagi katki! Nikerdustega trepikäsipuid kandvad postid, läikimahõõrutud tamme liistudest pörand ja kiiskavad seinapaneelid tegid ta kohmetuks. Hohenholmi härrastemaja ei saanud sellele hoonelale ligi – päris hurtsik selle kõrval.

«Härra kindel hank,» pöudis toapoiss veel kord meeld tuletada, võtus siis kogu oma julguse kokku ja astus sisse tungijale ette.

Kuid Ungur tõstis härjakara millest ta kunagi ei lahkunud ja mis oli tal arvatavasti isegi magades padja all ning komistas saarusel haalel, mis oleks araks loonu isegi palju kangema mehe kui krahv Stenbocki toapoiss.

«Ütlesin sulle, tohmanile, et mina olen tänasest päeva Grossenhofi härra! Ja minu seadus on: inimesele sin koerale kepp! Kui sina lurjus, tuled mulle luga lähedale

ja koera kombel haugud, siis näed ise, mida saadi Nüüd küsi mu silmist!»

Toapoiss astus vihase härra eest tagurpidi ära, komistas ja lukkus. Aga tõusis silmapilk ning lidus nii kiiresti trepist üles, nagu poleks tal ei aastate koormat ega otsekui hoolijanese seljast lõigatud põskhabet.

Grossenhofi saalid ja muud ruumid, mis polnud lukku pandud, olid majakraamist lagedad. Kuid suuremasse osasse tubadesse parun sisse ei pääsenud. Stenbocki teenitid polnud näha, ka toapoiss ei andnud end enam näole. Võib-olla rääkis kusagil teistele teenritele uuest vihasest härrast ja tema härjakarast.

Ungur käskis valitsejal otsekohe hakata plaanvankritelt koormaid maha võtma ning ka varjualustest varem sinna veetud mööblit sisse kandma. Hohenholmist kaasavõetud kaks naist pidid prahi kokku pühkima.

Just enne, kui päike hakkas tee taga kasvava tamme- ja latvadesse vajuma, tuli krahv Jakob Pontus Stenbock Tiefenhafenist ehk rootsi keelepruugis Djuphamnist tagasi. Sadulas istus ta veel sirgelt ja kõrge kübar lisas ta kujule hea hulga uljust. Jah, hobuse seljas võis ta küll välja näha misama uhke nagu tema kuulus vanaisa Magnus, kes Rootsi Karl XII ajal kolmekümneaastaselt kindraliks tõusis ja Anno 1700 Narva all ajalooramatutesse läinud tegusid tegi. Kuid ratsu seljast alla ronis Jakob Pontus usna vaevaliselt. Katsus saapaninaga mitu korda maad, enne kui usaldas jalale toetuda. Kas olid tema varbad juba ajal kangeks jäänud või kartis ta, et põlved nõtkuvad kere raskuse all? Kuid kõige tõenäolisem oli, et krahv kaalus Hohenholmi omasid eest leides, kas üldse sadulast alla tulla või otsemaid minema kapata.

Stenbock otsustas siiski vastu võtta, mis nagunii talle pidi tulema. Nii valus ja häbiväärne kui see talle tundus, tõstis ratsmed vasturutanud tallipoisile ja ütles: «Ladpau kulget!» See tähendas, et hobune olgu talle silmapilk taas võtta, kui vajadus tuleb. Trepist üles tõusis krahv selja viimma, ta pea oli õlgade vahel rippsuud lödvalt alla. Ungern-Sternberg, kes tuli talle trepimademel vastu, näis Stenbockist vähemalt aastakümne võrra noorem, ehkki nad olid ühevanused.

Vallauksel Sternbergi kohates tundis Stenbock endast labi jooksvat isesugust ehmatuseviirgu, ehkki ta oli end mitu kuud selleks päevaks ette valmistanud. Krahv Jakob

Pontus Stenbockile oli see niisama suur languse ja kur-
buse päev, nagu Ungern-Sternberg sellest rõõmu tundis.
Muidugi oli langus alanud juba ammu, kuid just täna käis
mürts. Kas saabki enam jalgu alla? Ta oli lasknud käest
Grossenhofi ehk Storehovi, nagu nende perekond seda
varem nimetas, ta polnud enam Eestimaa kõige kaunima
lossi ega sinna juurde kuuluva mõisa omanik. Läänud on
vara, mille saamiseks tema ema krahvinna Ebba Marga-
reta oli protsessinud, vaeva ja muret näinud ligemale
kakskümmend viis aastat. Müünud oma Rootsisis asuvad
mõisad, teinud kõik selleks, et tema poegadel oleks juba
elu alguses kindel põhi jalgade all.

Nüüd puhkab krahvinna Ebba Margareta Stenbock,
sündinud De la Gardie, juba üle kahekümne aasta siin-
samas Põhhelepa kalmistu hauakabelis. Krahvinna, kelle
vaarisale Jacob De la Gardie'le kuulus kogu Dagö saar.
Kas oskas ema ette arvata, et nüüd on nii, nagu on... Ja
et ta saab poegadelt mõisate ja losside vastu ainult haua-
kabeli ning seegi on hooletusse jäetud, ümberringi umb-
rohi ja ohakad... Mida ütleb ema, kui nad teises ilmas
kokku saavad?

Noh, seal üleval on arvatavasti kõik ükstapuha, kuid
siin, maies ilmas, paneb ikka vanduma küll! Mõelda, et
seesama Hohenholmi vandiraiujate pealik ja randröövel
hakkas juba ammu kopikat kopika, rublat rubla kõrvale
koguma, ostis tema võlakirjad üles ja pidas nagu
raisakull oma ohvrit silmas. Ning nüüd siis oligi Stern-
bergil paras aeg kerget saaki künte vahele haarata.
Olgu ta igavesti neetud!

Omal ajal teenisid nad koos Katariina laevastikus. Olid
olnud peaaegu sõbradki. Kuid juba seal laskis Ungern-
Sternberg tituleerida end kammerhärriks, andes sellega
teistele tunda, et ta pole lihtne maamõisniku poeg kusa-
gilt Eestimaa kolkast, vaid et talle on osutanud soosingut
isegi kroonitud pead. Sternberg käis sel ajal koguni Kata-
riina õukonna vastuvõttudel. Aga hiljem teda millegi-
pärast enam keisrinna ette ei lastud, küllap ei andnud siis
ikka mõõtu välja. Teised ohvitserid ei sallinud Ungern-
Sternbergi tol ajal tema uhke ning tõrjuva oleku pärast.
Kuid praegu peab ta end vist juba kõigist peajagu kõrge-
maks.

«Olen väga rõõmus, võttes teid esmakordselt vastu oma
mõisas Grossenhofis,» pakkus parun Otto Reinhold Lud-

wig von Ungern-Sternberg krahv Jakob Pontus Sten-
bockile terekätt.

Ainult tänu oma väga põhjalikule kasvatusele suutis
Stenbock sõrmeotstega selle vandiraiujate peamehe kätt
puudutada.

Herra parun, te vabandate muidugi, et ma pole jää-
olude tõttu saanud kogu oma mõisa sisseseadet ja kõiki
teenreid tähtajaks üle väina Neuenhofi toimetada ja
Grossenhofi üleandmine seetõttu hilineb.»

Stenbock pani sõnale «parun» erilise rõhu, mis pidi
alla kriipsutama, et Sternbergil on tegemist krahviga. See
rõhutamine ei läinud Ungri kõrvust mööda. Ta vastas
paraja tõgamisega:

Jah, päike ja tuul on jumala juhtida, soe ja külm tema
teha, aga muude asjadega peame ise toime tulema. Palun,
härri krahv, astuge edasi, istume kuhugi ja siis räägime
teie asjast põhjalikumalt. Mu inimesed pole veel jõud-
nud siin ahjusid kütta, loodan, et teil ei hakka liiga
külm.

Härrased astusid peauksest sisse trepisesse jalutus-
ruumi, kuhu Hohenholmi isand oli lasknud juba paraja
hunniku majakraami kokku tassida. Tagumise, pargipoolse
ukse kaudu kanti suuri juurtest punutud kohvreid, kasti-
id ja nõõriga rulli seotud vaipu üha juurde.

«Kas ei saaks seda ülekolimist nädalaks edasi lükata,
et nagu ütlesin...» Krahv Stenbock takerdus sõnu otsi-
des.

Ei, mitte kuidagi, härri krahv, sest siis hakkate teie
mõeld süüdistama, et ma rikun kokkulepet, mis näeb ju
üleandmise ette tänasel päeval. Palun andke kohe kor-
raldus, et mulle toodaks kõik võtmed, sest nagu näete, on
mööbel ikka veel lahti pakkimata ja laokil. Isegi istuda
pole kuhugi,» lausus Ungern-Sternberg üpris tõsiselt,
ohkides ta süda sees naeris.

Aga, härri parun, minu kabinetis on osa sisseseadet
veel alles, istume sinna.» Krahv Stenbock juhatas Stern-
bergi laud paremasse tiiba, võttis taskust võtme ja tegi
ukse lahti. Kabinetis leidis laud ja mõni tool. Seinad olid
lagedad, ainult tumedamad kohad nende pinnal näitasid,
kus olid rippunud maalid.

«Palun, härri parun!»

Ungern-Sternberg istus kärmelt laua taha, üleskeeratud

teravate vurrutstega roigaspikk ja kähvatunäoline Stenbock tema vastu otsekui külaline.

«Nuüd siis, härra krahv — kui palju teil on siia veel majakraami ja kodakondseid jäänud?»

«Kõik lossi teenrid ja ka perekonna saatsin Putkaste mõisa. Ise jain siia kogu seda kolimist järele vaatama. Siin on ainult mu toapoiss, välistöölistest aednik ja veel mõned. Mööbli vedasin Neuenhofi suuremalt jaolt juba talvel, nagu isegi teate. Mis siis maha jäi, on praegu sadamas paatidesse laaditud, ja niipea kui jää on lõplikult läinud, purjetame üle väina. Nii et peale selle laua siin ja nende toolide on kõik ära viidud.»

«Väga hea,» kiitis Ungern-Sternberg. «Tingimata laske veel täna õhtul minu toapoisile üle anda kõik lossi võtmed. Hommikul aga vaatab mu valitseja järele, kas mõisa veised ja muud loomad on alles ning kinnisvarad niisuguses seisukorras, nagu leping ette näeb.»

«Olge mureta, härra parun, kõik on alles ja heas korras.»

See «härra parun», mida Stenbock kogu aeg rõhutas, hakkas Ungrule juba hinge peale käima.

«Esimeseks on mu tiitel kammerherra, nagu teate, ja alles siis parun. Teiseks...» Ungern-Sternberg jättis Stenbockile voidi aega nende sõnade seedimiseks. Talle tegi lõbu sellele upsakale kõrendile näidata, kes on kes — sest mis maksab üks tühipaljas krahv kammerherra kõrval! Krahvisid on Eestimaal teisigi, aga ei ühtki, keda oleks ülendatud õukonnanoonikuks, pealegi välisriigi kuningakojas. «Ja teiseks... Kas neis kahesaja neljakümne kaheksas tares, mis kuuluvad Grossenhofi ja karjamõisate alla, on ikka veel alles need üks tuhat viiskümmend neli hinge, kes said seal mineva aasta mihklipäeva ülelugemise ajal kirja pandud? Ja loomad: hobused, härjad, lehmad, lambad? Ma olen kuulnud, et te lasksite mineval sügisel pärast mihklipäeva osa karja maha tappa, tünnidesse soolata ja Haapsalu turul rahaks teha. Ka olevat te talvel müünud mõned inimesed Lätimaale — kümnekond tüdrukut, kui ma ei eksin. Mis on teil, härra krahv, selle peale ütelda?» Nuüd tähendas torget juba «härra krahv».

«Niihästi inimeste kui ka loomade arv on seesama mis lepingus, härra kammerherra,» ülerõhutas Stenbock oma korda seda tiitlit. «Selle peale vaatamata, et talve jooksul

guri mõned inimesed kui ka loomad ära. Kuid neid sündis ka juurde. Just lastega on kaetud puudujääk, mis võis naiste müümisest tekkida. Nisamuti on loomadega Veised töid vasikaid, hobused varssu ja lambad tallesid.»

«Teie, härra krahv, arvate siis, et laps on niisama hea kui viiskasvanud tööinimene? Vasikas seesama mis härg, kas käib hobuse eest ja tall annab sama palju villa kui lammas? Teie vend Karl Magnus müüs mulle oma petteuse kombel Hohenholmi ilma talupoegadeta. Teie, härra krahv, teete oma tegusid väiksemas mõodus, kui mina.»

«Aga teie, härra kammerherra, peate minu soovile ja ilmaoludele vaatamata kõvasti kinni lepingu sellest punktist, mis naeb ette mõisa üleandmist just tänasel päeval. Mina jälle tean, et olen kohustatud üle andma üks tuhat viiskümmend neli hinge. Kas siis lapsel hinge ei olegi? Nisamuti on vasikas, varss ja lambatall loomad. Kokkuleppes on kirjas kindlad arvud ja need on kuhjaga täis,» muigas Stenbock. «Mis aga puutub mu vennasse, siis vastutab tema oma kaubateo eest ise. Niipalju kui mina tean, oli see Katariina, kes Hohenholmi rahva ära saatis. Ja seda ka ainult nende rootsi soost vabade talupoegade endi soovil.»

«Härra krahv, nii teie venna kui teie enda tegusid saab nimetada ainult pettuseks ja varguseks!» Ungern-Sternbergi põsearm lõi punetama.

Kuid igipõlise krahvitiitli kandja andis sama mõõdu vastu.

«Saärase auhaavamise eest võiksin ma nõuda teilt vabandamist või veelgi rohkemat. Aga vaatame selle asemel, kuidas on lood teie aususega. Kas mitte teie ei lasknud Neuenhofi metsadest talve jooksul raiuda mitutsada

Alda puid ja need Haapsalu sadamasse vedada, kust need kevadel laevadega Revali viiakse? Ja üleüldse, kui rääkida teie tuludest... Ainult teie suur kavalus ja õnn on teid aidanud kohtu alla andmisest. Aga tulevikus võib see õnn lõppeda. Onnejumal on kapriisne, nagu teame.» Krahv Stenbocki silmavaade oli veelgi teravam kui varem.

Ungern-Sternberg ainult naeratas selle ähvardusele. «Täna oli tal nagunii suur võidupäev ja miks mitte olla võidetud vastase sõnadest üle.»

«Mis puutub puude raiumisse, siis on iga kännu kõrvale

kasvanud noor võsu, mida võib sama hästi nimetada puuks, nagu teie, härra krahv, loete last täisnimeteks ja vasikat härjaks. Kuid aususe ja au kohta arvan mina, et kaardimänguvõlgade katteks vanemate päranduse mahamüümine on kõige suurem häbi, mis ühele aadlimehele üldse võib juhtuda. Oma au päästmiseks tehtud häbi-väärne tegu... Või kuidas, härra krahv? Kõike seda ei saa kuidagimoodi võrrelda minu laitmatu äritegevusega.»

Krahv Stenbock tõusis.

«Kuhu nüüd nii kiiresti, härra krahv? Lasen teile üleval toa korda seada, olge minu külaline!» Ungern-Sternberg lausa sulas lahkusest.

«Täna, teiesugusega mina ööseks ühe katuse alla ei jää... Aga seda ütlen teile küll, et kui peaks kord tulema aeg, kus mina olen teist üle, siis olgu jumal ise teile armuline, härra kammerhärrel!»

Krahv Stenbock läks ukse poole, selg vimmas, pea ette kaldu. Tal oli nii kiire, et pikad jalad ei tahtnud kuidagi kerele järele jõuda. Kuid lävelt vaatas ta tagasi ning ei paistnud sugugi lõplikult löödud mehena. Ta silmad olid kurjad ja vuntsid sõjakalt kikkis.

Tallipoiss ei tulnud hüüdmise peale välja, krahv pidi hobuse iseoma kätega lasipuu küljest lahti päästma ja ilma abita ka ratsule selga saama. Pärast mõnda hoovõtmist aga oligi ta sadulas ja asus vastu ööd paari penikoorma pikkusele teekonnale Putkaste mõisa.

Toapoiss Kaarel

Parun Ungern-Sternbergi toapoiss Kaarel oli päris kena noor mees. Kui pilk peale sattus, siis silm lausa puhkas. Tema juuksed polnud punakaspruunid nagu ta isal ja õde Madlel, vaid valkjad. Ja kui Kaarel neile korra kohaselt harjaga vasakule poole lahu sisse suges, siis läikisid need ilusti, ilma et oleks tulnud rasva või muud libedat peale panna. Ka polnud Kaarel säärase jämeda kondiga ja toekate kadakajuuri ja jalgadega nagu Madle, tema oli ema Marilt pärinud peene, pika ja sirge ihulise olemise, mis ennemini küll oleks kasuks tulnud tüdruklastele. Kui mitu korda oligi vend pidanud õelt kuulma sinnapoole ütlemist. Madle ei uskunud, mis ütleb rahvasuu, et isa

moodi tütar ja emasse läinud poeg on õnnelikad lapsed. Vähemalt enda puhul ei pidanud ta seda tõeks.

Kui aga nüüd keegi hakkas asja lähemalt vaatama, siis oli ka tütrele hea hulk emast ja pojalt isast. Sest Madle oli rõõmsameelne ja laheda loomuga nagu ema, Kaarel jälle meelelaadilt otse isasse. Ei iseoma tahtmist ega jonni — mis ülemad ütlesid, see oli. Ainult mõtted kippusid vahel minema peas omanuhti, aga harva sai neist sõnu, veel vähem tegusid. Ja ega need mõtted sageli kõlvanudki ei sõnadeks ega tegudeks.

Üks omapead läinud mõte oli Kaarlit'säärane, et varem või hiljem peab tema saama oma ratsahobuse. Kuidas ja mismoodi ta selle saab, seda ei osanud ta oma peas mingil kombel selgeks teha. Aga ometi oli tal suisa silma ees, milline see hobune peab olema. Rõngas kael, lai rind, tahapoole ahenev keha ja nii pikk saba, et lausa lohiseb mööda maad järel. Ja mära olgu ta. Tingimata. Mära toob kunagi varsa ja sellest kasvatab Kaarel niisama ilusa looma edaspidiseks. Hobusel pidid olema vasknaastudega valjad ja kollasest nahast sadul. Sõnaga, see hobune oli Kaarlit vaimusilmas karvapealt samasugune ja mitte kriipsu võrragi halvem kui härra ratsaloom, kelle Malm hiljaks laevaga Revalist tõi. Olla ostetud kellegi krahvi, vürsti või veelgi kõrgema seisusega isanda tallist. Maksnud üle saja rubla puhast kulda. Kaua mõtles Kaarel, mis nime ta oma hobusele paneks, lõpuks otsustas: Printses. Sõnase ratsu seljas istub kord ka tema, Kaarel. Millega ta teda toidaks, kuhu sõidaks ja milleks tal üldse on ratsalooma tarvis, seda toapoiss veel ei teadnud. Aga küllap ta koha leiab, kuhu kihutada, ja mis puutub kaarte, heintesse ning hobuse ulualusesse, siis seda näitab ennast tulevik. Annab jumal lapse, annab ka leiva, ning muidugi kaasti võis lootda, et saab Kaarel hobuse, küllap muutub kuidagi heinagi...

Leib, annab lapse, annab leiva... Ei tea, mis eidele ja tüdrikule kull mees läks, et hakkasid äkki nagu ühest suust rääkima: olgu peres ka üks väike! Mõelda — kellel teda üldse vaja on? Aga ema Mari võttis kätte ning küsis härralt, et see lubaks tal minna suurele maale kasulast tooma. Et temal seal sugulasi, kellel ennegi peenemat peret liiga, ja nüüd olnud kuulda, et üks tulnud veel juurde. Aga leivaga on vanajumal hoopis ihnsam kui lasteõnnistusega. Nii et kui härra lubaks, siis tema läheks ja

küsiks, ehk annavad pisikese temale kasvatada. Ja härra imekombel lubaski — selle peale vaatamata, et emal olid mõisa talvised kedrused poole ketramisega!

Voli käes, ei teinud ema endale isegi sellest muret, kes niikaua isa Reinu eest hoolt peab, muudkui saba selga ja ajama... Nojah, ema on pärit suurelt maalt. Isa käinud vanasti, poissmehepõlves, Rakvere-mail kindlusetööl ja seal saanud nad tuttavaks. Põhjaranna kandis need sugulased emal elavadki... Võõrast last majasse... Aga mis siis ikka. Ka Anu oli kunagi võõras, kuid nüüd niisama oma nagu Madle. Nii et toogu kas või terve pesakond külast juurde, kui ise enam lapseteoga hakkama ei saa. Tema, Kaarel, on nagunii enam aega härrastemajas kui kodus. Iseäranis nüüd, pärast Grossenhofi ületulemist.

Siin on kõikidel ruumi elamiseks rohkem, niihästi härrastel kui ka teenijatel. Aidamehel tiibhoones koguni kaks omaette tuba, laudpõrand all ja korsten peal. Pole nagu Hohenholmis, kus kogu pere elas pead-jalad koos. Kuid säärase suure mõisa aidamees pole ka ükskõik kes. Moonagi pandi talle juurde ja peale selle antakse koguni rahapalka. Vähe küll, aga pikapeale saavad ka kopikatest rublad.

Kaarli endal on elu samuti hoopis lahedam kui Hohenholmis. Seal pidi kogu härrastemaja ahjud kütma, kööki puid tassima, vahel koguni aednikule appi minema või siis hobusetalli... Tallis käis ta küll hea meelega. Juhtus, et ratsaloomadel oli sõitused vähe, siis kästi teda, Kaarli, minna tunriks-paariks hobuseid tammutama, et neil jalad sõnniku peal kangeks jät jääks. Igale hobusele niipalju sõitu, et karv langeks. Sellest tuli aru saada sedamoodi, et hobune pidi higistama hakkama. Ja sealt paruni ratsaloomade tammutamise juurest see Kaarli mõte oma hobusest alguse saigi.

Muidugi pidi ta Hohenholmis jõudma ka härra toad korras pidada, vahel koguni ootama tema tulekut kuni hilisõõni, mõnikord hommikuni. Iseäranis siis, kui Näkimadalatel oli miskit lahti. Siis oli parun sageli kadunud päevade kaupa. Kui tuli, oli ära nälginud ja väsinud, aga heal tuulel. Kus ta käis, mis tegi? Eks ta ise teadnud.

Nüüd aga, Grossenhofis, on Kaarli tööks ainult härra kabinet, riiete hoidmise ruum, mida nad garderoobiks kutsuvad, magamise- ja pesutuba. Ja ongi kõik, mis korras tuleb hoida. Enesest mõista peab igal ajal valmis olema

ka härra muid käskusid täitma, aga need tööd ja käsud on tühised. Kutsuda valitseja härra juurde, anda edasi korraldused aednikule, viia külasse mingit sõna. See et käi kondi peale. Ja süüa võib Kaarel ühes teiste teenritega keldrikorruse suures söögiruumis nii palju, kui kerosse mahub. Ainult naist võtta härra veel ei luba. Ütles ema selle kohta: «Sa oled alles vähe üle kahekümne, varavõitu. Kui aeg tuleb, vaatan sulle ise paraja pruudi. Seni oota!»

Muidugi, eks härra tea kõige paremini, millal õige aeg kätte tuleb. Ja milleks seda naist nii ruttu tarvis ongi? Vahel küll ihu vaevab, nõuab oma, aga...

Kokk see käis Hohenholmist Grossenhofi toodud toa-... Kaarli läbi pea, kui ta härra kabinetis lapiga põrandale võttis. Seda põrandat andis muidugi üle võtta: kabinetis seinad olid teineteisest nii kaugel, et Hohenholmis ei andnud isegi kõige suurem tuba sääraseid mõõtusid välja. Tervelt kuus tugevat mehesammu risti ja põigiti. Kaks ilmatu kõrget akent nagu kirikus.

Ei olnud härra kabinetis puudust ka säärastest asjadest, seal pealt tuli tolmu pühkida. Kirjutuslaud nagu lahmanud kabineti tuba. Sellel hõbedased küünlajalad, mis olid ilusad küll, aga tahtsid iga päev nühkimist. Suled kirjutamiseks, tindipudelid ja pliiatsipulgad. Siis veel sirged lüüstud kriipsutõmbamiseks ja palju muud kribu-krabu, millel ei tohtinud olla tolmu kübetki. Laua kohal nõõri otsas rippus katla moodi asi, klaas peal ja selle all õmmargune papist rõngas, millel olid kiilukujulised märgid ümberringi. Ja kõige imelikum selle katla juures oli, et ükskõik kuidas sa seda nõõri otsas ka ei keeranud, too pakust paberist tehtud rõngas ühes ei tulnud. Jäi, nagu oli. Seda imelikku asja kutsuti kompassiks. Olla tarvilik mõõta õidu juures. «Mälestus laevalt,» seletas härra ükskord.

Laua taguse seina peal konksude otsas rippusid pussid, küll tihki, küll sojavae omad. Mõõgad, muist kõverad, mõned alused mõlemast äärest teravad pistodad, ühe ja kahe toruga pistolid. Oli isegi kaks paari käte kinnipätmise raudu, lukud küljes. Harjakarad ja piitsad. Peale nende jahipätsumad, pussnoad, koguni vanaisadeaegne karuoda oli seal tüdeviltu kahe seina löödud varna peal ning veel palju muid jahi- ja sõjariistu, mida ei osanud ühe alla viia. Kabineti nurgas seisid kaks laternat, mitu

küünalt klaaskastis, et härral oleks pimedal ajal alati valgus võtta, kui öösel mõni käik ette tuleb.

Iga kord, kui tolmutühkimise järg jõudis raamaturiijuliteni, ohkas poiss: «Kui härra on tõesti kõik need sajad raamatud läbi lugenud, siis pole maailmas vist küll temast targemat meest!» Raamatuid oli seal kohe mitmes-setmes reas, peaaegu põrandast laeni. Küll riidega kaetud kaante vahel, küll nahka köidetud. Kaarel ei mõistnud neid lugeda. Mitte seepärast, et ta poleks tähti tundnud, ta oskas sõnugi kokku veerida — seda oli talle õpetanud pastor pühapäevakoolis. Kuid ta ei saanud aru nende raamatute keeltest. Ka saksa keelest mitte. Rääkida ta seda küll tõnkas kuidagimoodi ja taipas härraste juttu päris hästi, aga raamatutes jäid pooled sõnad ainult tähtede roduks.

Kord oli härra tulnud koristamise ajal sisse. Siis oli Kaarel võtnud südame rindu ja küsinud, mis raamatud need kõik on. Parun ei pannud pahaks ja seletas ära:

«Siin on neid igasuguseid. Ühed õpetavad merd sõitma, teised põldu kündma, kolmandad kirjutavad sellest, kuidas inimene peab mõtlema, sõdima, kauplema ja kuidas oma hinge harima, et see hukka ei läheks. Paljud on seaduseraamatud, need ütlevad, kuidas tuleb kurjategijate üle kohut mõista. On isegi ajaviitmise juttusid, mida oskavad kõige paremini kirja panna prantslased. Aga sina, Kaarel, ei saa neist aru.»

«Mis keeles need raamatud siis räägivad?» julges Kaarel veel pärida.

«Saksa, prantsuse, inglise, ladina, mõned ka Madalmaade flaami keeles,» vastas härra. Sellega jutt lõppeski, sest toapoiss nägi härra näost, et edasi küsimine läheks liiale.

Vahel oli Kaarel juhtunud kuulma, kuidas parun ajas juttu võõramaa meremeestega. See kõlas temale justkui vee solin, millest oli raske isegi üksikuid sõnu välja noppida, veel võimatum aru saada. Aga härrale pidi see kõik olema mõistuse järgi, niihästi inimeste jutt kui ka kirja-sõna. Miks ta muidu vahel talveõhtuti tundide kaupa silmi tõstmata raamatulehti vahtis.

Järgmine oli magamisetuba. Seal seisis madal sammasjalgadega süng. Ilmatu lai. Lesigu kas või kolm meest kõrvuti. Põhilaudade asemel raudvedrud ja nende peal

kulekott nii tihedast riidest, et tolmgigi ei pääsenud läbi. Jumal tänatud, et süngis polnud õled ega roohelbed! Kes oleks siis jõudnud seda prahti hommikuti süngi alt harida. Ainus imelik asi oli see, et härra ei maganud prouaga ühes. Tõelis nad ka polnud. Või kui, siis ei näidanud seda välja. Proua magas hoopistükkis härrastemaja teises tiivas. Aga lapsed olid nad kuidagimoodi saanud... Nojah, kes nende õiseid käimisi teadis või teada tahtis. Võib-olla oligi härrale niiviisi rohkem meeltmööda, et käis just nagu ehal...

Ka siinse peegli pidi hoidma nii puhta, et kiiskas. Samuti tuli selle ees oleval laual iga pudeli ja karbi pealt lapiga üle käia. Ööpoti viis Kaarel hommikuti välja, kallas kraavi tuhjaks ja nühhis rohtuustiga puhtaks.

Kolmandas toas, garderoobis, seisis kapid täis riideid. Neid jätkus ka seintele nagide otsa. Seal pidi aga kogu neg olema lina üle riputatud, et püksid-vestid, lühikesed ja pikad kuued ära ei tolmuks. Riitulitel oli reas lugematuid paare kingi, saapaid — pika ja lühikese säärega —, toatuhvleid. Kõik need tuli korras hoida. Teada, missuguse määrdega sisse hõõruda ja läikima lüüa. Kübarad rippusid nagides. Neid oli seal kõrgeid ja madalamaid, sulega ja ilma. Riidest, vildist ja nahast.

Garderoobist edasi viis trepp kolm astet alla mõisa ametmeeste söögiroomi. Sinna kogus härra nad kokku ka siis, kui tahtis neile kõigile korraga midagi teatavaks teha. Kui tahtis neid laita või kiita. Rohkem küll ikka laita. Kui kutusega polnud ta kuigi helde. Ja lõunasöögi ajal võis härra sealt ruumist leida igaühe, keda parajasti tahtis enda juurde kutsuda. Kas valitseja, arvepidaja või kellegi teise. Kõigile anti siin lõunane söömakord mõisa poolt ja aasta lõpus võeti selle järgi igaühel üks osa moonut maha. Hohenholmis ei peetud säärast ühist söömakaega, sest polnud kohta, kuid siin keldrikorrusel jätkus ruumid veel ka rõõgatu suurele köögile ja toidu panipaikadele ning kokkade, nende abiliste ja muu lihtrahva elutubadele. Oli isegi plaide kong, raudvarvad akende ees. Kongi võis plaa kurjategija — keda härra selleks pidas...

Kaarel sai kõik jälle korra ja kombe kohaselt koristatud ning lükkas igas toas ühe aknapoole lahti, laskis kevadisel tuulel tubadesse värsket õhku tuua. Aknast lendas ühe suur, õietolmuse taguotsaga kumalane. Kaarlit andis

hulk aega käega vehkides teda taga ajada, kuni kumalane leidis taas tee välja jumala ilma kätte.

Eks olnud ka härrastemaja esisel õuel palju säärast, mis vaatamist väärt. Peatrepi laial kiviplatidest mademel seisis kummaski nukas pisike suurtükk. Need tõi kipper Malm hiljuti Revalist. Kas nad ka pauku teevad, seda Kaarel ei teadnud, aga siia nad üles pandi. Küllap niisama uhkuse pärast. Kuid suur tulpnumbritega kell välisukse kohal tiksus küll õiget aega. Hakkas varsti saama kaks — lõunalokk polnud enam kaugel.

Peaukse ees seisis veel kivist postid, otsas vaasid kevadiste lilledega. Nende eest pidas hoolt kärner oma pois- tega. Kivist olid ka kaks purualasti naist kummalgi pool treppi, käed risti paljastel tissidel, pea allapoole pööratud, silmad maas, nagu häbeneksid nad oma alasti ihu.

Kaugemal viis mõisast mööda suur maantee, selle taga laius lage rohumaa, ümberringi ridamisi tammed ja saared. Need puud olid veel noored, istutatud lossi ehitamise ajal, paar-kolmkümmend aastat tagasi. Nende taha jäid tiigid.

Ei, mis seda rääkida, hoopis teine elu kui Hohenholmis! oli Kaarel omadega enam kui rahul. Ka härra kohta ei saanud paha ütelda. Lõõnud polnud ta Kaarlit veel kunagi, valju sõnagi ütles harva. Oma kõige suuremas pahameeles võis sind kutsuda rumalaks, lontruseks või siis lurjuseks, ei enamat.

Kaarel pani aknad taas kinni ja sellega oli ka viimane töö tehtud. Ta kõndis põiki läbi vahekäikude härrastemaja pargipoolsesse külge. Päike säras kevadiselt ja näis, et sel oli maast, ilmast ja inimestest sama hea meel kui toapoiss Kaarlit omast elust. Toapoiss teeb oma toimetused ja on rahul, päike liigub oma liikumist ja mis temalgi muret.

Kaarel tahtis just minna pargipuude vahele pandud pingile istuma ja tunda end niisama hästi kui mõni krahv või vähemalt parun, aga märkas sealsamas, et ühe puu all korvtoolis istub harra ise. Toapoisi käed kukkurid nagu iseenesest püksitaskust välja, ta pööras kiresti otsa ümber ja lidus lähema majanurga taha peitu. Ungur ei salli töö ajal logelemist, nagu ta ise ütleb. Ja toapoisi tööaeg on hommikust õhtuni ning sageli ka õhtust hommikuni. Lui liikmeid lõdvaks lasta võib ta ainult varastatud ajal. Tanu jumalale, et härra teda praegu ei märganud!

Vanaisa ja pojapoeg

Kui juba toapoiss Kaarel tundis, et Grossenhofis on elu hoopis miskit muud ja paremat kui Hohenholmis, siis seda nam võis rahul olla parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg. Kõigepealt oli mõis talle sülle kukkunud — kui mõtlema hakata — päris poolmuidu. Neuenhof oma pehkinud hoonete, väljakurnatud põldude ja metsate heinamaadega polnud veeranditki Grossenhofi häält. Ning vahet ei tasandanud kaugeltki ka see kolmkümmend tuhat rubla, mis parun Stenbocki võlakirjade nõol peale maksis. Aga Stenbockil oli teist ostjat raske, kui mitte võimatu leida. Ei tule ju mandri mõisnik või mõni linnas rahahunniku otsas istuv aadlik elama keset merd asuvale saarele. Niisugusel mehel ajab judinad üle ihu juba mõte, et seal peab vahel nädalate kaupa küll jalg-, küll tormivangist pääsu ootama. Rääkimata veel merchaigusest ja muudest piinlikkudest olukordadest, mis tal võivad üle väina purjetamisel ette tulla.

Ja mis oskaks mandrimees, kes vett pole näinud enam kui pesukausis, peale hakata Dagerordi tuletorni hooldamisega või Näkimadalatelt laevade päästmisega? Mui- lugl on need tööd ainult Hohenholmi omaniku mureks, kuid või siis asjatundmatu ostja oskab vahet teha. Ning Näkimadalate mereõnnistusest ei tea nad samuti tuhkagi. Teiselt poolt aga on jutud Ungern-Sternbergist kui rand- roovlist ja vandiraiujate peamehest laialt teada ning sää- rasele ei tahaks keegi ka naaber olla, veel vähem segada tema äriasjadesse.

Niisugis polnud sel pankrotti läinud krahvil muud teed kui vastu võtta, mida pakuti. Ja nüüd on Ungern-Stern- bergil paralt loss, mis ei jäta varju mitte ainult Hohen- holmi mõisa poollagunenud peahoonet, vaid on kõige kal- lim ja ilusam härrastemaja üle kogu Eesti- ja Liivimaa kubermangu. See barokkstiilis väljapeetud mõisamaja mahutab kolme korruse peale kokku tervelt kuusküm- mend neli tuba, all on veel kelder kogu hoone ulatuses. Kõõkides vägevad pildid, kus võib ühekorraga kas või kolme hārja lra küpsetada. Esimesel korrusel on peale hārja ja proua eluruumide ning lastetubade saal külaliste vastuvõtuks, mis kannab Sinise saali nime, teisel korru- sel võõraste üksiktoad ja suur banketisaal, kus mahub kadrilli tantsima kas või sada paari. Kolmanda, põõningu-

korruse võtavad enda alla magamistoad ning panipaigad voodiriiete ja muu säärase jaoks. Veel oli uus omanik leidnud, et teise korruse lae ja kolmanda korruse põranda vahel on enam kui arssinase läbimõõduga talad, mille vahekohtades lähedalt tühja ruumi. Teha põrandasse luugid, peita need vaipade alla — ja paremat paika keelatud kaupade jaoks ära otsigi... Ainult seda Ungur veel ei teadnud, kas on ikka tõsi, nagu räägiti, et mõisast läheb maa-alune käik Põhelepa kiriku altari alla ja jõe äärde niinimetatud Ussikoopasse.

Säärast koosi uitasid paruni mõtted, kui ta sel kaunil kevadpäeval pargipuu all korvtoolis istus ning jälgis, kuidas väike rähn suurt puutüve toksis. See vana mänd oli seisnud siin juba enne mõisahoonete ehitamist ning jäetud pargi rajamisel nagu isa laste sekka. Park asutatigi siis, kui hakati härrastemaja ehitama, ja nüüd oli siin peale selle männi Engelmanni igirohelisi kuuski, valgeokkalisi mändisid, palsami- ja valget nulgut, põhjatammesid ja palju lõunamaalt toodud puid, mis olid siin kõledal saarel ometi püsima jäänud. Radadeäärsetel peenardel kasvas maikellukesed, metstulpe, sinililli, nurmenukke ja muid lilli. Kogu selle silmailu eest kandis hoolt kärner Aadu oma kümme konna poisiga. Aadu oli küll talupoja-soost, aga oma asja ta tundis. Ebba Margareta ajal käinud ta koguni välismaal õppimas. Millega võis sunnismaine ori säärase au ära teenida? Küllap läks see saladus krahvinna ühes hauda. Nüüd oli Aadu juba üle kolmekümne aasta, pargi rajamisest saati, siin puude-põõsaste ja peenarde eest hoolt pidanud. Grossenhofi uus omanik märkas kohe esimestel päevadel, et Aadu polnud oma tegemisi nii südamesse võtnud mitte Stenbocki pärast, vaid iga taim, rohukörs ja lill oli talle otsekui elav olevus, nendega ta kõneles, need olid tema sõbrad. Ainult nende pärast ta elaski. Tähtis polnud mitte mõisa omanik, olgu ta krahv või parun, vaid see, et puud läksid igal kevadel ikka uuesti lehte, ladvad kasvasid iga aastaga üha kõrgemaks. Nii vaatas asjadele Aadu. Võib-olla oli Ebba Margareta omal ajal Aadu puhul sedasama tähele pannud.

Rähn sai oma ürase männi koore alt kätte ja lendas uut jahimaad otsima. Pargis jäi vaikseks, ainult kevadine tuul sahises puude ladvus, kuldnohk vilistas kusagil ja eemalt, kus istutati noori puid, kuuldus Aadu ja tema abiliste häält. Park oli suur ja lai, enam kui kakskümmend

satini. Siin tuli veel palju tööd teha, et kõik saaks niisuguseks, nagu paruni peas oli valmis mõeldud ning ka paberile pandud.

Muidugi, nende kavade täideviimine võtab ränka raha. Kuid küll seda saab siinsete põldude, heina- ja karjamaade müügi, mis ulatuvad kuni Põhelepa kirikuni välja ning ligemalegi veel. Hohenholmi ja Grossenhofi põldudel oli peaval sõnnikuveo, künni ja külvi ajal tööl korraga üle saja härjapaari. Loja, Vilivalla, Soonlepa, Hiisaare ja Vallpää karjamõisas on kokku oma kolmsada lüpsilehma, rääkimata härgadest, hobustest, lammastest. Siis kõrtsid ja hollandi tuuleveski, mis toovad ka midagi sisse. Piim, juust, õlu, viin. Ja laevad, millega saab kaubad ülemereturgudele viia.

Omaette varandus on Tiefenhafeni sadam. Sinna saavad sõiduda suure mere alused, sest vesi on sügav ja sissesõit lihtne. Nüüd võib ehitada suuremaid laevu. Siis osta igal aastal kokku kogu Dago, Öseli ja Mooni viil ja saata siit otse Saksamaale või Madalmaadele. Seal on hind kolm korda kõrgem kui siin. Juba see vähene, mis «Moriama» möödunud suvel Madalmaadel ära müüs, andis ilusa raha.

Ka on Tiefenhafeni sadama lähedal hea järsk kallas, mis sobib laevaehituseks. Pärast seda, kui Triigininal saab uus alus valmis, tuleb vana Sepa Madis Öselist Grossenhofi tuua, las paneb maha emapuu säärasele laevale, nagu siin rannas enne pole nähtud.

Ja see ei ole veel kõik. Kätte peab saama ka Putkaste mõisa. Stenbock mõtleb selle küll endale jätta, aga küllap tal tekib varsti jälle võlgasid — ja tema elu siin saarel saab muulgi kombel võimatuks teha. Grossenhofi piir pole ümmane mitte ainult Hohenholmi, vaid ka Putkaste pool küljes. Võib alustada uusi ja hullemaid võsalahinguid, need vaullusi talupoegade üle: kumma maa peal elavad, kes on omanik? Kellel on õigus andamit ja teopäevi nõuda? Ja ühel päeval ongi Ungern-Sternberg kogu Dago saare aluvallik. Seda pole tal ka enam kedagi näppude peale vaatamas, kui Jumal Nukimadalate kaudu õnnistab. Randröövlid muldugi, aga need on kroonumehed ja neile aitab paarist rublaist või pentalist... Jah, juba praegu võib ta omaks nimetada ligemale kolmveerandit saart. Talupoegi üle kahe tuhande hinge. Peale selle mõisamehed ja teenrid.

Teenritega oli parunil jüripäevast siinamaani omajagu

vaeva ja tegemist. Kõigepealt Stenbocki-aegne valitseja, kes kavatses oma lodevat korda edasi pidada. Ei teadnud ta viljakülvist ega karjapidamisest. Jonni täis pealekauba. Tuli teine minema kihutada. Parun kirjutas prouale ja Magdalena Charlotta saatis talle Palmse naabermõisast väga heade soovitustega noore saksa soost mehe, Christoph Heinrich Preissi. Ungur pani Preissi ülemopmaniks kõigi oma mõisate üle. Jätkub ühest, et valitsejatel silma peal hoida. Preiss nais igati tubli ja asjatundlik mees olevat, kuid üks asi Ungrule siiski ei meeldinud: nimelt et ülemopman kippus iga talumeeste suust kuulnud sõna ja ütlemist temale ette kandma. Iga tühja-tähja rääkimist. See on ju niigi teada, et ori oma isandat tagaselja siunab. Talupoegade tõul on salakaval iseloom ja mõnel peale sõnade suus ka rusikas taskus, aga kui kõigi säärase ütle-miste puhul midagi ette võtta, siis koguneks talliuste taha peksuootajate järjekord. Ei, jäägu neile armetuile seegi väike lõbu, et saavad endast ülemaid kiruda, arutas parun. Eks tee meiegi sedasama nende aadressil, kes on meie üle pandud. Koguni keisrinna enda ja tema seaduste kohta ütleme mõnikord viltusi sõnu, aga kas me sellegipärast ei ole tema kõige truumad ja alandlikumad vasallid, nagu me iga keisrikotta saadetud kirja lõppu kirjutame? Oleme küll! Väljaõeldud kirumissõna kergendab alama inimese südamevalu ja tusk ning sellest peab ülem aru saama. Muidugi, kõikide mõtlemine ei küüni niikaugale ja ega tohi Preissilegi süüd mõista, kui tema aru selle koha pealt ei löika.

Peale Preissi tuli sel kevadel Ungern-Sternbergi teenistusse veel palju uusi ametimehi, nagu juustumeister õllepruulija, viinapõletaja, puuseppi, kingseppi, parkaleid ja tisi. Ning säärasele hulgale oli ka üht tohtrit vaja. Kõigepealt muidugi härraste jaoks, aga ka teenrite ja isegi muu alamrahva tarvis. Kes tohterdaks parunit varitsevat luuvalu, aitaks proual jagu saada südamevaevustest ja üleliigsest rasvast ning paneks lahasesse mõisateenri või talupoja murtud luu. Õnnetusi on ikka juhtunud ja võib ka tulevikus ette tulla. Paraja mehe tohtri ameti peale soovitas Ungrule Revali linna kaupmees von Glehn. Suure turu aares asuva kaubamaja omanik. Temaga oli parunil aetud mitu kasulikku arasja. Glehn kirjutas, et Christian Friedrich Baumann on kõrges koolis väljaõppinud kirurg, aga tema paberitest sai selgeks, et hoopis

ndine sõjaväevelsker. Kuid parun võttis ta ametisse, sest need vanad velskrid teavad vahel enamgi kui keisri-
oja ülemtohtrid. Ungru lubatud palgaga kakskummend
iis rubla kuus jäi Baumann rahule, aga üks mure oli
irunil tema pärast ometi. Nimelt anti nüüd harilikult
tas mõisas arstile koht härraste soogilauas, kuid velsk-
iga toitu jagada paistis Ungrule siiski seisusevastane. Ta
shendas asja nii, et määras Baumannile elukohaks Soon-
ta ja lubas seal tema jaoks hobust pidada. Mis tal see
uus versta Soonlepast Grossenhofi ratsa tulla on. Nii
ana ta ka veel pole, et ei jaksa sadulasse ronida.

Veel palkas parun kangur Andrese, kes oskas kududa
oguni vaipasid — niihästi seintele kui põrandale. Siis
ootissepp Riemer. Mitme mõisa peale on niipalju ahjusid
küll, et ühel meistrimehel jätkub tööd ümber aasta. Aga
elle Krippendorfiga soolas ta vist küll üle. Mees oli omal
ljal Haapsalu lossikiriku orelimängija, kuid oma koha
maha joonud, ja nüüd võttis Sternberg ta Grossenhofi
kapellmeistriks. Krippendorf otsis endale kaks mustlasest
viulimeest juurde, ta ise mängis kõiki pille, mis kätte
uhtusid, orelist ploksaeni, ja nii oligi orkester koos. Aga
kas ta suudab ennast viinast eemale hoida, nagu lubas?
Noh, eks see paista varsti. Igatahes on kapell Magdalena
Charlottale ja poistele suur ootamatus. Muidu kogu
üks virin ja nurisemine, et pole mingit meelelahu-
tust.

Millest see siis ikkagi tuli, et säärasel töötahtelisel ja
alulma askeldaval mõisahärral jäi korraka nii palju aega
ale, et lossipargis rähni toksimist kuulata ja mõtteid
utama lasta? Põhjus polnud kuigi keeruline. Nädala eest
il parun Magdalena Charlottalt kirja, kus naine teatas,
et saab varsti koos poistega koduteele. Oli need Peterbur-
ist Palmsele toonud ja suveks tulevad poisid Grossen-
hoft. Ning tanuse postipaadiga pididki nad kõik saarele
ndma. Muu hulgas kirjutas Magdalena Charlotta veel,
t ka tohterdunud on mõlemad hea tervise juures ja aida-
a. Kõik naine toob kaasa kasupoja.

Teadmine, et juba mõne tunni pärast on proua tagasi,
ei selle päeva paruni meelest erisuguseks. Päike paistis
nukamalt, lindude laul oli tavalisest rõõmsam. Korraka
tundis Ungern-Sternberg, et ta on veel noor ja täies elu-
jus mees, kuigi talle oli vahel unetutel hommikutundidel
viirastunud vanadus ja ka valu liigestes polnud talle enam

võõras. Jah, viiskümmend juba seljataga... aga mis sel-
lest! Noor või vana — kes ütleb, kus on nende piir?

Virtinale, koristajatele, kokkadele ja teistele teenritele
oli antud käsk proua ja noorhärrade vastuvõtuks kõik val-
mis panna. Endale võttis parun puhkust, kohe hommikust
õhtuni, olgu peale, et kalendri järgi oli kõige tõsisem
argipäev, — ja nüüd siis ootas ta maanteelt hobuste
kaelakurinate kõla. Tõlla oli Otto Reinhold juba varakult
Tiefenhafenis paadile vastu saatnud. Oleks õieti
pidanud ise sellega kaasa minema, aga... Magdalena
Charlotta ei kirjutanud, kas tulijate seas on ka Gustav
Diedrich. Ja selle poisiga ühes tõllas tema küll ei söida,
kuni asjad klaarimata. Või kuidas see olekski välja kuk-
kunud: kammerhärri parun Otto Reinhold Ludwig von
Ungern-Sternberg, tema parunessist abikaasa, kaardiväe-
ohvitserist poeg, pärisorjast pojapoeg ja tolle samuti sun-
nismaine ema kõik kenasti koos ühe ja sama tõlla istme-
tel! Kus on alles kirju perekond, niihästi seisuse kui ka
hingehariduse poolest!... Või oli neil siiski niipalju sünd-
susetunnet, et võtsid alamrahvale mõne talumehe veo-
vankri?

Need mõtted tegid Ungri hea meeleolu korruga ole-
matuks. «Kurat ja põrgul» vandus ta päris kõva hää-
lega ja vaatas siis kähku ümber. Ei, kuulmas polnud
kedagi.

Kuid parun oli mees, kes oskas oma mõtteid suunata.
Polnud kohane just nüüd, enne perekonna kohalejõud-
mist, end üles ärritada. Ja nii ta siis püüdis sellel pahan-
daval olukorral mõnda lahendamist külge välja pöörata.

Seda tegi aidamehe Mari muidugi hästi, et võttis kätte
ja laks ise last ära tooma. Oleks poiss kogunisti Madlele
jäänud, vaevalt oleks siis usutud, et see on tal ainult
kasupojaks võetud ja mitte ta oma laps. Ning siis oleks
ikkagi ka härrastele jäänud pisike plekk: kuidas nõnda,
lasete otse oma silma all mõisas hooratööd teha! Ja tei-
seks poleks proual sobinud sihukest hukkaläinud toatüd-
rukut enam mõisas pidada, oleks pidanud Madle ülekoh-
tuselt minema kihutama. Aga kui teedki südame kõvaks
ja lased ta lahti — siis läheb ja latrab oma meelekibedu-
ses kogu kihelkonna täis... Jah, see oli Maril hea plaan.
Isegi talunaise pea võib midagi mõelda ja koguni miskit
välja mõelda.

Löödi lõunalokku. Ning just siis, kui viimane likat-

ket kadus pargipuude vahele, kostis läbi tuuleõhu paruni
hobuste kaelakurinate kauge kõla.

Ungern-Sternberg hüppas püsti, astus pika sammuga
tagasi välja, laks tagatrepist üles ja põiki läbi lossi
koridori. Tõmbas kätised varrukatest enam nähta-
vaks, kohendas kaelakrookeid. Lükkas istumisest kortsu-
nast chukese suvekuue peopesadega siledamaks. Proua
magasinaabumisest oli tal tõsine heameel, olgugi et pika
ajaku kestel oli tulnud ette üht ja teist. Noorematest
poegadest ka. Kuid Gustav Diedrich... Põllaja, oma nime
põllaja... «Isa, pea kübar peas, kuni elad laste seas,»
tõlles parunile maarahva ütlemine. Ja tema näole tek-
kis karm ilme, palgejooned muutusid korruga järsuks.
Tulgu ainult näole — see kaardiväehvitser! Andku aru,
millest ta on kõik need kuud elanud, kust seisusekohaseks
õlalpidamiseks raha saanud?... Võib-olla taas emalt? Ei
või olla. Esiteks pole Magdalena Charlottal selleks vara,
teiseks ei jätkuks tal julgust otse oma mehe käsu vastu
toimida.

Tõllid kihutasid jooneid treppi, nagu härrastele kohane.
Hobused olid kergesse vahtu aetud. Puristasid sõõrmetest
tolmu ja hingeldasid kiirest sõidust.

Kõigepealt hüppas tõllast maha Peter Ludwig Constan-
tin, kes vaatamata kuueteistkümneme eluaastale andis oma
panžikorpuse kursandi mundris päris noore mehe mõõdu
... Ka Heinrich Georg Eduard oli talve jooksul pike-
le kasvanud. Poisid löid isale patsi ja jooksid trepist
... kodu vaatama. Siis ilmus tõllakuu vahele aida-
mehe Mari, süles tekki mahitud laps, ning seejärel toa-
tütud Madle ja Anu. Anu näis peaaegu endine. Võib-
olla ainult vahem puna põskedel ja pisut nagu tõsisem,
kuid tõlles Anu...

Nähes lõpuks uksest Magdalena Charlottat, taipas parun,
et Gustav Diedrich polnudki tulijate seas. Ta tõttas
prouat tõllast alla altama. Suudles teda ja kehast käis läbi
pisike mõnu, nagu mulalegi mehel, kes üle hulga aja
taas naise pehmet keha enda vastu surub. Vanema poja
järele pärinud ta ei hakanud — seda jõuab, milleks jälle-
nõgemiserõõmu kohe ära rikkuda —, seeasemel küsis
proualt:

«Kuidas reis läks?»

«Õnnelikult, nagu ise näed.» Magdalena Charlotta kin-

nastatud käsi viipas eemalduva Mari poole. «Ja kuidas sinul siin on?»

Otto Reinhold tegi otse õukondliku maani reveransi, püüdis näida lõbus ja ülemeelik.

«Kogu Grossenhof sinu jalge ette!» ütles ta. Kuid naerata ta seejuures ei suutnud.

Pulmad

Jürikuu viimasel päeval sai «Moriambi» kipper Carl Johan Malm Ungern-Sternbergilt käsu laadida Haapsalu sadamas peale hakulast ja viia see Revalisse. Sadamasillal ja selle lähedal oli üles laotud sadu süldasid põletispuid, mis parun oli lasknud talvel Neuenhofi metsadest lõigata. Muu hulgas oli ta teinud lagedaks terve lopsaka kasesalu, süda lihtsalt ei lubanud seda Stenbockile jätta.

Revalis ostis kaupmees Glehn terve lasti korraga ära ning juba lehekuu keskpaiku jõudis «Moriambi» Tiefenhafeni sadamasse, kust Grossenhofi oli vaid vähe üle kümne versta. Kipper lootis, et Anu on juba Palmsest tagasi jõudnud, kuid mõisas, kuhu Malm läks parunile reisist aru andma, sai ta teada, et niihästi prouat kui ka toatüdrukuid on oodata alles selle kuu lõpu poole või jaanikuu algul. Proual vaja enne veel Peterburgis ära kaia ja see võtab oma aja. Parun oli seekord õige heal tuulel, iseäranis seepärast, et puhast araabia tõugu täkk, kelle kaupmees Glehn oli talle vürst Golitsõni tallist ostnud ja Malmi laevaga ära saatnud, jõudis vigastamata päralt. Loom oli Ungrule meele järgi, ehkki läks maksma peaaegu poole laevalasti küttepuid hinna. «See hobune ei astu, vaid tantsib kadrilli — paremini kui mõni keisrikoja keigar,» kiitis parun, kui esimeselt prooviratsutamiselt tagasi tuli.

Tiefenhafeni sadamasillal ootas «Moriambi» juba uus last — soolatud kala tünnid. Rannameeste räimeloomus oli sel aastal nii hea, et ole mees ja tõmba välja, sageli käidi noodameestel vastas koguni hobuste ja vankritega. Kuid parun ei tahtnud ei värsket ega ka harilikku soolatud kala, vaid nõudis, et räimed olgu kõigepealt päikese käes pulkkõvaks kuivatatud ja alles siis pandud

kerge soola alla. Saarane silk on üpris hea õlle lõhnustada ja otse sulab suus. Ning tekitab janu muutub järele. Kuigi praastuaeg oli ammu möödas, ka ees. Peterburgis ikka veel head hinda.

«Teie meeskut lais kipper mõisas paruni käest viimast korraldusi saamas ja lastipaberitele alla kirjutama. Para t ariaspäde arutamist küsis ta Ungrult kinnisevõtuloa kohta — ega härra viimati ole ümber läinud?»

«Jah, Peterburgist tagasi, on ka Anu siin. Jah, nagu te ütlesite,» ta taganenud parun oma sõnast.

«Jah,» ütles sel kevadel «Moriambi» koo sidega ühel nõul Peterburgi jõudis prikk kiiresti. Seal aga sai Malm korralduse: mitte pöörduda koju tagasi, vaid jääda saelaudu ja viia see Lubeckisse. Peterburg, kus vana Clemeti ajal veeti ehituse jaoks metsa- ja laudu sisse, oli nüüdseks nii palju kosunud, et võis juba ja laudu sakslastelegi müüa. Vandus Malm mis ka ei olnud, kuid käsk jäi käsuks. Muidugi polnud kipril lootagi, et ta enne heinakuud kodusaarele jõuab. Juba säärase reisi peale kulub vähemalt neli nädalat, aga millal ta ükskord Peterburgi sadamast välja saab, ei teadud. Laadida tuleb niisugune last? Saelauad pole ju vili ega puu, mille võtad pardale paari lühikese päeva jooksul, laudad peab kõik ükshaaval laeva lastiruumi paika panema ning laepaarideni kinni kiiluma, et ka tekk koorma välja kannataks. Sest ligi kolmas osa laudu tuleb laadida laevalaele. Siis veel tekilast kõitega sorida, talidega tilviks tõmmata, kogu mastidelt allatulev kõiestik ümber seada. Ja iga asi võtab oma aja — ruttu tehtud ruttu läbi, kaua tehtud kaunis töö.

«Jah,» ütles kipper Malm Peterburgis alles nädal enne jõudmist paruni alla minna ja Neeva suudmest koosi läände võtta. Kuigi enne polnud Carl Johan palunud tormi ja vastatuult, aga nüüd lootis ta kodusaarest möödudes seda tunda. Tuleks vältida kantsi laanest, oleks «Moriambi» mõistlik peatuda parajasti Tiefenhafenis tormivarju. Ning kindlasti laev peab vaguamast tunda, võtaks tema Grossenhofi t Anu kaasa ja nad laheksid kahekesi otsema teed Põhela pastorit juurde lugema. Siis jõuaks pastor sel ajal, kui tema Saksamaal ära kaib, nende nimed kantslile maha kuulutada — kolm korda, nagu komme nõuab. Ja kui ta läbi ammu tulekut võiks ta Anuga kohe altari

ette astuda. Sedaviisi saaks vähemalt heinaaja lõpuks asjad ühele poole. Nii soovis kipper Malm. Kuid inimene mõtleb, jumal juhib: tuuled püsisid maakaares ja «Moriām» tegi kogu aeg head sõitu lääne poole. Saarest ja Näkimadalatest mindi kohinal mööda. Vööri ees vahumöll, ahtris kokkulangev kiiluvesi, iga puri, soot ja halss laeva jooksuks kaasa aitas. Kiprile jäi ainult see lõbu, et sihtis kogu aeg pikksilmaga kodusaare kallast. Kuid polnud seal näha midagi peale puulatvade, nende vahel mõni madal tarekatus. Harva sekka üksik kõrgem kaevuvinn või taevasse torkav lipuvarras. Asjatult otsis kipper Grossenhofi kõrget härrastemaja, kuid see asus oma poolteist penikoormat rannast eemal metsa varjus ning nägemata jäi isegi katus, mille all Anu oma toimetusi tegi.

Seesama tormitükk, mida kipper kodusaare all nii härdalt soovis, tuli siis, kui «Moriām» oli Näkimadalatest ammu möödas ja hakati Gotlandi ootama. Muidugi polnud kesksuvine tuul säärane vali, nagu sügisel annab, samuti oli laine kerge, mitte talvine raske ja lõhkuv, kuid siiski tampis «Moriām» tormipurjede all peaaegu ühel ja samal kohal ligemale kolm päeva, enne kui tuul lubas taas edasi minna. Ja see aeg, mille võrra reis pikemaks venis, lükkas ka kipri pulmi edasi. Hea vähemalt, arutas Malm kodule mõeldes, et Leigri Jaaguga sai talvel aastajagu põletispuid valmis tehtud. Jätkub Skalluse toaahju ja pliidi alla, saab laupäevaõhtuti saunasooja. Leivavilja ja muud söömakraami võib muretseda raha eest. Aga loomad peab vist sel aastal küll veel ostmata jätma. Sest kes heina ära teeb? Aeg jookseb edasi ja ega sügisel kõlba enam vikatiga metsa minna... Kuid lõpuks on peaasi, et saaks Anu Skalluse katuse alla. Ei tunne ju ka taevalindude paar enne suuremat muret, kui pesapaik leitud, alles siis hakkavad muule mõtlema... Või teistpidi vaadates: küllap on inimese saatus ette määratud, ja mis tulema peab, tuleb kah. Kõik see kiirustamine ja rutt ei loe selle juures midagi.

Niiviisi käisid kipri mõtted, aga ometi võttis ta laevast viimase välja. Pidas juures nii palju purje, kui «Moriām» parras vähegi kannatas. Lõikas koosiga otse madalate ja karide vahelt läbi, kust lõigata andis. Ei säästnud iseennast ega mehi.

Lübeckis lossis ta lauad välja ja sai peale soolalasti, millega pidi taas Peterburgi minema. Nagu kiuste, siu-

lalm, kõik paruni teised laevad sõeluvad halupuude kaasaga Revan vahet, aga «Moriāmile» antakse otse. Muidugi, teiste laevade vanemad koguni ei teda seepärast, sest suure mere reisidele iga-aastul. Kõllu Simmu, Harju Mihkel ja Kukka Nig-l Malmist aastate poolest vanemad, nende alusedki «Moriāmist» palju viletsamad ega vakksemad, kuid parun pikema reisi peale välja ei saatnud. Sest ka-sadamates, kuhu omaniku sõna ja silm ei ulatu, kipril paljugi teha omapead. Malmi võis parun usal-Tal oli niihästi mõistust, kätt kui ka kindlat sõna. is keeli ning tema aususel polnud ühtki mõra. Kade-t oli tema peale mõnikord küll kaevatud — et Malm polnud endale lastist koti või kaks jahu, teinekord lõo-nud viltu vaadi viina —, kuid asja järeleuurimisel sai sel- et Malm oli need ostnud enda raha eest, polnud seal ase ega varguse varjugi.

Alles heinakuu viimasel nädalal sai «Moriām» pärast otalasti äraviimist Peterburgist Tiefenhafenis tagasi, pardal Grossenhofi mõisa jaoks sadakond kotti nisupüüli, mõni vaat veini, kangaskaupa ja peale selle üht-teist sää-rastki, mida Ungur lootis rahvale tulusalt maha müüa. Ka oli tal rahapalgalisi mitne mõisa peale nüüd juba üle ja inimese ja neile oli kasulikum kaubaga tasuda.

Tiefenhafeni reidile jõudis «Moriām» õhtu eel. Andis ankruga alla ja tõmbas purjed kokku. Malm mõtles juba hakata silda varpima ja see oleks võtnud aega vähemalt onl, kuid sadamast sõudis välja kuueaerupaad, Ranna tiiripinni pidamas. Paadi oli saatnud parun laeva prima. Kiiruga saadi ankur põhjast uuesti ja madrused otse jooksid ankrupoora lild nii ruttu kui võimalik tunda taas luttavat pinda.

Malm oli tõnne ja tuul tasane ning sadamasilla äärde saadi veed lool ajal. Sila mahlus mitu laeva. Mitte nii nagu Hohenhofis, kus tuli sageli reidil jarge oodata. Ungur Sternberg oli too laevale vastu tulnud. Seisid sadamastal hõlma kangemad lastpuu küljes. Mitte see Hevdpel too lül takk — saarnat niimoodi omapead ei jäta. Näeb mõnda maha või ehmuib millestki ja siis on ta sul rannast puruka tõmmatud või lasipuust tükid järel ja kappab oma teed. Ei, seekord tuli Ungur tasase laugu müraga, kellel vallatusenjad seljataga.

Õhtu oli selge ja õhk lämbe, loojuv päike oli varjud juba pikaks venitanud. Kipper astus laevalt alla sadamasilale, kus Ungur teda ootas. Parunil oli seljas valge linane kuub, mis ulatus kõigest puusadeni, jalas ratsasaapid ning nuut käes nagu alati. Oli kübara peast ära võtnud ja kuivatas taskust võetud rätikuga otsaesist. Kui talle sadamast sõna toodi, et «Moriame» purjed paistavad, oli ta pidanud märale nuuti näitama, et veel õigeaks ajaks laevale vastu jõuda. Kiire sõit oligi niihästi ratsu kui ka paruni enda naha mähele võtnud. Muide, kui harral vähegi võimalik, tuli ta ikka ise laevale vastu. Sest meri oli talle siiani olnud peamiseks sissetulekuallikaks, ka polnud tal verest kadunud noorpõlvearmastus vee vastu, polnud meelest läinud vanaonu muinasjutud randröövli-test ega aastad, mil ta ise küll Madalmaade, küll Kata-riina sõjalaevadel purjetas.

Seal nad seisisid — pikk, tugev ja sirge parun ning poole pea jagu madalam, kuid laiade õlgadega kipper. Paruni näol polnud ühtki habemekarva, aga need siledad õlekarva juuksed oleksid kõlvanud ükskõik millise talupoja pähe. Võib-olla pärinesid need kunagise Liivimaa kuninga Kaupo tütrelt Hedvigilt, kes kümneid põlvkondi tagasi oli olnud üks Ungern-Sternbergi esiemasid. Kipri juuksed, mis meremehe tuttmütsi alt välja vaatasid, olid seevastu mustjaspruunid ja hoidsid pisut lainesse, nagu oleks selle rootsi verd mehe suguvõsast kunagi mõni lõunamaa-lane läbi lipsanud. Ka habe polnud Malmil heledam. Pak-sud kulmuud paakspuukarva silmade kohal ja jarsuvõitu näojooned ütlesid, et tegu on mehega, keda liiga õrta ei ei maksa. Ja tõepoolest, tavaliselt heatahtlik ja rahulik Malm võis vahel olla äkiline nagu püssi otsast. Kuid oma laevameestega sai ta hästi läbi, ja kui ütleski mõnikord karvase sõna või äigas trossiotsaga, siis oli see asja eest ja seda ei pandud pahaks.

«Räägi, kipper, kuidas reis läks?» küsis parun, rahul-olev pilk raade alla kokkutõmmatud purjedel, mida mehed hakkasid parasjagu liinidega kinni siduma.

«Tuuled andsid joosta, last on kuiv ja korras. Niipea kui luugid lahti saame, võib hakata lossima. Kas saadate vankrid juba täna õhtul?»

«Ei, alles hommikul. Pole vaja öösel vedada, sest see kaup ei karda valgust,» muigas parun.

Malm oli herra äriasjadega tuttav ja teadis niisama

«Kui Ungur, mida võis teha päevavalgel, mida tuli ööpimeduse varjus

«Pole harra parun vist selle vastu, kui ma laeva tüürimehe hoolde jätan?»

«Kipper, võid julgesti minna mõisa pruudi poole. «Au on seal ja ootab.» Parun paistis olevat lausa

«Kõrvalt hea tuulel, tavaline härralik tõredus puu- ja sõnadest täiesti.

«Härra parun!» tänas kipper ja oli juba astuma laeva. Kuid sai siiski niipalju pidarpa, et Unguru vii-

sõnad ara kuulas.

«Me hommikul paikese tõusu ajal on mehed hobuste kaittega kohal, olga siis laev valmis kaupa välja

«Kõrvalt!» kinnitas kipper.

«Kõrvalt!» kinnitas kipper. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde.

«Härra parun, kuni herra jalg selle üles leidis. Sadulasse võiks Ungern-Sternberg veel abi ei vajanud.

«Kõrvalt!» kinnitas kipper. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde.

«Kõrvalt!» kinnitas kipper. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde.

«Kõrvalt!» kinnitas kipper. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde.

«Kõrvalt!» kinnitas kipper. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde.

«Kõrvalt!» kinnitas kipper. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde.

«Kõrvalt!» kinnitas kipper. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde.

«Kõrvalt!» kinnitas kipper. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde.

«Kõrvalt!» kinnitas kipper. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde.

«Kõrvalt!» kinnitas kipper. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde.

«Kõrvalt!» kinnitas kipper. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde.

«Kõrvalt!» kinnitas kipper. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde.

«Kõrvalt!» kinnitas kipper. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde. Sadamakubjas Ranna Toomase laeks laipuu juurde.

nud jahedamaks. Oli küll alles heinakuu lõpp, kuid polnud raske aimata lähenevat sügist. Isearandis saärasel ööl nagu täna, kui kuu on vana ja paistab ainult hommiku poole ööd. Tuul magas, rohi, lilled ja puud, kogu jumala loodus, elav ja elutu, oli puhkama heitnud. Ainult oksal uinuv lind, kelle öörahu kipri jalaastumine oli seganud, tegi mõne rahutu siutsu, siis valitses taas vaikus.

Kui Grossenhof mõisa valgeks krohvitud härrastemaja viimaks puude vahelt paistma hakkas, polnud aeg enam keskööst kuigi kaugel. Loss oli suveöö sumeduses silmale vaadata nii unenõoliselt ilus, uhke ja kõrge, nagu polekski see ilmsi. Nagu võiks kogu hoone korraga õhku tõusta ja pilverunkana minema ujuda. Muidugi oli Malm näinud linnades palju suuri maju ja kõrgeid kirikuid. Kuid seal olid need hulgakesi koos kiviste uulitsate ääres, kaugel maarohelusest ja talutaredest. Seal ei hakanud ei nende suurus ega kõrgus silma. Siin seevastu: mets, mets — ja korraga inimkäte imetöö. Nagu taevast alla toodud, otsekui kuhi valgeid pilvi maa peal. Akende tumedad täpid sees just nagu laugudega suletud silmad. Ei, siiski olid peatrepi paremal kaks silma valvel: sealt paistis läbi otteriputatud riide nörka valgust. Küllap seal võis olla härra ise, istub veel oma raamatute taga või kirjutab kirja. Kellel teisel on nii palju vara, et raatsib suvisel ööl küünalt põletada, kui päeval valget aega küllaga.

Alles nüüd tuli Carl Johanil korraga pähe, et ta siin mõisas ei oskagi Anut leida. Ju on piiga aidamees Reinu perega ühe katuse all nagu enne — kuid kus on see katus? Kui Anu oleks praegu veel härrastemajas prouat või mõnda külalist teenimas, siis peaks lossis rohkem aknaid valged olema. Aga võib-olla on valgust häärberi pargipoolsetes tubades, mida siit ei näe?

Malm oli juba minemas ümber tiibhoone, et järele vaadata, kui äkki prahvatas mitu koera ühekorraga haukuma ning kipri selja tagant kostis vali, pisut nagu rooste läinud hääl:

«Kes seal kõnnib? Tagasi!»

Kipper jäi seisma. Tema juurde astus pikas kuues mõisamees, nõorijupp ümber, käes jäme okslik kepp.

«Otsin aidamees Reinu,» teatas Malm.

«Ega aidamees öösel pargis maga, et sa sinna poole kipud. Ja aidamehe juurde minnakse päevaajal.»

«Mul on seal Anu...»

...õõdi siis, et naistenalg? Aga ei kõlba ka see jutt. ...magab Madlega koos ühel lavatsil, ei sina sinna ...Ja nad pole saarased pagad, kellel täna üks ning ...teine. Anul olla peigmees koguni suure ulgumere- ...kipper. Nii et ei ole sinul sinna midagi asja, hakka ...rõmmupõlves astuma, muidu...» Mõisamees kõha- ...alt ja kätatas siis koertele: «Massa ja Mahmed,

...Mina ise olengi see laevavanem — Anu peigmees. Ole ...juhata mulle õige uks kätte, küll siis näed, et mind ...sisse,» pidi kipper nüüd oma kaardipeotäie lauale ...

«Kui nii, siis mine sinna,» näitas öövaht kepiga tiibhoone otsa poole. Ise vaatas kiprile järele, kas sel võõral mehel, kes end Anu peigmeheks nimetas, ikka tõesti ei ole midagi muud nõuks võetud. Härra kindel, käsk oli uhke, et mõisamaja trepi lähedale ei tohi mitte kedagi lasta, aga tiibhoonest polnud juttu.

Kipper lõi koputusrõngaga korda kaks vastu ust. Teda ei oodatud, sest mehe süda ei jõudnud teha enam kui paar tukset, kui Anu hääl küsis:

«...on?»

«...Carl.»

...nalkus ja uks läks lahti. Hingede kägin sagaratel ...ilusa heli, mida Carl Johan oma elus ...kuulnud. Ja seal nad siis seisid. Käsi leidis kae, Anu pea langes vastu Carl Johani õlga ja tudruk puhkes nutma. Kohe kogu südamest, nii et ei saanud ega saanud pidama. Nõndapalju kui kipri silm ööhämaruses seletas, oli piiga ...riides. Valged käised üll, lammaspruun undruk ...kingad j... Ainult pea oli katmata ja neid ...nüüd Carl Johani meremehekäm- ...

«Atab juba nutust, Anul Ega ma nüüd enne merele lähe, kui oleme õpetaja juures ära käinud... Või oled sina ...nõndapalju?» korda kipper ja panti ise imeks, kuidas ...rahulikult öelda

Anu oli ukse enda järele lahti unustanud ja küllap oli ...Kostis lapse nuttu.

«Kuulsin juba sadamas, et Mari oli endale suurelt maalt kasupoja toonud. See teeb siis nüüd juba päris peremehe häält,» püüdis Carl Johan naljaga Anut südameleigutusest

üle aidata. Tüdruk lükkas ukse kinni, jäi jälle mehe ette seisma, kuid ei saanud ikka veel sõna suust.

«Nutad sa rõõmu pärast või on sul millegi üle nii suur kurvastus?» küsis Carl Johan.

«Mõlemad,» sai Anu lõpuks endast jagu. «Hea meel, et sa lõpuks ikka tulid, aga kahju sellest pikast aastast!»

Anu võttis Carl Johanil käest kinni ja viis ta ümber tiibhoone pargi esimeste puude vahele. Seal istusid nad pingile. Vahimees nägi ära, et pettust pole, sest võõral mehel oli tõepoolest Anu kaasas. Ja kuna toatüdruk on omainimene, siis ei saa ka tema peigmees kurjategija olla. Ega laevavanemaks pandagi igauht, kes pükse kannab. Ka koertelt ei tulnud enam ühtki haugatust, küllap said nemadki aru, et Anul ei või paha inimesega tegemist olla. Ja oma koerakohuse olid nad ju auga ära täitnud — siis, kui ei teadnud, kes on kes.

Veel enne, kui koit uue päeva algust kuulutas, olid Anul ja Carl Johanil plaanid peetud kogu eluks.

Hommikuse varavalgega läks Malm Tiefenhafenissee tagasi. Nägi, et Leigri Jaak oli madrustega koos kõik lossimiseks korda seadnud. Juba laotigi koormaid vankritele. Jahukottide tropid tõusid plokkide naginal ruumiluugist üles, poolalasti meestel seljad tõstepööra väntamisest märjad. Mis siis veel keskpäeval saab, kui lõunapäike lausa kõrvetama hakkab, mõtles kipper. Vastas aga endale samas: ega see ole neil esimene kord. Kui vähem väljas, puhkavad pisut ja hakkavad jälle. Kubjast neil ju kukil pole nagu teolistel mõisapõllul. Küllap nemad juba toime tulevad, parem mõtle, kuidas sa ise vastu paned, kui kaks ööd ja päeva uneta oled ja nüüd vaja keskhommikuks Põhelepa kiriklasse jõuda, et Anuga õpetaja ette lugema minna.

Kuid jahukoormad sõidavad ju kirikust mööda, tuli kiplil äkki pähe. Ruttas oma kajutiuberikku, tõmbas jalga kõige uuemad, Lübeckist ostetud püksid ja kontsaga poolsaapad, selga pani nahkvesti ja pähe musta kübara. Peigmees missugune! Mis sellest, et polnud pruudi õmmeldud peiusärki ega kõladel kootud vööd. Ei olnud tema ju Anule ka seni ühtki kingitust viinud. Viisipärane kosjareiski käimata, sest Anu on vanemateta. Nagu Carl Johan öösel

piigalt kuulis, polnud Anu oma isa-ema Palmses enam nannudki. Olid juba jõudnud silmad kinni panna ning uuaiale puhkama viidud.

Jahukottide koormale laotati hobusesõba ja selle peal olid juba mõnus mööda kruusateed kiriku poole ristada. Ohjahoidjaks oli noorepoolne talumees, hästiõnnunud nagu peas. Linane pikk-kuub paljal ihul, selle ümber kootud pael. Ka hobune polnud nälginud loom, etus üsna lustaka sammuga. Aga egas tal koormatki liiga olnud. Kümme-kond kerget jahukotti, rõõbasteta tee kappade all.

«Ütlesid, et kirikuni, aga täna argine päev ja jutlust ei peeta. Kas kiplil on ehk aja-arusaamisega segamini läinud või?» tegi hobuseajaja naljajuttu.

Pruudiga lugema,» vastas Carl Johan tehtud hooletuga, nagu oleks kõne all päris igapäevane asi.

Seda ma ise arvasin ka. Nahkvesti ja kübarat ei kulutata naljapärast. Kes su pruut siis on, kui küsida tohib?»

Mõisa Anu. Aidamehe perest.»

Miks ma ei tea... Kirikuteel nähtud, ja ükskord, kui olid kärner Aadule rohtaeda abiks kutsuti, siis oli tema ühel peenra pealt maasikaid korjamas. See tüdruk on ise ka otseselt maasikmari. Aga mina küll ei julgeks teda kodutare seinte vahele viia.»

Mees ootas vähe aega, mida kipper selle peale kostab, aga kaasasõitja ei kõssanudki. Ei head ega kurja. Küllap ootab seletust, miks ma ei julgeks säärast võtta, arvas ohjade hoidja. Ja jätkaski:

Viga on see, et mõisa tubades kasvanud tüdruk. Mis teab tema kangakudumisest, põllutööst või lehmaliipsmit? Vnata et teda ajab lauda haiski iiveldama. Sakste noored ja kombel külge hakanud.»

Selle otseselt jutu peale oleks teine ometi pidanud öelda, et tal oli tegema. Ara seletama, miks tema siiski just mõisa Anu võtab ja mitte mõnda teist. Mõnda saarast, kes on maast-maalt karkidega kaevu vahet jooksnud, juba enne leegi endale talviti kaasavarakangaid kudunud, uuel viikatiga helmakaare peal hõõritanud ja looreha ürraga peopesad kontkõvaks kulutanud. Kuid samas taipas mees, et oli oma jutuga teise mehe pruuti otse kirikuteel maha teinud. Kähku püüdis ta lausunud sõnu pehme-maks muuta:

«Aga noh, sina oled kiplimees, ega sinu naine peagi

hobuse kombel rakkes olema. Las mängib prouat. Silma-
iluks ja...» Pidi ütlema ka «sugilõbuks», aga sai veel
õigel ajal pidama.

Kui kipri suust ikka veel sõna ei varisenud, heietas
küüdimees edasi:

«Ka minul oleks aeg naine ära tuua, aga pole tema
jaoks ei karjamaad ega laudaruumi, nagu öeldakse. Isa-
ema veel rammupõlves inimesed. Ma lastest kõige vanem,
minust nooremaid on takki kumme. Tuba peret tuubil
tiis. Öhtul, kui magamaminekuaeg kaes, lao neid lavatsile
kas või kahte korda. Hommikuks on õhk nii paks, et löika
nagu. Kuhu sa veel nooriku tood. Käisin parunilt maad
kõrval, see käskis minna metsa alet põletama. Nojah,
saal siis ela enne paar-kolm aastat kuuse all, kuni üks-
kord katuse pea kohale saad ja niipalju maad mustaks,
et leib oleks omast käest võtta... Rassi ennast vigaseks
ja oma naine kah... Aga mis mul niigi häda. Kõristan
jahukoorma otsas, ja kui saab mõnest katkisest kotist
miskit ka hõlma alla kahmata, on mul paariks päevaks
niisamasugune sai laual kui parunil endal.» Mees jäi vait
ja vaatas kõrval istuva kipri poole. Aga selle silmad olid
looja vajunud. Nii ärevil kui peigmehe mõtted ka olid, ei
saanud ta oma kehalt ometigi võtta rohkem, kui see anda
suutis.

Hobusemees taipas, et kogu tema ilus jutt oli täiesti
tühja jooksnud. Ta ärgas niigi kõrme astumisega veoloo-
male ohjajaruga ja muigas siis: kes on enne näinud, et
peigmees jääb kirikuteel tukkuma?! Kusjuures pole vii-
nast ega õllest möödagi käinud. Kõike siin ilmas ka juh-
tub!

Kipri kohal pidas küüdimees hobuse kinni. Raputas
kiprit õlast:

«Kui sa pole meelt muutnud, siis astu maha!»

Carl Johan ärkas, kissitas unesegaseid silmi ja vaatas
ringi. Märkas siis puulatvade kohal kirikutorni teravat
tippu ja taipas. Käega üle näo äiates hüppas ta kähku
koorma otsast alla ja tänas oma küütijat:

«Ole meheks!»

«Magasid nii rontraskelt, et oleksin küll võinud sind
ühes kottidega aita viia ja virna laduda,» naeris mees ja
nõõtas hobuse taas astuma.

Anu seisis juba kirikla trepil ja ootas. Piigal oli seljas
peenest riidest maani rüü. Sinakat karva ja kurgu alt

linni. Pitside ja satsidega. Küllap proua vanast
tehtud, käis peigmehele läbi pea. Kuid see riie oli
paris keha järgi ja tüdruk näis nagu rammusa maa
kõrval noor sirge kask. Ööhämaruses polnud Carl
Anu muutumist märganudki, kuid nüüd, päeva-
ajal, paistis talle, et piigast oli selle aasta jooksul
kõik naine. Pihast terake täidlasem, palgejooned
enam nii lapselikud nagu enne, posad koguni pisut
vajanud. Silmad kull endised ja nende pilkki sama.
Nüüd, kui Carl Johan piigale otsa vaatas, värisesid
ta laud, nagu kahlaks ta läbi pöösaste, kus oks või puu-
t võib silma riivata. Küllap ta vaene ikka nii palju
hüüdnud on! haletses mees mõttes. Aga nüüd on südame-
lõpp ja asjad varsti ühel pool.

Pohalepa kiriku õpetaja Magnus Johannes Jahn oli juba
vana mees. Selle kihelkonna pastor alates 1777. aastast.
Oli teeninud oma kogudust tões ja vaimus. Püüdnud ini-
mest võõrutada patuelust, hoolitsenud nende hinge eest
alates ristsetest kuni hauani. Tilgutanud lastele pähe
pühitsetud vett, heitnud elust lahkunute kirstule kolm
mullapeotäit kaasa. Tuletanud seejuures meelde: «Põr-
must oled sa võetud ja põrmuks pead sa saama, kuni...»
Õpetanud lapsi lugema pühakirja, noominud noori nende
leannetuste eest, kuulutanud armulaual pattude andeks-
andmist. Onnistanud leerilapsi, laulatanud pruutpaarisid
pühasse abielusse. Aga vahel juhtus ka nii, et seesama
naine, kes just äsja oli töötanud oma mehele kuni sur-
mani truu olla, tegi juba mõne aja pärast teisega pattu.
Kõiklimate tüdrukutest, kes ei jaksanud suvel oma maga-
minekuid ust võrgutaja eest haagis pidada. Issanda abiga
olid need patud siiski harvemaks jäänud või ehk olid
inimesed kavalamaks muutunud ja oskasid oma üleastu-
matel paremolevat varjul hoida? Aga jumal tänatud, seda kõige
rohkemat pattu, tõe metsavilimist, polnud siin ette tulnud,
nagu mõnes suuremas koguduses.

Maanööd vann, lõhso ja väärika jumalusulase ette astus
nõõd Carl Johan oma Anuga. Ootama nad ei pidanud,
et õpetajal oli vastuvõttuaeg ja teisi jutule tahtjaid
polnud.

Pastori töötua seinad rippus ristipuule naelutatud õnnis-
tegi kuju ja õpetaja ees laual lebas lahtilöödud piibel.
Magnus Johannes Jahn ise aga oli küll enam Revali linna
rikka kaupmehe kui kihelkonnakiriku hingekarjase moodi

mees. Ja käisid jutud, et ta ei ütelnudki heast ärist ära. Ei halvastki. Laenas intresside ja obligatsioonide peale, ostis ja müüs. Koguni niisugust kumu oli kuulnud, et pastor hoidvat oma kiriku käärkambris mõnikord Ungern-Sternbergi tollimata kaupa peidus. Seda, mis parun Näki-madalatelt maale toonud. Aga võib-olla olid need siiski niisama jutud.

Õpetaja juuksed polnud enam hallid, vaid otse lumi-valged. Kuid jõuetuks raugaks ei saanud teda veel sugugi pidada: põsenukid punetasid ja külmsinised silmad särasid valjult. Aga valjuse kõrval oli tema vaates ka pisut nagu kavalust ja kaalutlemist ning just see rebasepilg tegigi pastorile kaupmehe näo pähe. Jahni lopsakas täishabe oli hoolikalt siledaks soetud ja juustest hea tüki maad tumedam. Suu ümber aga olid karvad kollakaspruunid, mis tuli tubaka suitsetamisest. See suitsetamiskomme oli sakste seas päris moodi läinud ja juba tossas mõnel talu-mehelgi tobi hammaste vahel. Siin, pastoraadi vastuvõtu-toas, olid otse Kristuse ristikuju alla seinale löödud var-nad, millel pikas reas pastori piibud. Vasakul suuremad, paremal väiksemad. Neid võis olla tükki kümme. Laua peal piibli kõrval seisis tubakatoos.

Pastor võttis piibu suust ja pani lauanurgale klaasist laogese peale.

«Mis on teil südamel, mu noored?»

«Tahame paari minna,» vastas Malm lühidalt.

Õpetaja takseeris kogukat kiprit, kes polnud sisse tul-les k'aurutadagi osanud, ime, et kübara peast ara võttis. Seejärel langes ta puuriv pilk Anule. Puhkas pisut tud-riku kootud mütsil siis nihkus allapoole, kuni rindadeni, ja sealt kätte. Pastor nägi et pägal polnud nii su vahel ei kinda- ega sukapaari kingituseks. Tühipaljad sõrmed. Ka ei pannud see mees, kes tahtis olla peigmees, lauanur-gale hõberaha, nagu oli kombeks iidsetest aegadest. Lau-latuse tasu käis peale selle. Vanasti, kui peremees naise võttis, pidi ta pastorile andma koguni härja. Aga nüüd... Hea, kui saad rubla.

Mari oli küll Anule sokipaafi kaasa pakkunud, kuid piiga süda ei andnud vastu võtta. Nagunii oli aidamehe naine teinud tema heaks enam kui küllalt. Ant lootis, et ehk paneb pastor nimeid siiski ka ilma kingituseta kirja. Carl Johanil aga ei tulnud pähegi, et jumalasulasele tuleks

raha pihku pista nagu linnas jooksupoisile või rannas paadimehele kannu õlle jaoks.

«Tahate paari minna... Aga kõigepealt — mis on teie nimed ja seisus ja kas olete selle koguduse hingekirjas?» tahtis õpetaja teada.

«Mu pruudi nimi on Anu, ta on siit mõisaproua toa-riidruk, talupojasoost, sunnismaine ori. Mina olen Carl Johan Mattsson, priinimega Malm, kammerherra parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternbergi laeva «Moriam» kipper, vabalt sündinud mees. Mu pruut leeri-tub Pihla kirikus. Mina ise olen sündinud Kärdaalis, mis peaks käima sellesama Põhelepa kiriku alla. Eks mu hing peaks siis ikka kah siin kirjas olema.»

Õpetajal oli imelik ja pahandav kuulda, et temaga rää-gitakse niisugusel kombel. Tavaline peigmehehakatis kee-ritab mütsi peos, tammub jalalt jalale, kogeleb ja hõrra-tub pastorit ette ja taha.

«Khm... Sinu pruut toogu kõigepealt oma hingekirjad Pihla kiriklast siia minu kätte. Muidu ei tea ma sedagi, kas ta ikka tõesti veel ausasti neitsipõlve peab või on tal juba mees olemas. Niisamuti saab siis selgeks, kas temal mitte juba lapsi ei ole.» Pastor võttis vastasseinalt riiu-list paksu raamatu ja hakkas selle lehti pöörama. Kastis vahelpeal oma kollaseks suitsunud nimetissõrme suus ja peeras elama. Lopaks sõrm peatus, õpetaja jäi üht lehe-kuugi uurima.

«Hm... Siin seisab küll, et Carl Johan Mattsson... Sinu perest on Kärdaalis sündinud, aga kus oled sina, Carl Johan Mattsson, leeri käinud? Siit ma seda ei leia.»

«Piibul...» tagasi tuln, olin selleks juba liiga vana, ja... tegemist oli küllaga. Ei tulnud lihtsalt meelde... nimet käsku ma tean ja...»

«Oled siis veel leeritamata! Pole käinud armulaual...»

«On niisama hea kui poolpagan,» pahanda pastor ja vaatas kiprit nagu kurjategijat. «Minu kogudu...» Õpe-taja oli pisut aega valt ja küsis siis juba tasasel haalek: «Ütle, et kümme käsku sa tead, aga usutunistus ja katekismuse viis peatükki?»

«Ju ema need mulle kunagi ette luges, aga meeles enam küll ei ole,» tunnistas Carl Johan.

«Siis pead sa järgmisel kevadel leeri tulema. Enne ei saa ma sind paari panna.»

Ja oligi peigmees pastoril seks korraks kaelast ära. Hakkas tüdrukut usutlema:

«Sina, Anu, kuidas on lood sinu usuliste teadmistega? Kas sinul on meeles veel kõik need katekismuse küsõnad ja muud jumala tarkused, mis seal on kirja pandud? Mis ütleb jumala kuues käsk?»

Juba enne, kui õpetaja oli rääkinud hingekirjadest ja pruudi ausast neitsipõlvest, oli Anu veri põskedesse tõusnud, ja kui tüdruk veel kuulis, et Carl Johanil tuleb pea-aegu aasta leeri järele oodata, läksid tal mõtted täiesti segi. Kuid pastorile pidi siiski vastama ja käske ta ju ikka teadis.

«Sina ei pea... Sina pead... Sina ei pea mitte...» alustas Anu, aga edasi ei saanud, kõik oli lootusetult sassis.

«Mis ütleb jumala kuues käsk, kas sina pead või ei pea mitte abielu ära rikkuma?» katsus pastor pea kaotanud piigat järje peale aidata. See Anu oli nii kaunis ja abitu. Pisut nagu õige pruudi moodi, kes õpetaja ees seisab.

«Sina pead...»

«Säh, siin on katekismus! Võta ja loe ise, siis jääb meelde kogu eluks.» Pastor võttis raamatu ja ulatas Anu poole.

«Ma ei oska lugeda,» ütles Anu sosinal ja tema silmad valgusid vett täis. Ei võtnud raamatut kättegi.

«Ei mõista lugeda!» ehmatas pastor hoopis ära. «Kuidas sa Pihla kirikus leerist lahti said?»

«Õppisin kõik pähe ja sõllega lepit.»

«Oi-oi-oi! Õppisid pane – ja siin see siis nüüd on! Oled ära unustanud ega oska seda enam kusagilt tagasi võtta. Kas sa viisid õige Forsmannile meelehead või, et sind niimoodi kirja tundmata ära õnnistati?»

«Proua ise kais õpetajaga rääkimas. Ütles, et toatadrukul pole vaja kirja tunda.»

«Ja antigi armulauda, ja saidki leerist lahti! Oi-oi-oi! Puha hirmuasjad armurügis!»

Pastor võttis seinalt kõige suurema piibu ja hakkas mustast toosist tubakat kahasse toppima. Jätkas siis:

«Aga mina sind niimoodi peigmehega kokku ei laulata. Enne õpid lugema. Kuidas sa mõtled oma lapsed jumala-kartuses üles kasvatada, kui sa ei oska neile pühakirja ega katekismust ette lugeda? Kes õpetab neile kirjatähti?»

Pastor täksis tule taela ja pani piibu tossama. Tõmbas mõne hea popsu ja tegi siis oma pika seletuse tõlbiks:

«Sina, peigmees, tee enne leer läbi ja su pruut õppigu lugema. Seejärel võite uuesti tulla. Minge, mu lapsed, ja jumala rahu olgu teiega!»

Kuid Carl Johan ei liigutanudki. Tema veri lõi kõrvus kohama.

«Kas tõesti mina, täismees ja laevavanem, pean hakkama ühes poisikestega veel leeritoa pinki nühkima? Ei, ma võtan oma pruudi kaasa, lähen Revalisse, kas või Peterburgi, ja lasen meid seal ära laulata. Pablis seisab, et abielud sõlmitakse tacvas, laulamine on ilma komme. Meremeestele tehakse see talitus suurtes sadamates enne reisile minekut paari tunniga ära. Ei mingit leeri, lugemist ega mahakuulutamist... Võin ju veel ütelda, et pruut ootab last ja mul ees aastapikkune reis.» Mäh oli kuulnud, et säärase jutu peale on mõni mees tõesti oma mõrsjaga kähku altari ette saanud.

«S e võib Revalis olla, ja siis, kui on kirikukirjad ette need ta, aga mina neid siit välja ei anna! Ka Pihla pastorile teatan. Sest nüüd on mul selge, et teie tahate petta niihästi inimesi kui ka jumalat, kes ometi kõik läbi näeb. Katsub läbi inimlaste südame ja neerud. Võite minna!»

«Mis nüüd küll saab!» hädatses Anu, kui pastoraadi raskus nende taga kinni langes.

«Ma lähen paruni enda jutule. Tema on ainus, kes võib ka pastorile valjad pähe panna,» oli peigmehele otsus juba valmis.

«Täks räägiks prouaga?» arvas Anu.

«Ei, see on enam meestevaheline asi. Võin sulle ütelda, et pastor on Ungrul peos. Ja kui Ungur pigistab, siis on Magnus Johannes Jahnil püksid täis.»

Mis juttu sa ajad?!

«Küll mina tean, mis ma räägin!» Mäh oli tuliseks laimunud ja ütles veel, et ta, mis oleksid kolvanud ka pastorerahva kõrvadel kuulda. Ja kes teadis asja paremini kui Carl Johan: ta oli ise ühel hilissügisel ööl, kui laev talvekorterlase pandud, voriga kaasas käinud Põhalepa kiriklasse Näkimadalatelt toodud kirikuküünlaid ja veinivaatisid viimas. Siia kiriklasse need peideti ja küllap laskis pastor Jahn pärast nii küünlad kui veini endale kirikukassast välja maksta. Sest ega kogudus, veel vähem konsistorium ja randrüütlid teadnud, et lühtrites põlevad

kuinlad on salakaup ja armulauavein merehädalistelt poolest saati väevõimuga võetud.

Kui hommikul suurte lootustega kiriklasse läinud ja nüüd tuseselt vaikiv pruutpaar mõisa jõudis, löödi parasjagu lõunalokku. Anu läks oma häda kurtma aidamehe Marile ja Madlele, Carl Johan aga astus häärberi paraaduksest sisse. Kuid toapoiss ütles, et härra istub lõunalaual. Malmil polnud südames isegi niipalju rahu, et oleks end trepinukale toetanud ja pisut puhunud, käis edasi-tagasi sissekäigu ette veetud õuekruusal ja ootas, kuni Ungur tuleb oma kirjutusetuppa. Malmil oli õigus igal ajal härra juurde kabinetti minna, oli see siis hommik, keskpäev või õhtu, nii tähtsaks pidas Ungern-Sternberg laeva äriasju ja meresõitu.

Lõpuks ilmus toapoiss Kaarel peaukse vahele ja tõstis sõrme üles. See tähendas, et Ungur läks just oma töötuppa. Malm teadis isegi, et nüüd peab ta olema kiire mees: vaja jõuda härra ette enne, kui too suvatseb söngi heita leiba luusse laskma.

Ungern-Sternberg seisis keset oma suurt kabinetti ja päästis parajasti kurgu alt sarginööpised lahti. Kipri tulekul võis ta endale säärast vabadust lubada, sest Malm oli talle nagu omainimene — igapäevane.

«Mis mureks?»

«Härra parun, õpetaja tahab, et ma enne paariminekut veel leeri läheksin ja Anu toogu Pihla pastoraadist oma kirikukirjad ning õppigu lugemine selgeks.»

«Vanamees on kogu oma piibliga ogaraks läinud,» imestas Sternberg.

Olles aga Malmi loo ära kuulanud, puhkes parun naerma. Läks siis ja lükkas kabinetiukse lahti.

«Kaarel!»

«Jah, härra!» oli toapoiss sealsamas.

«Lase kohe hobune kalessi ette rakendada ja sõida pastoraatil Käsi minu nimel õpetaja Jahnile jalamaid mõisa tulla. Ütle, et küsimuses on üks väga kiire äri.»

«Jah, härra!» Ja toapoiss ruttas jooksupalu käsku täitma.

«Ja sina, Malm, mine laevale ning aja oma asju. Homme hommikul tuleb käskjalg ja toob sulle sõna, kuidas lugu lõppes. Selge?»

«On küll, härra parun.»

Järgmisel hommikul kihutas toapoiss ratsahobusega Tiefenhafeni sadamasse. Tõi kiprile paruni kirja.

«Kui sa teaksid, Malm, kui kaua ma pidin parunit paluma, enne kui ta mulle selle noore hobuse andis! Kartis, et see viskab mu sadulast maha ja murrab oma luud-kondid. Oh, mismoodi ma metsa vahel nelja sõitsin! Kuused tee ääres olid üksainus roheline sein, puude vahet enam ei saanud. Nii kiire jooksupala hobune. Oleks endal säärane loom laudast võtta!» ohkas Kaarel, kuid kipper ei pannud ta juttu tähelegi. Talle oli tähtsam see, mis seisis kirjas. Ja sinna oli Ungur oma vigurite ja konksudega, millest ainult kirjakogenud silm oskas tähti ja sõnu välja lugeda, tähendanud järgmist:

Kipper Malm, lubasin pastor Jahnile selle eest hea seista, et sina veel enne oma pruudiga altari ette minekut kogu katekismust peast oskad. Niisamuti andsin sõna õpetada Anu lugema. Enne ei ole teil vaja tema juurde minna kui laulatusepäeval kirikusse. Ka Anu hingekirjad toob tema Pihla pastoraadist ise ära. Esimest korda hõigatakse teid kantslist maha juba tuleval pühapäeval ja kuu aja pärast pidage oma pulmad. Täna õhtul lõpetage lossimine ja siis tule mõisa, ma ütlen, kuhu sa laevaga siit lähed.

O. R. L. von Ungern-Sternberg

Õpetaja Jahn, oma pastoraadis ja kiriku seinte vahel oled sa küll jumala sulane, aga mõisas pead täitma paruni kläsku, rõõmustas Malm. Korraga oli suvine hommik taas ilus ja selge ning tuulevirves meri sadamasilla taga säras ja satendas.

Õhtul, kui Malm Ungern-Sternbergi kirjutusetuppa astus, palati parun talle õpris tõsine. Vaatas teine oma kiprile sadamasuure uuriiva pilguga, nagu näeks ta võhivõõrast.

Kõlgepealt helasjad,» alustas mõisnik. Ning juba nendest sõnadest oli kiprile selge, et pärast ametlikku juttu tuleb veel midagi.

«Siit purjetad Haapsallu, võtad sealt lasti halupuid peale ja viid jälle kaupmees Glehnile nagu kevadelgi. Siis tuleb Tiefenhafenis pulmi pidama. Pärast viinaga Peterburgi.»

Ungur pidas pisut aega vahet. Käis toas edasi-tagasi,

seisatas korraks sõjariistade seina juures. Võttis ühe kovera mõõga ja proovis küünega selle tera. Jai rahule. Pani mõõga tagasi ja silmitses seejärel tükk aega raamaturiivil. Kulm kortsus, nagu otsiks jutule jätku. Siis naeratas äkki.

«Oled endale vaenlase saanud, Malm. Pastor on sinu peale kuri, et lubasid minna kas või Peterburgi ja lasta end seal oma pruudiga paari panna. See oli sul muidugi ilusasti mõeldud ja sa oleksid võinud selle teoksiki teha, kui muidu poleks saanud. Aga temale seda suisa suhu ütelda... Olgu, sellega on korras. Kuid kas sa oled ka mõtelnud, et sul pole oma naist tõeliselt kusagile viiagi? Skalluse tare peale sul ju õigust ei ole. Niisamuti pole sinna juurde kuuluv maa sinu oma.»

«Kuidas nii?» imestas kipper.

«1781. aastal müüsin mina Reigi Skalluse tare ühes paari tessatini põllumaaga Getter Bertillsdotterile, kuid tema ei olnud sinu vanaema ega üleüldse sugulanegi.»

«Aga minu vanaisa oli ometi Getteri mees? Ja naise vara kuulub ju ka tema mehele.»

«Jah, aga Clemet Bengtsson oli siis juba surnud, kui Getter Bertillsdotter maja ja maa päriks ostis.»

«Kes seda teab, millal mu vanaisa suri, sest ta jäi laevaga kaduma. Tema hauda ei oska keegi ette näidata. Võib-olla elab ta tänapäevani.»

«Hea küll, Malm, ütleme, et ta on saja-aastane ja elab tõesti kusagil üksikul saarel edasi... Aga nüüd sulle saarane uudis: Clemet Bengtsson ei olnudki üldse sinu vanaisa. Sest ta polnud su vanaema Walborgiga abielus. Nende laulatus tunnistati tühjaks, kuna neid oli paari pannud ainult kiriku kellamees. Ja sinu ema loeti seega tüdrukulapseks.»

«Olen sellest kuulnud...»

«Niisiis on mul õigus Reigi Skalluse tare ja maa sinult ära võtta kui omanikuta jaanud vara. Võtta kõik enda hoole alla, kuni pärija välja ilmub. Sellel Getter Bertillsdotteril oli pärija olemas, üks Jürgeni-nimeline pojapoeg, aga see saadeti 1781. aastal koos teiste rootslastega Uus-Venemaa kubermangu ja pärast pole temast miskit kuulda olnud. Küllap suri teel ära nagu paljud teised, kes siis välja saadeti... Noh, mis sa arvad sellest loost?»

«Mis minul arvata...» läks kipri otsaesine kipra. «Nii-

palju saan aru küll, et olen parunil peos. Otsus on härra enda teha.»

«Kuula siis hästi,» manitses parun. «Siamaani oleme tulla saanud. Sina oled teinud oma tood nagu tubli mere-...» kunagi ja «Moriām» on toonud mulle enam raha kui ükski teine alus. Nii et kui see samamoodi elasi kestib, ei puuduta mina su elamist ega olemist, nagu ma seni pole puudutanud... Sa ise ütlesid, et oled mul peos. Sul on ehk õigus. Sest sa ei saa mulle mingil kombel vastu töötada ega miskit endale ülekohtuselt võtta. See on laeva kipril ju mõnikord võimalik ja koguni pakutakse. Küllap tead isegi.»

«Eean,» vastas Malm.

«Nüüd võid minna. Parituult ja kiiret reisi!»

«Eean ju pulmadeks tagasi olema,» vastas kipper, tänas parunit leerist paastmise ja muu eest ning läks ka pruudide head uudist kuulutama. Et aga Skalluse tare ja maa ei kuulugi talle, selle tuska tegeva töö otsustas ta esialgu enda teada jätta.

Anu istus aidamehe toas, Mari pisike kasupoeg süles. Kunagi on meilgi säärane, nägi Carl Johan vaimusilmas tulevasi päevi, mil Skalluse tare vibuhäll taas asja eest käib.

*

Malm arvas, et neljast nädalast on Revali-reisiks enam kui küllalt. Päev head purjetuult ja «Moriām» ongi Tiefenhafenist Haapsalus. Laadib kõige rohkem nädalapäevad. Revalisse jõuab, kui tuuled vähegi aitavad, kolmenelja päevaga. Ja seal võtab kaupmees Glehn korraga kogu lasti ära, pole vaja süldhaaval müüa. Kaua Glehn oma suurte vankritega ja kaerusöönud loomade ümber käib. Kõristab halud puuhoovidesse ning sina... ellid tana juurde, purjeta tagasi Tiefenhafenisse ja vii oma Anu altari ette.

Sõltuvalt kombel tegi kipper oma peigmehepeas selle pulmaelne reisi juba ette ära ja arvas, et aega jääb küllagi veel järelegi — kaalumiseks, kus ja kuidas pulmi pidada, keda peiupoisteks-pruuttüdrukuteks kutsuda. Mörsjakingi ja muu niisuguse eest tuli muidugi hoolitseda Revalis, kus raha eest võis saada kõike peale hingeõnnistuse. Ka pidi sealt ostma paraja vaadi head õlut, sest

kusagilt mujalt seda ühtäkki ei võta. Põhelepa kõrtsi oma kõlbab küll kõhuloputamiseks, aga mitte pulmaõlleks.

Jah, Carl Johani pähe pidid tahes-tahtmata mahtuma ka need hooled, mis tavalises talutares on mitme peale ära jagatud. Suures põlises peres teeb õlle ja veristab oinad isa, naised korraldavad kaasavarakirstu, ehivad tuba, hoolitsevad toitude eest. Mis puudu jääb, laenatakse naabritelt. Pruut õmbleb peiusärgi, käib kosjaviinaga mööda küla ja korjab ande. Sõnaga, pulmade ootusel on jalul kogu küla, jõudumööda aitavad kaasa kõik, rääkimata sugulastest ja lähematest omastest. Aga Carl Johan oli ükski, omakseid ega sugulasi polnud tal ligiduses kedagi. Vanem vend Björn, kes oli elanud Kärdaalis, leidis juba mitme aasta eest oma otsa palgimetsas. Jäi langeva puu alla. Naine elas küll veel, aga temast polnud Carlil häid mälestusi. Teised õed-vennad olid läinud kaugemale, enamik suurele maale. Ning ka oma pruudi peale ei saanud Carl Johan pulmamuresid jätta: tüdruk kogu eluaeg olnud käsualune, enda otsustada peaaegu ei midagi. Isegi mitte see, mida selga-jalga panna. Nagu proua ütles, nii oli. Seepärast ei võinud Anu mõtlemistelt nõuda laia kaart ega ettenägemist. Tema Palmse-sugulastest aga ei hakka küll keegi pulma tulema, abiks olemisest rääkimata. Iseäranis nüüd, rutulisel lõikuseajal, kus iga kätepaar, mis suudab sirpi hoida, on valitsejal paberi peal kirjas. Ei lasta paariks päevakski ära, ammugi siis nädalaks. Aga lühema ajaga ära ei käi, kui pealegi meri vahel. Tuleb vali tuul, oota uisku mitu päeva, kuni ükskord üle pääsed.

Niipalju oli Carl Johanil ja Anul siiski kokku raagitud, et kirikusse minnakse jala: mis see verst maad noortel inimestel küla ei ole. Ning üldse tehakse paariminemisega nii vähe kära-müra kui võimalik. Iseäranis Anu oli selle poolt. Milleks suurt kulu? Pärast Skalluse tares uue elu sisseseadmisel nagunii vaja palju juurde osta. Carl Johan jäi nõusse ja tal oli koguni hea meel, et Anu oskas niigi palju ette näha. Jah, Skallusel polnud veel hädga ega hobust, sara all ainult vana regi ja poollagunenud van-ker. Majakraamiga oli sama lugu: piimapütist, koostast-kulbist saati kõik juba aastatepikkusest tarvitamisest kulunud. Oli ju tare mitu aega ainult naispere päralt ja midagi uut juurde ei tehtud. Tühjad olid ka riideaidad. Omaaegsed minejad võtsid kaasa, palju said, ja pärast enam keegi kangaid ei kudunud. Selleks polnud vana-

inimestel silmanägemist ega kätejõudu ning õieti vaja-dustki mitte: niipalju kui endal tarvis läks, oli rammupõl-ves ette kootud. Ema Agneta oleks ehk veel suka- või kindapaari varrastel valmis saanud, aga neidki rippus ortel siis veel mitu tosinat.

Heinakuu lõpu- ja lõikuskuu alguspäevadel pidas väga ilusaid kuivi ilmu ning tasast maakaaretuult. Kuid just maakaarde tuligi Malmil oma alusega minna. Prikktagla-sega laev aga oma raapurjedega suuremat vastale ei võta ja kitsas väinas ei saa säärase suure laevaga loovida: kiil künnab oma kaksteist jalga sügaval. Tuli ära kasutada iga vähegi aitaja tuulevirve ning vastase tuulega jääda ankrusse, et mitte madala peale triivida. Ankru ülespeli-mine võttis muidugi oma aja. Ja nii siis läkski, et otsad saadi Haapsalu sadamasilla postidesse kinni alles pärast kolmepäevast purjedega rassimist.

Malm mõtles kaotatud aega kas või osaltki tasa teha kiire laadimisega, aga nüüd heitis kaika kodaratesse Jakob Pontus Stenbock. Krahv oli teada saanud, et Ungern-Sternbergi laev laadib Haapsalus just neidsamu halupuid, mis parun oli enne mõisate vahetamist Neuenhofist sohi-kombel lõiganud, ja läks kauples kõik Haapsalu linna veovoorimehed kahekordse hinna eest endale teede sillu-tamiseks kruusa vedama. Oodaku «Moriām» silla ääres noort kuud või veetagu neid puid käsikärudega — see on Ungrule üsna paras selle eest, et jättis krahvile Neuenhofi kõige paremas kaasikus ainult kändude kokkulugemise v a a.

Ega Malmil muud üle jäänudki kui kärud appi võtta. Onneks polnud puupinud kuigi kaugel, vaevalt pool versta. Pandi lauad maha ja neid mööda lükati kogu last laeva. Kõik need karmid karumehed rassisid päeval, kipper oma kättega. Lisapalga selle töö eest maksis Carl Johan laevameestele omaast kukrust. Mehed pidid küll tubliki hõlga valama, kuid nurinat ei kostnud: teati ju, kui tulne rutt kipril taga on.

Mõne päeva aamel võttis säärase laadimine siiski üle nädala aega. Kui laev taas purje alla saadi, oli lõikuskuu varsti poole peal.

Laev saadi küll purje alla, kuid teda sa käterammuga tagant ei tõuka nagu sadamas käru. Peab aitama jumala ilm. Ning kui ilm on vaikne ja vastane, pole sul parata

miskit. Muidugi võib veel abi otsida vilistamisest ja tuule-
rõnadest, aga «Moriamil» ei olnud niisugust meest, kes
oleks neid õiged tuulesõnu teadnud. Üks oli kuulnud ühte,
teine teist, kolmas arvas, et kõik jääb ikkagi õnne-
asjaks. «Või kui just kurja ennast appi kutsuks,» ütles
Leigri Jaak. «Aga vanatühi nõuab ja ait mise eest hinge.»

«Las nõuab, kutsu sellegipoolest,» hukutasid teised
mehed Jaaku. «Põrgu lähed nangunii, üks patt rohkem
või vähem.»

Kuid oli Jaak mis ta oli, tegi mis ta tegi, vanakurjaga
mesti hakata ta ei tahtnud. Ja nõnda ei jäänud meestel
ikka muud teha kui oodata, mida jumal annab. Vahel oli
tuuleõhk nii vaikne, et kasta näpp märjaks ja tõsta püsti,
et aru saada, kustpoolt ilm hingab. Ning kui siis lõppude
lõpuks tuligi paras purjetuul, puhus see taas poolpöiki
vastu.

Aga igal asjal on oma algus ja ots, nii ka «Moriama»
purjetamisel Haapsalust Revalisse. Sinna jõuti just nädal
enne seda pühapäeva, mille peale parun Ungern-Stern-
berg ja pastor Jahn olid kipri laulatuse kokku leppinud.
Või õigemini oli see ainuüksi Ungru määratud.

Revalisse Stenbocki käsi ei ulatunud ja siin vedas kaup-
mees Glehn laeva paari päevaga tühjaks. Juba tekkis
Carl Johanil lootus, et ta jõuab siiski veel õigeks ajaks
koju.

Kui tagasiteele asuti, püsis ilm endiselt ilus. Nüüd oli
maakaarde pidama jäänud tuul «Moriatile» tagantpönts-
ning kipriga ühel nõul. Iga lainehari tõukas laeva Tie-
fenhafeni poole. Aega polnud aga enam kuigi palju: kui
Gräsgrundist mööda saadi, oli käes pulmaeelse neljapäeva
hommik.

Ja siis lõi ilm vembu sisse. Pilved ajasid end hunnikusse
ja tuul hakkas siia-sinna lentsima. Meestel oli purjedega
tükki tegemist, et neid vaos hoida. Ning pärast lõunat tõu-
sis vesikaarest must pilvesein, tormivall ees. Mattis päi-
kese, mis seni oli korvetanud otsekui tulise rauaga, ja
varsti oli ilm niisama pime nagu öösel. Siis sähvatas pil-
vest välg vastu merd ja mööda vett veerev mürin lõi
meestel kõrva lukku. Allalangev vihmavaļing kattis
silmapiiri kinni, taevast ja meri haarasid teineteisel tutist.
Sündis üksainus veemõll. Ülemised purjed jõuti eest ära
korjata, aga kui esimene tormitükk juurdejäetud seili-

esse ropsas, kastis tühi laev ikkagi reelingulati vette. Et
võitu pööda, tuli tormile pöörata achter ja lasta laeval
maakaartuulega Revali poole tagasi jõosta.

Alles Suurupi poolsaare kohal hakkas torm taltuma ja
pünke ilmus taas pilve tagant välja. Tuul jäi aga edasi
vesikaarde ning «Moriatile» tuli hakata loovima. Üht
hõlssi pidi Soome ranna poole, teist halsi tagasi. Kuid
tühi alus on kõrge nagu korv, kogu parras tuule käes.
Laev triivib alla ja suuremat võitu loovist ära looda, hea
õnne, kui koha kinni pead.

Kuidagi ei suutnud Carl Johan leppida mõttega, et ta
enda pulma ei jõua. Siis peaks laulatuse lükkama järgmi-
sele pühapäevale. Aga kes võib teada, millise tõkke pastor
Jahn niisuguse viivituse peale veel välja nuputab? Äkki
nõuab uusi mahakuulutamisi? Loeb eelmised tühjaks,
et pruutpaar ei ilmunud õigel ajal ette. Ja oota taas
terve kuu. Selleks ajaks tuleb aga Ungru viinalastiga
Peterburgi poole teele minna ja siis on hea, kui jõuluks
pulmadeni jõuad. No kas pole! siunas Carl Johan ja sihtis
tõevast, kust ei andnud miskit tuulemuutust välja lugeda.

Aga vanad meremehed ütlevad, et kui ilm on ka kogu
nädala su vastu olnud, siis laupäeva õhtuks parandab ta
ikka meelt. Nii läks seekordki. Laupäeva hommikul kee-
ras tuul lõpuks maakaarde tagasi. Sinna, kust oli puhu-
nud peaaegu kogu heinakuu ja poole lõikuskuud takka-
pihta. «Moriama» soodiplokid ja halsid löid lõbusalt
nagisema, täävi ette tekkis vahumõll, kiiluvesi kees ja
kobrutas. Nüüd võis varsti oodata, et kodusaare tuttavad
metsatupsud ja rannatarede katused hakkavad mere-
küüru tagant paistma.

Õhtul veel valgevaluga saadi küll Vormsist mööda, aga
enne kui laidude vahele jõuti, langes pimedus peale. Tuli
ankur alla anda ja hommikut oodata. Kuid see oligi juba
pühapäeva hommik.

Muidugi ei suutnud kipper sel ööl sõba silmale. Pruut
pole kaugemal kui paar miili mereteed ja kümmekond
versta mööda minud, aga sina pööra ühes oma «Moria-
miga» siin ankruketi otsas ja miskit ette võtta ei saa.
Carl Johan käis mitu korda väljas ilma vaatamas ja tuult
peilimas. Sest veel oli lootus hommikuse koiduga sada-
masse pääseda, sealt viskab kas või jala Grossenhofi. Kui
aga pärast keskööd hakkas tekile paris parajat vihma

ladisema, oleks Malm tõesti kas või vanasarviku enda appi kutsunud.

Vihmane hommik läks valgemaks aegamööda ja vastu tahtmist. Sadu oli muutunud veelgi kõvemaks, kogu ilm ja meri tusesalt halli kurva. Kuid pikapeale tõusid lähemate laidude kühmud ometi veest välja ujusid udas nagu samblatutid, ja hadapärasest võis nende järgi siiski sadama poole sõita. Keskhommikuks saadigi ankur põhjast kätte. Tasane tuul andis koosi pidada.

Silda varpimise jättis kipper Leigri Jaagu hooleks ning laskis end reidilt paadiga maale sõuda. Seal oli tal vastas Ranna Toomas, kes teadis Malmi ja Anu pulmapäeva niisama hästi nagu pruutpaar ise. Sest mis juba kirikukantslist mitu pühapäeva järgemööda maha on hõigatud, pole enam ühelgi inimesel kuulmata.

«Juhata mulle mees ja hobune, kes mind Grossenhofi viiks!» hüüdis kipper Toomale juba kaugelt.

«Selle peale mõtlesin minagi, kuid pole siin üheski talus säärast looma, kes jaksaks tublist jalakäijast mööda astuda. Võib-olla siis, kui selga istuks, aga kust sa sadula võtad? Ilma selleta on su pulmapüksid karvu täis,» vastas Toomas ja kohendas oma torbikmütsi, et vihmavesi krae vahele ei valguks. Linaõlis immutatud pikk-kuub hoidis kere kuiva.

«On lugu!» siunas Malm. Mis tema pulmapükstesse puutus, siis ega ta küll olnudki oma laulatusepäeva hommikul sugugi peigmehe moodi riides. Visalt allaladisev vihm oli temalegi pika säärega meresaapad jalga ja õliriided selga ajanud.

«Ja ütleme, et lähedki praegu kuskilt hobust küsima, võtab enne oma tunni, kuni pühapäevahommikune mees lavatsist lahti saab. Siis läheb ta sul koplimest hobust otsima, tahab veel vankril assisid määrida ja kõige enne on tal tingimata tarvis püksikorral ära käia, et tee peal häda ei tuleks. Selle ajaga oled juba jalagi ammu Grossenhofis.»

Nii leidis Toomas ning sedasama arvas lõpuks ka kipper ise. Lausumata enam ühtki sõna, hakkas ta astuma. Sadu oli veel tihedamaks läinud, taevast ei paistnud ühtki heledat laikku. Teeäärased kuusedki vaatasid altkuimu, tuulelilid raputasid nende okstelt vett. Vihm leotas teetolmu taagnaks ja see hakkas kipri saabaste külge, muutis need tinaraskeks. Aga mehel jõudu jätkus. Saabaste sääred põl-

vist saati maanteeopaga koos, vihmakuue hõlmad vöö vahel, mõõtis ta poolesüllaste sammudega sadama ja mõisa vahelist teed.

Carl Johan jõudis aidamees Reinu ukse taha just siis, kui kiriku kellad hakkasid kogudust sisse kutsuma. Tuppa astudes nägi ta Anut ja Madlet lavatsil istumas, Anul silmad nutust punased, Madle trööstiv käsi peigmehe mürsja piha ümber. Mari aga kärpis rahumeeli lamba-raudadega Reinu habet. Tema saigi esimesena sõnad suust välja:

«Mis ma ütlesin, tüdrukud, — et tuleb just viimasel tunnil! Ja näe, siin ta ongi.»

Ei olnud pruudil-peigmehele mahti teineteisele teregi öelda. Kiiruga saadi Anule laulatuseriided selga: proua õmbleja tehtud valge ülalt-alla-rüü, mida saksad ise kleidiks kutsusid, sama karva kingad ja linik. Seplit pidas proua liiga talupojapäraseks, Anu oli ju ikkagi mõisast. Vihmakaitseks andis Rein Anule oma villase kuue, mis oli pika kasvuga piigale üsna paras. Liiga lai muidugi, aga see palju ei seganud, hõlmad pandi enam vaheliti ja vöö kõvasti ümber. Märja ilmaga oleksid hädasti ära kulu- nud hobune ja kinnikaetud vanker, kuid laulatuse aeg jõudis varsti kätte ja polnud enam mahti minna küüti küsima ega oodata, kuni kutsar hoogu võtab.

Härä oli sõitnud Hohenholmi ja toapoisil hommikused tööd-tegemised tehtud. Nii võis Kaarel kah kaasa tulla. Kirikusse jõuti just õigel ajal. Rahvast polnud kuigi palju, sest tänane ilm ei meelitanud tarekatuse alt välja. Pealegi olid kipper Malm ja tema pruut Anu kui Hohenholmist tulnud inimesed siinkandis enamikule teadmata-tundmata. Las lähed paari kuidas oskavad, mis meil meel arvavad külamehed ja -naised.

Pruutpaar astus altari poole. Anu noor, ilus ja valge, nagu õige pruut peab olema, kuid Carl Johan tema kõrval poriste shirsambastega, vett tilkuv vihmakuub üll. Hõlmad oli ta siiski vöö vahelt alla lasknud. Kipper õieti tahtiski säärane olla, nagu ta oli, et kas või sel moel pastori oma lugupidamatust näidata. Ei ole ju pühakirjas öeldud ega kantslist kuulutatud, kuidas peab üks õige ja jumalakartlik peigmees riides olema.

Nende järel sammusid Madle ja Kaarel, kes käisid pruuttüdruku ja peiupoisi eest.

Kui pastor Jahn poleks oma vaimusiimas näinud pruutpaari selja taga Ungern-Sternbergi ähvardavat sõrme, oleks ta selle häbematu kipri ühes tema kirjaoskamatu pinga kindlasti puhakojast välja kuhutanud. Teinud piitsa paelust nagu Kristus, kui ta Jerusalemma templist kaupmehi ja rahavahetajaid välja ajas. Kuid nüüd võis Jahn ükmes lahtvalt oma põrsakuhmasid kergitada. Ka koguduse naised vasakul panid pead kokku ja süstasid, mehed paremal vaatasid ja kehtasid olgu. Noh, on ka elatud, üht ja teist nähtud, kuid et peigmees tuleb laulatusele niisuguste vandiraiujaja riiega... Või mis sa ikka tahad, kui parun ise on randroólite pealik.

Aga jah-sõna kõlas niihästi mõrsja kui ka peiu suust selgelt ja südamest. Kiriku uksest välja astusid Anu ja Carl Johan juba pühasse abielusse õnnistatud paarisrahvana. Ning Anu elus oli toimunud veel teinegi suur muutus: sellest silmapilgust polnud ta enam sunnismaine ori, härral-proual siia-sinna saata, müüa või kinkida, vaid prii inimene, kes võib ise oma elu üle otsustada. Muidugi ainult niipalju, kui mehenaisel üldse voli on.

Ka mõisaproua Magdalena Charlotta oli peigmehe tulekust teada saanud. Ja imekombel polnud temal oma truu orja kaotusest enam sugugi kahju. Sel ajal, kui pruutpaar laulatusel ära käis, käskis ta köögirahval mõisa ametimeeste söögiruumi katta pulmalaua. Aidamehe Mari ja Anu olid küll vahepeal omad plaanid teinud, kuidas pulmi pidada, aga nüüd saatis proua sõna, et Mari toitude üle muret ei tunneks. Mari sai pärast mitu päeva oma juba valmistehtud supilaari soojendada ja muist tuli ikkagi põrsakünasse kallata, sest lõikuskuud kutsutakse ka mädakuuks. Ära sa mõtle, et sul sel ajal soomakraam üle kahe-kolme päeva seisab.

Ja kui siis noorpaar koos Madle ja Kaarliga kirikust tagasi jõudis, juhutati nad söögiruumi, kus ees ootasid südikausid, leib ja õllekannud. Olu polnud muidugi see, mis kipper Revalist kaasa tõi, linna humalamärg jäi hommikul Tiefenhafeni reidile. Carl Johan oli isegi unustanud Leigri Jaagule ütlema, et mehed võivad endale sealt kannutäie lasta ja kipri naisevõtu üle niigi palju rõõmu tunda. Pulma nad ei jõudnud, sest varpisid sel ajal laeva silda. Aga ega Revalist toodud vaat neil eest ära jookse, arutas Carl Johan. Laevale minnes laseb ta

alle tekile tuua, kirvega põhja sisse lüüa ja las mehed peavad siis oma kipri pulmi tagantüarele.

Nõnda olid pulma külalisteks ainult mõisa pühapäevased teenrid. Ka proua ise käis pruutpaarile head käekäaku soovimas. Kuid aidamehe Mari, kes oli ju Anule ema eest, tulla ei saanud, sest laps oli üles ärganud ja miskipärast rahutu.

Pärast lõunat jõudis Ungur Hohenholmist tagasi ja käskis anda pruutpaarile Reiki sõiduks valitseja kalessi. Aga alles vastu ööd saadi niikaugele, et võis sõitma hakata. Naiste jutud, naiste rutud, naiste nutud. Anule oli kaasa anda tuhat õpetust, tuli siduda kokku kingituste kompsud, kinnitada pisarsilmi, kui hästi elati üheskoos ja kui raske on lahkuda. Selle kõige tähtsama oli Anu aidamehe Marilt juba ammu tallele pannud — kuidas noorik peab end pulmaööl hoidma, et mees oma eelkäija jälgi ei märkaks.

Carl Johan oli pruudile Revalist ostnud ilusa kallitest kividest kaelakee ja hõbedase sõle. Polnud ju Anul senini veel ühtegi ehteasja.

Ja siis olidki Carl Johan ja Anu esimest korda kahekesi kui mees ja naine. Tõsi küll, esialgu alles kalessis, mis veeres mööda kruusateed, pukis torisev kutsar, kes polnud sugugi rahul, et pidi vastu ööd siirase pika sõidu ette võtma. Ja veel missuguse koerailmagal. Sest vihm ei tahtnud ega tahtnud otsa lõppeda. Vahepeal küll jäi nagu pisut harvemaks, aga sealsamas kallas taas uue tormi. Kalessil oli tihe puldamist kate üle ning noorpaarile ette ka ei saanud, aga kutsar, vaene, pidi vastu võtma kõik, mis taevast tuli. Purjeriidest kuub ja müts hoidsid ihust eemal ainult suurema vee.

«See on meie pulmaöö,» ütles Carl Johan.

Kas kogu meie elu tuleb sihuke vihmamärg, pime ja pilves? Mis sinu arvad?» küsis naine.

«Ole vastupidine — Iga päev päike, ei pilvetutti ega tormijutti,» kinnitas Carl Johan naljaga pooleks.

«Lootma peab!» ohkas Anu.

«Kahju ainult, et Skalluse tare pole pärast talve enam tulesooja sisse saanud,» muretses Carl Johan. «Ei jõudnud ju enne pulmi sealt läbi. Kuidas me nendes elamata tubades nüüd oleme? Aega kah vähe, et kõike korda seada, Ungur lubas mul kõigest nädalapäevad noorikule seltsiks olla, siis tuleb minna viinalastiga Peterburgi.»

«Eks ma siis harju üksi elama. Ega mina ole ainus naine, kes peab suurema osa elust läbi ajama meheta,» leppis Anu juba ette.

«Üksi sa ei jaa, mur tseme sulle kohe koera ja kassi» trööbis Carl Johan oma noorikut taas naljasõnadega. Siis las juba tõsisemalt. «Kuke-kanad toome kah ning tuleval aastal ostame lehma, lambad ja seapõrsa. Ehk koguni hobuse, kui Ungur niipalju karjamaad annab.»

«Muidugi on sul õigus, Carl, ei see inimene üksi ole, kel loomad laudas,» sõnas Anu. «Kuid mina ei mõista veel lehma lüpsata, ei ole ma elus ühtki vasikat vastu võtnud. Kordagi käinud vikatiga heinakaarel.»

Jah, selle peale polnud Carl Johan mõtelnudki. Et mõisa toatüdruk ei oska sääraseid puralihtsaid toid, mis igale talupiigale lapsest saati selged, Anu on mõisas küll õppinud prouale meele järgi olema, aga selle pärast ei tundnud keegi muret, et kord tuleb tüdrukul mehele minna ja hakata iseoma majapidamise eest hoolt kandma. Ning ka aidamehe pere, kus Anu kasvas, oli võõrdunud maa nisadest — põllust ja metsast. Mari küll ketras mõisale, aga kangaid ei kudunud, Rein sai oma aastavilja mõisa aidast, piim toodi piimakojast. Riidepalk käis muu moona juurde. Niisamuti jalavarjud. Anu elas otsekui taevalind, ei muret söögi, joogi ega riiete üle. Kõik teiste kätevaevast. Tema ainus hool oli ette arvata proua meeleolu, seada end selle järgi ja täita tema käskusid.

Anu märkas, et Carl Johan ei kostnud tema jutu peale sõnagi, ja arvas, et küllap mees juba kahetseb oma naisevõttu. Ning noorik ruttas enda suure vaevaga saanud meest lohutama.

«Ara nüüd sellepärast muretse, Carl, küll ma pikapeale õpin. Lahen vaatan, kuidas kulamoored lehma lüpsavad, sukki-kindaid ja kangaid koovad. Ja ega sirbi- ja vikatitöö saa ka kuigi keeruline olla...»

«Anu, Anu!» Carl Johan võttis oma noorikul abude ümbert kinni. «Ole nagu oled! Enne ei muretse ma ühtki looma, kui sina ei taha. Ei sunni sind lina kasvatama, lõnga ketrama ega kangast kuduma. Mina võin oma naisele lubada kas või prouapõlve... Aga küllap sa näed lõpuks ise ära, et loomata laudas, koerata kuudis, kukekanata õues ja kilgita ahju vahel pole inimesel õiget elamist.»

Nii oligi neil kõige tähtsam räägitud. Nüüd kostis veel vaid kalessi ühetasast kõrinat, hobuse astumist kruusatatud teel ja vihma sahinat vastu varikatust. Meest-naist toetusid teineteise najale. Jaid tukkuma. Nägid und loomadest laudas, kanadest õues ja ahjuvahe kilkidest.

Kui nad hommikuhämaras Skalluse tare ette jõudsid, oli suur vihm järele jäänud, kuid koit varjas end pilveseina taha ja mööda maad roomas hall udu. Anu ja Carl Johan tõstsid kimpsud-kompsud päästa alla varjule, kutsar sõitis Hohenholmi oma hobuseid söötma-jootma.

Carl Johan võttis akendel õlgmatid eest maha ja tegi ukse pöörast lahti. Mees ees, naine järel, astusid nad üle kõrge künnise. Üle hulga aja oli Skalluse tares taas rammupõlves paarisrahvas, kes alustas oma ühist elu.

Mees mõtles, et kõik pikka aega nagu unes nähtu oli nüüd lõpuks ometi käes. Tundis end seisvat elu harjal. Anu mõtted aga olid suure sasipuntra moodi. Jah, saanud oli ta palju. Tubli ja hea mehe, vabaduse orjapõlvest. Oma tare, kus võid elada ja olla, nagu ise tahad. Aga... Kas ei olnud ta selle kõige eest siiski mitte liiga kallist hinda maksnud? Lasknud oma südame kahjeks kiskuda, toonud ohvriks hingerahu...

Anu

Need mõned päevad, mis parun oli kiprile lubanud meelinduldaleks, möödusid noorpaaril nagu lühike hommikueelne unenägu — jõuad ainult alguse ära vaadata, kui juba ongi aeg ärgata. Mitu korda tuli Carl Johanile Jumalavallatu mõte, et kui panna kõrvu tema praegused päevad ja igavene elu paradisis, siis pole viimane küll suuremat väärt. Paradisis, nagu ütleb pühakiri, on su ümber puha pärlid, kalliskivid ja kuld, lõputa kiituselaul ja pasunakoored; õndsad hinged on seal jäädavalt vabad maistest muredest, lgatsustest ja ihuvaevadest, aina hõljuvad kehata ja soota olevustena taevastes kõrgustes, kus ei ole vihma, pakast ega leitsakut. Kui palju enam aga tõmbaks meest taevase elu poole lubadus, et seal saad

niihästi ööl kui päeval igavesti tunda noore kaasa ligi-olemist. Öösiti maitsta tema sülesooja, päeval tunda rõõmu ta naeratavatest palgejoontest, jooksumulistest jalgadest ning teotahtelistest kätest. Ei kaalu seda ules ei taevane kuld ega ka maapealne vara.

Nii seadis Carl Johan oma maise õnne igavesest elust ettepoole. Aga Anu pead taitsid endist viisi kaksipidised mõtted. Juba Skallusele jõudmise hommikul tarepliidi alla tuld tehes oli ta peaaegu valmis kõik südameelt ära rääkima. Tegema selgeks enne, kui mees ise pärast esimest ööd aimama hakkab. Ja sealsamas pliidi ees istudes ning tuld taela täksides alustaski ta komistamisi:

«Carl, mul on sulle midagi tõsist ütelda... Miskit, mis...»

«Juba ma tean, mida sa ütelda tahad,» lausus mees naljaga pooleks. «Et sattusid uhke mõisamaja katuse alt siia hämara ja kõleda külatare seinte vahele, kus on praegu hullemgi veel kui laanes kuuse all. Aga pole viga, küllap harjud ka nende nurkadega.»

See mehe vahelekiilumine lõi naise jutul pea otsast ja Anu pihtimine jäigi pooleli, enam ta edasi ei saanud. Juba paistis talle, et sellest praegu rääkida oleks sama mis heita selge veega kaevu ämbritäis tõrva. Pealegi õpetab ka vanarahva tarkus, et hädale ei maksa meelega vastu joosta.

Päeva kestel pesi Anu puhtaks Skalluse põrandad, mille lauad oli päringutele lõõnud juba Clemet Bengtsson. Tõmbas seinad ja koguni ahjupealse murtu lapiga üle. Sumbunud õhk ja rõskus hajus nabi lahtise akende välja, kus vihmgi oli keskhommikuks päriselt üle jäänud. Anu tahtis ka magamiselavatsile uued õled panna, aga neid polnud kusagilt võtta, põõningutel ainult mõni sületäis aastate eest tehtud tolmunud heina. Kuid ega see Anut kurvastanudki. Siin oli ju kõik oma, ei proua kellaahelnat ega hirmu härra ees. Ja see tegi tasa, mis Skalluse tares ilust ja uhkusest puudu jäi.

Carl Johan ajas talvel Leigri Jaaguga koos tehtud puudega sauna soojaks. Öhtul pesid nad end seal puhtaks ning pärast sõid aidamehe Mari poolt kaasaantud tangudest keedetud putru. Ja siis oli Anul keha kuni suure varba otsani värinaid täis: Mari antud tangud käisid küll asja eest, aga see õpetus...

...ta oli Anu kahelnud aidamehe Mari nõuannetes.

...laks õnnemoõda ning Carl Johan oli oma noorikust...
...dud tõustes niisama heal arvamusel kui öhtul lavat-
...naru antud nadal otse sulas neil käest ja
...skalluse otsakambri magamise-
...oli juba eelmisel päeval läinud
...laev, mis pidi minema rei-
...ajamisekuga oli päris tuli
...oli kiiret, et saatis kiprile

...kut nihki haalt ega kõrvalist sõna segamas
...m mõtete sisipundart harutada.
...rõõmuga jäänud, ehkki naine oli veel
...dud. Aga ikka tuli julgusest puudu ja
...loorem Anu aidamehe. Või oli siiski õigem
...dud ja maapealset õndsust vaikimise
...Vähemalt lähemate aastate jooksul ei või ta Carl
...elust tõesti hingata. Ehk kunagi siis, kui on
...balle tuba kann olnud hea naine, lapsekari toas ja... Või
...põlvkond ka alla mulla

...või kui ikka kumagi kusaagilt omelt läbi? Kuskilt, kust
...et see arvatu... See kartus jääb muidugi ja sellest
...lahki ei saa. Kuid mida aeg edasi, seda kaugemale asi nih-
...kub ning kes see hiljem enam hakkab aastate eest juhtu-
...nud lugu üles soojendama...

...Nad kimbeld rahustas Anu ennast, nii hästi-halvasti kui
...se tal korda läks. Nüüd tuli ainult olla oma mehele lahke
...ja sõnakõneline naine. Kõigiti tasuda sellega Carlile tema
...dilemmatliku hooli ja headuse eest. Püüda igal viisil oma
...pettust lunnastada

...Carl Johan oli rüüdnud loomade muretsemisest ja põl-
...dude üleshooldamisest. See kõik pidi muidugi jääma edas-
...põlvkonda. Tänavu oli juba hilja heina teha ning selletõttu
...et taland loomade eesthooldamine enne järgmist aastat miskit.
...Kuid talu tead tegevusel õppida kõlbas igal ajal

...skalluse talu pihlid jooksid kokku Duskase omadega.
...Kauemal aastakümnete taha oli vajunud aeg, mil selle
...lure katuse all elas rootsi soost Bertill Thomasson, kiriku
...formildar, oma naise Kristina ning tütarde Berta ja
...Gletteriga. Hiljem, pärast katku, Marta ja Ruben. Nende

kepi ja karistuse alt tuli Getter 1711. aasta kevadtalvel elama Skalluse Clemeti juurde. Pärast Martat ja Rubenit kündis-külvas Duskase põldudel veel mitu peremeest, kaevu ja lauda vahet ruttas mitme põlvkonna noorikuid. Kuid talu nimeks oli ikka Duskase nagu endisel rootslaste ajal.

Nüüd karjatas seal oma lapsi ja loomi alles noorevõitu Liisu-nimeline eesti soost naine. Tema mees Siim oli mõisa lubjapõletaja ja kodust ära kõik päevad, vahetevahel ka ööd, sest lubjaahju juures oli tegu ja hoolepidamist enam, kui kaks valitseja poolt määratud meest jõudsid. Niisiis jäid kõik kodused tegemised Liisu hooleks. Pidi üksi jõudma toas, õues, laudas ja põllul, rääkimata laste kantseldamisest. Kuid Liisu oli ihurammu poolest rohkelt õnnistatud ning teda jätkuski kõikjale — ja mitte nii, et töö oleks teda taga ajanud, vaid tema ei ardnud tööle asu.

Liisu palvele Anu läkski, et üleaedne teda niitma õpetaks.

Duskase perenaine vaatas Anut nagu imetegu. See oli temale esimene inimene külatare katuse alt, kes ei osanud süüraast kõige lihtsamat maatööd. Kuid Liisu teadis juba, kust Skalluse kipper oli oma naise toonud, ja kui inimene tõesti õppida tahab — ja seda ta pidi, kui mõtles oma elamist-olemist õigel kombel sisse seada —, siis ei saa talle ometi ära ütelda. Ning Liisu jäigi nõusse:

«Mul tahab kraavikallaste ädal tõesti veel kord vikatiga üle käia, eks me siis katsu.»

Ja hommikuti varavalges, kui Liisul lapsed veel magasid ning kastemärg rohi vikati ees kerge vaevaga loogu langes, läksid naised niitma. Anu sai teada, mis on vikati lüsi, kark ja kand, kui lai peab olema vikati suu ja et niites ei tohi teravat otsa maa poole kaldu hoida. Enne-mini tuleb suruda kannu peale. Sest läheb sul tera kas või korra liiva, on lõikamisel lõpp, hakka taas luiskama. Luiskamisega aga on vähemalt niisama suur häda kui niitmisega. Kui mitu korda veristas Anu selle juures oma sõrmi, kui mitu korda pidi Liisu uuesti ette näitama, enne kui luisk Anu käes samamoodi likat-lõkat hakkas tegema nagu Liisul ja nagu Anu oli varem mõisäs pargitaguselt heinamaalt kuulnud.

Kuid lõpuks sai Anu selgeks nii luiskamise kui niitmise

ja Duskase kraavikallastel kukkus rohi tema vikati ees ühtlaselt loogu nagu heinalistel muiste. «Kasugi sinust!» kutsus Liisu Jättis aga meelde tuletamata, et Anu oli kaks aastat vastu käe ja kündusid pooleks lõonud, ning muudugi võttis õpetamist Liisul kaugelt enam aega, kui tal oleks nii pea selle töö peale oleks kulunud.

Liisu oli lihtsam tööriist. Ainult tõmba kerge käega, et püsti ol mure, ja ära rihumisel varrele sõlmesid sisse too. Liisu tähendas, et rehavaras tuli kogu pikkuses ühe jalgaga, liina peatuseta läbi pihkude libistada.

Uue töö peale veel kõik, Anu tahtis ka kündmise ära õppida. Liisu näitas, kuidas hargudele lüki sarvi siduda, «tuleb», mähkida tuleb nööle kühkida «Vagule» või «Vaost valjale», mähkida «Nööle» ja misamoodi neid pidama saab. Anu mõtus ära paljud jalad odratööd ja põllukivide otsas veritööd, odraharu kühkida ta kaed rasku. Kuid naine tahtis eneselt murelt koju tulevate mehele oma uute oskustega head meelt teha ja selle nimel ei pannud ta ühtki vaeva peale.

Ühel päeval tõi Duskase Liisu Anule külast koerapoja, k. Ho. Koerapojaka peremees oli tahtnud ära uputada. Mustal peal oli valge vööd pea ümber ja Anu ristis kutsika krampsu. Must nöö valge triip paistis just nagu valgetest lihtsatest punutud pihust, mis saksa keeli on Kranz. Nii siis juhtuski, et Skalluse peremees oli rootsi soost, Anu eestlane. Kuid ära kühkida ühket saksa nime, mis ta la tavalisest külapõlvist nagu plaan kõrgemale tõstis.

Koera mad Anu jumalamukku, kuid kassipoja eest küsis Duskase Liisu sukandela. Nii oli kombeks, sest nööla vastu tuli ja ära kümme teravat kassiküünt. Hiirepüüdjale panti Anu nimeks lihtsalt Kiisu.

Kuke ja kolm kana tõi noorik ühelt kirikuküla rootslalt. Nüüd oli mäs Skallusel juba kaks neljajalgset ja neli tiivulist. Ning Anu ei tundnudki end enam nii üksi nagu enne. Koorust ja kassidat said tallo püris majakondsed. Liisu ei tahtnud kuldagi tõrjaks öue jätta, niikaua nuttis ukse taga, kuni Anu ta tuppä laskis, ning sama lugu oli Kiisuga. Või kust Anu pidigi kassile tööd leidma, kui hambeltes ega allades ei olnud ühtki hiirt. Hiir elab seal, kus ta midagi hambu alla saab, aga siin seinte vahel oli pärast Carl Johanit ema Agneta surma talitanud üksnes Carl ise ja ega kipril, kes rohkem aega merel kui kodus,

olnud mõtet toiduvarusid soetada. Nii ajaski Kiisu ainult põrandal ja aknalaua kõrbeid taga ning mängis pliidisuu ette toodud oksaraagudega. Öösiti hüppas Anu kõrvale lavatsile, puges koguni sõba ääre alla, kus inimese ihusoojas oli nii mõnus nurru lüüa. Kutsikas magas toanurgas pehmel riidekaltsul.

Ainult tiivulised elasid nii, nagu pidid. Hommikul lendas kukk hirsia peale ulcs, ajas pea selga ja kires uhkelt, öösiti teatas õrrelt inimestele õiget aega. Sest kella polnud veel paljudes taredes, isegi mitte Skallusel. See vaskkähvidega ajanäitaja, mis oli jäänud vanaemade ajast, ei tiksunud enam aastaid, rippus seinal veel vaid silmailuks. Ja nii oligi, eeskätt pilvise ilmaga, kukk ainuke, kes öösel ajast midagi teadis. Kuid tema puuduseks oli, et ta ei andnud mitte kuidagi märku, kas laulis parajasti esimest, teist või kolmandat korda. Kes tahtis kindlal ajal ärgata, see pidi magama nii kerge unega, et kuulis kõik kuke-laulud ära. Siis oli selge, kas kell on kaks, viis või seitse, — enam-vähem neil aegadel need kiremised kostsid.

Päeval oli kuke peamine kohus muidugi kanade eest hoolitsemine. Kui need pesalt tulles kuulutasid, et järjekordne muna on munetud, siis ruttas kukk otse jooksupalu neile õrnust avaldama ja paremaid teri otsima. Anule aga ütles kanade kaagutamine, et öhtul tuleb pesa vaatama minna.

Carl oli rääkinud ka ahjuvahe kilvide kodusest kriiksumisest. Kuid Skallusel neid polnud nagu hiirigi, sest küt-mata tubade talvine külm oli nad viimseni ära hävitanud. Ja neid küll naabrite käest küsima ei lähe — või kes neid püüdaki oskab. Küllap edasi pidi sigivad ise.

Laudas oli puudu veel seapõrsas, kuid seda Anu nüüd vastu talve muretsema ei hakanud. Ja need paar tähtsamat tööd, mis tal veel õppimata jäid, olid hobuse vankri ette rakendamine ja lehmälüpsmine. Sest Duskase noor hobune ei lasknud end naistel mitte kuidagi vankri aisade vahele lükata, lehm aga ei andnud peale oma tuntud Liisu kellelegi piima-kätte.

Niimoodi siis rassis Anu nädalate viisi, öhtuti heitis rampväsinult magama. Enne und mõtles veel Carl Johanile ning päevale, mil mees tuleb ja talle kõige selle vaeva eest hea sõna ütleb. Ei pea Carl kahetsema, et tõi nooriku mõisatubadest. Ei pea mõtlema, et tal on sihuke

... ja võib-olla ei tahagi
... Anu unustada ka oma südamevaeva.
... jõudeajaga oli häda, seda polnud
... Anu mõtted ikka ja jälle
... lagedega labadesse,
... Sinna, kuhu jäi
... minna ja
... varet poolenäs-

... et panna peale
... Gustav Died-
...
... korda elus jul-
... oma isa sci-

... selle kohta
... et ta otse pahaseks ei
...

... jumala ja inimeste
... ei nõtku-
...

... oma orjale alla anda.
... Üks vaderitest oli paru-
... von Ungern-Sternberg, sündi-
... von der Pahlen

... läks Anu Pihla kirikusse.
... koguduse hingekarjane
... aastat, oskas vahel nii
... et kiskus meestelgi silmist
... naistest

... sest teised küla-
... veel võivad. Ka kirikus,
... tundis ta end üksinda.
... uudishimuliku pilgu,
... ega naeratust. Aga
... jumala vaim ja valitseb
...

... ja alus-
... häälel:

«Kallis kogudus! Täna tahan ma teile kõigepealt ette lugeda, mis on kirja pandud Moosese Teise raamatu esimese peatüki alguses ja teise peatüki esimestes salmides.» Õpetaja peatus, laskis silmadel käia üle naiste tanude ja meeste katmata peade. Väike kirik oli rahvast üsna tais ning hingekarjane jäi oma kokkutulnud karjaga rahule. Võttis piibli, lõi lahti ja luges:

«Egiptuse kuningas rääkis heebrea naiste ämmade vastu, ühe nimi oli Silva, teise nimi Puua, ning ütles: «Kui teie heebrea naised lapsevaevas aitate ja näete kivide peal — kui see poisslaps on, siis surmake ta ära, aga kui see tütarlaps on, siis jaagu ta elusse.»

Ja üks mees Levi soost läks ja võttis Levi soost tütre naiseks.

Ja naine sai käima peale ja sai poja ja nägi teda, et ta ilus oli, ja peitis ta eest ära kolm kuud.

Kui ta mitte enam ei saanud teda eest ära peita, siis võttis ta temale ühe laeka pilliroost ning tõrvas selle mäevaigu ning pigiga ja pani lapse sinna sisse ja pani selle kõrkjate sisse Niiluse äärde.

Ja tema õde jäi eemale seisma, et ta saaks teada, mis temale pidi sündima.

Ja Vaarao tütar läks alla ennast pesema Niiluse äärde ja tema tüdrukud kõndisid Niiluse ääres. Kui ta nägi laegast kõrkjate sees, siis läkitas ta oma ümmardaja ja laskis selle ära tuua.

Kui ta selle lahti tegi ja nägi last, vaata, siis nuttis poeglaps ja ta halastas tema peale ja ütles: «See on üks heebrea rahva poeglastest.»

Ja tema õde ütles Vaarao tütre vastu: «Kas ma pean minema ja sulle ühe imetaja naise kutsuma heebrea naiste seast, et ta sulle last imetaks?»

Ja Vaarao tütar ütles temale: «Mine!» Ja neitsit laks ja kutsus lapse ema.

Ja Vaarao tütar ütles temale: «Võta see laps ja imeta teda mulle ja ma tahan sulle palka anda.» Ja naine võttis lapse ja imetas teda.

Kui laps sai suuremaks, siis viis ta tema Vaarao tütrele ja ta sai temale pojaks. Ja pani temale nimeks Mooses ja ütles: «Sest ma olen ta veest välja tõmmanud.»»

Pastor pidas pisikese vahe ning hakkas siis seletama: «Armas kogudus, teie kõik teate, mis sai Moosesest

peale. Teate, et jumal andis just sellele mehele käsu päästa ära Israelli lapsed Egiptuse orjusest. Ja temast sai maailmas bravallitud mees, kes viis juuda rahva läbi Punase mere ning läbi Sinil kõrbe Kaananisse, kus maa oli piim ja mett jookseb. Israelli lapsed olid olnud Egiptuse orjused ja need vaevati väga. Aga nende südamed olid juba pehmed ja seepärast võttis jumal neid ära päästa ja viia tootatud maale.

Kallid lapsed kühkema mehed ja naised! Sagedasti kaebate ka teie et maailma üle kõrgemalt poolt pandud alandavad teid mõistamatult ihulikkud orjust ja teid võetakse ära piinavad. Kuid keegi ei ole veel tulnud kuulama et hingte peale juba hädä teeb. Ometigi on pattude orjandus tühine hõltsu kui ihulik vaev. Oigesti ja jumele mõelgepärast elanud inimene läheb pärast siit maailmast loovuse lühikese aega, aga see, kes on kogu oma elu elanud pattudele, põleb põrgu värvitules igavesti ja just igavesti. Nii et ärge muretsege oma ajaliku ihu pärast, vaid igatse mõelda oma surematule hingale.

Ann ei kuulnud edasi. Ihu orjust temal enam polnud, ta oli vaba mehe naine, suur patt oli aga tehtud ja seda ei saanud midagi ära muuta. Talle jäi vaid lootus teenida oma eluajaks eluga andekandmist.

Nõnda laskiski Ann õpetaja manitsused kõrvust mööda minna mõttes lootes sellele heebrea naisele. Eks pidanud ta ise kannul oma poega peitma nagu too naine ja pärast teha koostööd andma...

Korraga lõi Ann pähe, et sama, mis oli vaarao juuda rahvale, on Ungern-Sternberg siin saarel eestlastele. Saare rahvas on tema orjad, nagu heebrea rahvas oli omal ajal Egiptuse kuningal all.

Ja alla lõi see kõrvuseandmine Anule hoopis hirmsa mõttega kes keelab Jumalan vaarnod andmast käsku tappa Gustavit helleks, et sel valuke kiiremini unustusse, saladus lahvavalt surmapilti alla. Et poleks kogu aeg silma all paitajad poegapõrgu... Ann oli nautud, kuidas vaatas poega last, kui aldanche Mari Gustavit süles hoides Christenhoffi trepi ees tõllast maha astus. See polnud küll vanade silmnägede oma lapselapsele!

Parunil pruugib ütelda kas või pool sõna ning mõisa õues vahti pidav mees, kelle käsku kuulavad kaks vasika-

suurust verekoera, lausub oma penidele: «Võta!» ja näitab näpuga. Koerad kargavad räästa varju magama jäänud Gustavile kallale, haaravad lapse kaela hammaste vahele ja raputavad, kuni... Nagu Anu oli neid näinud tegevat ühe mõisapargi lillepeenrale sattunud lambaga. Süüd pole kellelgi: vahimees salgab ja koera kohtusse ei kaeba...

Anu sai aru küll, et need mõtted lähevad liiale, kuid ometi ei suutnud ta neid peast päriselt välja tõrjuda. Alles pastor Forsmanni «Aamen!» tõi ta kirikupinki tagasi.

Kogu öö rassis Anu unenägudega. Panus kõrkjatest korvi, tõrvas seda ja pani lapse sinna sisse. Pögenas koerte eest Tiefenhafeni sadamasse, kus pani korvi vette ujuma. Kuid maatuul viis korvi kaugele ja see kadus silmist, ainult poisi nutt kostis ikka veel kätte. Kuni Anu viimaks hirmuhigisena ärkas.

Tuba oli pime. Laudast kostis kuke kiremist. Oli see nüüd esimene, teine või kolmas laul? Naine pani end riidesse ja ruttas välja, aga ilm oli pilves, tähed ei paistnud. Hommikul läheb Hohenholmi härrastemaja eest postitõld Grossenhofi ja sealt Tiefenhafenisse, kust uisk purjetab Haapsallu.

Anu läks tuppa tagasi, võttis lavatsi päitsist rahakoti ning jooksis ühe hingega mööda rannarada möisa. Kuid aeg oli veel varane ja postitõlla hobused alles ette rakedamata. Naine istus kõõgitrepile ootama. Hakkas sadama tihedat sügisvihma, aga siin räästa varjus see peale ei käinud.

Süda lõhkus sees valutada. Vaevas kirikus kuulnud kirjasõna, bösel nähtud unenägu. Enne ta rahu ei saa, kui ära näeb, et Gustaviga on kõik hästi.

Ei osanud Anu mineval suvel, kui Gustav Diedrich Hohenholmis viibis, kuidagi ära arvata, mis kõik teda veel ees ootab peale selle südamevalu, et ta pole Carli vastu aus. Ometi ei saanud ta oma südame põhjas neid suviseid öid kahetseda. Sest siis oleks tulnud kahetseda ka seda, et nüüd on ilmas olemas väike Gustav...

Korraga tõmmati hobusetalli kahe poolega ukseid ragnal lahti ja veoloomad talutati välja. Koivalge hakkas vähehaaval pimedusest jagu saama. Küllap oli siiski alles teine kukelaul, mida ta kodus kuulis.

tolu ajal jät sadu pikapeale järele ja päike lõi pilve-
t lüü. Maanteeäärset kõrged kuused puistasid horn-
okutundes oma vihmamärgadelt okstelt vett, nii et jame-
bol tilgad rambesid vastu tolla puidankatust, hobuste
rõõbed plangend lobusalt kõval kruusateel. Pastori püha-
l lõppunud ja tema unenagu nihkusid Anust nagu kauge-
made. Pund pühaedlounal Grossenhofi jõudes tottas ta pea-
saga jõekasutala tühjaks üles jõurde ja joonelt aidamehe
tuppa.

Kui talle pöördust lüü. Toppa pöördus suhu pöörmeks
tõrjitud kaalutõuketud, andis kruusastrest plima peale.
Gustav oli silmalt ja vohkva kattega, kui pidi suutalit
... otu alas ja omad keeles, mida aga suured
noid

... tulle ja puhkes nutma. Jät ütle mata tere ja
... noid, mida naised ole hulga aja kokku saades
... al

... l noid sind mit akki siia töid? Mis sul
... hoidis Mari ja puid lapse sülest vibuhalli.
... polnud aga rahul, et söömise pooleli jäi, ja pistis
... hoolega nutma

... ja tervet Jumal tänatud!» ohkas Anu.

... ta tal pidi siis olema?» ei saanud Mari kõige vähe-
matki nutu

Kuid arutamisest ei tulnud esialgu midagi välja, sest
pööde Gustav nõudis üha valjemalt oma pooleli. Anud
... jatkamist. Anu võttis lapse sülele ja tahtis
... teda toetma. Aga poiss lõi kartma ja kisas nüüd
... ka hirmu parast. Tuli anda laps uuesti Mari kätte.
... l ajal, kui Mari Gustavit söötis, rääkis Anu talle
... Forsmanni loetud kirjasõnast ja seepeale mõeldud
... tühja ootel nähtud unenäost. Mari ei võtnud seda
... l andamisse, kuid naised leppisid siiski
... l tuleb igi ootamatu asja ... hoidmiseks
... loolega sõltma pead looda. Sakste mõtted käivad tihti kiira-
kama, bohmaste Ungern-Sternbergil. Et ta just midagi nii
hulga tõele seda mitte aga tül ...

Võid sa arvata, mis ma kõigepealt mõtlesin, kui sa
tuppa tõinööd ja nutma hakkasid?» küsis Mari ja vastas
... «südameesse lot ehmatas, et kõik on ilmsiks tulnud ja
nüüd ajas Carl Johan su uksest välja.»

Tema on merel... Sa ara saarast asja üldse meelde
tuletal. Sõnud ve... ja sis...

Peale Mari ja Gustavi polnud kodus kedagi. Rein toimetas aidas, Madle ja Kaarel härrastemajas. Kuid Anu jäi ka ööseks. Jõudis õhtu eel juba Gustavigagi sõbraks saada ja poiss tuli heal meelel talle sülle. Püüdis kätega Anu rinnalt Carli kingitud hõbedast sõlge ja ajas oma lõbusat lapsejuttu. Öösel magasid Anu ja Madle ühel lavatsil nagu vanastigi ning Madle oskas oma lustakate lugudega Anult koguni naeruturtsatusi välja meelitada. Seekord ei hakanud Mari tüdrukutega tõrelema.

2. osa

«Louisa Carolina»

Suured ja hästisöönud hobused raskelt koormatud inkrite ees astusid aeglaselt ja tundsid enda tähtsust. Kuid mis suudaksid inimesed ilma nendeta? Kallid kaubad ja kaded vedelema sinna, kus neid tehakse, kõduneksid luhoonetes ja keegi ei saaks neist miskit kasu. Inimesest pole ju asja. Juba tema enda päevane toidumoon annab talle seljukoorma, muust raskemast ära räägigi. Ainult talle hobustele jõuavad need lugematud kaubakastid ja pallid, vaadid ja kotid kauplustesse, ühest linnast teise, suurte sadamate sildadele, kust laevad lähevad kaugetesse ookeanidesse. Hobuste töövaeva tõttu saab rootslane kanda inglise riidest õmmeldud pükse, panna jalga Aafrikast lastud pühvi nahast saapad. Saksa pürjel võib lauale tuua India arraki ning Venemaa iludus soeb juuk-
sed Prantsusmaalt pärit harjaga.

Nilama toredad kul hobused olid nende vankrid. Iga-ühel veokastil kirelinal suurte tähtedega maalitud kiri, mis näitas, kelle kaup veetakse: «Johan Lambke, Lesk & Pojad», «Bakampf & Ko», «Fischer & Goodake». Üks teine vankri küljel teine. Kuid konge rohkem tähtsust tõi sellele vankri mehed, kes sel kaunil sügispäeval Lübecki ulakate tähtedega ja kuldapeadsetel koormavankrite pukkil-
le tõusid ja hobuste ohje hoidsid. Sest kel juba vanker kumartalt ja hobune tallist võtta, see pole enam kehvade kühlast mees. Kallist kalevist kuub seljas, nahkpõll üle ollekumera kõhu. Ja mis neil viga vatsa kasvatada, kui töövaeva ei ole mingisugust. Sõidad sara alla, laomehed

loobivad koorma vankrile. Sina istud ainult ja ootad, siis võtad ohjad ja kõristad sadamasse. Seal lüüakse kastidele tropp ümber ja tõstepööra naginal vāntavad laevamehed need üles kõrgele, tõmbavad üle parda sisse ning lasevad lastiruumi sügavusse. Sinul pole muud muret kui sõita uue koorma järele. Ja õhtul pärast päevatööd ootab kodus Marie või Sophie kaetud laud, kõrtsis õllekann.

Kuid meestel, kes ladudes koormaid laadivad, laeval tõstepööra vāntavad, sadamas vaatisid veeretavad ja mööda treppisid üles-alla jooksevad, tündrised kotid seljas, on kõht otse selgroo küljes kinni, nagu poleks nad soõgilauast möödagi käinud. Murravad aina tööd, valavad hīgi, kiruvad peremehi ja mõnikord lähevad südametäiega omavahel karvupidi kokku.

Nii oli see olnud Lübecki sadamas mehe mäletamise aja ja kaua ennegi. Ning nii kestab edasi seni, kuni meretaguste maade kaupmeestel on midagi osta-müüa. Jah, Lübeck, Hamburg, Bremen — need on saksa meremehe au ja uhkus, olgugi et see au ja uhkus ei kasvata neile kõhtu ette ega kingi kasukat.

Sel kombel käis elu ja töö kaipealsetel. Sadamasildade ääres aga seisis suured ulgumerede purjekad, kaugemalt vaadates üksainus mastide ja raade mets. Aluseid oli kaide ääres mitte kümneid, vaid sadu. Laevasildu verstade viisi. Ja polnud veel ehitatud nii sügavalt kündvat laeva, mille kiil oleks seal põhja puutunud.

1797. aasta viinakuus laadis selle suure sadama lõunasilla ääres ka üks Rootsi-Soomemaa kolmemastiline parkla, mille ahtripeedi oli kaldsete tähtedega lugeda, et laeva nimi on «Louisa Carolina» ja kodusadam Ekenäs. Kuid see särav kiri oli ka ainuke, millega alus võis uhkel-dada. Kõik muu oli sellel laeval luitunud ja lohakile jae-tud. Pardaplankudelt tõrv mereveest maha pestud, kere kaiprusside ja vendrite vastu laiguliseks kulunud nagu veohobuse külg, mida trengid päevast päeva hõõruvad. Mastid ja raad polnud enam kes teab mis ajast näinud ei värvipintslit ega linaõlisse kastetud nuustikut. Raade alla kuivama tõmmatud seilidel paistis paik olevat paiga otsas, vallid, brassid, tahid ja koordingud narmendasid. Võis arvata, et «Louisa Carolina» on lammutamisele määra-tud ja kapten läheb nüüd sellega viimasele reisile.

Kuid teekond, mis purjekal ees seisis, oli päris pikk ots üle Läänemere — kodusadamasse Ekenäsi Soomemaa

mutte vahel. Muidugi tähendas sääraсте purjedega sügi-merelemine parajat julgustükki, pealegi kui lastiks haruharva kättejuhtuv kallis kaup. Mida seal küll hoidi! All lastiruumi põhjas lattrauda, terasekange ja... Pealpool nahakimbud, villapallid, kastid mit-imet sorti pudelikraamiga: vahuvein, arrak, mus-moosel, kümmel... Kõige selle otsa veel kergelt kaupa, nagu peeglid, pitsid, sukad-kindad ja muu säärane pardi padi. Kauba hulka kuulus ka nõelu, niiti, sõrmuseid, lahakotte, mis suurt ruumi ei võtnud, kuid maksid ränka raha. Need laskis kapten viia oma tagavarakajutisse. Nii toodi koguni kaks väga kallist viiulit, mida pidi hoidma nii pörutuse kui niiskuse eest.

Viieteliskümnenenda viinakuu päeva lõuna paiku veeres «Louisa Carolina» parda äärde viimane koorem lasti. Kas-tid polnud rasked, kuid hinna poolest need kõige kalli-mad. Vankri kõrval kõndis mees kontorist, kes pidi järele vaatama, et keegi ei hakkaks tee peal kastilaudade tuge-vust proovima. Ka ei tõstetud seda kaupa pöörade ja plökkidega, vaid madrused viisid kastid oma turjal või haenlas üles tekile ja sealt edasi ahtrikajutisse, kus kip-per kauba kohalansetamisel ise silma peal pidas.

Kipper Eric Johan Bergmann oli aastatelt üle eluea harja jõudnud mees. Väliste olemise poolest võis teda ka sealt pidada meresõitjaks. Palgeid ääristavad paksud põkhabemetordid andsid ta näole kapsapeataolise üma-ruse ning kaaluva vaatega pilukil silmad kuulusid enam kaupmehele. Ka tema püksivärvli mõõt oli pigem kahe jõuka ja paikse linnakodaniku kui kipri oma. Kuid paks villasärk, selle peale tõmmatud poolpikk vatmanist riie ja nahkne kühbaratorbik kõnelesid, et tegu on ikkagi mees sõitva mehega. Ning õiguse poolest oli Eric Johan Bergmann nii seda kui teist: ta kuulus nende väheste, kes järele jäänud meeste hulka, kel oli kiprina alus omast kähel võtta ja kes seetõttu võis pidada ka kaupmeheame-tit. Ta pöördus ka kauplemise sadamatesse, et osta sealt kaupa ilma vahemeesteta, kes ei too mingit kasu, ajavad ainult lõuna kõrgeks. Olla reeder, superkargo*, kipper ning kaupmehes õhka hakus, sai Eric Johan Bergmann endale kõigi nende nelja kasud ja tasud. Kuid nagu teada, on raha ja varaga asjad niimoodi, et palju saad, rohkem

* Lastiomaniku volinik kaubalaeval.

tahad. Polnud see teistsiti ka Eric Johan Bergmannil, temagi suhtes maksid kõik äri ajavate inimeste kohta käivad kõnekäänud ja vanasõnad. Kuid mitte kroonu seadused. Neist sai ümber minna, neid sai väänata, ja kui muu ei aidanud, siis kas või otse põlve peal pooleks murda. Bergmann oli küll juba mitmest supist läbikäinud mees, kuid ikka veel polnud ta pehmeks keenud. Kõva ja kavalat Jonni täis nagu patta sattunud tinahaavel tangude seas.

Eric Johan Bergmannil oli Soomemaa skääride taha peidetud Ekenäsi sadamalinna, mida soomlased kutsusid Tammisaariks, hästiminev kaubamaja. Ja miks ei pidanud tema kaup minema, kui ta võis seda teistest odavamini müüa. Muidugi tänu «Louisa Carolinale» ja oma kipri-ostustele ning ka ärivaimuga küljeluule, kes mehe mereloleku ajal tegi kõik, mis teha andis, niisama hästi nagu Bergmann ise.

Kaubamaja oli päritud isalt, kes omakorda sai selle vaarilt. Noores eas purjetas Eric Johan laevadel, õppis keeli ja meretarkust. Kui isa suri, hakkas poeg äri juhatama. Ning ostis odava hinna eest avarii teinud purjeka. Pannud aluse niipalju korda, et see merd kannatas, hakkas ta sellega suviti Saksast ja Madalmaadest kaupa tooma. Vedas teistelegi, vaesematele kaupmeestele, kes ise ei jõudnud laeva muretseda ega meeskonnale kallist palka maksta. Ehkki Bergmann võttis soolast veoraha, tuli see väiksematele vendadele siiski odavam kui kaubelda mõne suure kompanii alust selle vähese kraami pärast Ekenäsi sisse pöörama või siis vedada mõnda teise Soomemaa sadamasse saadetud kaupa hobustega koju.

Sel 1797. aastal jäi Eric Johan Bergmanni kaubareis hilja peale. Aeg oli juba kaugel mihklikuus, kui ta laevaga välja sai. Suvel, kui teised ärimehed tema kodusoleku üle imestasid, seletas ta, et jätab selle aasta üldse vahele, sest kehva läbimüügi tõttu on kaupa aitades veel küllaga. Sügise poole aga hakkas paistma, et talveks on varusid ikkagi napilt, ja nii tuli alus ometi mereklaariks panna. Bergmann võttis ka teistelt kaupmeestelt raha kaasa ning purjetas Soome lahe saarte vahelt välja, sihtsadamaks Lübeck. Seal oli ta mitu korda ennegi päris kasulikku äri teinud, tundis mõndagi eksportööri ja maaklerit.

Pärast laadimise lõpetamist jättis kipper mehed luukisid presentide alla kinni panema, ise astus sisse agendi

kontorisse, mis polnud kaugemal kui mõnikümnenägemine

Tere, Krausel!»

Tervist, Bergmann!»

Maaklerikontori «Krause & Ko» vana, kõhn ja toimekas juhataja ning osanik istus oma tindilaigulise, paberitega kaetud laua ääres. Akna all puldi taga krabistas julge noorevõitu kirjutaja. Krause ei hakanud rääkima, ainult ega küsinud kipri tervise järele — selleks oli ta hilga ärimees, teadis hästi, mis maksab aeg. Ning Bergmann omakorda ei jäänud pakkumist ootama, vaid võttis kohe teispoole lauda istet.

«Otto,» ütles Krause kirjutajale, «mine too mulle vähemalt poest lõunaks paar pirukat. Aga et oleksid värsked ja soojad!»

Kirjutaja taipas, et siin tahetakse olla kahekesi, ja läks. Krause «värsked ja soojad» tähendas, et ärgu Otto lõuna rutaku. Salajased äriasjad võtavad oma aja.

«Tegin kõik paberid valmis, nagu meil jutuks oli. Vaata, mis on lasti nimekirj ja konossementid selleks puhuks, kui reis läheb õnnepidi. Karvapealt kõik sees, mis laevale on laaditud. Ole hea ja kirjuta alla.»

Bergmann võttis sule nagu pisut kõheldes. Vaatas, kas selle ots on küllalt teravaks lõigatud. Aitas väheke sulenõuga veel kaasa ja sihtis siis vastu valget. Sulg käis kull, kuid kipper ei pannud veel kätt paberitele alla.

Aga nood teised...?»

Kõik on valmis, nagu räägitud. Pane nüüd nendele kaal alla ja siis tuleb teiste kord.»

Kipper kastis sule tindipotti. Kaubapartiisid oli palju ja need läksid jaoks mitu konossementi. Peale selle veel üldnimekirj. Kui Bergmann sai kõigile alla kirjutatud, lappas Krause need ühte pakki ja libistas sahtlisse.

Nüüd alla teha...» Palju näinud ja veel enam kirjatõnu teinud sadamamees võttis uue paki pabereid. «Need on tulevate tohikute kolme tuhande Vene rubla eest ka laaditud kaupa, mida sul tegelikult laevale laaditud ei ole. Iga partil on kirjutatud suuremaks. Ka need, mis kuuluvad sulle endale. Kirjuta ainult alla, ja kui laevaga peaks miski juhtuma, siis... Lübecki ja Hamburgi askurantsis saab kaup kindlustatud just nende paberite järgi. Muidugi on su enda asi, kuidas reis läheb...»

Taas võttis Bergmann sule. Kuid ei saanud ta nüüdki

kohe katt alla panna, enne tuli kõik selgeks teha. Tema kisis silmad vajusid veelgi enam pilukile.

«Aga need, kellelt ma ostsingi?» päris ta.

«Ära muretse, ega see ole mul esimene kord...» lohus Krause. «Ka nemad saavad askurantsi väljamaksust oma osa. Kõik on kokku lepitud. Minule ainult viis protsenti, nagu maakleri tasu ikka on olnud. Kuid ma loodan, et sul ei juhtu reisil midagi hullu.»

«Mina loodan sedasama,» ohkas Bergmann ja kirjutas siis veelgi kõheldes paberitele alla. Muidugi ei saanud maakler esimest korda laeva viimsele reisile, küll aga oli Bergmannil esimene kord niisugusele teekonnale minna... Aga loll mees, kes ütleb rublasest võidust ära, sest kardab kaotada kopikat. Paremini üks päev hunt kui eluaeg lammas. Kuid teiselt poolt: lähed sületäit saama, kaotad sellegi pisku, mis peos... Ah, eks näe! Mõte pole veel tegu ja aega kaaluda küllalt.

«Oleks nagu kõik,» arvas maakler. «Kaks tolli vett sulle kiilu alla!»

Tugev käepigistus kinnitas kahe ärimhe ühist ettevõtet. Üks jäi oma kontori seinte vahele ootama, teine läks asja läbi viima. Sakslase töö oli tehtud, rootslasel aga alles algas.

Viinakuu kuueteistkümnenda päeva hommikul saabus Rootsi-Soomemaa parklaeva «Louisa Carolina» pardale Lübecki sadama loots. Alumised purjed võeti juurde ja tasane lõunatuul oli silla äärest minemiseks just nagu tellitud. Reidil loots lahkus. Juba õhtuks saadi Mecklenburgi lahest välja, ahtrisse jäid Fehmarni saar ja Gedseri neeme tuletorn, mille kaugele paistev kuma saatis neid avamerele. Tuul oli vedus ja ilm selge ning taevasse tõusnud noorkuu sirp nii seljakil, et selle nuka otsa oleks võinud riputada vihmakuue. See tähendas aga, et lähema paari päeva jooksul püsib hea ilm. Oli üks neid harva ilusaid viinakuu öid, mil taevas on tähti tihedalt täis külvatud, iga lainehari lööb sädemeid ja laeva kiiluyesi on niisama hele nagu taevaalaotuses Linnutee.

Kipper Bergmann pani kaardile sirge merekursi, mis jättis Bornholmi saare vasakule. Kipper Bergmannil oli

ilmast hea meel, kuid kaupmees Bergmann ohkas: «Kui ehkki säärast klaari horisonti ja vedusat tuult pidama.

... otse Soome lahte ja heida peast kõik kauamõeldud... ja tulevaste päevade muretu rikkuse lootus!» — «... niigi läbi,» trööstis teda kipper Bergmann. «Ons... la rikkust nii väga vaja? Näed ise, kuidas vana... laseb oma tuul siin ja su laeva pürikarva sili... tsu siis sina temalegi mõtma, et olla ja ära hau... motteid.»

Nii nad vaidlesid — kipper ja kaupmees samas isikus. ... ja kaupmees peale, sest kui tuul hommiku poole... Bornholmi kõrged paekaldad traaversile jõud... Bergmann tõemeeli, kas ta ikka jaksaks oma... t... pästa, kui laev säärase ranna otsa... v... Ja ärimheest käis labi hirmuvärin. ... soovis, et maks säärast tuult veel paar päeva... kodas, naise juures soojas sangis!

Täna päeva hommikuks oldi Gotlandi põhjapoolses otsas, kust Soome lahe suudmeni jäi niisuguse purjetuulega ööpäev sõita. Võib-olla ka vähem, sest ilm läks üha valjemaks ja logi sisse lastes vurises selle rull nagu voki-värten ning liivakella kolmekümne sekundiga jooksis läbi pooltunnani peo ligemale üheksa liinile seotud sõlme. Tuul oli ka plaut laine poole kantunud ja Gotlandi põhjaotsa karkid tuiskasid vuhusambad. Hommikune päike mängis veepritamete oma vikerkaarevärvidega ja see oli silmale otse kartmapanevalt ilus. Ei, ka siit poleks pääsu! Enne kui Färö saarelt abi kohale jõuaks, on su laevast järel ainult lainele loksuv risu. Ja ka paadi lööb kivihammaste otsa sootiks.

Tuleks omelt udu, soovis kaupmees Bergmann, selle varju alla ära teha üht ja teist... Ja ehkki kipper Bergmann endiselt rõõmustas ilusa selge ilma üle, mis lootas tal peatselt kojufõudmist, tuli kaupmees otsusele, et on viimane aeg mõelda ette võtta.

Järgmisel hommikul, kui tulla tuulehoog, laineselg ja purjekumerrus laeva endist viisi sihtsadamu poole lükkas, käskis ta sõlmid alla võtta ja hakata tihtuules vastale plidama. Algu pani see käsk mehi õlgu kehitama, aga pärast hakkasid nad juba valjul häälel manama, et miski on kipri peast mõistuse minema loksutanud. Kas mereained või lõunamaine vein, mida pardal vaatide viisi. Kuidas sa muidu seletad säärast asja? Selle asemel, et

pidada sirget koosi kodu poole, tahab Bergmann nüüd vist Saksamaale tagasi seilata!

Kaupmees püüdis asja laevaperele selgeks teha:

«Vaadake, mehed, mul on teiste lastiomanikkudega sää-rane kokkulepe, et saan veotasu ärakulutatud päevade eest. Enam aega merel, enam raha. Teile on see samuti kasulik, sest olete ju teiegi mul kuupalgalised. «More days, more money», nagu ütleb inglane. Eks ole, mehed?»

Madrused ei osanud kaupmehele säärase ümmarguse jutu peale miskit kosta, kuid kipper ütles talle omavahel otsesõnu: «Oled sina aga loll! Loksud siin niikaua, kuni tuultel kannatus otsa lõpeb, ja siis heidab torm su sinna randa, kuhu tema tahab, ega küsi, kus sulle meeldiks. Kaotad niihästi lasti kui ka elu. Mis on sul kasu sellest, kui askurants teeb su pärijad rikkaks? Su naine leiab või õigemini osta selle raha eest endale uue mehe ja elab lõbusamalt kui enne, sind aga söövad angerjad ja nuud mereussid!»

Kipri sõnadele, et tuulte kannatus võib otsa lõppeda, oli määratud kiiresti täide minna. Öösel pööras tuul tõesti nordvesti ja läks valjuks. Hakkasid käima loodepagid, mis tõid lumelõrtsi ja rahet. Mastidele ja raadele tekkisid valged triibud, purjedele kleepus lumekord. Kogu taglas lõi valendama. Ja nüüd võttis Bergmann taas kursi Soome lahe suudme poole. Jälle panid mehed pead kokku: «Leidis paraja aja! Just nüüd peaksime sealt kaugemale hoidma, sest Dagö all on ju ometi Näkimadalad!»

Kuid arvasid mehed mis nad arvasid, kipri käsk jäi käsuks. Kipper laevas, jumal taevas! Kui liitsatad, rooskab sind läbi, ja proovid veel kätega õigust nõuda, laseb sulle kas või köiesilmuse kaela siduda ja tõmbab su raa otsa kõlkuma. Ega mehed teadnud, et nüüd juhib laeva kipri isemel kasuahne ja kaval kaupmees.

Meri tõusis kõrgeks ja laine läks raskemaks. Laev purjetas nüüd jälle tihttuules ega saanud kuigi palju edasi. «Louisa Carolina» pidi kummardama iga laineharja ees, juba uhas vesi üle teki, tuiskas vastu alumisi purjesid. Meestel oli tükk tegemist, et ülemised seilid kokku saada. Aga ka alumised tormipurjed polnud enam suuremad asjad: kangapaanid mererõskusest poolpehastunud ning liigatrossidelgi ei võinud kannatust enam kauaks olla. Kuid veel ei möllanud vana torm, veel pidas taglas valule

valule. Ainult kolmnurkse kliivri võttis vesi kaasa, kui silverpoom murdlainest läbi lõi.

Siis nordvesti pagid hakkavad, ei taltu nad enne kolme

... Ei lähe ilm ka siis veel ilusaks, möllab üheksa ... Ja kui ka selleks ajaks ei peaks järele jätma, puhub ... ul nii kaua, kui ise tahab.» Säärane on vanade meresõitjate kõige suurem tarkus loodepagide kohta.

... lah. noorkuusirbi selili olek oli küll tähendanud ilusat ilma, kuid ei kauaks. Ning nüüd rammis «Louisa Carolina» juba paksus lumesajus ja ilingulises loodetuules.

Vinakuu 20. päeva õhtul, kui laineorud juba mustama hakkasid, nägi Bergmann paremalt pardalt mingit kaugeget kuma. Ta taipas kohe, et see võib olla ainult Dagö-ori tuletorn. Nüüd oleks pidanud võtma koosi põhja poole, aga et tuul seda ei lubanud, siis ümber halssima ehk tegema lehmavända, nagu selle kohta öeldakse, ning hoidma kaugemale hoidma. Kuid kaupmees kipri head nõu kuulda ei võtnud. Pani kogu oma saatuse ühele kaardile ja laskis vana koosiga edasi. Peagi mattis lumesadu tule ja kes teabki, kas polnud see hoopistükkis silmapete? Seda on merel ennegi juhtunud, et näed ega näe kah. Pärast tuleb välja, et oli ainult vaimusilma, aga mitte midagi nägemise ees.

Nõnda see kaupmees arutas, kuid ka üks madrus oli tulnud määrganud ja tuli seda koguni kiprile ütlema.

«Ei saanud seal midagi ollat» vastas Bergmann. «Siis oleksin mina kah pidanud nägema.»

Aga oli tõesti nagu tule kuma, ei nõtkunud mees.

Minu rehkenduse järgi oleme meie praegu kesk Läänemerd — Gotlandi ja Dagö vahel, kus siin tuli saab olla?» tegi Bergmann madruse purulolliks. «Mine parem purjede juurde ja vaata, et soodiltsad oleksid naaglite peale korraldud kinni keldetud ja laeva taga luha ei jookseks!»

... ja et olutsu vahel vahetusel ajal see juhtus.

Laeva ahtri langes parajasti laineoru põhja, kui korraldus kordis vald rasketus ja läbi kogu purjeka käis värin, alates esimestest kuni madal ülemise otsani. Nüüd siis ... sõideti läbi kaupmehe sõidurisse. Juba kahetses ta oma tegu, kuid tagasi võtta oli hilja. See oli ju ometi jätk kõigele, mis sel läbeekki sadamas maakleri laua taga nii hästi ja põhjalikult ette valmistatud. Suurte hirmusilmadega vaatas Bergmann üle parda ja märkas siis pimeduses mustaval veepinnal valget vahujuga ahtri poole jookse-

mas. Tähendab, laev liigub, ainult puutus korraks põhja, rõõmustas kipper. Ka aluse vajumist polnud märgata.

«Laev ei kuula enam rooli!» hüüdis tüüriratta tagant madruse hääl.

Seda võis nüüd näha juba ka ilma roolimehe ütle mata. «Louisa Carolina» pööras lainele külje, vesi murdis üle teki, seilid löid laperdama. Besaanpuri kärises ülalt alla lõhki ja varsti olid sellest järel ainult liikade küljes lipendavad kaltsud. Kõik mehed olid ruhvist üles tekile jooksnud ning kogunesid ahtrisse. Kipper pidi teadma, mis juhtus, aga kohe sai see selgeks kõigile. Põhja puutudes oli laeva tüür ahtritäävi hingedelt ära tulnud, nüüd rippus see kasutult ega andnud enam pöörata. Ei rooliratta abil ega muul viisil. Laev triivis abitult sinna, kuhu tuul ja lained teda kandsid.

Kipper saatis pootsmani pilsivett peilima, madrused loodiga mere sügavust mõõtma. Lekki polnud ja lood ei ulatunud põhja. Kipper taipas, et laev oli mingist madalast riivamisi üle läinud. Muidugi võis tegu olla ainult Näkimadalatega ja nüüd kannab torm laeva Dagö kaldakividele. Tuleks otsekohe mõlemad ankrud alla anda, nende varal peab ehk alust niikaua paigal, kuni ilm selgemaks läheb. Eks siis näe, kus ja kuidas. Pealegi on tuul nagu vaiksemaks jäänud. Võib-olla annab tüürgi parandada? Seda saab hommikul valges järele vaadata.

Säärast nõu andis kipper, kuid kaupmees polnud taas päri. Milleks ankrud? Las jookseb randa. Maa pole sealt kaugel ning elunatuke on seega igal juhul kindel. Laev aga peksab vastu kive põhja puruks ja vesi ujutab kauba üle. Paremat ei oska tahtagi. Muidugi, muist lasti võiks ju ka kuivaks jääda, aga saad sa siis viimseni kotte oma soovi järgi?

Ei läinud palju aega, kuni loodijatel madrustel loepomm liini otsas põhja ulatus.

«Kümme sülda!» hüüdis madrus.

Kaupmees ootas veel vähe ja alles siis käskis:

«Ankrud alla!»

Ta teadis, et võtab hea hulga aega, kuni ankrud sorin-gutest lahti päästetakse, kraanpalgi alla rippu lastakse ja jõutakse nii palju toud tekile vaarata, et see põhja ulatub.

Kõik läkski kaupmehe kava kohaselt. Ankur jõuti kraanpalgist lahti lüüa alles siis, kui «Louisa Carolina»

juba sahinale laugele liivaseljäandikule jooksis. Purjekas läbi väheke parema parda poole kaldu, kuid ei saanud raginat. Ju siis ei sattunud kiilu alla kivisid. Ka püüdis, et laev polnud lekiks läinud.

Kõik puku klaaris ilm ara ja Dagerordi tuli löi. Leegid kord tõusid, kord vajusid, heitle-tuvaga, kus aga varsti hakkasid ka esimesed plikama.

oli parast tule peilimist kohe selge, et kus laev istus, oli Dagö saare loodekaldal, ran-ombes üks meremiil. Kuid kaardil oli märgitud, et kivid ja kruus, aga mitte kusagil liiva. Muidugi, laev ei saanud ka valetada — kas vähe ei ole leitud laudaid ja koguni saari sealt, kus kaart näitab. Veel rohkem aga pani Bergmanni mõtlema, et kui nüüd laeva asukohaks Hohenholmi Meremeeste juttude järgi oli selle mõisa kariktuulus randröövel Ungern-Sternberg, kes olgu just karilejooksnud laevade paljakskoorimisega rikkaks läinud. See mees ei kohkuvat tagasi millegi eest. Et ta oleks just kolleegi elu kallale kippunud, seda polnud keegi kuulda, kuid mitu põlve tagasi oli üks tema sugulane sinna ka veretööd teinud ja kes tedagi teab, enne kui pole kokku puutunud.

Kaupmees tundis tõelist muret ka sellepärast, et laev ei jooknud veit kiire. Last on kuiv, laev saadakse lahti ja purjede ning tüüri parandamine ei tohiks olla suurem töö. Viimati võta seilid taas juurde ja lase edasi, ei mis-kiit loom kogu jandist ja mängust eluga.

«Louisa Carolina» lamas vaikselt oma liivases sängis. Nagu puhkus pärast pikki merevintsutusi. Tuulgi jäi päri-olt mure ja laine ei jõudnud enam laeva liigutada ega

händiku peale kukata. Mehed pumpama. Seletas, et kuna laev ei saanud kiiret, kuni vesi püsis pumba-... laev aga laski otse puusepa tööriistade kaudu jõuda juurde. Tõusid selle hõlma alla ja kadus laeva nina. Lõhki laud alla kaabelgantsi roninud, hakkas ta plimeda kabe kuuro vahele auku puurima. Oli tükk tööd, enne kui vest läbi parda sisse pääses. Bergmann puuris veel teise ja kolmandaugi augu, kuni arvas, et piisab.

Ja lõepoolest, pumpade alla tekkis vesi. Koguni nii palju, et pumbahed ei jõudnudki vastale. Hommiku

poole ööd oli lastiruumis vett juba ligemale kolm jalga. Sellest on küllalt, arvas kaupmees ning läks ja lõi puuri-aukudele prundid ette. Raud ja veinivaadid, mis on kõige all, vett ei karda ja muu kaup kõrgemal jääbki kuivaks. Laeva logiraamatusse aga sai kirja: laev vesilastis, kogu lastiruum üle ujutatud.

Hommiku koites oli silmapiir selge ja taevas pilvelage. Peagi hakkas paistma ka mustav kaldaviirg. Kivine rand, kaugemal mets, selle ääres madalad talutared. Üle metsatuka kõrgus punastest kividest katuseviil. Küllap see ongi Hohenholmi mõis, arvas kaupmees päris õigesti.

Liivaseljandik, millele laev oli sattunud, paiknes kahe kivisääre vahel, kus just niipalju ruumi, et «Louisa Carolina» sinna parajasti ära mahtus. Kui jumal nii juhataks, siis ei pea tema minu praegust äri mitte patuks, trööstis kaupmees ennast ning tänas loojat tema headuse ja armu eest.

Imekombel said pumpajad lõunaks lastiruumi taas kuivaks. Tuul oli pöördunud maakaarde ja laine käis mööda kallast. Surl karide vahel sootuks ära. Nüüd pidi püüdma laeva omal jõul lahti saada, muidu võidakse pärast süüdistada, et miks ei katsunud. Väike varpankur viidigi paadiga välja, aga tööst polnud tulu, sest varpankru lühike käpp kündis vaid liiva, ilma et mehed oleksid saanud pööra ümber oma künnaputele liiga teha. Ja seega võis kaupmees öhtu eel logiraamatusse puhta südamega kirja panna: «Vaatomata kõikidele ettevõtmistele ei läinud korda laeva rannast lahti tõmmata. Peab minema hommikul kaldalt abi saama.»

*

Juba enne lõunalokku jõudis ratsamees teatega Grosenhofi, et öösel on suur purjekas Hohenholmi ranna alla ajanud. Ungern-Sternberg käskis otsemaid kutsaril kõige paremad sõiduhobused tõlla ette rakendada, kaasa võttis valitseja Preissi ja sadamakupja Ranna Tooma. Kihutas nii, et hobused vahul, ja sai juba enne õhtust pimedat kohale. Eelmine ja tänavunegi sügis olid üsna saagi-vaesed olnud, ja kui juhtuski mõni suurem laev, siis odava lastiga, mis ei andnud kuigi palju kasu. Võib-olla nüüd ometi kord, lootis Ungur joonelt sadamasse lastes.

Sadamasiillale oli kogunenud juba meestemurd, nii Reipert kui teistest küladest, ja paadid sõiduvalmis pandud. Kuid kõik ootasid, sest Ungur kindel käsk oli teada: enne kui tema ise kohal ei ole, ei tohi ükski paat avaristi juurde minna. Ka karistust teati: viiskümmend vitsahoopi ja elarel müüakse mees Venemaale või mujale nii kaua, et jalg enam kodukanti ei ulatu.

Laevsiilla ääres seisis kümnekond väljapoole kaarduva võõruga laia merepaati, mis ei võtnud ka raskes lastis ja jämeda mere korral vett üle. Ungur saatis Ranna Tooma Skalluse kipri Carl Johan Malmi järele, kelle laev juba Tiefenhafenis talvekorteris, valis meeste seast sõdurid välja ja näitas kätte paadi, millega avaristi peale minna. Ta ise istus tüüripinni pidama. Ja kui kipper Malm siillale ruttas ning sealt paati hüppas, tõugati alus kogu siilla harest ära.

Malm oli nõud kipriks uuel laeval, mille Sepa Madis tõugelnud ohitas. Selle oli Ungur ristunud oma suguvõsa kauge edasema Sidonia järgi. Sidonia vägitegu seisis selles, et tema kaudu olid Sternbergid suguluses koguni kuningriikide perekondadega. Nimelt Saksi kuurvürsti Augustiga.

Malm jättis aluse talvekorterisse juba viinakuu algul ja võis nüüd Skallusel oma last ootava naise juures abi otsida polve pealt.

Lõudnud avaristat, hakkas Ungur meestel oodata ja mõnede mehed hakkasid mööda üles tekkida.

«Kas on teie kipper?» pöördus parun laevameeste poole.

«Minu natus Bergmann ette»

«Kas saate lahti omal jõul või vajate abi?»

«Pöördume, kuid põhi on siin liivane ja ankrut kinni. Et pea. Nii et abi kulub ära küll. Aga kas teil on mehi, mis paadist ja muud, mida tarvis läheb?»

«Minu olen sadama mõisamees parun von Ungern-Sternberg. Küllap olete kuulnud. Mul jätkub kõike, kui on kumbale saame. Mis teil lasteks on?»

«Herra parun, tulge parem alla kajutisse. Seal tuulevarjus ja veljakannu juures läheb kaubategu ehk ladumalt?» naeratas kaupmees.

Tema lõbus kulmukergitus ütles Ungern-Sternbergile, et selle mehega saab äri teha. Oli teine enam kaupmehe

kui kipri moodi ja ei paistnud, et ta oma laeva saatuse pärast ülearu muretseks

Veinikannu Ungur vastu ei võtnud.

«Enne ariasjad,» ütles ta. «Mis last teil on? Kuhu see läheb ja kes on selle omanik?» Parun vaatas üle kiprikajuti laia kaardilaua enda vastas istivat meest nagu ämblik võrkusattunud kärbest

Paruni silmavaade tegi Bergmannil olemise kõhedaks. Ja mitte ainult silmavaade, vaid ka pikk ja tugev kogu, lai arm põsel, punakate karvaudemetega rusikas lauanukal. Randröövel! Kuid ta oli tulnud vaheste meestega ja seega ei võinud tal midagi paha plaanis olla. Eric Johan Bergmann sai oma julguse tagasi. Vitis lauakast lasti üldnimekirja ja konossementid. Tõelised, mitte need, mis olid kirjutatud Lübecki ja Hamburgi kindlustusseltside jaoks. Lükkas paruni ette.

Paberid tähelepanelikult läbi lugenud, jäi Ungur silmapilguks mõttesse.

«Siit on näha, et teie nimi on Eric Johan Bergmann. Aga ka osa kaupa on Eric Johan Bergmanni oma. Kas see on üks ja seesama isik?»

«Jah, mina olen laeva omanik, kipper ja ka Ekenäsi kaupmees. Osa lasti on minu.»

«Palju te mulle päästmise eest lubate?» võttis parun nüüd härjal sårvist.

«Annaksin kas või kogu lasti ja laeva takkapihta, aga määrused ei luba. Ise teate. Kui laev on kaldast üle versta kaugel, saab päästja neljandiku, kui lähemal, siis kõigest kuuendiku. Rohkem pole mul õigust lubada ega teil nõuda.»

«Aga laev on hukkumise pardal. Üksainus tormitükk loodest ja lõpp teie «Louisa Carolinal». Hädaga tehakse kõike. Ega palja lubamise pärast kedagi veel karistata. Eriti siis, kui häda on nii suur nagu praegu teil.» Seda öeldes vaatas parun vastasistujale otse silma. Saad aru? pärts ta pilk.

Kaupmees mõistis. See randröövel teadis, mida küsida ja kuidas asja edasi ajada.

«Noh, ütleme, et kirjutan alla. Ja edasi?»

«Kas teil on topelt konossementid?» jättis Ungur kaupmehe küsimuse tähele panemata.

«Kuidas topelt?» tegi Bergmann arusaamatu näo. «Milleks?»

«... ja ise ärimees, küllap tead, milleks need kirjutatakse,» ütles Ungur nüüd kodusel viisil nagu oma sõbrale.

Ning Bergmann mõistis, et vähemalt selle mehega võib kõik lihtsate kaartidega mängida. Röövlid omavahel,

... d.

«Kui ongi?»

«Heida need õiged paberid kohe üle parda. Aga mis on kirjutatud kindlustuse jaoks, leota paar tundi vee, et keegi ei oskaks neist miskit välja lugeda. Tead ise — mereavarii korral juhtub uhte ja teist.»

«Aga kuidas ma siis askurantsilt oma raha kätte saan?» lei kaupmees kohklema.

«Noh, need hoolitsevad Lübecki maaklerid ja muud asjatundjad. Me ei tohi ju ometi siinsetele randrüütelitele öelda, et teate, mis laeval on ja mida pole. Seni, kuni maaklerid ei kooplad Lübeckist kohale jõuavad, oleme teie peremehed. Saad aru?»

«Aga sealt tulevatel nimekirjadel on see kaup selgesti näha, mäh, ma pole kunagi laadinud. Sealse maakleriga on mul kokku lepitud, kuid mis me siin teeme, kui meilt lubatakse anda kaup kodus?»

«Noh, tead, kui meil on, aga nii lihtsat asja ei taipa. Veel hõlpsam võta kätte ja heida kas või mõned tühjad kottid üle parda. Aga nii, et sa mehed seda näevad. Neile öelda, et tahad laeva kergitada ja mudala pealt lahti saada, kuna kaudalt päästjad küsivad liiga palju. Ning siis on pehme sõnastamisega oma logiraamatusse sisse öelda, et osa lasti on merre heidetud. Noh, ja see ongi see kaup, mis laeval Lübecki nimekirjaga võrreldakse.»

«Noh, kui sul on mereprotest sisse antud, ei sa mehed, kolm sõrme piibli peal, et tõestiselt öelda, et see kaup on heidetud.»

«Noh, kui sul on rumala õlipoisina, kellele tema õpetaja juhtnöörisel annab»

«Kas sa laev on veel olemas? Kaup ruumides kuiv või mure?» öeldi pealt ja veel teada

«Laadimiseks kaks neli jalga vett. Märjaks said ainult raud ja verivahud, korgemal on kõik kuiv.»

«Muidugi mäh, jalga? Miks vesi kõrgemale ei tõusnud?»

«Lihtsalt nii,» ei osanud Bergmann targemat kosta.

«Noh, et sa sedagi oskasid,» rõõmustas Ungur. «Tubli, kipper!»

Bergmann silus oma pakse põskhabemetortisid ja punastas nagu pastorilt kiita saanud pühapäevakoolipoiss.

«Ja nüüd,» jätkas Ungern-Sternberg, «ei maksa enam aega viita. Kirjutame kokkuleppe valmis ja homme hommikul koiduga hakkame tööle.»

«Miks mitte juba täna öösel?»

«Vaja teatada ka randrüüttele.»

«Milleks neile?» ehmus Bergmann.

«Algul teeme ikka nii, nagu seadusetaht ette kirjutab. Aga pärast... Ole päris rahul, meil on siin kõik maäritud ja ei kriiksu kusagilt.»

Pärast kirjatööd kutsus Ungur paadist kipper Malmi ning andis talle käsu hakata hommikul vara paatidega laevalt kaupa maale vedama. Sadamasillal võtavad selle vastu rannaülevaataja Tšitovski ja valitseja Preiss ning siis viiakse kaup Ranna Tooma valve all vooridega Grossenhofi. Küll seal leiavad juba aidamees Rein ja teised mehed igale partile sobiva kuiva koha. Mingit nimekirja ei ole vaja teha. Küll Grossenhofis sorteeritakse kogu kaup ära. Aga kõigepealt tuleb hommikul paatidega välja viia laeva mõlemad ankrud, siis saab kohe, kui «Louisa Carolina» põhjast kerkib, ta madalast kaugemale tõmmata ning hädarooli abil Tiefenhafenis viia. Seal on hea ligi edasi lossida.

Malmile oli kõik selge. Tegi ta ju Ungri laevadel kipritööd juba üle kümne aasta. Taipas poolelt sõnalt, mida härra tahtis.

*

Kogu Hiiumaa randade ja sadamate ülevaataja oli Tšitovski-nimeline kroonu kolmepaelamees, kelle käsu all seisis kümnekond soldatit. Randrüütli kordon asus Tiefenhafenis: madal pilpakatusega maja, suur vene ahi sees, magamiseks kahekordsed narid. Söök ja munder olid meestel kroonu poolt ja nende üle ei saanud nuriseda, rahapalka aga anti väheõitu. Soldatitel veel — noored poissmehed, ajavad läbi, kuid mis pidi peale hakkama nende ülem Tšitovski, kel Peipsi taga toita suur pere? Naine, pool tosinat last ja jõuetud vanemad. Oleks vendadestki abi, neid elas tal seal mitu, aga need on kõik maata-mehed ja peale selle viinakimpus, ei pea tööotsa kinni, isegi poolnäljas ja kiltus-kaltsus. Ei ole neist äitajat.

Tšitovski ei võta viina, ei suitseta tubakat ega aja

muuda küla tüdrukuid taga. Kord aastas läheb ta Peipsi-tagusele kodukohta naist vaatama, ja kui puhkuselt tagasi tuleb, on tal südames hirm, et äkki sünnib naisel ei üks laps. Ja enamasti läheb see kartus täide. Muiugi võiks Tšitovski kodust kaugel kas või pisutki meelt lahutada, et oma muresid unustada, ja võib-olla ta teekski la, kuid tema karskus on talle kohe sunniviisil peale pannud. Mitte kroonu, vaid ta enda tervise poolt. Sest pole kuigi õitsev. Kõhuvalu on igapäevane kontvõõ- ja nagu mees midagi tugevamat sööb, ajab teda üle Viina ei saa üldse suu sisse võtta, lööb sooled- poolt päris segi. Tšitovski on kõhn ja peenike kui hamba-ork, kaudlani ulatuv sinel ripub ta seljas nagu roika-otus. Aluult suur pea ja kräsus habe annavad mehele veel väljendagemist, kuid kael on selle pea jaoks armetult õhuke. Kõigest kõrisõlm ja selle ümber pingul sooned. Mõnuse tüüpi mehe tõi esimene varahommikune paat ohu kipper Malmiga «Louisa Carolina» pardale. Sel ajal, kui teinud paadid ankruid välja viisid ja madrused hoida hakkasid teadid, läksid Carl Johan ja Tšitovski Bergmanni juurde.

Mõeldugi oli see jutunähtamine õieti ainult randrüütli ja kiperi vaheline asi, sest Tšitovskil tuli «Louisa Carolina» laht lahkuda järele vastu võtta. Päästja üksnes toimetab lahti lahkuda, vastutavad aga kroonu ametimehed. Nende kohus on valvata juba laeva pardal iga kasti, tünni ja pudli, mis maale läheb, need kirja panna ja lõpuks, kui kõik on valjas, selle kohta kiperile allkiri anda.

Kuid Tšitovskil oli kolm põhjust, miks ta kogu seda tööd enda peale ei võtnud. Või õigemini võttis küll, aga ei tahtnud. Etteku ei lubanud tema tervis nii pikka aega järele seista: paatidega lossimine võis kesta mitu päeva ja peevu järjepanu. Teiseks polnud temal ühtki kirja-kehtet ega muudkui tarka soldatit, kelle hooleks oleks võinud selle tahtsa töö jätta. Ja kolmas, peamine põhjus — sõprus Ungern-Sternbergiga. Parun pistis talle ohutavad pihku kuldvõltsid, millest tema Peipsi-tagune pere sai tükki ajaks leiva lauale, ega tahtnud selle eest midagi, kui et Tšitovski silmad oleksid ainult paberite-koos ja muud plüüstatud kaupadesse puutuvad asjad jääk-ud ja enda õiendada.

Bergmann viis kroonumehe oma kajutisse. Malm läks kaasa vahet rääkima, sest Ekenäsi kaupmees oskas küll

rootsi, soome ja saksa keelt, kuid venelase jutt oli talle
seesama mis vee pladin parda taga.

«Kus on teie lasti nimekiri ja muud dokumendid?» küsis Tšitovski.

«Näe, siin,» ulatas kaupmees nutsaku läbiligunenud paberit. «Said avariiga märjaks»

Kroonumees vaatas, aga ei saanud sealt miskit välja lugeda — kõik kirjatahed olid laiali valgunud

«Kas te ise mäletate, mis teile peale laaditi?»

«Mitte kuidagi! Seal on sajad pakid, tünnid, kastid, pallid ja rullid, kes jaksab neid meeles pidada.»

«Hea küll,» jäi Tšitovski ka sellega rahule. «Annan teile allkirja, et olen kogu lasti vastu võtnud. Küllap me maal sorteerime ning paneme kirja, mida kui palju on. Aga ma hoiatan, et tulen lõpuks järele vaatama, kas laev on ikka täiesti tühi.»

Ja kaupmees Bergmann sai randrautli allkirja, et kogu «Louisa Carolina» last, mis Lübeckis peale laaditi, on Dago saare randade ülemülevaataja Tšitovski poolt vastu võetud — nimekirja järgi, mis seatakse kokku kaldal pärast kauba hoiuleandmist. Sest kõik laeva paberid on märjaks saanud ja neist on võimatu miskit välja lugeda. Niisamuti on kogu last veest rikutud.

Bergmann nägi, et parun von Ungern-Sternberg oli rääkinud tõtt: kõik oli määritud, kusagilt ei kriiksunud.

Reigi mehi ei tulnud kupjal käia sadamasse ajamas ega olnud neil ka töö juures sundijat vaja. Sõudjaks paa- tide peale kippus igaüks, teised mehed ootasid oma hobuste ja vankritega silla otsas koormaid, et kaup Gros- senhofi viia. Tee peal õngitseti kastilaudade vahelt küll pudeleid, küll riidekangaid. Pudeliga oli asi lihtne: kael pooleks, ja lõunamaine viin ei teinud vahet, kas teda joob talumees või saks, tõusis latva ühtemoodi. Kanga- rullil lõigati paräs tukk otsast ära ja keha ümber mähitult kuue all ei hakanud see liiga silma. Parun maksis neile ju päris kenasti, aga ega küll küllale liiga teinud.

Tšitovski saatis vooridega kaasa ka soldatid. Need truud keisri alamaid ei pistnud küll oma kätt kauba külge, kuid neile oli Ungru käsu peale igas teeäärses kõrtsis prii viin. Ja harv kroonumees, kes Kärda list kaugemale jõu-

Kõrtsi pink ei pannud pahaks, kui viinaväsinud sol-
 mu peataie otse tema peal välja magas, Tšitovski
 oli hea tülemus, tema säärase nõrkuse eest oma mehi
 kurnitanud.

... ja Malmil kaskis parun seda asjad nii, et õhtuks
... ja Malmil kaskis parun seda asjad nii, et õhtuks
... ja Malmil kaskis parun seda asjad nii, et õhtuks

...nukka üigel ajal vastu jõuaksid. Malm
...purjed juurde võtta ja ankru üles hiivata ning
...siredamaks muutuvas maatuules lahest

... Carolina* oli ahtris hädarool, besaanpurjest
... stult kultsud, kuid fock ja groot käisid asja eest
... tegi siiski oma kaks-kolm sõlme. Aeglaselt lii-
... küll, aga suurt kiirust polnud vajagi, sest õhtuks ei
... ja jõuda kaugemale kui Vasikalaiu alla.

... ja jõe ääres kõrgemal kui Vasikalatu all. ...
... Simernäsi kohal ja valgevaluga saadi ...
... Schmidtgrundist. Sealt purjetati tihtuules ...
... müruplatale ja õhtuhümarik oligi käes. Ükski ...
... enam vastu ood julgenud Iliesaares nukast ...
... pöörduda peale votta. Nel narynatriil on saagiahne ...
... madalad ja lühed, mis võivad iga silmapilk laeval ...
... kiirelt kähmuda. Neda enam, et seal ei ole hoiatu ...
... valja püüdnud mingit tuld. Ja nii ei ... keegi ka ...
... ette heita, et ta Vasikalatu all raua põhja andis ...
... hommikut ootama ja ...

Otsenud, kui pimeduse vari üle lahe ja laidude laskus, midagi paadid jaol ning töö laks lahti. Villapallid, lambanahapuntrad, kangarullid ja tubakakastid otse lendasid

lastiruumist tekile ja sealt alla paatidesse. Kaldale oli tehtud lõke, et sõudjad kursist kõrvale ei kalduks. Ranna-äärses lauges meres olid vankrid vastas, nende põhilauad triikisid küll vett, kuid kaup sai kuival maale. Sealt veeti see Partsi mõisa suure aida põrandaplaatide alla kaevatud keldritesse, kust õhutorud niiskuse välja tõmbasid. Kõike seda tööd ja sagimist kamandas parun ise.

Hommikul aga purjetas «Louisa Carolina» Tiefenhafeni sadamasse ja pani otsad postidesse kinni. Pikk mõök mööda sillaplankusid kõrisemas, tuli pargale vastu Tšitovski. Imestas: «Kus on ikka mehed! Laeval pole rooli taga ega õiget purje peal, aga näe, ära tulitel!»

«Tegime kõik, et teie kordonile lähemal olla. Ons teil kerge siit Hohenholmis käia,» vastas Malm. Oli temagi endaga rahul: töö sai seks korraks tehtud ja võis taas minna koju, kus ootasid soe tuba ja Anu.

Kui Carl Johan koos esimese kaubavooriga Tiefenhafeni sadamast Grossenhofi jõudis, oli parun õistelt askeldustelt Partsi mõisas juba tagasi. Võttis Malmi vastu oma kabinetis. Unetu põõ väsimuse oli parun silmist külma veega maha loputanud, tundis end sama hommikuvärske ja tööhimulisena, nagu oleks ta just praegu ärganud.

«Juba laev Tiefenhafenis!» rõõmustas Ungur. «Olen sinuga täiesti rahul, Malm! Kuidas lossimine läheb? Kas on veel palju lasti järel? Raud ja veinivaadid ruumi põhjas juba paistavad?»

Malm rääkis, kuidas, kui palju ja mismoodi.

«No on see alles õnnistus!» oli Ungur enam kui rahul. «Lähem ise ka kohe Tiefenhafenis. Me kirjutame Bergmanniga laeva kah sääraseks, et see ei tasu enam parandamist ära. Las askurants maksab välja. Ja ega sest käulast olegi palju järel, Bergmann, vana sul, on oma «Louisa Carolina» ju lausa hooletusse jättnud, pole tollel kipril meremehe löhnagi juures. Aga see on jälle meie õnn. Ainult vaja vaadata, et nii välja ei kukuks nagu «Frau Sophiaga», mis tuli pärast ära põletada...»

Ungur ei saanud end pidama, tema südames oli hea äri üle nii suur õnn, et ajas otse üle ääre. Aga Malm oli ka läbi ja lõhki truu ja taibukas alam, kelle kuuldes võis oma keelele lubada kas või liigset lobisemist. Pealegi oli

parunil peos, nagu ta ise ütles, kui nad Skalluse tule raakisid.

«Ärra parun, kas lubate mul koju minna või on teil jaoks veel miskit?» kiilus Malm Ungru kõnevoolu peale.

«Küllap oleks, aga selle võivad ka teised ära teha,» vastas parun armulikult. «Ma tean, et sa kipud koju nooriku juurde. Hea küll, mine võta tallipoisilt Kolijalg, leud küll, see hobune, kellel on valge sukk paremas jalas. Ta viib sind mõne tunniga Hohenholmi. Võid hobuse minna jätta, küll pärast tuuakse tagasi.»

Kolijalg oli tõesti kiire jooksuga loom. Traavis ühtlalt, ei kippunud ülejala ajama ega jäänud ka sammu astuma, nagu teevad pikal teel paljud sadulakandjad. Malmil olid ratsmed käes vaid moepärast, sama hästi oleks ta võlnud need sadularõngasse siduda.

Hobune traavis ja Carl Johani mõtetel oli vaba voli. Ja kus mujal on koduteed ruttava mehe mõtted kui oma küljeluu juures. Iseäranis veel siis, kui kaasaks saadud naine igati armas ja meele järgi naine nagu Anu.

Muidugi oli alguses ja on veel praegugi harjumata, et üks naisterahvast inimene ei oska sukka ega kangast kududa, endale ega mehele riiet selga õmmelda. Kõik peab Carl Johan tooma linnast või siis ostma naabrinaiste kilest ning sihuke asi paneb muidugi külamoored sosistama ja Carl Johanit haletsema. Aga vähemalt seda ei võl moored ütelda, et Anu ei püüagi talutööd õppida või et tal nende õppimine ei edene. Vikatit ei löö ta mätta peale enam ammu ja lehma talvise heina sai kenasti lauda-pooningule. Põllulapi kündis härjaga mustaks, viskas seemne mulda, tuleb tolme ka sirbitööga. Ja viimasel ajal pole Anul piimalooma lüpsmisekski enam külast abi.

Kuid on ka asju, mida Anu oskab palju paremini kui kõige lakkajamgi külanaime. Mitte üheski teises peres ei vahitae süütrane kord ja puhtus nagu nüüd Skallusel. Iga lunala päev pühitab Anu järeid, pinke, rendi ja laudepeal-veid niiske lapiga. Põrandaid pesib üle päeva. Ja niikaua ta mehele rääkis, kuni Malm lõi Revalist põrandale vaiba hea soe ning pehme teine astuda, mis siis, et külamoored ei saad sellest taas jahvatamist: «Skalluse Anul jalad villavakas, käed vastu ahjukülge ja ikka veel külme-lab... Muidugi, mõisast toodud...»

Ka Anu tehtud söögid pole sääraseid nagu harilikult taludes, kus renil on ikka kas koostakeedus või puder. Anu käib mööda küla, muretseb värsket liha, keedab, praeb ja küpsetab mitmet-setmet moodi. «Miks peab meie söök olema kehvem kui mõisas?» küsib Anu. «Oleme samuti vabad inimesed, meil on päriks ostetud koht ja sinul auväärt amet.» Anu ei tea tänini, et Skalluse tare ja põld on neil ainult Ungu armust. Carl Johan pole tahtnud naisele sellest rääkida, ta usub, et see jääb parunil ehk ainult sabata jutuks, millel pole mingit tagajärge.

Ega Anul kerge ole. Kõigepealt muidugi see häda ja rist, et ta pidi Skallusel igapäevaseid talutöid alles õppima, ja peale selle on oskajalgi inimesel talus käedjalad alati tööd täis. Kuid oma perenaiseisusele vaatamata on Anu mõnes tükis veel täiesti laps. Läks ja sidus sauna otsas kasvava vahtra oksa külge kõie, pani silmusesse istelaua ja sai endale kiige. Öötsub seal vahel kas või pool päeva. Teine kord sattus Carl Johan peale, kui noorik jändas kaltsudest kokkukeeratud titega nagu päris väikesed tüdrukud...

Anul pole mitte ainult õpihimulised käed, vaid ka pea. Lugemine hakkas talle külge kergelt, nagu mängides. Sai selle Skallusel esimese talvega selgeks. Tähed jäid pähe pärast korra näitamist ja varsti luges ta sorinal, otsekui oleks katekismusega koos sündinud.

Ja kui nüüd Anul lapski õnnega ilmale tuleb, on tal ka naise kõige tähtsam kohustus täidetud. Aga miks ei peaks see õnnepidä minema? Anu on ju tugev ja terve inimene.

Jah, annaks jumal igale mehele säärase naise nagu Anul Carl Johan läheks oma nooriku eest kas või läbi tule ja vee. Poole sõnagagi ei lase ta Anut puutuda. Nagu see Pihla kõrtsitoas kord juhtus. Kipper astus mööda minnes Pihla kõrtsi uksest sisse, et kann õlut ära juua. Pika laua ääres järil istus mõisa metsaülem Heidenschild, kes oli sel õhtul küll ülearuse kortli viina võtnud. Tema jutul polnud enam pidamist, laskis nagu vanker allamäge.

«Tule, kipper, istu siia minu kõrvale ja joome ühe hea janu!» hüüdis purjus metsamees. Sünni poolest ei olnud Heidenschild pärit ei tarekatuse alt ega ka mõisahäärberist, vaid lihtne sakslane, kelle Ungur oli kaubelnud endale ametisse suurelt maalt.

...on et teinud kummalgi. Võttis kõrtsimehelt oma
...ja jõi järele.

«Jood enamasti ainult paremaks või?» ajas Hei-
schild küsima. «Ei, ta nii lähe, kui ainult orjaks
...võib teha. Teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.

...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.

...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.

Heidenschild oli mõne kuu eest juba ja lot alnsa jala-
...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.

...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.

...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.

...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.

...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.
...teadate, et oma maalapi saab.

Carl Johani kärsitusest rutem koju jõuda pidi ka hobune osa saama. Mees sundis niigi tublit Kolijalga veel kärmemale jooksele.

Pärast «Louisa Carolina» lossimise lõpetamist oli Tšitovski ametliku arvestuse järgi kogu laeva last saraalus-
tesse laotud, igal partiil ja liigil oma virn. Raualatid üles
tahveldatud, veinivaatidel eraldi nurk. Kuid iga kauba-
sort oli jagatud kolmeks võrdseks osaks, millest Ungur
võttis päästmise tasuks ühe endale ja laskis mõisa aita-
desse viia. Kui juurde arvata ka need kaubad, mis tal
juba enne jagamist olid salaja veetud Partsi karjamõisa
ja mujale, siis sai ta «Louisa Carolina» lastist üle poole.

Kauba ülesladumise, jagamise, nimekirja tegemise ja muu sekeldamise juures oli ka Tšitovski, kes pidi valvama, et pettust ei tehtaks. Ta märkas otsekohe, kui kusagil pakk või kast vähem kirja pandi, kuid et neid koormate kaupa kuhugi ära viidi ja et lõpuks see vähene, mis järele jäi, ühel ööl veega üle kallati, seda ta ei näinud. Too tegu jäi Ungru antud rublade varju. Sest paru-

maad tuli Hermann Grossenhoff tagasi, kaasas Revali
kõrge tollikülarad, kaubatundjad ja hinnamäärajad.
Ametlased tegid oma töö, panid kaubad plommi alla.

Pärast seda sõid ja jõid Grossenhofis enam kui nädalapäevad. Sest vahepeal oli talvekuu pakane asunud merele kaant peale tõmbama ja tuli oodata, kuni see hakkab hobust ja rege kandma.

Bergmann ja Ungur aga nuputasid, kuidas saaks «Louisa Carolina» remondi nii kalliks kirjutada, et vana laev seda enam ära ei tasuks. Siis laheks ta oksjonile nagu omal ajal «Frau Sophia», seekord muidugi mitte Knorringi või mõne teise-kolmanda saagiks.

Kuidas see aeg küll lendab, kui käed-jalad on tööd täis! Juba hakkasid jõulud kätte jõudma. Paar nädalat enne aasta kõige kallimaid pühi läks parun Ungern-Sternberg ühes oma-prouaga Pöhelepa kirikusse armulauda saama. Sõitsid kahehobusesaaniga kiriku ette, jätsid kutsari ootama.

Kõige ees aadlipingil istudes kuulasid nad hoolega õpetaja jutlust. Koguduse naised õiendasid vaatama, kuidas härrased riides on, mehed püüdsid mõistatada, mismoodi küll Ungur oma töid ja tegemisi palves jumala ette viib ja endale armu ning õnnistust välja kaupleb. Küllap tõmbab säärase ärimees issandalgi naha üle kõrvade. Pühakirjas on selge sõnaga öeldud, et andke jumalale, mis jumala kohus, ja keisrile, mis keisri kohus, aga Ungur kipub keisri ilma jätma ja ega jumal kah täit jagu kätte saa, kui parunit näeb kirikus vaevalt kaks korda aastas.

Siiski oli kogudusele meeltnööda see, et Ungern-Sternbergid tulid kirikusse ühes talurahvaga. Tavaliselt lasevad mõisnikud pidada endale eraldi jumalateenistuse saksa keeles.

Pärast, kui Grossenhofi kutsar oli härrastega kiriku õuelt ära sõitnud, rääkisid mõned irvhambad, et sel ajal, kui õpetaja pani parunile veinikarika suule, olid mõlemad mehed nagu pisut muianud ja teineteisele noogutanud. Aga see võis nii ka ainult paista — sest kes julgeks säärase püha talituse juures mõelda muule kui ainult oma pattude andekssaamisele.

Saanis, kasukate mõnuses karvasoojas, istusid härra ja proua kõrvuti. Kuid vaatasid üks ühele, teine teisele poole. Jutt oli raske sündima, sest nende vahel puudus juba kaua aega õige mehe ja naise usaldus, abieluinimesi ühen-

da oli lohkunud nende oma lihane poeg Gustav Otto, kes põlnud end kodus näidanud juba ära aasta kaitul ta oli andnud talle karmi käsu minna ära tulla Otto Reinhold nimas, et sin on «Maabaleen Charlotta» känd. Proua hoiab poja ta vana sõlted — ta raha jend see kõlvatu poiss

«Maabaleen Charlotta» andis pooleks jäänud, aga iga et teie Maabaleen Charlotta andis Otto Reinholdil, et ta ole ta teie tühid vanda nii vait, kirjutagu ometi, et noored mehed ja naised on kõik vana viid. Põlks tuleks pöörduse etel kogu nend emegi ja nad kuulakald, kuidas ta ole ja kui palju kuulakald.

Vana viid et see emegi nikkunud minna, väitis Otto Reinhold vanda — kui nikkunud Mari kasvatab tema «Maabaleen Charlotta» nend kunda on pandud nimiks Gustav. Hõlpsat tühidust oma tühikese emgi veel mõisa õues andis Proua nikkunud jändid küharjuuksed nagu Gus-

Kuharjuuksed vaatas oma poja poega ainult salaja ja tühidust, et proua väitis poisikese mõnikord koguni küharvato ja viid parki patseerima. Lubas tal suvel peepid nikkunud korjata ja lilli noppida. Otto Reinholdile oli see väga vastukarva, kuid tuli välja kannatada. Hõlpsat, et proua emast siis emale hoidis, kui vait nend poega vaatamas kais.

Vend nend kühikust Grossenhofi oli kergel saanil peagi tühid. Teo poid et vahetanud härra ja proua ühtki tühik tühid armulaudalt, mis oleks pidanud nende nend tühidama. Kuld selle lühikese aja jooksul valmis kunda proua plaan, kuidas välja uurida, kust saab Gustav ta tühid tühid Peterburgil-elu juoks. Miks ei sunni isa kunda kühikolek poega kogu tulema või siis vähemalt kirjutagu nend jändid?

Hõlpsat kunda ta tühikolek nend kutsus parun Kaarli, kes vaitas kühikolek nend nend. Valged sukad ja jändid kühikolek jändid nend vait seljas, puhas ja liigagi kühikolek nend kühikolek kühikolek nend ootas, mida härra

vait nend ja pando üks enda jändid kühikolek

«Maabaleen Charlotta» nend on midagi vist üpris pahasti! Põlks härra rahul koristamisega või märkas, et kapis nend vait nend on rüüpamas kühikolek? Toapoiss lük-

kas ukse kinni ja jäi piida kõrvale seisma, silm kartlikult
piilumas seinal rippuvat nuuti,

«Ütle, Kaarel, kas sa saad oma õe Madlega hästi läbi?» küsis härra vaikselt häälel, nagu kardaks, et jutt võib välja kosta.

«Jah, härra, saan küll,» vastas toapoiss kergemalt hingates. Ungru küsimus oli muidugi imelik, aga Kaarlile oli peaasi, et härra käsi ei liikunud nuudi poole. Parunil polnud küll kurja nägugi peas.

«Kas Madle on väga jutuhimuline või oskab ta midagi ka enda teada jätta?»

«Ega ta keelel konti sees ole, aga ta mõistab alati vahet teha, mida rääkida ja mida mitte. Härra parun peaks teadma, et meie perest pole miskit liigset välja läinud.»

Ungern-Sternberg vaatas oma toapoisile teraselt otsa. Kuid selle sinised silmad olid süütult tõsised ja täis austust oma härra vastu.

«Hea küll, kuula siis,» tuli Ungur oma pärisjutuga välja. «Tänasest peale tood sa kõik postireelt saadud kirjad esialgu minu kätte. Ka proua omad. Alles pärast annad proua posti Madlele ära.»

Kaarel taipas lennult, milles asi.

«Aga kui proua hakkab Madlega pahandama, et miks Madle posti, otseteed tema kätte ei too?» muretses ta. «Proua näeb ju aknast, millal postipoiss hobused kinni peab.»

«Just seda pead oma õega kokku rääkima, et ta ootaks all trepi juures, kuni mina olen posti üle vaadanud. Paar minutit ja kõik... Aga kui ma proua postist midagi enda kätte jätan, siis saab ta selle järgmisel päeval. Kas mõistad?»

«Mõistan küll.»

«Jäägu siis nii!» lõpetas parun ja pani kokkuleppele punkti läikiva hõberublaga, mille ta toapoisile pihku pistis. Otsemaid kadus raha Kaarli sinise vesti taskusse.

«Kas pool Madlale?» polnud asi Kaarlile siiski päris selge.

Härra mõtles pisut ja ulatas veel teisegi rubla.

Õhtul arutati aidamehe toas seda uut posti vastuvõtmise meeleolu kogu perega. Madle süda oli hirmu täis: äkki saab proua teada? Siis ongi toatüdrukupäevadel lühike lõpp ja küllap vihutakse yitstega taguotski tuli-

... ja võtta hiljem antud rubla sead valu ja vaeva ära, määramata mõeldud tulest.

Enne peotöö peatamist tehti kätkestõrget, mis ei mõjutanud tulekahju tekkimist. Tulekahju tekkimise põhjuseks loetakse kütetoru ühenduse katkestamist, mis põhjustas kütetoru ühenduse katkestamist. Tulekahju tekkimise põhjuseks loetakse kütetoru ühenduse katkestamist, mis põhjustas kütetoru ühenduse katkestamist.

on loomatuks tihedalt harras ja tiheda kilek kühb kõigest
 (mõnede auli tihedat) arvutusest)

Kõik need kolme tüdruku nimetas Kaarel, «Mina jooksen
pärast sinu vastu, Minna, ootad hoopis taga Ungri kir-
jastust, mis juhtub. Minna lausub alimad proua kirjadest
et ta kogu ja mõnede need kogu mulla tagasi, Minna ukse
kõrgele sõrmed. Hoi, et proua lood on nädal (kõrgel, muidu

«Kui valla poolel oleks Gustav! malle ja arutas: üksa kaitsemehe ja kaitsemehe lähevad hilerrad-prouad teha teist. Pans kaitsemehele teine teine ja kaitsemehe, nüüd ei oleks teine üks kaitsemehe poole kaitsemehe...» Jätkas siis teine teine «Kui on teine, et teine kaitsemehe poole teineteise kaitsemehe poolele üks teine, üks teine ja üksainus teine teine ja al teine»

Tulebkiest kartumest hoolimata läks kõik ladusalt. Nädal
 pärast hõberublaade andmist saigi Otto Reinhold Ludwig
 ja Ungern-Bernberg nende eest tasu kätte. Prouale tuli
 kiir, mille peal oli tema venna, Peterburgi sõjakuberner
 järele kihustavate sõrmedega murdia parun kirja lahti.
 Ja teadis, kuidas sellele panna uut lakki peale sulatada
 ja niivõrd kiirelt panna, et keegi ei märka, kõige vähem
 Aleksandra Charlotta, kel ei tule kunagi pähe pitseri
 ja õunaputru vund.

Ma tutta solo Magdalena Charlotta!

Lõppeb, et need ihka hea terve juures ja uues mõisas
oma eluga kätkest rahul. Juba siis, kui Sa viimati sin
lõpetat raskete hoolde, et mul ei ole enam nii palju lahtist
raha, et lüüakse lühedalt ütlema toetuse andmist jätkata.
See kõige suurem juhtumiseks, mille Sa oma ajal minule
tuleb, on juba viimane kopikant ära kulutatud. Ka olen
oma elus ära mahaandnud meile vanad maalid, aga need ei
olema poolikult nii palju väärt, kui me lootsime. Gustav
lühedalt me hiljuti kaardiväekapteni aukraadi ja neid
pangasid oli vaja sealsekohaselt sisse õnnistada. Sel
pühul ühelt kõige kallimas võõrastemajas suur saal ja

poiss korraldas kaasohvitseridele hülgava vastuvõtu, kus söödi-joodi mitte sadade, vaid tuhandete eest. See võtiski minu kukrust viimase, mis ma anda suutsin. Ja nüüd on lugu lõplikult nii, et mina teda enam toetada ei jaksa. Sellest vahesest, mis sinu abikaasa nooremate poegade ülalpidamiseks saadab, ei piisa neile endilegi, rääkimata Gustav Diedrichi tohutute kulude katmisest. Olen talle mitu korda soovitanud, et pöördugu isa poole või siis mingi erru, kuid Gustav Diedrich ei taha isa ees kummardada, nagu ta ütleb. Uhkust täis. Aga minult mangumiseks tal alandlikkust jätkub...

Nii et nüüd on tal juba kogu Sinu päranduseosa tuulde lastud, ehkki seda polnud sugugi vähe — enam kui kakskümmend tuhat rubla. Minu võimaluste piir on käes. Tõesti ei tea, mis teha. Kui Sina oma pojale abi ei leia, soovitan tal läbi ajada ainuüksi oma palgaga. Aga ma kardan, et siis hakkab ta raha laenama. Ja tõenäoliselt saadetakse tema võlakirjad väljamaksmiseks isale, sest Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternbergi rikkus on teada üle poole riigi. Mõtle selle olukorra peale ja otsi mingi väljapääs. Me kõik oleme kord noored olnud, nagu Sa kunagi kirjutasid. Ja noorus pole alati voorus. See käib iseäranis Gustav Diedrichi kohta. Olen teada saanud, et peale kõige muu peab ta siin ühele kurtisaanile uhket korterit ja teeb talle kalleid kingitusi.

Armas õde, anna head nõu, mis teha! Me ei saa ometi lubada, et Sinu poja ja minu õepoja karjäär lõpeks krahhi ja skandaaliga, nagu siin paljudega on juhtunud.

Nüüd ka mõni sõna meie uuest kõige kõrgemast, kõige läbinägelikumast ja kõige armulikumast, nagu me tema kohta ametikeeles peame ütlema ja kirjutama.

Tema arusaamise järgi on kõik Katariina-aegsed ohvitserid ja ametimehed mässajad ning äraandjad. Mõtle ometi, juba on ta tuhandeid saatnud Siberisse. Isegi Suvorovi sundis erru minema, pärast hädaga kutsus tagasi. Nõuab sõjaväes Saksa mundrit ja preisi sammu. Üks paraad teise otsa. Isegi Gustav Diedrich räägib, et teenistus pole enam muud kui üksainus põrgu. Ütleb, et läheks küll erru, aga pole kuhugi minna. Isaga ju riius.

Keiser tahab uuesti sisse seada aadlike ihunuhtluse, mis juba Katariina ajal ammu ära kaotati. Ka talurahvas on rahutu, ja kui asi ei parane, siis ma kardan, et kusagilt kerkib üles uus Pugatšov. Nüüd käsutab ta

stunni mere laevastikku Vahemerele prantslaste vastu. Ma ei kavatseb saata Itaaliasse, Rimski-Korsakov sõdib seal. Mis on meil tegemist nii kaugetes maades? Saadaval oleks viib varsti hukka kogu Venemaa. Tõesti ei tea, mis sellest lõpuks välja tuleb! Ta on kõrk ja halastamatu, arvab, et kõik kiusavad teda taga, ning pealegi on ta loll. Oma ninast ta kaugemale ei näe. Arvan, et Venemaa päästmiseks peab midagi ette võtma, ja nii ei mõtle mitte üksnes mina.

Ja kiri lävita ära!

Anna Sulle jumala õnnistust ja leiðlikku meelt oma poja vohitamiseks.

Sind alati armastav vend Peter

Kui parun oli viimaste ridadeni jõudnud, hüppas ta laua äärest püsti ja haaras seinalt nuudi, nagu see tal meeleharituse puhul kombeks oli. Nuut nagu kinnitas talle, et võim ja voli on ikka veel tema käes. Praegusel korral polnud selle riistaga aga midagi ära teha, sest nuudil oli ju tema enda proua Magdalena Charlotta, kellega tal juba hõbepulmadki ära peetud ja kes oli tema laste ema. Kuid see naine oli teda petnud oma varanduse varjatusega ning pealegi lasknud Gustav Diedrichil selle varanduse Peterburgis kurtisaanide, viina ja kaardimängu peale ära pillatal. Heitnud tuulde kakskümmend tuhat rublat. Kelle raha eest oleks saanud osta väikese mõisa, ehkeda mitu ulgumereleeva. Säärase raha on ka kõige suurema mereõnustuse korral Näkimadalate aastasaak!

Etta Reinholdil esimene mõte oli minna ja nõuda parunilt asetatud. Aga asi oli selge niigi. Proua võib ainult hädadevaheliseks laenuks ja pärast mitu nädalat pead valutada. Tuleb kogu lugu kaalutud tuhandeid ei too enam parunil kergelt tagasi ja rahakulünud poega see ka ei paranda. "Häda ja hädakorras", meenus parunile rootslaste vana öö sõna, mis tähendab sõltumatu inimese maal.

Parun mõtles, et minna proualt selgitust saada, et ta tema sõltumatu vall konna, kuid parun lüüa hürde tagasi, lõpetas tema veel kord loll ja rebis alla tukkladeks. Heitis talle paleetkõne ja vahel on juhtunud, et kiri läheb tooled kaudu. Ka võidakse sõrased võimumehe kirju sibiitlikult ära näpata ja need satuvad hoopis sinna, kuhu saadja kõige vähem soovib. Kuis nüüd näiteks see kiri oleks kehtikojale nukkidele ette jäänud, mis siis? Lausa

ime, et Peterburgi sõjakuberner, keda suvatseb sageli vastu võtta keiser ise, julgeb paberile panna midagi niisugust ja veel avaliku postiga ära saata! Muidugi on see tõsi, mis ta kirjutab, aga just tõega peabki olema kõige ettevaatlikum...

Kui kõrge ametimees Peter von der Pahlen nüüd teada saab, et see õele saadetud kiri on kaduma läinud, hakkab ta südant valutama. Et äkki...? Hakkab ootama keisrikoja kirve kukkumist. Las aga praeb! Paras talle! Olgu mees, ärgu askeldagu teise mehe tagaselja!

Oleks kiri tõesti puutumatuult prouale kätte läinud, siis hakkaks Magdalena Charlotta kindlasti müüma oma ehteasju ja muud, mille eest võib kergesti ja kiiresti raha saada. Kuid Gustav Diedrich Ottot see ometi ei aitaks, ainult lükkaks erruminekut edasi. Nii et poisil ei jää lõpuks ikkagi muud üle kui isa palge ette astuda. Langegu põlvili ja palugu kõik oma rumalused ja patuteod andeks. Siis... Mis siis? Andeks anda võib ainult see, kes suudab kõik halva ära unustada või vähemalt meeltest välja tõrjuda. Aga kui veel kuidagi lepikski Gustav Diedrichi raharaiskamisega, siis ei saa ometi teha olematuks ega kustutada mälust seda, mis end iga päev ikka uuesti meelde tuletab. Võib-olla oli siiski halvasti tehtud, et see Anu laps just siia jäi?

Kammerhärä parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternbergil oli ka Haapsalu linnas maja, kus ta elas mõnikord talviti kuu või kaks. Suurt teenijaskonda parun seal ei pidanud: ainult virtin Wieruth paari abilise ja tallipoiss, kes tegi ära ka kojamehetöö. Kui harrased tulid, olid toapoiss ja toatüdruk neil kaasas. Osa talve veetsid Ungern-Sternbergid linnas just seepärast, et Haapsalus leidis parunil veel mõni sõber ja tuttav, kellega ta läbi käis. Nagu haagikohtunik Ludwig von Taube, linnapea Berend von Jencken, raehärä Eberecht von Thermann ja veel paar maanõunikku. Nende naised olid seltsiks prouale, kes Grossenhofis alailma igavuse käes kannatas. Haapsalusse võeti tavaliselt kaasa ka kapellmeister Krippendorf ühes orkestriga, mis seisis koos kahest viiulimängijast mustlasest. Kuid kõik kolm tundsid oma asja ja aitasid talvistel pikkadel öhtutel härraste

nende külaliste meeleolu hoida. Need öhtud läksid la veiniklaasi juures, kaardilauas või siis Peterburgi poliitika üle vaieldes.

Pärast 1798. aasta nääriseid laskis Ungern-Sternberg pidada hobusepaari üleväinasõitudeks tehtud laia kinna ette ja võttis koos prouaga ette Haapsalu-reisi. Madle ja orkestri jaoks oli regi, mis sõitis saani

ning tema mehed olid pärast mereprotesti rahandust hakanud «Louisa Carolinal» remonti tegema. Tööd järgmisel suvel; kui askurants on laeva välja mahandanud ja see oksjonilt tagasi ostetud, osa ärapeidetud kaupi pargale peale laadida ja salaja kodusadamasse Eke-... toimetada. Kuid seekord lõi saatan ise vembu sisse —... kuni kui asja vaadata parun von Ungern-Sternbergi poole küljest

Uuel pakaselisel küünlakuu päeval sõitis Haapsalus Ungerni maja ette haagikohtuniku saan. Koguka kerega Ludwig von Taube ajas oma pikad koivad hundinahkse... nalt välja ja kiirustas lumest puhtaks roogitud... treppi mööda üles.

Kaarel juhatas võõra paruni juurde. Ja kohe kuulis Ungern-Sternberg väga paha uudist: Revalist olid tulnud tollimehed ja nendega kaasa sekretarius Friedrich... Petera, kelle kubermanguvalitsus oli määranud tollide askurantide volinikuks. Neile tulnud kaebus, et... «Louisa Carolina» lasti on Grossenhofis ära peidetud, ja need mõttuvad nad seda otsima. Kaebus tulnud paruni... intressid

Parun jaot Ungerni mõtlema. Oleks tegu Haapsalu... , mis aitab hen õhtuööks ja peatais, aga Revali... on võimad ja peale tollimeeste veel kuber-... , kes on koguni askurantsi... vastuse saa-

Parun jaot mõtlema Sternbergi... Gross-... , ehk läheb korda ametimehi õigetest... juhtida? Aga kuidas sa juhid, kui muist... on antud vlna laotud. Kolmanda kor-... alla kõik ju ei mahtunud... Ning parun... haagikohtunikul Revali härrasid... pidada. Ettekäändeks võib

tuua, et sobivad sõiduriistad on korda seadmata või muud säärast.

Kui mõisaomanikku kohal ei ole, ütlevad valitseja ja aidamees, et neil pole õigust ilma härrata kedagi aidadesse ega panipaikadesse sisse lasta. Niisugune on härra käsk. Aga ta ise sõitis ära ja ei tea, millal tuleb. Revali mehed tüdinevad oodates ära ja lähevad minema. Seejärel aga peab kogu kraami otsemaid viima kaugemale, Partsi mõisa, Soonleppa ja mujale, kuhu nende nina ei ulatu.

Kui teaks, kes kaebas. Noh, seda saab vaadatud!

Muret tegi veel üks asi. Nimelt oli ülemülevaataja Tšitovski nii tõsiselt haigeks jäänud, et tema asemele määrati uus ametimees. Königki-nimeline. See aga paistis olevat säärast sorti, et vastupidi Tšitovskile võtab küll viina, kuid end ära osta ei lase. Närib tähte ja nuhib. Et kurat teda päriks!

Ungern-Sternberg kirjutas ülemvalitseja Preissile kirja:

„Nagu ma olen siin Haapsalus teada saanud, tahavad tollimehed Grossenhofis läbiotsimise toime panna. Mina soovitan teil seda arvestada ja teha nii, et neile miskit silma ei hakka ja neid mitte kusagile juurde lasta, kuni ma ise koju tulen. Ütelge, et kõik on luku ja riivi taga ja võtmed paruni enda käes. Nagu mulle siin ette kanti, on meie oma inimesed säärase vale lahti lasknud ja küll nemad teavad, kuhu salakaup peideti. Püüdke kõigi käepäraste võimalustega teha nii, et otsijad midagi ei leiaks ja pika ninaga minema läheksid.

Niisamuti koristage pärast kõik p u h t a k s.

Kui see tõesti tõsi on, et meie oma inimesed on midagi välja andnud, siis peavad nad ka t u n d a s a a m a, m i s s e e t ä h e n d a b. Säärasele valekaebajale lasen t e m a ä r a t e e n i t u d ä r a a n d j a t a s u k u h j a g a k ä t t e m a k s t a.

O. R. L. von Ungern-Sternberg

Haapsalus 24. küünlakuu päeval 1798

Kuid Revali kõrge komisjon, kes oli Haapsalu haagi-kohtunikult üle väina sõiduks hobuseid nõudnud, polnud nii lapsik, et oleks uskunud kõike, mis Ludwig von Taube ette veeretab. Taipasid otsemaid, miks neid tahetakse paar

hobust kinni pidada. Muidugi selleks, et Grossenhofi sõnata ja plats puhtaks teha. Need provintslased on ju kõik ümavalv sõbrad ja sugulased. Käsi peseb kätt — täna hommik minu...

Ungern-Sternberg ei ära oodata, kuni haagikohtunik laseb neid korda seada ja hobuseid rautada, mahutasid nad end postireele ja tulid Grossenhofi just sellesama sõidukiga, mis tõi üle väina Ungern-Sternbergi kirja oma valitsejale. Ja enne kui ülemopman Preiss jõudis härra kaudu läbi lugeda, nõuti temalt kõikide mõisa aitade ja laadimete ettenäitamist. Muidugi ka uste lahtitegemist. Komisjon leidis veini, tubakat, nahka, riie, rauda ja palju muud, mida Bergmanni poolt sisseantud päästetud varade nimekirjas polnud ja millel puudusid tolliplommid. Vaeval valitsejal jäi pärast oma isanda sõnumi läbilugemist ainult kätt laiutada — miskit ette võtta oli juba lootusetult hilja.

Veel tehti kindlaks, et selle nimekirja järgi, mis oli saadetud Lübeckist, jäi siin tervelt 13 184 rubla ja 60 kopika väärt kaup puudu. Mida komisjon aga ei teadnud, oli see, et puudujäägina sai üles võetud ka palju säärast, mida „Louisa Carolina“ lastiruumidesse ilal polnud laaditud. Niisamuti ei teadnud Revalist tulnud tollihärrad ega ka kubermanguvalitsuse sekretäarius Friedrich Samuel Peters, mis oli peidetud Partsi karjamõisa keldritesse ja Grossenhofi lossi lagude vahele.

Kujutati talle mitu poognat head paberit ja nädala puult ise püüest sõitis kõrge komisjon Revali tagasi, kus nad anti Kelmeliku Eestimaa Ülemmaakohtule arutamiseks ja otsuse tegemiseks. Põhimõttel, et aegamööda asjad kätuvad ja kaup tehtud kaunis töö. Ja tõesti, enne selle otsuse lõppu jõudis ajaratat teha üsna mitu ringi.

Ungern-Sternbergi kirja peale oma inimeste seast hiljem tehti, kui paluanti, kes oli julgenud tema peale keelt kanda, jäi tal üles teadmata. Küll nõudis valitseja Preiss talu kõrva üht ja teist nime, kuid kellegi süüd ei saanud tõeks teha. Põhikarale tekkis Ungern-Sternbergil kindel mõte, et see võis olla ainult mõni mõisamees, kes pidas endale langenud angloosa liiga väikeseks. Kas seesama ülemvalitseja Partsi, arvupidaja Aal või keegi kolmas-

neljas. Igatahes talumees ei võinud see küll olla. Nemad olid enam kui rahul. Juba üksnes sellest, mis nad kaupa vedades varastasid, said nad päästetasu küllaga kätte. Aga härra andis neile veel ka raha, rääkimata peataiest. Talumehed palusid igal puhapäeval kirikus, et jumal neile ikka ja jälle mereõnnistust saadaks.

Ei, see pidi olema mõisamees, sai Ungrule ikka selgemaks. Küllap Preiss ise... Tema on üliagar teiste peale kaebama, pugema ja liivast köit kokku keerutama, nagu öeldakse. Miks ei võinud ta ka oma härra peale näpuga näidata. Liiati kuna «Louisa Carolina» päästmise asjal on tõesti pettuse lõhna küljes... Parun hakkas terasemalt vaatama oma valitseja sõrmede peale ja hoolega kaaluma tema sõnu. Kuid too oli üks libekala, kellel ei saanud ei peast ega sabast kinni võtta.

Selgus tuli päris ootamatult. Ungur sai teada, et krahv Jakob Pontus Stenbock hoobelnud Neuenhofis otse suure seltskonna ees, et tema olla selle komisjoni Grossenhofi saatnud. Küll umbropsu, aga näe, läks naelapea pihta! Oli ennustanud, et nüüd tuleb Sternbergi kord oinas olla.

Revali Keiserlik Ülemmaakohus arutas «Louisa Carolina» kadunud kauba lugu, Ungern-Sternbergi tollitrahvi suurust ja üle normi võetud päästetasu asja pikalt ja põhjalikult. Aeg-ajalt kutsuti ette tunnistajaid. Parun takistas neid saarelt välja sõitmast, kuidas oskas. Kord oli tunnistaja raskesti haigeks jäänud, kord ei saanud ta üle väina tormi või udu pärast või takistas jää lagunemine. Ja kui siis mõni neist jõudiski Revalisse, ei rääkinud ta muud kui seda, mis härra oli talle pähe tuupinud. Parunit kardeti enam kui jumalat, härra hirmu all olid mehed valmis pühakirja juures valet vanduma. Jumal oli kaugel, aga paruni nuut sünsamas.

Ungern-Sternberg ajas kõik tongrite ülema Tšitovski süüks. Tšitovski võttis kauba vastu ja tema mehed kaisid vooridega kaasas, sõnaga — rannavalve pidi seisma hea kõige eest. Tšitovski aga oli vahepeal oma suure pete kurvastuseks ja Ungru õnneks kõhuhaiguse katte ära surnud ja seetõttu ei saanud temalt enam tunnistust võtta ega olnud tal ka võimalust end paruni vastu kaitsta.

Kuid oma süüd olematuks rääkida ei suutnud isegi Ungern-Sternberg, nii kammerhärä, parun ja Leipzigis õppinud seadusetundja kui ta ka oli. Samuti ei saanud tema poolt õpetatud tunnistajad teha mustast valget ega

valget utetalle. Siiski venis kohtuasi kaua ja alles 28. juunil 1802. aastal tegi Keiserlik Eestimaa Ülemmaakohus otsuse: välismaa kammerhärä härra parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg on süüdi Rootsi Ekenäsi linna kaupmehe Eric Johan Bergmanni laeva «Louisa Carolina» päästmise eest üleliigse võltsimises. Seaduse järgi oleks talle pidanud kuuluma neljandik lastist, aga Ungern-Sternberg võttis kolmandiku. Vahe anda tagasi. Parun on süüdi ka hooletusena 13 184 rubla ja 60 kopika väärtuses kaupa läks võltsimisel kaduma. Samuti jättis ta osa kaupu üles andmata, mille pealt määrata talle kümnekordne tollimaks. Kohutukulud panna süüdlasele.

See otsuse peale kaebas Ungern-Sternberg apellatsiooniks edasi Peterburgi senatile. Ühtlasi saatis ta kirja 1801. aasta 2. jürikuu päeval troonile astunud Aleksander I-le.

See kirjalik kinnitas Eestimaa Keiserliku Ülemmaakohtu otsust. Et aga kuritegu oli toime pandud Paul I ajal, siis andis Ungern-Sternbergi hooletus päästmisel, riigivara ja tolliseaduse rikkumine Aleksander I armuandmise-õiguse alla, mille noor keiser kuulutas välja oma sünnipäeva päeval.

Ungern parandas Tiefenhafenis oma purjekat kuni 1800. aasta heinakuu lõpuni ja pidas plaani veel enne sõda järeldatud kaubaga kodusadamasse Ekenäsi purjetada. Kuid tollitud kaup oli kindlustusseltside ülesandel, mis oli mõeldud müüa mõeldud ning ka «Louisa Carolina» laeva hõlmata alla. Nii oluse kui suurema osa kaupu ostis Peterburgi kaupmees Laeva müüdnud näiliselt — see jäi laeva hõlmama. Vahelolevad langed Lubecki ja

Ungerni kauba kauba. Laeva müüdnud näiliselt kaevanud, kuid see oli juba Peterburgi kaupmeestest kaevanud, mis põhjaks «Louisa Carolina» madalale sattunud mitte laeva parda laevamüüa mõne tagajärjel, vaid hoopis kavala kaupmehe ja kipti endi kurjal soovil. Tulid ametihoid ja viideti Peterburgi Revalisse ning seal anti ka kohtu alla. Protsess kestis 1799. aasta viinakuu algul, aga tõeka teha ei saudetud miskit. Lõpuks lasti per lahti ja ta sõitis koju Ekenäsi. Jättis laeva, kauba

ja kõik ning oli veel õnnega koos, et teda Venemaa Sibirisse ei saadetud. Grossenhofi peidetud varast ei julgenud ta enam iitsatadagi. Ja nii jäi ka see Ungern-Sternbergile. Kokkuleppe järgi pidi parun seda hoidma, kuni viis aastat täis saab, ja siis võis ta selle rahaks teha. Ungur ei uskunud, et Bergmann oma kõrvetada saanud nina ja näppudega julgeb mahajäänud varale enam ligi tulla.

Jah, Ungern-Sternberg võis pärast väikest hirmu ja suuri sekeldusi «Louisa Carolina» päästmise looga lõpuks päris rahule jääda. Aga oleks parun osanud natukenegi ette näha, siis poleks tulevaste sündmuste ahel talle kuigi palju unerahu alles jätnud. Ta oleks kogu selle Bergmanni kalli kauba pigemini rannale hunnikusse ladunud ja toreda jaanilõkke teinud. Kuid ette näeb ainult jumal ja tema sarnaseks pole meist, surelikkudest, veel keegi saanud.

Ligimesearmastus

Kõik see, mis veelmises peatükis kirjas, on muidugi aastate ettelappamine. Kuni aeg sinnamaale sai, juhtus veel üht ja teist.

Alates kas või sellest, et 1798. aasta näärikuul, enne kui Grossenhofi parun läks oma Haapsalu majasse talve lühendamaks, kutsus ta enda juurde kipper Malmi, kelle «Sidonia» seisis Tiefenhafenis talvekorteris. Saatis talle järele koguni oma kerge ühehobusesaani, sest mõte oli Ungrul tulnud üleöö ja parun polnud mees, kes oleks lasknud heal nõul seistes hapuks minna.

Oli laupäeva lõuna paiku, kui Skalluse Krants hakkas ja Grossenhofi kutsar Jaak metsamulgu hirred eest ära ladus ning hobuse õue ajas. Carl Johan oli just aida otsa laotud haopinu juures ja lõhkus saunaahju jaoks puid parajaks. Ilm oli näärikuiselt külm, langes kerget tuhklund nagu taevamannat. Tuulevaikuses tõusis Skalluse tare korstnast suitsuvine otse üles. Anu keetis lõunat.

«Kipper Malm Grossenhofi!» hüüdis kutsar. Lisas kindluse mõttes: «Härra käsk!»

«Libistad oma saaniga tasa nagu vaim. Oleks Krants

loob vait olnud, ma poleks kuulnudki... Leidis aja, just nalapaevall! On meil ka üks imelik härra!»

Pemal ühed tööpäevad kõik, vahel ööd takkapihta. I aebja teisel seljas. Rahaahnus, mis muud...» siukatsas kutsar oma leivaandjat. «Sul saunalaupäev, aga ei, et mul on kergem? Oma kümme-kond penikoormat talvekülmaga ühtejärke sõita võtab käed-jalad

me kangeks, et eit pärast kodus hõõrugu viinaga ja tehku kaitjaka kuumaks, et ihuliikmetele eluvaimu uuesti sisse ajada... Ma lähen siis nüüd ja panen Hohenholmis puhama looma saani ette. Pärast tulen taas! Äbi ja võtan sind nukkale. Katsu selleks ajaks valmis olla! Äbi sa — hobune ei taksa, aga mees pidagu vastu!»

«Pole sul, Jaak, häda midagi,» trööstis Malm. «Oleks hobune pukis ja sina saani ees jooksmas, vaat siis võiksid... rüüda.»

«Kuulda jah, et pole su keelel konti sees ühti,» heitis kutsar üle õla ja ajas oma saani uuesti läbi metsamulgu, kuni lahkeed mööda sai Hohenholmi.

Carl Johan jättis puulõhkumise sinnapaika. Lõi mütsi võrdu põlve lumest puhtaks ja läks tuppa. Anu oli kummitades ees ja toitis tuld, valged käised üll, ootamas pool ees. Pajas podises lõunane puder ning pannil muretsesid pekitükid. Sealt sai pärast tulikuuma sularasva peotähtsena. Anu oli juba mitmendat kuud teistmoodi. Kullap puude lehtemineku ajaks kuuleb Skalluse tare rüüdhallid üle hulga aastate taas lapsenuttu, lootis Carl Johan, olla rahul, et Anu keskmine koht pole enam nii vilets kui mõni pilgipõlves. Naise näol oli nüüd vähem pöörit ja rohkem tõelust, kuid mehele näis Anu kaunim kui kunagi varem.

«Tõesti, Jah, et Jaak laskis hobusega õuest läbi. Ega ta mõeldud pole hobusega üht lahki?» Anu tõstis pajakaane üles, vattide kaudu nähti puitu ja mullat. «Tungud juba õuna pehmet hõõre panna ja puitu rennile, jõud enne äkki.»

«Kui kutsar tuleb lahkest laab, aga minna mul tuleb. Mõnaksand jahu moodi mullidugi teelele nädalale.»

«Ei ajal kui Carl Johan rüüdhallid kusuka tõi ja sukad-panad jalga tõmbas, panti Anu sobgi rennile.»

«Ega sa lihtsa kaunika jla? Tead ju, kuidas mul nüüd... Ei tahaks üht jätta.»

Anu muretses. Anu, morele minna kesktalve ajal ei saa.

Ka ei ole uuel laeval mingit parandust vaja, seisab Tiefenhafenis, ainult vahimehed peal. Küllap parunil tuli kevadiseks sõiduks mingi plaan pahe ja nüüd tahab kuulda, mis mina sellest mõtlen. Aga ütle parem, mis sa pudru sekka panid, et nii hea tuli!»

«Tangud on needsamad, mis sa suvel Peterburgist tõid. Tuli ja vesi nagu ikka,» salgas naine, et ta ka killu võid oli ära raisanud.

Mees sõi rutates. Anu seisis kõrval ja vaatas, et puudu ei tuleks. Tõi pajast kulbitäie putru lisaks, valas pütist piima juurde. Tal oli mehe isu üle hea meel. Ja muidugi ka kiituse üle.

Kiisu oli tuppa pääsenud ja ootas oma osa. Mitte kannatlikult nagu kerjus — ei, tema oli õigusemees. Nõudis. Saba püsti, küür seljas, hõõrus ta end vastu perenaise jalga ja näugus. Seni küsis, kuni Anu võttiski nurgast kassikausi, tõstis koostatäie putru sisse ja valas tilga piima peale. Rasva küll kassile raiskama ei hakanud.

«Et läheks rehe alla ja püüaks hiire kinni, mis sa minult mangud!» riidles Anu.

Mees sõi, vaatas naist ja kuulas selle kõnelust kassiga. Carl Johanil oli nüüd tõesti kõik, mida ta ammustilma oli avasilmi unes näinud. Soe tuba, toas noor naine, kes ootab last. Kass letib nurgas laogeselt piima, õues haugub koer, laudas on kuked-kanad ja lehm. Küllap varsti saab ostetud ka hobune. Säärane on õige mehe kodu.

Ka Anul polnud millegi üle nuriseda. Ehkki mis võimata, jäi muidugi saamata. Osa südamest on Grossenhofis Gustavi juures. Vahel hommiku poole ööd, kui Carl truu naisemehe und magab ja kilgidki ahju vahel vaikivad — neid oli sinna tõesti siginenud —, läheb Anul korraga uni pealt ja siis võtab keegi südame nagu tuliste pihtide vahele. On otse kõrvaga kuulda, kuidas mingi hääl noomib: «Mis õigus on sul puhata säärase ausa ja tubli mehe kõrval nagu Carl Johan? Su abieluhoone alusmüür seisab koos, pettusest ja vaikimise volest. Aga kui see äkki kokku variseb, mis siis?»

Küllap kuuleb Carl Johangi midagi, miks ta muidu säärastel puhkudel üles ärkab ja küsib:

«Sa, Anu, ei magagi?»

«Jah, uni läks korra metsa küll,» vastab naine ja nihutab end mehele lähemale nagu kartlik laps. Sosistab:

«Mul on hirm!»

Nägid paha und?»

Jah. Keegi oleks nagu öelnud, et mina pole sulle säära naine, nagu peaks...»

Kas sa ei tea siis, et unenägu tuleb mõista vastuoksa:

«Oled mulle kõige kohasem, kõige parem...»

Naine ohkab. Mees jääb taas magama, unine kilk teeb ahju vahel oma kriiksu. Krants haugatab õues paar korda. «Sa on taas kõik vaikne, aga Anul und ei tule...»

Kutsar jõudis Hohenholmist tagasi, saani ees puhanud kimmel. Hobu kraapis esijalaga lund ega tahtnud kuidagi paigal seista. Koguni püüdis hammastega haarata koera, tema jalgade ees keerles ja klähvis.

«Kuhu sa kipud! Küllap jõuad joosta!» torises kutsar hobusega ja pingutas ohje. Siis hüüdis haukujale: «Kuulen küll, et sa koer oled, mis sa sellest nii mitu korda ütled!»

«Vätab, Krants!» keelas ka Carl Johan koera ja istus anul. Anu seisis uksele ja viipas mehele.

«Ära siis kauaks jää!»

«El oska lubada, minu aeg on Ungru oma,» vastas mees ja kimmel tõmbas saani paigalt. Sõiduloom oli vist küll kinnasest sõnniku peal seismisest tüdinenud, hakkas kohe õhust lõbusat traavi laskma, et kabjaalused lumekamade löd pawkudes vastu saani kõrget esikumerust.

Mis sa nüüd tormad!» noomis Jaak hobust ja tõmbas ohjad rohkem pingule. Ei tohi ju lasta loomal end kohe alguses niivõldi ära ajada, siis veab juba pärast paari pothoormat jalgu järel. Algul tasa ja targu, pärast pikku ja valju, nagu vanad sõitjad ütlevad.

Kippoor püüdis ära arvata, mis tuhin parunil nüüd keset talve peale tuli. Aga Ungru mõtted käivad mõnikord teadagi sõnniku peal, kus kellegi teise aru enne astunud on. «Jah,» mõtles ta, küll ei saa teada, leppis Carl Johan ja ta talveid mees vaatama. Kõrgete kuuskeste kate kate lüües talveid mees ühelt püksist poole püsti, mõned olid otsad all ja lund all loomad. Mõned päris vabalt mõned kinnasid varba ülevõlt peotama lund. Nojah, ei olnud enam kinnasid kinnasid toomas. Ees hüppas teine jama — lund kinnas tagajalgadele ja lippas siis...

«Jah,» mõtles ta, lund lund vares üle kuuselatvade, poolpööratud puutüve kallal toksis rühm. Kiitsharakas tõstis tiivad püsti ja laskus oksale. Kõigutas oma pikka saba. Kimmel traavis, juba omatahtsi, kutsar oli ohjad lõd-

vaks lasknud, Hobuse kohev karv oli higiseks tõmmanud ja vastu külgi langenud ning nüüd võis lasta tal joosta nii kiiresti, kui ta tahtis.

Tubli kimmel tegi mis suutis, kuid ikkagi tuli ligi pool maad sõita pimedas, enne kui Grossenhofi jõuti. Trepipoole sammudes nägi Malm, et paruni kirjutustoa aknast paistis valgus. Esiuks polnud veel lukus ja suur kell selle kohal näitas üheksandat öhtutundi. Malm leidis Kaarli sisetrepist mademelt istumast. See oli toapoisi tavaline koht, kui härra oli alles üleval ja võis iga silmapilk hõigata saapaid jalast ära tõmbama ja süngi valmis seadma. Muuga sai Ungur õhtuti ise hakkama.

«Mine küsi, kas parun võtab mind nüüd õhtul veel vastu! Kui mitte, siis las ütleb, kust ma öömaja saan,» sõnas Malm toapoisile.

Kaarel ei viitsinud end püstigi ajada: kipper oli ju tuntud mees.

«Härra ütles, et kui Malm tuleb, kohe tema juurde,» vastas ta läbi haigutuse.

Kipper läks ja koputas.

«Sissel!»

Ungern-Sternberg istus laua ääres, selg ukse poole, ja kirjutas. Malmi sisse astudes ütles ta ümber pööramata: «Kiiresti jõudsid. Mul on sinuga üks nõu pidada. Oota vähe, kohe saab mul kiri valmis.»

Kiprile paistis, nagu oleksid parunil silmad ka kukla taga. Kust härra muidu teadis, kes tuppa tuli?

Juba oligi kirjale pandud viimane punkt ja mõisnik keeras end toolil kipri poole. Ungri silmad näitasid pisut nagu väsimust, kuid häälest see küll välja ei kostnud. Parun tõusis, astus seina juurde ja võttis nuudi, proovis selle painduvust. Siis pani tagasi. Nii tegi ta alati, kui oli vaja mõtteid uue asja peale üle viia.

«Malm, ma tahan tuleval suvel muist «Louisa Carolina» pealt päästetud lasti rahaks teha. Suurema osa. Ja selle pead sina oma laevaga viima Revalisse, Peterburgi või ükskõik kuhu, kus aga ostjaid leidub ja kus on loota kõrgemat hinda. Mis sa sellest arvad?» küsis parun ja vaatas kiprit oma mõttekortsudes peidetud silmade puuriva pilguga.

Malm päästis kasukapöörad eest lahti, sest Kaarel oli paruni kabineti ahju tuliseks kutnud.

«Arvan, et suure laevaga on seda raskem viia kui paa-

... või ükskõik millise väiksema alusega,» vastas kipper rahult.

«Hoida kasukas seljast maha ja istu. Selle üle tuleb pikem jutt.»

«Sissel päeval on see juba teine ime, arutas Carl kasukat varna riputades. Algul saadeti kutsar ja saaniga järele ning nüüd kästakse istet võtta, ja oleks minugi nime ees von...»

«Ja nii nad seal istusid, parun päris koduselt kaksiti apidi toolil, lõug vastu kõrget korju, kipril jalg üle... Just nagu oleks tal igapäevane asi mõisnikuga nii-... nou pidada.»

Ka mina olen päri, et paadi või mõne muu väiksema alusega oleks lihtsam, sest need võivad randrüütlite silma alla jätta laiu taha peitu pugeda, mahuvad jga maanina alla. Kuid pisikestel alustel on see paha külg, et kaupad hõlbus neisse vähe. Ja nendega ei lähe sa ulgumerele ega sadamatesse, kus ostjad on kohe võtta. Peale selle on nende väikeste paatide kipriteks juhuslikud rannamehed ning niisugune mees võib kogu paadi ja kaubaga plehku panna... Mõõda maad teab kuhu kaugele sõita, aga hoopis ohtlik lugu.» Parun vaatas ootavalt Malmile otse.

«Ütleme, et viiksime suurema laevaga. Aga siis peaksid olema kauba jaoks väga hea peidukoht, mis tollimehed ei saaks ühes loida, kuid endal hõlbus ligi pääseda. Vastav salakuulnud ühelgi meie ulgumercalusel ei ole.»

«Juba hakkame teineteisele lähemale nihkuma,» rõõmendas parun. «Aga mis siis, kui me ehitame kas või «Hidolale» niisuguse peidukoha? Olen mõelnud sellele teha loodust. Vastu kaabelgaati. Sõnaga — aluse ümber on kühk ja kühk, vähe ümbkaudu neli jalga. Seda ei ole veel loodud silmaga märgata. Muidugi kui just loodust ei hakata, aga siis peaks jalle olema peidukohajärgne. Hea et «Hidolale» on uus laev ja ümberehitus ei tooka silma. Aga tunda ole kirve ja mae alt tulnud vahet. Vahet laevale ei makski niisugust asja teha. Noh, mis sa kostad, Malm?»

«Jou peale paha,» läks kipper paruniga kaasa. «Ligipääsetuud võiks olla ankru touruunis, see jaoks siis kaabli taha, kui ankur on üleval. Keegi ei näeks. Aga kui tuleb sinna kaup panna või välja võtta, võib muist rüütelid senikaua pakile vaadata. See ei paista ka sada-

mas kellelegi imelik, sest trossi peab ju aeg-ajalt nagunii välja võtma tuule kätte tahenema.»

«Meie mõtted jooksevad lõpuks päris kokku,» jäi parun kipri vastusega rahule. «Nii et nüüd pole muud kui tööle pihta. Sina, kipper, saadad juba hommepäev vähimehed laevalt koju, võtad appi Leigri Jaagu ja te teete selle asja kahekesi ära, nii kiiresti kui jõuate. Mida vähem teadjaid, seda parem. Muidugi, madruste eest seda hiljem varjul ei hoia, aga nendega annab kaubelda. Peaasi et keegi kõrvaline teada ei saa, lähevad ja löksutavad kõrtsis ja siis laulab sellest iga küla kukk.»

«Jah, eks praegu ole selleks tööks kõige parem aeg, sest Tiefenhafeni sadama saepukkidel vuhitakse parajasti «Louisa Carolina» remondiks laudu ja plankusid välja. Seal annab ka meile näpistada,» kiitis kipper paruni plaani heaks.

«Ma mõtlen, et juba kevadel vara, kui vesi lahti läheb, laadime «Sidoniale» Tiefenhafenis halulasti peale ning sa lähed sellega ühel öhtul Vasikalaiu taha ankrusse. Randröötlid joodame täis. Siis toome sulle Partsist kauba ja paneme peidupaika. Pärast seda kohe purjed juurde ja Revalisse. Seal on meil vana tuttav kaupmees Hermann Gottlieb Klementz, kellega omal ajal... Mäletad?» Ungur muigas, tundes veel praegugi rõõmu oma kunagisest õnneks läinud sulitebust.

«Ja kui ei peaks korda minema ühe reisiga kõike ära müüa, siis võib kaup seal peidukohas kas või mitu otsa teha. Annab hinda oodata ja tingida,» sai Malmile laeva ümberehitamise tulu täiesti selgeks.

«Aga nüüd veel üks punkt, mis ei ole küll otse selle peidupaiga ehitamisega seotud, kuid peab meil nagunii kord kõne alla tulema...» Paremini siis juba kohe...» Paruni jutule tekkis vahe sisse ja muidu vaevalt märgatav arm ta põsel lõi roosakaks. See näitas, et asi, millega ta mõtleb välja tulla, pole kõige sündsamat sorti.

«Vaata, kulla Malm, mina olen juba varsti vana mees. Mul on mitu mõisat ja ostan varsti veel juurde... Ma tahan, et mu aadlimeheau ja põline hea nimi ka tulevikus alles jääks. Nooremas eas ei hoolinud ma suuremat, mis minust arvatakse või mis keegi räägib. Aga nüüd on mu seisukoht hoopis teine. Kas või seepärast, et minu au on ka mu perekonna ja iseäranis mu laste au. Kas saad aru?»

Saan aru küll, härra parun,» vastas Malm. Tal hakkas juba koitma, kuhu paruni jutt sihib.

«Sina aga oled veel noor mees ja pole sul suuremat ära-rikkust kaotada ega aadlimehe nime mängu panna... Ma olen mõelnud, et kõik see, mis «Sidonial» sünnib, tuleb sul enda peale võtta ja minu nimi jääks sealt päris puhtaks.»

See tähendab, et kui asi peaks avalikuks tulema või midagi läheb viltu, siis tunnistan kauba enda omaks ja annan vastust üksinda. Sest minul pole tõesti ei vara-rikkust ega aadlimehe head nime. Isegi see tare, milles ma elan, ei ole minu oma... Kas te mõtlesite nii?» lõpetas Malm otseküsimusega.

Parun märkas küll, et Malmi ütlemine oli pisut nurmeline, kuid äri huvides neelas ta selle alla.

Jah, nii ma mõtlen küll.»

Aga mis kasu mina saan?» näitas Malm nüüd, et ta ei oskab mõelda ärimähe moodi.

Võiksin sulle pisut palka juurde panna,» ütles parun.

Või annate osa puhaskasust?» pani kipper ette.

Hea küll, saame hakkama,» lõpetas Ungur selle orna jutuga, mis kippus tema tasku kallale. «Ma näen, et sa oled mõelnud enda peale võtma säärasel juhul, kui see ka midagi miski sisse toob. On nii?»

«Saame hakkama,» vastas Malm paruni enda sõnadega.

Homme panete siis Leigri Jaaguga «Sidonia» peal töö tegema?»

«Puhapäeval...» kõhkles kipper. «Lubage mul enne teada teada teha. Räägin naisele ära, et jään Tiefenhafenis 1000, ja alla esmaspäevast-teisipäevast...»

«Hea küll, annan kaks päeva,» nõtkus parun, «aga mitte rohkem. Iga pool muidu nii kiire oleks, aga ma pean ära võtma ja see 100 ei anna oodata. Veel paar-kolm kuud ja ootab kevad kuu.»

Parun oli Malmile juba head öhtut ütlemas, kui tal meelde tuli, et kippil on tarvis sõnaja. Kõigele peab ka mõelda.

Loo Kaarel jututab mind alla. Seal on kõõgi kõrval koduga tuba, kus võid ööd puhata. Homme hommikul annan sulle hobuse anda. Käid kodus ära. Kuidas su Anu ka elab?»

«Ootab kevadeks last,»

«Siis on ju kõik hästi!» lausus parun ja kiprile paistis, et ka mõisahärral on tema abieluõnnest hea meel.

Kaarel näitas Malmile ööaseme katte, kuid kipper tahtis enne ka aidamehe poolt läbi astuda. Sest üks olnud Rein ja Mari talle just nagu äia-ämma. Nema ju Anu üles kasvasid.

Rein oli oma toimetustega hilja peale jäänud ja alles nüüdsama koju jõudnud. Nii et kui Malm tuppa astus, istus pererahvas alles reni ääres ja võttis õhturooga. Madlegi teiste seas. Ta oli juba jõudnud proua magama aidata ja toitis nüüd pisikest Gustavit. Oma kõhu sõi ta alati mõisa köögis tais. Lapse koost oli tehtud väikese mehe mõõtu mööda ning paistis, et poisil isu jätkub. Nii ütelda püts ja kuuks. Ei olnud jonni ega puristamist.

«Vaata aga, miMine harukordne külaline meile tuli!» rõõmustas Mari, nähes Malmi uksest sisse astumas.

Rein tõstis oma roostekarva sagrais juuksepehmaka ja habemetuusti vaagna kohalt üles.

«See pidi küll tähtis asi olema, mis sind talvekülmaga nii kaugelt siia tõi?»

«Madle, tee ruumi, las kipprimees katsub ka meie keedust,» käskis Mari. Tõusis ja riputas tulija kasuka varna.

Madle istus lapsega lavatsiäärele. Poisi kõht aga polnud veel täis ja väikemees hakkas nurisema. Madle pidi koosta ja leemelaogese sinna viima, et laps oma jao kõik kätte saaks. Gustavil oli täielik õigus valju häält teha, seda enam, et mõisa aidast mõõdeti igal aastal ka tema jaoks tünder vilja.

«Miks sa Anut kaasa ei võtnud?» küsis Madle, kui laps rahule jäi.

«Kogu see sõit oli üle pea ja kacla. Kutsar saadeti järele — olgu olla!» ütles Malm.

«Ja Anu ju nüüd oota inimene, pole sinusugune sälg, et ei pea ers ega traat, hüppab üle kivide ja kändude,» seletas Mari Malmi eest ära, miks noorik ei võinud sihukesele ülepeakacla-sõidule tulla.

«Mis rutt sellel härral siis oli?» küsis Rein.

«Tahtis laeva kevadise sõidu üle nõu pidada,» vastas kipper ja hakkas sööma.

«Nojah, ta ise läheb varsti prouaga Haapsallu. Ka mind võetakse kaasa,» sai Madle härra rutust aru.

Gustav oli end Madle sülest lahti rabelnud ja tatsas nüüd üle põranda võõra juurde. Pani oma pisikesed käed

Carl Johani põlvedele ja vaatas, kuidas külamees leiba hammustas ja leent peale helpis. Malm jättis söömise nnapaika ning tõstis lapse süle. Gustav oli julge poiss, et kartnud. Püüdis koguni Carl Johani habeme järele haarata.

«Tahad veel süüa?» küsis kipper väikemehelt.

«Ei taha,» raputas poiss oma kahupead. «Kõht on täis.»

Carl Johan vaatas lapse siniseid silmi, milles oli samaugune mõttes pilk nagu vähe aja eest parunil. Ning see tema ja suu... Malm puhkes naerma.

«Kuule, Madle, sa tee talle lühikesed püksid ja vest, ta on Gustav niisama hea kui valmis noorhärä. Ja kui ütled, et ta on Ungu enda poeg, ei vaidleks keegi vastu.»

«Las aga kasvab, küllap teeme,» kiilus Mari vahele. «Nä, Madle, ära lase lapsel Carl Johanit segada. Mehel peaks tee tulnud, kõht tühi. Gustavil ongi aeg tuttu nanna.»

Madle sai aru ja viis poisi magama.

«Aga kuhu sa ööseks mõtled minna?» tegi Mari teist tuttu. «Võid meile kah jääda. Madlel on proua toa kõrval pisike kamber, las läheb magab seal. Siis jääb tema lavats lahjaks.»

Malm ütles, et parun lubas talle köögi kõrvale tuppa ööaseme. Siis päris aidarahvas veel Anu tervise ja olemise järele. Mari käskis kohe sõna tuua, kui asjad niikaugel. Lubas tulla last vastu võtma.

Rein aga rääkis, et üle-tee-aidast veeretatud ühel ööl veel välismaa veini ära. Lukk oli järeletehtud võtmega lahti keeratud, kuid aidasise mahasõtkutud lume peal ei olnud enam kedagi. Inimestest, hobusest ega reest. Ometi... «Kas mõni mõni muud ümmargust asja selga ei võta. Või oleks mõni mõni mehe vahel raami peal? Tema polevat järele järele järele.»

«Aga, nanna, ta on nanna muud võt lahch hoopis ameerika laht... Atama laht, et ehk on tal meelest läinud, kui palju need vastsed seal oli. Ometi nimekirja pole. Kaarel vandas härra järele sead järele, et leidnud niisugust,» oli Reinul siiski pisike usk, et asi ei tule avalikkuks. «Kõik küll õhtuti küla vahel ja kuulasin, kas keegi keegi laulu ja trolli, aga ei miskit. Küllap kaevatakse maa alla ja alles ehk aasta pärast võtavad välja. Lammelaudadest vaat, ei see nii pea mädane.»

Nii elati aidamehe peres. Igaühel oma hool. Madlel proua, Maril Gustav, Gustavil söögikorrad, Reinul mitu aita ja veinivaadid.

*

Taas tuli Hiiumaa randadele kevad oma ammutuntud ja tuttavate märkidega. Algul hakkas lumi kartma sügisel püstijäänud pikemaid kasteheinakörssi, nihutas end kaugemale puutüvedest. Siis tulid välja päikese kätte kõrgemad mättad ja kulututid. Viimases hädas peitis lumi end metsaalustesse lohkudesse, kuni päev nad sealtki üles leidis, ojadesse ja kraavipõhjadesse jooksutas.

Jää päästis kaldaäärseid ja laiukühmud oma valgest sülest, muutus pikapeale tumedaks ja auklikuks. Ja siis tegi üksainus öine vesikaaretorm seda, et jüripäeva hommikul leidis rannamehe silm merel lausvee, lainete vahel ulpimas vaid mõni harv kartlik jääkilluke.

Kui küünlakuul Revali komisjon Grossenhofis käis, ulatus sellest kumu muidugi ka Tiefenhafenisse. See oli Ranna Toomas, kes uudise tõi. Siis oli Malmi südames hõõguma löönud koguni pisike kahjurõõmusäde: säh sulle aadlimehe au! Kuid vara-rikkust jäi Ungrule ikkagi enam kui küll. Ja ägas kohuski tema külge hakka, on teine ennegi välja rabelnud. Nagu oli kas või sellesama Knorringi «Frau Sophia» põletamisega: enam ei klähvi ükski koer. Ainult kepiarmid Leigri Jaagu taguotsal ehk veel paistavad, kui teraselt vaadata. Aga kerge ehmatuse kulub parunile vahel ikkagi ära: kui ta ka muud ei õpi, siis hakkab ehk enam hindama inimesi, kes oskavad keelt hammaste taga pidada. Nii arvas Carl Johan ja mõned teisedki.

Kuid kipril oli mõtelda muustki kui paruni õnnest ja õnnetusest. Peidik tuli ehitada nii, et keegi ei saaks sellest otsa ega aru kätte. Ainult Ranna Tooma eest oli küll võimatu midagi varjul hoida. Sest sadamakupjal oli vaba voli käia mööda laeva nii ööl kui päeval. Aga Tooma enda läinud päevad põlnud ju ka mitte päris puhtad, Malm teadis tema tumedaid tegusid niihästi Revali kaupmehe Hermann Gottlieb Klementzi kauba kui ka «Frau Sophia» loos. Nende meeldetuletamine pani Tooma suu lukku, nii et tangidega kah miskit välja ei kisu.

Kevadeks oli «Sidonia» peidik Malmil ja Leigri Jaagul

üha ammu valmis. Lastiruumi vaadates poleks ükski osanud arvata, et seal on miskit ümber tehtud. Kogu ruum oli ju alles vaigulõhnaline ja värske, nagu oleks just praegu Triiginina laevameistri Sepa Madise kirve ja sae all tulnud.

Kõige suurem mure oli Carl Johanil Anu pärast. Arvata ei saanud, et naise nurkajäämine kisub sellele ajale, kui «Sidonia» on juba merel purje all. Kes tema eest siis hoolt kannab? Kes kutsub aidamehe Mari ja soojendab saunad?

Kuid selle mure võttis ära Madle. Ta palunud prouat ja lubanudki teda kas või kuuks ajaks Skallusele Anule viia. Kui aeg käes, viib Madle Marile sõna. Mari aga ütles, et võtab siis Gustavi kaasa ja tuleb kah kohe mitmeks päevaks. Las Rein saab korda kuidas oskab! Vana mees nimene, ega ta hukka lähe ega nälga sure. Siis ütles ta lollim olema kui hiir, ühed viljasalve valitsejad mehed.

Luhtuski nii, et «Sidonia» laadis Tiefenhafeni silla ääres juba põletispuid peale ja Anu oli ikka veel ühes tükis. Kuid Madle oli juba Skallusel ja Carl Johani süda selle meelest rahulikum. Tublisti trööstis teda ka see, mis Mari ütles talle öelnud: «Anul tuleb kerge sünnitus. Vanem naine teab ette üht ja teist, mis meesterahvaste eest varjule peidub.»

Jätku viimasel päeval läks «Sidonia» Tiefenhafenis purje alla, et halupuude last Revalisse ära viia. Laeva ohu alguse puhul laskis mõisahärra sadamameestele ja sadamavalitsusele vandi kõige kangemat viina lahti teha. Ja selle kallale naudi nii januselt, et kui õhtu kätte jõudis, ei tundunud mees enam meest. Uus ülemülevaataja König oli sadamale too sadamavalitsusele norskama jäi. Seal ta tundis nii pekk kui lül, kuni hommikuni välja. Tema alamaadest mehed olid juba lahkunud. Nii kange oli Ungru viin, et ta ei saanud enam jätta.

Tammi õhtul andis laev Vastikule all anku põhja ning ei voolanud pealtki. Pärast mõnda peidetud kauba «Sidonia» peidab.

Nomenhofi mõisa omanikule krahv Jakob Pontus Stenbockile tuli 1798. aasta lehekuu kolmandal päeval kiri,

millel oli kammerhärä parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternbergi pitsar. Kirjas seisis:

Teie kõrgeauline Krahvlik Ekstsellents!

Veel kord juhin Teie armulikku tahelepanu sellele, et me oleme ikka veel naabrid ja meie vahel on palju selgitamist vajavaid olukordi. Ma ei tahaks praegu enam üles võtta kunagisi võsalahinguid ega piirikivide tõstmist, mis muidugi võiksid ka praegusel ajal ette tulla, kuid Teie ise olete algust teinud hoopis tõsisema asjaga. Nagu ma teada olen saanud, suvatsesite Teie armulikult hoolt kanda selle eest, et mul möödunud talvel Revalist kõrge komisjon külas käis, mille tagajärjel Eestimaa Keiserlik Ülemmaakohus arutab praegu üht minusse puutuvat asja. Säärast teenet ei luba minu südametunnistus Teile mitte võlgu jääda.

Nagu Teil on teada, seisab minu valitsuse all praegu suurem jagu Dago mõisaid. Minu maade hulka kuuluvad ka saare põhja- ja idapoolsed rannad alates Dagerordist kuni Saarnaki ja Salinõmme laidudeni välja. Seega kõik selle saare sadamad, ja lautrikohad. Kuna need sadamassillad ja paadilautrid kipuvad nüüd minu enda laevastikule juba kitsaks jääma, siis teen Teile teatavaks, et mul ei ole mingil juhul, võimalik anda neid Teile kasutada. Kui soovite oma vilja, viina või muud Putkaste mõisast suurele maale toimetada, siis saate seda teha ainult talvel hobusevoorige üle jää. Lähed selline vedu Teil aga enam maksma, kui kaup väärt on, siis võin mina Teile ainult heanaaberlikult kaasa tunda, nagu arvatavasti tundsite Teie mullegi minu kohtu alla sattumise puhul.

Nüüd ei saa ma lubada Teie inimestel kasutada minu randa ühenduse pidamiseks Haapsalu linnaga. Kui nemad aga siiski püüaksid seda teha, on minu rannameestele antud käsk Teie paadid puruks raiuda ja ära uputada, sest ma loen Teie inimesi piraatideks, kes on minu randa röövima tulnud. Igal rannaomanikul on juba iidsest ajast see õigus, et ilma tema loata ei tohi ühelki aluselt kaldale tulla. Säärane voli on ainult merehädalistel ja neilgi üksnes siis, kui sõjariistu kaasas ei ole.

Leiate Teie aga nüüd, et nüisugustel tingimustel ei ole Putkaste mõisa pidamine Teile enam kasulik, siis teen

puhtast ligimesearmastusest Teile ettepaneku mõis minule müüa. Saime kaubaks Grossenhofiga, küllap saame ka müüa. Mõistate isegi, et teist ostjat on Teil väga raske leida, sest selle väikese mõisa saatust ripub täiesti minust. Kui otse ütelda, siis oleks ükskõik millisel teisel Putkaste mõisa omanikul silmus kaelas ja nõõri ots minu peos.

Nüüd jään ootama Teie vastust. Olgugi et Putkaste ümbruse savikaid maid loetakse Dago saare kõige viljakamateks, loodan siiski, et Te ülalpool äratoodud kaalutlustel ei hakka oma mõisa eest küsima liiga kõrget hinda. Arvan, et mitte üle 10 000 rubla!

Kõige aupaklikumalt
kammerhärä
parun Otto Reinhold Ludwig
von Ungern-Sternberg

Sellest kirjast sai alguse kahe kange naabri vaheline kauplemine, mis kestis ligemale aasta. Kuid juba järgmisel kevadel kündsid Putkaste mõisa põldudel Ungern-Sternbergi härjad ja nende järel astusid muidugi ka samale parunile kuuluvad talupojad. Kammerhärä Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg oli oma kavade vilunud. Seda muidugi puhtast ligimesearmastusest oma lähedast naabrit Jakob Pontus Stenbocki vastu. Nüüd on parun Dago kogu Dago saare jumal ja keiser. Nüüd on Linnaste ja Sõruotsa padrikud ning mõni üksik sinna peidetud küla oli veel tema võimu all väljas. Aga kaubaks needki...

Ka Carl Johan Malm ei võinud oma käekäigu üle mõelda. Anu sünnitas 1798. aasta lehekuul terve ja terve tütre, kes sai nimeks Leenu. «Sidonia» lastiruumi peidetud peidupaika pandud kauba aga müüs Malm kasudega maha ja parun lisas ta aastapalgale 50 rubla. Carl Johan loots küll enamat, kas või kümnendat osa kauba hinnast, aga Ungern-Sternberg kurtis rahapuuduse ja Putkaste mõisa kõrge ostuhinna üle. Kipper ei hakanud enam vilmast taga ajama, leppis sellega, mis anti.

Gustav Diedrich Otto

Juba ligemale viis aastat polnud Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternbergi poeg Gustav Diedrich Otto end kodumõisas näole andnud. Isa oli hakanud tema noorpõlveüleannetustele vaatama juba pehmemalt. Aeg kulutas juhtunult teravad nukad, muutis sündmuste piirjooned ähmasemaks. Parun harjus koguni ringivadiva Gustaviga ära. Mõni harv kord, kui poisipõnn, maani särk seljas ja sõrm suus, jälle talle silma alla sattus, torkas küll veel südames — pojapoeg!

Aga pidevat muret tegi see, et Gustav Diedrich Ottol oli Peterburgis palju võlgu. Liikakasuvõtjatele protsentide maksmiseks pidi ta ikka ja jälle uusi laenusid tegema, ja nii see võlakoores kasvas nagu katusele allaveerev lumepall.

Sellest olukorrast sai parun teada poja kirjadest emale. Ta teadis sedagi, et Magdalena Charlotta oli ikkagi suure osa oma ehetest maha müünud ning raha Peterburgi saatnud. Tema vend, sõjakuberner, oli oma kukru poisi eest lõplikult kinni pannud. Kirjutas öele, et säärane pillaja teeb tühjaks kas või riigikassa, kui talle ainult võtmed kätte anda. Ungern-Sternberg ei kahelnud, et varem või hiljem hakkavad võlakirjad tulema Grossenhofi.

Ja siis seisab ta valiku ees, kas lasta poiss võlavanglasse panna või ise ta laenud kinni maksta.

Mõisaproual oli saanud kombeks igal kevadel Peterburgi sõita — vända külastama ning muidugi ka poegi üle vaatama. Magdalena Charlotta süda otse sulas palavast emarmastusest ja uhkusest, et säärane tore kaardiväeohvitser nagu Gustav Diedrich Otto on tema poeg. Gustav Diedrichil oli isa mehine rüht, lai otsaesine, sirge nina ja väike õhukeste huultega suu. Täpipealt niisugune oli Otto Reinhold siis, kui nad Magdalena Charlottaga abielusse heitsid. Ning ka noorpõlveaegse isa heitliku iseloomu oli poeg pärinud. Nüüd on Otto Reinhold hoopis teistsugune — külm, vali, ihne... Teda huvitab veel ainult vara ja rikkus, inimest ta selle tagant enam ei näe.

Aga mehelikult meeldiv väljanägemine oli Gustav Diedrichile teisest küljest ka nuhtluseks. Niisugusele mehele ei jaks vastu panna ükski naine, olgu kurtisaan või aadliprigade instituudi õpilane. Ning Magdalena Charlotta mõistis täiesti, kui võimatu on poisil selliste ahvatluste

ees külmaks jääda. Niisamuti oli arusaadav, et hiilgavat ja galantset ohvitseri saatis kõikjal kaasteenijate ja sõprade kulukas seltskond.

Kuid Gustav Diedrich Otto ulaelule Peterburgis pani punkti keiser Paul I ise. Tema nuhid väitsid oma ülemäärases agaruses, et on avastanud noorte ohvitseride vandenõu, mille eesmärk olevat ei vähem ega rohkem kui keisri kukutamine, ning asjasse oli üht pisikest nukka pidi segatud ka Eestimaalt pärit kaardiväekapten Gustav Diedrich Otto von Ungern-Sternberg.

Järjekordne voor ohvitseri küüditati Siberisse. Oma õrpoja heaks sai sõjakuberner ja isevalitseja eriline soovik Peter von der Pahlen siiski niipalju teha, et Gustav Diedrich Ottot asumisele ei saadetud, sunniti ainult erru minema ja võeti ära suuremates linnades elamise õigus. Monarh ole nagu hiir urus ja ära enam silma alla satu! Paul I uskus oma truud alama ja kindla tugisamba Peter von der Pahleni kinnitust, et noor Ungern-Sternberg ei kujuta endast troonile mingit ohtu. Kuid monarh ei võinud almatagi, et just seesama Peterburgi kuberner ja kogu keiserliku nõukogu liige on mõne lühikese kuu pärast nende vandeseltslaste peamehi, kes talle otsa peale teevad ja Aleksander I troonile upitavad.

Ona vürstliku teenistuses Gustav Diedrich Otto kirja 1. mail 1800 aasta suvel vähe enne jaani. Lubas talle pühapäevadele koju tulla. «Olen ju nüüd tsaarivõimude ... Keegi ei võta mind enam vastu. Sõbrad on juba ära lahkunud. Kui koduks ka kinni lüüakse, siis ... ta pole midagi minna peal enam ühtki paika, kuhu minna ...»

See kiri sattus nagu kõik teisedki enne paruni silma. Oli antud alla Magdalena kaudu proua lauale. Otto Reinhold teadis, et proua ei saanud talle proua ainult enda jaoks, vaid ka poisi jaoks. Proua kodumõisa ei olnud poisil tõesti meeldinud, nagu ta begi kirjutas. Aga kodumaja ümbrused olid talle veel lõbusamad kinni alnuksl paruni ...

Nagu ikka arvab Ungur ka seekord õigesti.

Grossenhofi härraste lõuna- ja õhtulaud kaeti enamasti ainult kahele. Polnud olnud ju kõik Peterburgis, ka nooremad tulid koju üksnes puhkuste ajaks, ja külalisi siin ei olnud. Ilusa ilmaga sõid härra ja proua õhtust tavaliselt mõnusa hoone pargipoolsel terrassil — muidugi, kui Otto

Reinhold juhtus kodumail olema. Viibis parun sõidus või sadamas, jõi proua une-eelse tee oma teise korruse toas.

Kirja saamise õhtul aga käskis proua tuua eine alakorruse väiksesse söögisaali. Juba see kinnitas Otto Reinholdi arvamust, et ees on pikem ja õrnakoelisem jutt, mida väljas rõdul võiksid kuulda soovimata kõrval.

Proua oli selga pannud avara rinnalõikega ning rikkalikkude tikandite ja ilunööpidega rukkilillekarva sudkleidi, mis tema ea ja täidlasevõitu kujuga hästi kokku sobis. Pisut edev soeng, pärlitega kaunistatud kamm ja kõrvarõngad. Nii hoolikalt ehtis ta end kodus harya ning see tähendas, et jutt tuleb säärane, mis mehele ei meeldi. Just selle tasandamiseks tahtis proua oma välimise olemise poolest eriti meelepärane olla. Nii sai Otto Reinhold prouast aru. Ja miks ei pidanud ta aru saama, kui varsti juba kolmkümmend aastat koos elatud ning teineteist läbinisti tuntakse. Imelik ainult, et mida päev edasi, seda võõramaks kippusid nad teineteisele jääma. Kuni lapsed alles kasvasid, oli läbisaamine hoopis teine. Polnud saladusi, usaldati teineteist. Aga nüüd, kui neil lapsi ega kedagi omastest enam lähedal polnud ning nad oleksid pidanud veel rohkem kokku hoidma, läks kõik vastupidi. Vahele tükkis koguni vihkamine ja vaen. Prouale ei meeldinud härra Näkimadalate äriasjad, härra ei suutnud taluda proua virinat seltskonna puudumise ja igavuse üle. Ning viimastel aastatel hoidis nendevahelist mittemõistmist iseäranis valusalt hõõgumas Gustav Diedrichi ulaelu.

Sel kaunil jaanikuuõhtul oli härra kergelt riides. Istus õhtulauda, seljas vaid eest lahtine särk, jalas heledad linased püksid ja tantsis. Tantsel entul oli proua. Istunud lauale tuua ka veini, mis polnud oma peal püünud just tavaline. Magdalena Charlotta ootas kuni mees oli isu täis söönud ja veiniklaasi tuhjaks teinud. Laskis siis Madlil sööginõud ära viia, ainult veini jättis alles. Ja seejärel oligi paras aeg tulla lagedale jutuga, mida härra kogu aeg ootas.

«Otto Reinhold, ma sain täna Gustav Diedrichi käest kirja. Ta on mingi sekelduse pärast erru saadetud. Lubas koju tulla, sest ei saa Peterburgi jääda. Ega sul midagi ole tema kojutuleku vastu?»

«Ripub sellest, missugused sekeldused tal on... Millega ta hakkama sai?»

«Ah, küll sa oled kuulnud. Keiser kahtlustab kaardi-

...endavastases vandenõus või milleski säara-... Muidugi pole Gustav Diedrichil sellega mingit pistmist. Aga see Paul I on ju poollogar. Poisil oleks võinud hakkama minna, Peter sai veel äärepealt tema Siberisse kaubitsemise ära muuta! Nüüd saadeti Gustav Diedrich ainult erru. Ja keelati ära suuremates linnades elamine.»

«Maf pole poisil vastu mitte midagi. Kui ta ainult tuleb, olen võimeline ja palun ilusasti andeks...»

«Mida tal ikka nii paluda on?»

«Teda, et ta on Peterburgis prostituutide, viina ja ulala peale kinnunud tuhanded perekonna raha ära raisanud. Tema seltskonnast orjapiigadega ja kõigest muust...»

«Maf, kes müüvad raha eest oma armu ja prant-

Reinhold, kuidas sa omelt võid! Ja kust sa võtad, et ta...»

«Tõnu veel põhkumagi...» Paruni nõoarm hakkas

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Kas pole on sõnumite saamiseks allikaid. Gustav Diedrichiga ühel nõul, aga voli ja võim...»

«Lubas, et varsti, arvatavasti mõne päeva pärast.»

Parun jäi mõttesse. Kõige parema meelega oleks ta poega kohanud nelja silma all. Sõimanud läbi, ja siis andeks andnud. Sest perekonnas pole sünnis lõputult vägikaigast vedada — mis olnud, see olnud. Ainult ta ei tahtnud tunnistajaid selle juurde, kuidas nende leppimine teoks saab. Ei soovinud näidata, et ta võib oma ammu antud sõna muuta ja karmi isakohtu asemel võtta ära kadunud poega vastu tema auks tapetud nuumvasikaga...

Võib-olla võtab Gustav Diedrich nüüd, kus ohvitseri-karjäär on lõplikult luhta läinud ja pealekauba keisri põlgus kaela tõmmatud, mõistuse pähe. Hakkab meheks. Annaks poisile Hohenholmi mõisa ja Nákimadlad... Õpetaks talle selgeks nii tegeliku päästetöö kui ka selle juurde kuuluvad paragrahvid. Samuti neist möödahiilmise teed. Võib-olla Gustav Diedrich teenib tasa, mis ära raiskas?

«Ma sõidan nädalaks Hohenholmi. Sealne kihelkonnakirik olevat kokku varisemas. Muidugi on see tühipaljas liialdus, aga konsistoorium nõuab, et mina laseksin oma kulu ja kirjadega parandustööd ära teha. Kuid ma ei või nii palju raha välja anda, ja milleks matta tuhandeid sinna, kust kopikutki tagasi ei saa? Lähen nüüd vaatan ja pean õpetajaga aru, võib-olla parandame ainult katuse ja kohendame siit-sealt. Kestab ehk veel aastat kümme. Tulevad paremad tuluaastad, ehk siis näe... Kui Gustav Diedrich peaks selle aja sees tulema, saada ta sinna. Siis kuulen, mis juttu ta ajab. Kõik oleneb temast endast. Ära kardada, ma ei ole liiga vali, aga... Tulevikus peab ta oma elule hoopis teise kursi võtma ja kõiges oma isa sõna kuulama. Seda võid talle minu poolt juba ette ütelda...»

Magdalena Charlotta ohkas oma pisikese ohke. Midagi oli tal siiski korda läinud: Otto Reinhold ei olnud poja tagasitulemisele otse vastu ega nii paindumatu nagu kunagi. Ei ähvardanud ega neednud. Küllap kõik läheb veel hästi! Ainult see tohutu võlg, mis tuleb kinni maksta... Otto Reinhold on ju nii ihne. Oleks tuhat või paar, müüks ehk veel midagi salaja ära. Või laenaks kelleltki ja maksaks siis majapidamiserahast. Sealt saaks küll vähehaaval kokku hoida, samuti neist rubladest, mis Otto Reinhold annab riiete muretsemiseks. Aga see võlg on liiga-liiga suur!

«Hea küll, ära siis liiga karm ole! Ta on ju meie kõige

... kõige armsam laps... Ja...» Ei saanud Magdalena Charlotta enam edasi. Tõstis rätiku silmadele, ja otse alla pallas koguni tõelise pisara. Kuid sel õhtul tavalised tükid ei aidanud, mees ei lasknud ennast kõigutada.

«Olen ju nii vali ja nii järeleandlik kui vaja. Jäta see mõtlemine selle asjaks!» ütles ta. Otto Reinhold ei tahtnud sellest midagi kuulda, millest proua oleks pärast saanud äärmiselt hukata. Proua jäi ainult see trööst, et mees ei lisanud ähvardust. Ehk ei ütle ta pojast aliski lahti.

... Hohenholmi. Kuid paris töötas ka mõned kolleegid. Proua küskis tal võtta ka mõned kolleegid ja mõned kollega Pohelepa kiriku kaudu vaadata, millal Hohenholmi tuleb uisk Tiefenhauseni. ... on ja kaugelt ... on meda ennegi vaadatud ja sihi- ... aga tal kasu mõnna kahetubusetõllaga ... vastu.

... pikksilmaga mere- ... kaasa ... tuleb ... kuigi ... ei näinud ... soovis. Jaagu ... inimene on ... Kuidagi ... kutsari ... Lendasid par- ... sageli ka ... torule ... tornilin- ... mööda ...

... vaatamine ... mets, ... ja külatarede ... endale ... jumala loo- ... silme ees.

... uitama ning proua,

noorhärja ja kutsari tõld Tiefenhafeni sadamasillal ununesid hoopis. Kuid ega proua Kaarliilt palju nõudnudki. Ainult ära oodata, kuni uisk on sadamasse jõudnud, siis vaadata, mida tõld teeb, ja otsekohe mõisa sõna tuua.

Kutsar Jaak aga omakorda ootas silla otsas, söötis oma sõiduloomi ja püüdis juba enne uisku sildasaamist selle pardal noorhärjat ära tunda. Kui siis lõpuks kõik reisijad olid maale tulnud, päris Jaak veel järele, kas see uisk jääb ikka selle päeva viimaseks või on veel teistki oodata. Ka seda tuli vahel ette, kui üle väina tahtjaid juhtus palju olema.

Kuid kolmandal päeval märkas kirikuhakkidega juba sõbraks saanud Kaarel, et niipea kui uisk sai oma otsad kaiposti kinni ja kaldal algas inimeste sagimine, pani tõld tulise traaviga Grossenhofi poole ajama. Selgemat märki ei võinud enam olla.

Kaarel laskis end trepikäsipuid mööda tornist alla nii kiiresti, kui julgust jätkus, ja jooksis end selle versta maa peal higiseks. Leidis Madle ülakoridorist koristamast, pesulapp käes ja undrukuäär vöö vahel.

«Mine ütle kohe prouale, et noorhärja tuleb! Istus just praegu sadamas tõlda!» hüüdis end vaeseomaks jooksnud Kaarel nii valjusti, et isegi keldrikorruse kokad selle ära kuulsid, rääkimata Magdalena Charlottast, kelle tuba oli sama koridori peal. Juba kamandaski proua uksele:

«Madle, silmapilk viska vesi ja nuustik minema ja tule aita mul riidesse panna! Ruttu! Tunni pärast on nad siin!»

Muidugi ei hakanud Madle pesuvett vannist parkett-põrandale viskama, selle viis välja ja kallas kraavi Kaarel.

Alles mõni lühike minut enne tõlla kohalejõudmist sai proua omadega valmis. Tuli end ju hoolega ehtida, et oma kauaoodatud toredat poega vääriliselt vastu võtta.

Kuid Gustav Diedrichil, nii mehiselt kaunis kui ta oligi oma noorusega ja õitsva tervisega, polnud enam kaardi-väehvitseri uhket mundrit. Ei kulda ega karda, mõõka ega kokardit mütsi ees. Oma ema pojaks jäi ta aga ka lihtsates reisiriides ja Magdalena Charlotta nuttis esimese rõõmuga oma esmasündinu rinnaesise puha märjaks.

Kutsar andis noorhärja kõhnukese sumadani Kaarli kätte, kes viis selle ülakorruse trepikotta. Pärast näeb, kuhu käsivad panna. Kaarel muidugi ei mäletanud, aga ema ehk märkas, et viie aasta eest minnes oli Gustav

tiedrichil kodunt kaasa võtta kümmekond säärast kohv-rit. Nend jarel koigest üksainus...

Õhtul istusid ema ja poeg mõisa kõige suuremas ja uhkemas võõrastetöös, mida kutsuti Siniseks saaliks, kus polnud peksiriga Prantsuse toolid ja madalad lauakesed, mis kutsusid hubaselt aega veetma. Seda suurt saali

pidati ainult kõige tähtsamate külaliste puhul. Kuid a meelest oligi temal praegu elu suurpäev: kes on

meie tähtsaim kui kauaoodatud poeg? Head nad alla istusid ja pidasid plaani, kuidas Gustav

... ja palu kõik ilusasti andeks,» andis Magdalena Charlotta emalikkude nõu ja tõstis taas rätiku. «Ta on ju nii uhke iseloomuga ja iseäranis

... kuidas on?» vaidles Gustav. «Küllap ta ise oli noorelt narmasugune. Ja

... Ennemini on minul ... Aga las

... sinna läks ... isa suure

... tubakakoti ...

... mõned naised,»

... ja -prellid?»

... mitme-

... Magdalena Char-

... Saa-

... head

... oma arm-

... klaa-

tuhinad neil sakstel ka peale käivad! Küll enne, küll pärast...»

Gustav ise ei saanud põrmugi aru, miks ema ja Madle tema ümber nii palju pahmerdavad. Ka nende jutust ei taibanud ta midagi. Et teda viiakse isa juurde... Aga isa on ju ometi varsti koju oodata, ja milleks peaks tal Gustavit aidas töö juures tarvis minema? Ja mida ema ja Madle sellest noorhännast räägivad?

«Kelle juurde te mind viite, kas isa või noorhärja juurde?» küsis poiss otsesui ära, et asi selge oleks.

«Ole vait, laps, sina ei tea pooli asjugi!» noomis Mari vaest poissi kelle pea pesast ja siia-sinna keeramisest pöörutama hakkas.

Lõpuks saadi siiski niikaugemale, et võidi minema hakata Madle muretses, et nii kaua aega läks: «Ei tea, mis proua nüüd ütleb?»

Kuid Magdalena Charlottal oli pojaga arutamist ja plaanipidamist enam kui küll ning see pool tundi, mis Madlei poisiga jahtides aega läks, kulus Sinise saali seinte vahel nagu üksainus silmapilk.

Pärast koputamist ja loa saamist astus Madle sisse, kae-
kõrval siniste põlvpükste ja lumivalge vestiga saksapoiss.
Ka Gustavi lepapuukollased sukad ja madala kontsaga
uhiuued kingad olid kõige muu väärilised. Nägu pruun,
silmad sinised ja julge vaatega. Puhtakspestult ning
saksariides paistis see nelja-aastane poiss prouale tema
enda poja äratõmbena sellest ajast, kui Gustav Died-
rich oli alles laps. Ootamatu omaksvõtmine tungis Mag-
dalena Charlottale otse südamesse. Kes ütleks, et see
poiss on seisuse poolest ori? Poleks ta ema mitte toatud-
ruk. Anu, vaid mõni aadlipoeg naine, oleks ta mu täis-
verd pojapoeg mõtles proua. Kui kahju ikka, saarane
armas ja kena poiss!

Gustav Diedrich aga võttis asja hoopis kergemalt. Küsis väikemehelt:

«Mis su nimi on?»

«Gustav,» vastas poiss ja pani sõrme suhu.

«Ka mina olen Gustav,» teatas noorhärra.

«Ole peale,» polnud terasel poisil selle vastu miskit.

«Sa, Madle, jäta poiss vähekeseks siia, ise võid minna!»
käskis proua. Kuid väike Gustav polnud sellega nõus:

«Mina ei jää siia, kui Madle ära laheb!»

•Ah, lugu lahuvad mõlemad,» lõi suurem Gustav käega.
•Tõenäoliselt nad on näinud ja mis meil ikka enam...»

Uhesa vahel keeras laps korraks ringi ning isa ja poja põlved jooksid kokku. Laps vaatas võõrastades, noorhärna silmavaade aga oli tavalisest nagu tõsisem ja pisut imekspitav. See oleks justkui tahtnud ütelda: «Sa näed, mis olen loom, ette ei või tulla!»

Pärnast Madle ja Gustavi lahkumist küsis noorhärja: «Mammi, kas te selle Anu, või mis ta nimi oligi, selle teatididuki, andsite ikka tollele kiplile naiseks, kellele ta

[illegible][illegible]

... ja veel mõne külalise kuusa tooma, kas lin-
... tulnud kaupmehe või valitsusliku laevakipri, polnud
... saadud võtta laenukalmise ja tõrju ettekandmisega vilu-
... nud talinest. Vtita tee, parit kirikuküla vabade rootslaste
... aast ning juba lapsepõlvast saati mõisas, oli end sakste

heade-paremate roogadega nii laiaks ja ümmarguseks sõonud, et temal härraste ette minna enam ei kõlvanud. Aastate poolest veel, aga tal oli kehakaalu juba nii palju et pidi käima pardi kombel kahele poole õõtsudes. Ja säärase kõndimisega ei seisnud enam supp tirinas ega praetükid kandikul. Just nagu ummiklaines laev kõikus ta kõõgi ja sahvri vahet, tegi oma tegemised pliidi ääres, kuid rõhkemat ei saanud temalt nõuda. Lauda teenima tahtsid härrased nägusaid ja noori, laialivalguv keha ja kolmekordne lõualott ei olnud neile meele järgi.

Toa- ja koristajapiigal Liisal polnud küll ei liigset kaalu ega pardi moodi kõndimisviisi, ka oleks ta julgesti võinud oma näolapi ja muud ihuosad sakste silma ette seada, aga temal oli see viga, et alles uus, ei osanud veel lauas teenida. Kõigest esimesi nädalaid Gertrudi käe all õppimas. Oli küll lahtise pea ja kärmete kätega, kuid veel ei julgenud virtin teda kivist ja klaasist toidunõudega söögi-saali saata. Liisa ise kartis ka, et mõni kallid asi võib katki minna või teeb ta äkki lauas midagi pahupidi.

Endise toatüdruku oli kubjas endale naiseks küsinud. Härra juhtus olema heas tujus ja lubaski. Küll ainult selle kaubaga, et naine talitab mõisas edasi, kuni uus piiga tööga harjub. Kuid kubjas polnud mitte ainult agar teo-mehi ja vaimutüdruid taga sundima, tema hoolitses ka selle eest, et noorikul peagi undruk keskpaigast üha kitsamaks jäi. Varsti nurgalavats ootamas ja siis vääksvillem rinna otsas — mis mõisaskäija niisugune enam on.

Aga kus häda kõige suurem, seal abi kõige lähem. Gertrudil tuli meelde, et proua endine toatüdruk Anu elab nüüd siinsamas Reigi külas. Virtin läks ja kurtis Skalluse perenaisele oma muret. Leppisidki kokku, et kui härra tuleb, saadab Gertrud sõna ja Anu ruttab mõneks päevaks mõisa appi. Lapse annab naabrinaise hoole alla, või kui tahab, võtku kaasa. Ega Leenu olnud ju enam rinnalaps, paariaastane tüdruk.

Nüüd oligi Anu juba mõne korra Gertrudil abiks käinud. Leenu vadis siis mõisa köögis ja teenijatubade koridoris ringi, tegi ka pahandust, aga selle kannatas virtin ära. Ta ise oli vanapiiga ja seetõttu muidugi lastetä. Omal ajal oli küll Gertrudilgi peigmees ja puha, aga eesti soost sunnismaine ori. Ja ju nende armastus siis ikka nii suur polnud, et Gertrud oleks oma vabaduse ohvriks toonud.

Peale selle priiusekirja ei antud, ehkki nad käisid seda mõnede mõisnikult palumas.

Anu tuli mõisa päris hea meelega. Tuttavad tööd ja tuttavad töid tema nüüdsesse elu vaheldust, ja egas ta ühe mehele kah siin käinud. Sai abi eest virtinalt tangu,

... ja tühjalt pehme tüki värsket liha. Pealegi olid nad Gertrudiga juba vanast ajast hästi läbi saanud. Nii roh-makas ja eemalpeetav, kui virtin pealtnäha paistis, oli naine sõnula, lahke ja hea inimene oli ta seespidiselt.

Ka meikord, kui Ungern-Sternberg tuli ja lubas taas otalake paljude jaoks, saatis virtin Skallusele sõna, Anu võtma peale Leenu üle ala Duskuse Liisu kätte ja läks. Lapsejaga oli palju- ja heinalda vaba ning Liisul polnud

... et kätt ka veele tal endal niikuinii pool tosinat poodi hõõrutud oleks peal. Üks vahem või rohkem.

... ja pidi

... ja suurt saali see- ta ei karutunud. Lõunajal ei olnud parunit tavaliselt ... ja põldusid, käis paadiga ... alla panna. Sõ- ... koguni õõseks.

... ja

... ja

... ja

... ja

... ja

... ja

... ja

... ja

... ja

... ja

... ja

hammaste alla, vaid jääks igavesti nii, nagu on. Kunagise mõtte mehele aastate pärast kõik ära rääkida oli Anu maha matnud. Ta ei uskunud, et Carl sellega nüüd paremini lepiks.

Jaaniõhtused varjud hakkasid juba pikemaks venima kuid õhus oli ikka veel päevast jäänud leitsakut. Eemalt tallide juurest kostis karjamaalt koju tulevate lehmade ammutust ja karjapaiste hõikeid. Ilm oli nii vaikne, et vähegi valjemat juttu võis versta maa peale kuulda, nagu seda ette tuleb ainult südasuvisel tuuleta õhtul.

Anu seisis härrastemaja peatrepil laia varikatuse all ja vaatas üle tasaseks niidetud lageda rohuplatsi maantee poole. Tuleks härra ometi kiiremini, sõodaks tal kõhu täis ja siis saaks koju! Küllap Leenu on juba Duskase Liisu lastega koos lavatsil ja magab. Ta läheb võtab tüdrukut sealt süle ja viib koju ning Leenu ei ärkagi enne kui hommikul. Ja siis paneb imeks, et õhtul jäi Duskase tares magama, aga nüüd leiab ennast ema lavatsilt.

Tuttav ja kodune on siin küll, mõtles Anu. Seesama palkoni poole kõveraks kasvanud kastanipuu, sulastemaja sammaldunud katus. Majad ja puud ei ole küll sellest ajast muutunud, kui siin sai elatud-oldud. Aga mõisa tubades ja õues pole enam seda elu ja helinat mis siis, kui proua ja lapsed.

Kõik Anu möödaläinud aegade mõtted lendasid korraga oma rada, sest maanteelt hakkas kostma vankrimürinat. Ja seda ei teinud talumehe raudrehvidega ühehobusevanker, seal sõitis saks vedrupehme kalessiga. Ka kabjaplagin oli väikemalt kahe hobuse oma. Samas jõudiski sõiduriist metsatuka tagant välja — Grossenhofi kaless ja hobused. Neid Anu tundis. Ometi ei saanud see parun olla, sest härra sõitis ju ratsa ära. Ega ometi proua? Kuid kalessi varjupuldan oli ilusa ilma tõttu pealt lahti ja varsti sai Anule selgeks, kes sealt tuleb. Noorhärra!

Otsekui hirmunud lind sööstis Anu läbi lahtise ukse suurde saali, sealt alla kööki, kus virtin härrale sööki soojas hoidis. Gertrud istus nurgajäril, nagu suvepalavast ja pliidikuumusest sulamas.

«Noorhärra Gustav Diedrich Otto sõitis ette!» hingeldas Anu ja vaatas nagu abi otsides virtina higipisaratesse uppunud palet. Kuid Gertrudile ei hakanud ta ärevus külge. Kostis päris igapäevasel häälel:

«Tuli siis tuli, sõodame ka temal kõhu täis.»

«Kas mul ikka jätkub? Ta pole ju enam mitu aastat teinud kätt, Mis nüüd küll saab!»

«Ara karda, jätkub nii temale kui härrale. Ega ta need aastad nalginud ole, et kõik nahka paneb. Mine ja hakka lauda katma. Nüüd muidugi kahele. Eks parun ole ka ilu kohal. Äkiline on see tulek küll... Võib-olla härra ei tungi veel? Muidu oleks hommikul käskinud noor-
... vastavõttuks kas võl magamisetoa korda seada.»
«Samas koidis Gustav Diedrichi hääl üle kogu hoone, just nagu kumandaks ta pataljoni:»

«Kas sinu mehe vahel on mõni teetüja? Kui on, siis tuleb välja ja näidake end!»

«Mine, Anu!» sundis virtin.

«Ei minna lähe, mine ise, kui tahad!» tõrkus Anu.

«Kas mõni mees on välja saanud või?» hüüdis Gustav

«... end!»

«... andunud minu, kui tulin virtinal endal minna.

«... astet ülespoole ja sattus

«... kokku.

«... Gustav Diedrich rõõmsa üllatusega

«... kinni. «Kohe näha,

«... kannatanud ega leivast

«... ja ümmargune ikka...»

«... kui poolhingatuks pigis-

«... arvas Gustav Diedrich.

«... Hohenholmi isand.»

«... Muidrit

«... pärimine.

«... vastas Gustav Diedrich nagu vastu taht-

«... «Kas mu isa on?»

«... vaatama.»

«... ja isandliku kõne-

«... teda küll ära oodata.

«... ühest

«... mis

«... siiasamasse

«...»

«... toolile,

«... Astus siis kor-

«... häärberiesisel

«... alla punutud

pesadesse poegadele toitu kannavad. Kuid varsti tuletas kõhutühi end taas meelde. Gustav Diedrich kõndis teenijate koridori otsa ja hüüdis jälle päris peremehe häälega:

«Kuidas on, kas lasete mul juba esimesel öhtul nälga ära sürra?»

«Säh, võta, vii alguses supp!» sundis virtin Anut.

«Ma ei taha, mine ise!»

«Mis see siis olgu!» pahandas Gertrud. «Kas sa noorhärat esimest korda näed? Ta on lapsest peale hea ja lahke poiss ja ega ta nüüd kah kedagi nahka pane. Mul võttis kohe sülega ümbert kinni ja äärepealt oleks musugi andnud. Mine-mine!»

Anul polnud pääsu. Esmalt viis toidunõud, leiva ja muu säärase. Supitirinaga minnes seadis hoolega jalga jala ette, et mitte maha loksutada või koguni põrandale pillata. Sest jõud oli kogu kehast kadunud.

Algul ei tundnud noorhärta Anut ära. Vaatas küll ja südamesse tekkis segane tunne, et see nägus piiga pole talle võõras, kuid kus ja kunas... Alles siis, kui silmi maas hoidev Anu oli toidutoomisega peaaegu valmis, jõudis Gustav Diedrichi mälu aastate tagant ühe omaaegse toatüdruku välja tuua.

«Kuule, tüdruk, sa oled ju Anu,» ütles ta päris vaikselt.

«Nagu näete,» sosistas Anu ja sai korraka oma julguse tagasi. Noorhärta võis olla ka seesama mis kunagi, kuid Anu polnud enam endine. Ta oli vaba mehe naine ning ka ise prii. Nüüd võis ta noorhärrale ütelda kõike, mida mõtles, kartmata, et teda minema kihutatakse või karistatakse. Küllap sünnitas selle esialgse hirmu igivana orjaveri, mis ikka veel välja lõi. Nagu oleksid härrased mingid pooljumalad, kellel voli kõigeiks. Kaks korda oli toosama noorhärta teda võtnud, kuid see juhtus siis, kui Anu oli ori ja härrastel õigus nii tema ihu kui hinge peale. Nüüd aga oli Anu sellest jaädavalt vaba! Ometi ei tundnud ta praegu Gustav Diedrichi vastu vaenu, pigemini oli see uudishimu, mida noorhärta veel ütleb ja mis ta mõtleb ning kas ta mäletab...

Sest kui Anu endale puhast tõtt tunnistas, siis polnud ta noorhärta oma mõtetest päriselt välja saanudki. Juba sellest ajast saati, kui teda esimest korda nägi.

«Sind anti ju kipper Malmile?»

Anti küll, aga ma tulin siia mõneks päevaks virtinale

«Lahtsalt suurepärase juhust!» rõõmustas noorhärta. «Ma ei tooks mulle meie jälleenägemise auks pudelit või mis teil juhtub olema?»

Küllap pidi joogijanu noorhärrel ikka suurem olema kui «jinnal», sest kui Anu pudeli ja peekriga tagasi jõudis, polnud Gustav Diedrich veel ühtki lusikatäit maitsnud.

Vein on keldris luku taga ja võti valitseja käes. Ma olen põletatud viina, söögi alla ehk kõlbab?»

«Ha, Anu, oled tubli tüdruk nagu vanastigi. Kõlbab küll!»

Gustav Diedrich kallast peekri ääreni täis ning jõi tilgema. Hakkas siis isuga sööma.

Kui Anu nõuand vahetas, küsis noorhärta tema käest:

«Kas sa mees on merel?»

«On küll. Mäe alla?»

«Aga mees poeg on Grossenhofis.»

Anu jõi sõnu maha.

«Teda see mees kummagi oma.»

«Kuidas nii? Mamma ise ütles...»

«Hiljemal ei ole, et mees kumbki ei söanda seda tunnistada. Kas teie tüdrukud?»

«Ma julgen tõlkemaht, ... Kas sa minu sangi tahaksid el tulla?»

Anu hõlpsalt Jumal küll! Kuid ta võttis end kohe kätte.

«Tahame parem selle jutu. Ma olen nüüd vaba inimene. Mul on mees, laps ja kodu. Kas noorhärta soovib veel praadi juurde?»

Gustav Diedrich neelas silmadega nägusat naist. Kallas endale endale peekritäie ja jõi põhjani.

«Praad on juba lüü tühe, aga sind tahaksin veel küll!»

«Ütlema juba — e!»

«Ma ütlesin seda ka, et me kumbki ei söanda poissi tunnistada. Aga kui mina ükki tunnistan ja ei keldi muu kui sinu mehe eest? Mis siis?»

«Ja kui teie mees purskas Anu.»

«Võib ilus arvust, et sa minu pärast kardad, aga mis ta muu?»

«Mõelge omelt, mida te räägite!»

«Ma mõtlengi. Nimelt seda, et kõik võiks edaspidigi meie

kahe vahele jääda, kui sa mõnikord õhtuti mõisa tuleksid ja minu vastu endine oleksid.»

Anu vaatas hirmunult Gustav Diedrichi ilusat mehist nagu ja silmi, mille pilk oli viina mõjul pisut häguseks muutunud. Kurat võib tulla valgusingli naol, kais naisel läbi pea piiblisõna. Kas ta on tõesti taas noorhärja võimu all? Eelmisel korral tuli noorhärja meelitusega, nüüd juba ahvardab. Oh, jumal!

«Noh, kuidas on? Muidugi mitte täna, aga tulevikus? Sest arvatavasti jään ma siia pikemaks ajaks.»

Anu ei saanud sõna suust. Palus vaid hinges kõige-vägevamat, et see karikas kuidagi mööda laheks, et jumal teda mingi imega aitaks.

Ja ime sündiski — või oleks see juhtunud ka ilma issandat palumata: äkki seisis saaliuksel ratsapükstes ja säärsaabastes vanaparun Ungern-Sternberg, nuut kaes ning terane pilk seesolijail. Kas ta oli midagi kuulnud?

Anu jooksis saali teisest uksest välja. Gustav Diedrich tõusis. Kuid pidi lauaäärest tuge otsima, sest põletatud viin tühja kõhu peale ei jätnud ka säärase kangete joomaaegadega harjunud mehe kallal oma tööd tegemata.

Isa astus lanemale. Jäi otse poja ette seisma. Ta pilk oli vali ja näoarm tulipunane, nuuti hoidev käsi värises. Kuid oma sõnade üle valitses ta veel hästi. Need olid vaiksed, ohjes hoitud ja pinge all nagu kokkusurutud terasvedrud.

«Vaevalt joudsid kohale, kui hakkad juba peremeest mängima. Vahe sellest, et kamandasid söögid-joogid lauale, sa tahad ka endise orjapüga üle jalle võimu maksmata panna. Kas nii?»

«Ja mis siis?» Gustav Diedrichi hääles oli viinaga turgutatud trotsi. «Oma kunagises kirjas lubasid sa ju Hohenholmi mõisa mulle. Ka ema ütles...»

«Ema!» lõi kas isa pojalt sõnad suust. «Tagaseljamäng temaga on nüüd läbi. Siitpeale tuleb sul tegemist teha ainult ja üksnes minuga. Aitab ema seeliku taha pugemisest ja tema raha peal elamisest? Jai sul palju võlgu jarele?»

«Kaksteist tuhat, ja selle peale andsin oma aadlimeheausõna, et õiendan veel jaanikuu lõpuks ära,» vastas Gustav Diedrich kergelt, nagu oleks jutt vaid kaheteistkümnest rublast.

... andsid sellelesamale orjapiigale, keda sa ab... kauplesid, ohvitseri ausõna. Selle... valgi lunastana. Nuud loodad, et ma sei... hea ja laon kaksteistküm...

... Ta hakkas olukorra...

... Tead...

... libudega,

... Ta võidab...

... aeglu...

... mitte...

... ja sala...

... Naki...

... häbi...

... ja nuudi...

... ja...

... ja...

... Tema...

... Gustav Diedrichi...

... kunagi...

... Mil...

... ja...

... ja...

... ja...

See juhtus 1800. aasta kaunil jaaniööl, kui torupill Reigi kaldale süüdatud tulede aäres noort rannarahvast tantsitas ning Koit ja Eha Näkimadalate taga taevase lõkke paistel kokku said.

Röövlid omavahel

Mis aitab kõik töö, kui inimesel pole õnne elada, ütlevad Hiiumaa rannamehed. Ja muidugi on neil õigus. Mängib ju mereandidest elava inimese elus õnnelik juhus sageli palju suuremat osa ja toob rohkem tulu kui tõsine töö.

Veel enam maksab see sõna meremeeste kohta. Sest laeva purjedesse puhuv tuul on merd sõitvatele meestele säärane heitliku iseloomuga isand, kelle meelemuutusi osatakse harva ette näha. On õnne, võid Tiefenhafenist Peterburgi jõuda kahe ööpäevaga, aga kas ei ole küll ja küll juhtunud ka nii, et vahid nädala või kaks tõtt ühe ja sama maanukaga. Loovid oma siksakkisid, näitad lainetele paremat ja vasakut parrast, kuid võitu ei miskit. Ennemini tagasi kui edasi. On tuul liiga vaikne, pole tast suuremat kasu, läheb aga rajuks, võib lõhkuda laeva ja uputada rühed.

Mereõnn käib mõnikord kaasas mehega, mõnikord laevaga. Leidub õnnelikke aluseid, aga ka niisuguseid kipseid, kel puhub alati vedus tuul. Samuti võib mõni uus ja tugev laev leida oma otsa juba esimesel reisil, aga teine vana ja lekkiv rääts seilab aastaid, veab oma laste, teenib raha ning ei juhtu temaga midagi.

Mis puutub kipper Malmisse ja «Sidoniasse», siis polnud veel selge, kas mereõnn käis kaasas laevaga või tema koosimäärajaga. Sest pärast seda, kui Sepa Madise mehed «Sidonia» Triigininalt merre ajasid, polnud sellele alusele veel keegi teine peale Carl Johani kurssi maha pannud. Kahekesi olid nad purjetanud küll lähedastel, küll kaugematel vetel, alati õnn kolmandana ühes.

Laeva vööri ehitatud peidupaika oli Bergmanni «Louisa Carolina» kauba äraviimise ja mahamüümise järel harva vaja läinud. Sest pärast noorhärja Gustav Diedrich Otto surma oli parunil just nagu pool elulusti ja töötahtmist kadunud. Koguni niivõrd, et vahel, kui mõni laev jälle

Maakmadalatele sattus, ei sõitnud härra ise kohalegi. Saati tema ülemvalitseja Preissi, kes aga ei osanud avaristiga midagi peale hakata. Rannamehed tegid siis nii palju võt vahet, kui nende mõistus võttis, kahmasid päästja üm kook endale ja peitsid tarepööningutele või põranda pariplaantide alla. Ei jättnud mõisale niigi palju, kui nad ka varem olid parunilt saanud — peataie viina ja kuld-
 tulleku mehe kohta.

Kaagil, et pärast pojaga juhtunud õnnetust andnud
 talle algu põuale ja hiljem ka pastorile sõna, et ta enam
 Nõukogudele ei paku ei tee.

Gustav Miedrichi surmast teatati nagu õnnetusest ja noorlühena maeti Helgi surnuala pühitsetud mulda, ehkki seal ei pruugi paika olema ei mõrtaukatel ega ka neil, kes ei ole veel saanud. Aga noorparunil lainud ja tema ema oli õnnetult lahki. Muldugi ei uskunud, et see, kes, kes jäänud valkusest ei kostnud isa ja poja, kes ei ole veel saanud ning nautlööklide matsud mitte, kes ei ole veel saanud, vaid läbi lahki. Saaliakende, kes ei ole veel saanud, kuid sulastomajani vülja. Ja püstolipauk tuli kohe, kes ei ole veel saanud. Kuid pastor arvas vist, et jumal on see kõige, kes ei ole veel saanud, ja jumal on noorlühena ikkagi pühitsetud mulda. Kuid et ta ei ole veel saanud, siis võis tegu olla, kes ei ole veel saanud, ja jumal on noorlühena viimisel kohtu-

Ungern-Sternbergi hertsogi Otto von Ungern-Sternbergi surmaga seotud kahe aasta eest toimunud üheksa kuu jooksul surmaaeg. 1909. aasta 1. jaan. 1909. Juba hakkasid selle haiguse sümptomid ilmnema. Jutud, kuidas ta Ungerni poja surma saatnud ja kuidas ta nüüd elab ja rasket patu kahetseb. Alguses ehk mõni lühikest aega kogu selles loos, aga kui Ungern-Sternbergi haiguse sümptomid ilmnema hakkasid, hakkasid ta haiguse sümptomid ilmnema. Kibedast heina- ja põlvkonna haiguse sümptomid ilmnema hakkasid ja vank- ja põlvkonna haiguse sümptomid ilmnema hakkasid. Kibedast heina- ja põlvkonna haiguse sümptomid ilmnema hakkasid ja vank- ja põlvkonna haiguse sümptomid ilmnema hakkasid.

Aasta 1927 ehitatud puust pühakoda lammutati
 ja juba see aasta lõpu alusmüür valmis. Järgmi-
 nel aastal algas seinete ladumine. Meister kutsuti Saare-

maalt, kellumehed ja krohvijad korjati ümberkaudsetest küladest.

Varem polnud parunil niipalju raha, et oleks lasknud vanale kirikule kas või uue katusegi peale panna, aga nüüd piisas tal vara koguni uue pühakoja ehitamiseks. Ja mitte mõisametsa mändidest, vaid kivist, mis peab vastu aastasadu. Säärase helduse taga ei võinud Ungrul tõesti olla midagi muud kui lootus poja surmasaatmist jumalalt andeks saada. Samuti nagu prouale ja Pohelepa pastorile antud lubaduse taga, et Näkimadalatelt röövpäästmisel on lõpp. Ehkki paruni usk jumalasse polnud just kalju peale rajatud ega see lubadus meele jargi ei mõisnikule endale, pastorile ega rannameestele, kes kõik olid ju Näkimadalatelt matti saanud, oli poja elust lahkumine viinud ka Ungru mõtted sinnapoole surmavaravaid. Maiste asjade pärast ei saanud ometi lahti ütelda oma igavesest elust. Sest mis kasu on inimesel, kui ta korjab ajalikku vara, aga sealjuures teeb kahju oma surematule hinge?

Kuid nüüd seisis sõlm selles, et need kaks — ehitada jumala auks kirik ning jätta sinnapaika kõige tulutoovam ettevõtte — ei hakanud teineteisega hästi kokku. Sest pühakoja püstilöömine nõudis ränka raha. Kui sa tahtsid, et heinatöö ja lõikuse kõrvalt oleksid kiriku jaoks kivid veetud, lubi põletatud ja mehed seinu ladumas, pidid neile maksma lisatasu. Teopäevade kombel jumalamuidu tööd ei saanud nõuda, sest siis heitis mees paar-kolm kivi vankrile ja kõristas seda kohale pool päeva. Pane või aiateibast märki, kas liigub või seisab paigal. Või on vankril rattad lagunened, hobustel pole raudu ega rangisid ja mees ise haige. Seepärast andis Ungern-Sternberg rükitöö kantsüllä kivide kohaleveo eest haljas hõberubla. Nüüd leidis hobuseid ja mehi iga päev. Koguni öösiti kolisesid vankrid rannast üles, kivikoormad peal. Ka hein sai tehtud ja vili ei jäänud põllule. Just nagu oleks igal inimesel nüüd olnud enam käsi-jalgu kui üks-ainus paar kumbagi.

1801. aastal kutsus Ungern-Sternberg nooremad pojad Peter Ludwig Constantini ja Heinrich Georg Eduardi Peterburgist koju. Selleks, et nad ei läheks Gustav Diedrichi laia teed. Pealegi oli noorhärrade edaspidine saatus keisrite vahetamise puhul nagunii ähmaseks muutunud. Liikused küll kuuldused, nagu oleks Paul I tapetud tema

poja Aleksandri kaasteadmisel ja nõusolekul, kuid ometi mõeldsid kõik, kes sellest asjast osa võtsid, keisrikoja põlu alla. Teiste hulgas Peter von der Pahlen, kes saadeti oma maamõisa vaikusse pattu kahetsema, ja tema kaudu ka Ungern-Sternbergide perekond. Ning üks olnud ju Gustav Diedrich Ottogi Paul I vastase vandenõu pärast erru saadud. Kõige selle tõttu ei tundunud Peterburgist tululek noortele Ungern-Sternbergidele õnnetusena. Aukraudis ülendamist polnud neil ju enam loota ja varem või hiljem võis neidki tabada sunniviisiline errusaatmine. Kogu sellest virvarrist oli Ungrul niipalju kasu, et nüüd ei olnud kogu perekond jälle koos ja ülalpidamiskulud olid palju väiksemad kui enne. Aga see kasu ei teinud muudugi tasa kiriku ehitamise kulutusi. Tuli tõsiselt kaaluda, kumba lubadust murda: kas jätta pooleli ehitus või püüda taas laevu Näkimadalatele peibutada. Jumalale antud lubaduse murdmist luges Ungern-Sternberg siiski ohtlikumaks kui prouale ja pastorile antud sõna sõõmist. Sügises juba kätte jõudma ja asi tuli enne viinakuu pilkuspimedaid rajuõid ära otsustada. Viimaks leidis parun, et mis jättis mõlemad lubadused jõusse ja samal ajal kukrul ikkagi Näkimadalate mereõnnistusest osa võtta.

Kui kipper Malm järjekordselt reisilt Tiefenhafenisse jõudis ja läks parunile aru andma, käskis Ungern-Sternberg teda listet võtta. See oli teine kord Malmi teenistus-aastate jooksul ja Carl Johan aimas, et taas tuleb üks ohtum jutt. Säärane, kus temalt tahetakse nõusolekut millegi, mis suurendab tema vastutust enam, kui talle selbest tulu tõuseb. Ja ta arvas õigesti.

Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternbergi juuksed olid juba üleni valged. Isegi kuklas ei leidunud enam kolatunud karva. Õlad hoidusid vähe kühmu. Kuid parun pidi veel murtud mees ega andnud jõu ja tervise poole talle ühelegi nooremale. Vahetevahel näriv liigestevõrv ja vihostamisejärgne peavalu ei tulnud arvesse. Poja nim oli andnud talle küll raske hoobi, kuid paistis, et Chorochnofi isand hakkas sellest juba jagu saama. Nüüdki pidas ta laua ääres täis võimu ja tema pilgus säras endist pealehakkamist ja teotahet.

«Eh, kipper! Mul on sulle ettepanek tõsiseks tööks.»

Carl Johan tegi, mis kästi, ja jäi ootama.

«Varsti on meil käes viinakuu pimedad ööd ja ega tor-

mid-udud, lumepaks ja muu säärane end kaua oodata lase. Lausa patt oleks neid taas kasutamata jätta, nagu me nüüd juba aasta otsa oleme teinud... Oleme olnud niisama rumalad nagu see, kes ei viitsi kummarduda, et maas vedelevat raha üles võtta. On mul õigus?»

«Tõsi küll, harra parun, aga ega viimase aasta kestel ole meie rannas midagi tõsist juhtunud kah,» vastas Carl Johan.

«Kelle süü pärast? Ikka meie endi. Või kuidas?»

«Jah, kui oleks just Dagerordi tule torni mehi appi kutsunud, siis...»

«Sul on õigus, Malm. Meil pole omavahel tarvis sõnadega keerutada. Ma ütlen kah otse välja: sel sügisel on lootust, et Dagerordi vahimehed hakkavad meid taas aitama. Kuid mina ise jään juba vanaks. Veel aastat kolm ja ongi kuuskümmend täis. Mõni noorem ja hakkajam mees peaks asjal sarvist võtma.»

«Harral on kaks poega...»

«Neist ära räägi! Mõlemad arad ja omasse lainud. See peaks olema sinusugune julge, tugevate käte ja selge peaga mees. Kogemustega inimene, kel kõik läheb õnnepidi. Oled sa ise ka märganud, kui hästi sul tuuled kaasas käivad? Sinu reisid on teiste omadest poole lühemad, nagu purjed juurde võtad, on ilm sinu poolt. Sinusse ma usun. Ja eriti veel seepärast, et kõik, mis me oleme omavahel rääkinud ja kokku leppinud, on meie vahele ka jäänud. Sul pole pikka keelt. Just sina peaksid mind aitama.»

«Ma olen ju ka siiani igas asjas härrale abiks olnud,» ei saanud Carl Johan paruni jutu koostist selgust ega osanud säärasele kiidulaulule leida mõistlikku põhjust.

«Nüüd vahetame osad ära. Sina asud minu kohale ja võtad peamise töö enda peale, mina tulen ainult nõuga appi,» pani parun ette.

Malm hakkas taipama.

«Kas nii, et mina teen ja võtan omaks kah, kui tuleb vastutust kanda? Teie annate ainult käsud. Just nagu oli «Sidonia» peidukohas veetud kaupadega?»

«Õige! Sinu silt ja firma, aga mina ei anna isegi käskusi, vaid ainuüksi nõu.»

«Siis peaksime küll kasud vähemalt pooleks tegema,» ütles Carl Johan. Muidugi ei lootnud ta, et harra nõusse jääb, oli vaid uudishimu, mis suguse põhjuse parun see-

hoid lautlemiseks leiab. «Sidonia» peidukoha plaanitsemine tõi Ungur ette Putkaste mõisa ostmise, mille siis müüdi? Aga raha läks Carl Johanil tõesti vaja, sest tal polnud veel koda ega kohta, mis oleks endale kuulunud. Kogu majapidamine ainult harra armust. Kui saaks Skalluse päriseks osta. Aga Ungur ei tohigi seda talle müüa, sest Skalluse on Getteri pärijate oma. Igal juhul tuleks seda kuskile tare ja põllulapp, kust sind keegi liigutada ei saaks...

Carl Johani viimaste sõnade peale läks paruni nagu tõkk maad tõsisemaks.

Jah, seda võiks kaaluda, kuid mul on pooleli kiriku ehitamine. Sa võib-olla ei kujuta ette, kui suured kulud on olen sellega enda õlgadele võtnud... Kui nüüd juhtuks mõni korallik päästetöö, mis sul õnnepidi läheks, siis oled sa toetust poolt tulu väär, aga... Ega ju sinulgi saa midagi selle vastu olla, kui me sinu osa samuti kiriku ehitamiseks ära kulutame? Ehk võetakse viimsel kohtumisel arvesse? Kes meist, surelikkudest, on patuta?»

Vana sulil Tahab kiriku Näkimadalatelt röövitud varaga oleks ehitada ja loodab, et jumal kiidab selle heaks... Tahab olla kõigevägevamaga nagu röövlid omavahel laenu saadab tormi, Ungur teeb musta töö, kasud kahe poole. Malmil oli tükk tegu, et mitte naerma pahvatada. Ta ei taha ja ajada asjalikku juttu, siin polnud koht pühuseks.

«Aga pandid, ankrud, trossid ning muud päästetööle tarvilikud riistad, samuti mehed on teie oma. Kas usutakse, kui keegi uurima hakkab?»

«Kirjutame omavahelise kokkuleppe, et olen need sulle loenuud... Küllap saad isegi aru, et niikaua, kui mul see meetud Bergmanni protsess veel pooleli on, ei taha ma midagi korda tõmmata,» tegi Ungern-Sternberg olukorra Malmile lõplikult selgeks. Parun ise teadis küll, et see asi on tal Aleksander I armuandmisemanifestiga niisama hästi kui kustutatud, kuid Malmile kõlbas ka säärane jutt.

Ita küll, saame hakkama,» vastas Carl Johan nagu talle siis, kui tal tuli paruni vastukarva ettepanekuga nõus olla. Aga teisest küljest tõi seekordne nõussejäämine ka midagi head: nüüd võis ta «Sidonia» varakuult talvekorras jätta. Sügistalvisel merereisil purjedega mässamise asemel soojas kodus naise-laste juures külmasid oodata. Ja kui peakski tulema tööd Näkimadalatel, siis on see

ainult lühike rohin. Carl Johanil oli nüüd juba kaks last Poeg Knut mõnenädalane, Leenu aga päris suur tüdruk Anu aga, tänu taevale, tugev ja terve. Pärast noorhärja õnnetut surma oli ta küll endast väljas. Kõik juhtus ju lausa tema silme all. Kuulis pealt härja nuudilööke ja noorhärja surmaeelseid sõnu. Kuulis ka lasku ja oli juures, kui tallipoiss ja sulane surnukeha ära kandsid. Anu hakkab veel praegugi nutma, kui see meelde tuleb. Osa-võtliku hingega, nagu ta on.

*

1801. aasta viinakuul polnud kuigi palju tormiseid päevi, aga sageli mattis silmapiiri udu, peitis laevamehe silma eest rannad, maanukid ja meremärgid. Tihti tuli purjetada käsikädu ja kompassi armust. Kuid sel vaskkesta surutud riistapuul on kah omad saladused: enamasti näitab õigesti, aga vahel, kui miski on teda pahandanud, võib päris viltu vedada. Ei salli enda lähedal teist rauda. Ja kui laev lainesse rammides pörub, siis võib sulle põhjakaare asemel hoopis lõunat näidata. On juhtunud sedagi, et hakkab vurrama ringiratast ja roolimees pidagu koosi kas või kajaka lennu järgi. Sõnaga, kui kallas ja maamärgid on udu peidus, pole kipper kunagi kindel, kas äkki rannakivid või leetseljak kiilu all kõrisema ei hakka. Iseäranis veel siis, kui tegu on kitsa karidevahelise faarvaatriga nagu Soome lahes.

Sel viinakuul oli Hamburgi laev «Hoffnung» kipper Heinrich Lunau juhatusel all teel Peterburgist Lübeckisse, lastiks potas, kanep, juhtnahk ja linaõli. Vaiksevõitu tuulte ja halva nähtavusega purjetas «Hoffnung» õnnelikult Soome lahe suudmesse välja. Aga kui kipper siis kottpimedal ööl Dagerordi tuld ootas, kahmasid Näkimadalate kivid laeval kiilust kinni ja enam lahti ei lasknud.

Kipper Malm magas lavatsil oma kõige magusamat keskööund, kui Hohenholmi sadama sillavaht sõna tõi, et merel näitab mingi laev hädatuld. Carl Johanil tuli see lavats sinnapaika jätta, tõmmata meresaapad jalga ja nakhse vesti peale veel puldankuub. Anu pakutud kinnastest ütles ta ära. Ruttas sadamasse, kus oli juba trobikond rannamehi ees. Kõik nad olid näinud sedasama: Näkimadalatel põletab hädasolev laev appikutse märgiks

tolvatunni. Aga kus on Dagerordi tuli? Seda polnud näha. Või ju muidugi olla ka nii, et ranna pool liikusid udu-pungad ja merel oli selgem — sügisesel ajal võis ette tulla igasuguseid asju. Ja ega selle üle keegi pead mürdma hakanudki. Seal seisis madalale ajanud laev, mis tuli paista.

Suured merepaadid seisis minekuvalmis. Sõudjatest, roolimeestest ja roolipinni pidajatest polnud säärase retke puhul kunagi puudust. Kõik teadsid juba, et päästetööde vanemaks on sel aastal kipper Malm, kelle sõna tuleb kuulata niisama vastuvaidlematult, nagu oleks ta kumma ise.

amal ajal, kui paadid rannast välja läksid, kihutas Hohenholmi mõisast ratsakäskjalg Grossenhofi viima teadmatusõnumit ka Ungern-Sternbergile. Ning kui paadid hoonikuse aovalgega avaristi juurde jõudsid, lahvas Dagerordi tuletorni lõke põlema. Kas nähti ka seal karile-ajanud laeva appikutset ja süüdati tuli alles siis? Või olid selle enne tõesti matnud udulaamad?

«Hoffnung» oli uus ja hästi korrashoitud alus. Mastid, raad ja purjed, kogu taglas ning kere kõnelesid sellest, et laeva juhib hoolas ning oma asja tundev mees.

Kipper Heinrich Lunau, nahkkuues ja kubemeni säärtetega maubates makulasekõrend, pistis trepiotsal Malmile teretuse pilku ja viis paatja oma kajutisse. Ei hakanud ta veel viina ega muud kangemat, pakkus vaid Malmile teed ja kaka juurde.

«Mü laev on vigastamata, lekki pole. Näen, et teil on palju head paati ja piisavalt mehi. Lossige ainult niipalju, kui teil on vaja. Kaup viige maale ja kullapööd, need on kõige väärtuslikumad. Mina ise purjetan ülejaanud laeva. Aastaag on hilne, iga tund kallid ja need kivid ja kivid pole mulle sugugi meeltemööda. Mida kauem meid neist saab, seda parem.»

«Jättes sakslane ja tema asjatundlikus jutus polnud meil ümber nurga, millele oleks pidanud vastu vaidlema. Ka ei läinud tarvis omavahelist kokkulepet tasu eest selle suurus oli meresõiduseadusega määratud. Kõik nad hakkasid enam muud kui tööga pihta hakata.

«Sügise päev juhtus tuulevaikne ja pisut sompus ning lauge laine ei seganud paatisid kuigi palju. Potase-
tõnnud, kanepikimbud ja nahapallid hiivati tõstepöörade

ja plokkide abil kaubaruumist välja ning lasti alla paatidesse. Juba õhtuks oli laev niipalju kerkinud, et võis purjed juurde võtta ja sirge merekursiga taas Saksamaa poole seilata.

Enne kui Malm laevalt lahkus, võttis «Hoffnungi» kipper päästjalt allkirja kogu maale viidud kauba kohta. Kui palju tünne, kimpe ja palle. Kaalu Malm nimekirja märkida ei lubanud, sest see oli teadmata. Kui laeval olekski leidunud suur kaubakaal, oleks säärase hulga vaagimine võtnud aega mitu päeva.

Niisiis jätsid kaks kiprit teineteisega hüvasti. Sakslane võttis kurssi merele, Malm kalda poole.

Saare uus randrüütlite ataman Königk polnud niisugune hooletu nagu omal ajal Tšitovski. Tema tongrid, samuti palju hakkajamad ning ka kirjaoskajad mehed, pidasid vajaduse korral Hohenholmi sadamas valvet ja olid ka seekord kohal. Juba hommikul, paatide merelemineku ajal, kirjutasid nad üles, mitu paati ja meest läks. Tagasi tulnud alustel aga märkisid hoolega, kui palju ja millist kaupa kaldale toodi. Mingit sohki ei tohtinud olla, nii oli nende ülema kindel käsk.

Jah, mingit sohki ega valet ametlikkudes paberites olla ei tohtinud. Seepärast nõudis Malm, et nimekirja lõpus olgu märkus: kogu kaup üleni märg ja veest rikutud. Tööpoolest leiduski tünnidel, kimpudel ja nahapallidel veepritsmeid, mida soldat ei saanud kuidagi valeks ajada.

Õhtuks jõudis Grossenhofist kohale ülemvalitseja Preiss. Öö jooksul käis käskjalg veel kord Grossenhofis ära ja teatas parunile, millist kaupa on päästetud ja kui palju. Ungrult tuli ülemvalitsejale kindel käsk: üks neljandik kaupa, mis on ette nähtud päästetasuks, vedada Grossenhofi, ülejäänud Partsi mõisa. Seal kaup sorteerida, kuivatada ja hoiule võtta.

Kaks ööpäeva voorisid Reigi mehed oma hobuste ja vankritega Hohenholmi, Partsi ja Grossenhofi vahet, kaassas saatesoldatid. Rannamehed tegid seda tööd hea meelega, sest saabaste jagu nahka kulus ära igamehele ja naist sai rõõmustada läikivkollase kanepiga, mis andis kedrates peaaegu niisama sileda ja kõvemagi lõnga kui kehvmat sorti lina. Ainult tünnidesse peidetud kraamiga ei osatud midagi peale hakata. See olevat säärane mürk, mis võtab hinge seest välja.

Malm saatis voorid teele ja tema töö oli tehtud. Partsituli parun ise kohale. Lugés randrüütlite tehtud nimekirja hoolega läbi ning nägi, et kaalu pole märgitud ja kaup on üleni veest rikutud. Muigas ja kiitis mõttes Malmi, kes oli osanud kõik õigesti teha. Paruni pea löikas kuhu, kuidas seegi kord päästetasule lisa saada. Otsemaid kutsuti küladest kohale mitukümmend naist, Partsimõisa suurte sarade all päästeti kanepikimbud sidemetest lahti ning laoti pikkadele redelitele. Kui Königk vaatama tuli, seletati talle, et veest rikutud kanep tahab kuivatamist. Sama lugu oli nahapallidega. Ka potasepulber kuivatati tünnidest välja — seda tuli kuumutada ja kuivatada koguni kateldes, lõkketule paistel. Pärast aga kaanep ja nahk kimpudesse ja pallidesse nii, et igast kohast sai kolm. Need kanepikimbud, mis nüüd nimekirjaga võrreldes üle olid, läkitati öösel mõisa kedrusekottu ja ka külanaieste vokkidele vuristada, nahk viidi vakkadesse. Ning mis puutus potasesse, siis oli parun selles asjas talumeestest targem. Teadis, et selle eest saadavad klaasikojad ja seebikeetjad head hinda.

Saas lastisaatjate volimehed Peterburgist kohale ja nad said endale kuuluva osa ilusti kätte. Muidugi oli veest rikutud kaup kuivatamisel kõvasti kokku läinud ja kuulus kergemaks jäänud, iseäranis potas, mis oli poole peale mulanud. Ning lastiomanikud pidid tasuma ka kauba vedatud, hoidmise ja kuivatamise. Kuid rahule jäid kõik. «Hoffnungi» kipper sai oma laeva õnnega Näkimadalate merelaeva lõugade vahelt kätte, Malm parunilt järjekindlalt kiita, lastiomanikkudele maksis kahjud kinni kompensatsiooni. Ka randrüütlid olid oma töö hästi teinud ja võivad rõõmustada, et neid seekord keegi tüssata ei saanud. Samuti polnud kurtmiseks põhjust Ungern-Sternbergil, seda enam, et tema nime selle asjaajamise paberites ei seisnud. Ja lõppude lõpuks sai kasu ka vanajurnal, mille koha kerkimist nüüd enam rahapuudus ei takistanud.

Õnneks, et keda raha armastab, sellele tuleb teda kohe üha ja aknast. Muudkui võta vastu ja ütle aitäh. Sel juhul maksis see tarkus Ungern-Sternbergi kohta täielikult. Sest järgmise mereõnnetuse sünniks ei pannud ta kunagi mitut kõrt risti. Või kui, siis üsna pisut. Ei läi-

nud tal tarvis Dagerordi tuletorni vahimeeste ja lõkkepõletajate ega ka tormide abi. Sel ööl polnud isegi suu remat udu, kui «Puha Nikolai» Hiiesaare all ankrul põhja andis, et viia Kårdali kalmistule merel akilise haiguse kätte ärasurnud madrust. Laeva reeder oli vene suurkaupmees Maksim Koževnikov ja alus purjetas kipper Nestor Fjodorovi juhatuse all Peterburgist Ruga Lastika häbemata kallis lõunamaa punasest puust moobel ja muudki väärtuslikku kaupa kokku ligemale 20 000 rubla eest. «Puha Nikolai» oli väike neljamehelaev, ja et uks madrus jäeti nüüd Kårdali surnuaiale, tuli edaspidi labi ajada kolmekesi.

Ilmad hakkasid vägisi külma poole kiskuma ja talvepakased seisid ukse ees. Juba tekkis õsiti randadesse jääkirme. Seepärast läks «Puha Nikolai» kipper Grossenhofi härra palvele, et ta laeval lubataks jaada Tiefenhafeni sadamasilla äärde talvekorterisse, kuni kevadel saab reisi jätkata. Fjodorov seletas, milline kallis kaup tal pardal on ja kui ohtlik on säärase lastiga nüüd veel ehku peale merele minna.

Küllap tundis Ungern-Sternberg hinges valusat torget, et säärase suutais veel ujus ja mitte kusagil karil paastmist ei oodanud. Ning kas selle torke või mingi eelaimduse sunnil ei lubanud parun «Puhal Nikolail» jääda Tiefenhafchisse, kus laevu ennegi paksult koos, nagu ta ütles, vaid soovitas minna Hohenholmi silda. Seal olevat ruumi rohkem. Kipril polnud valida, sest Hiiesaare alla talveks jääda ei saanud. Seal satud kül mavangi ning kevadel võib kaimajaa alusel kuljekaared sisse rõhuda ja uputada laeva koos kogu kalli lastiga.

Kipper poulud Hohenholmi sadamas k nagi enne käinud ja Ungern-Sternberg pidi talle kaardil maamärgid ja koosid katte näitama.

Kas tuli see nüüd paruni juhatusest, kipri oskamatuses või hoopis merehoovuste kaasabist, aga «Puha Nikolai» sattus enne Hohenholmi sadamasse jõudmist Gotholmi kabeli all madalale. See juhtus õhtuhämarikus ja päris ilusa ilmaga, ainult üks loodest tulnud lumepagi käis korra üle.

Ankur lasti põhja, ning kaks meest aerudel ja kipri kaenla all roolipinn, sõuti maalt abi otsima. Laev seisis kindlalt lahesopi karidel, laine peale ei kaimud, lekki polnud ja midagi enamat juhtuda ei saanud. Seepärast ei

and kipper alust piskuks ajaks vahimeheta jatta. Jõudnud tal ju raisata: ilm juba praegu nii kulm, et tules kinni. Paeva või paariga võis rannad jaasse ja Hommikul peab laeva lahti saama, otsustas kipper.

Kulm olgi juba jõudnud kividevahelise vee jaoks ja seetõttu tuli sõuda piki kalast mitu versta poolsaare nuka, kus merelt tulev lainelokse vaba sadani alles hoidis. Ööpimeduses jõuti läbikülmutatud väsinult lõpuks randa. Seal leidsid nad uksiku Ahjusid sisse ja palusid, et keegi viiks Hohenholmi sadama olgu mehed hommikul paatidega laeva juurde ja viia viimas. Õnneks osati tares mõni sõna kuult ja saadi nupulju aru, et kabeli all on laev sead ja vahel abi. Meremehed ise istusid ahju äärde ja laevad ei saanud mureid ei tundnud: talvepakased ei olnud olgu ka katsuda ning lahte ulgumere poole ei pääse. Hommikul lähevad paadid laeva juurde, ankur välja ja küllap kuidagi ikka madala lahti tõmbavad. Võib ka pisut lasti lossida. Siis pool tundi tuult ja ongi alus sadamas ning rahu kogu.

Nä mõtles kipper, enne kui ahjusoe ta silmad avastad unenäod purjetasid väsinud meremeestega sadama poole, kus polnud ei kaldakive ega leet-

sa. Kõige peavarju andnud rannamees jättis võõrastele ise istus hobuse selga ning laks sõna ühele, kõige enne Skalluse kiprile, sest parun Ungern-Sternberg ei võtnud ja pealegi oli ta viie peni-konnamärgi taga Grossenhofis.

Kõige lähemal kabeli alla jõudis, seisis seal juba paadid ja meremehe seas ei keegi muu kui parun Ungern-Sternberg. Paistis, et randroovli veri oli taas välja tulnud, ja saarse jõuga, et tegi tubjaks kõik tööriistad, vahused, väinad ja ihukud tokked. Muu lugi, mis talle üldse oli. Aga seal ta kaskis ja kommand.

Kõige välja tuli, oli parun avarikohal juba enne, kui laev karidele sattus. Varitses ühes oma ratsahobusega ja kaskis, taga ja küllap näris tema hinge kahetahelise «Puha Nikolai» kipper ikka usub juhatust ja ei talle või taipab viimasel silmapilgul kursi aru muuta?

Lööplõuad teavad küll rääkida säärestest tulekustutajatest, kes olevat ämbritega enne kohale rutanud, kui maja põlema läks. Leiduvat kalamehi, kes näevad raimet parve ära läbi mitmesüülase vee, ja vanu kipseid, kes oskavad endale vedusat tuult välja kutsuda. Aga säärest randröövlist, kes enne avariid õnnetusekohale jõuab, polnud veel keegi kuulnud. See pidi olema lausa nõid, kelle tarkus pärit põrguvürstilt endalt või valgete tahtedega mustast piiblist.

Käskjalg saadeti tagasi, kaasa anti pudel viina ja sõna, et kipper Nestor Fjodorov rüübaku lonks külmarohtu ja oodaku rahumeeli hommikut. Siis algavad päästetööd ja laeva lahtivõtmine on Hohenholmi meestel kord kõhatada.

Ning samas käsutas parun Malmi ühes meeste ja paatidega lasti päästma. Vahemaa rannast laevani polnud enam kui paarsada aerusammu. Kuid kaldalähedasel veel oli jääkirme peal ja algav pakane külmetas seda üha paksemaks, seepärast tuli esimese paadi meestel kogu aeg aerutüvega jääd lõhkuda, enne kui jõuti laeva juurde, kus loksus veel lõbus laine. Teistel läks kiiluvees liikumine ladusamalt. Kastid kalli kaubaga toodi maale, vana kabeli poolpehastunud üks rõhuti lukust lahti ja peideti kogu vara sinna seinte vahele. Jumalateenistusi ei peetud kabelis ammugi enam ja oma aja ära iganud hoone oli lagedal rannal laeva- ja kalameestele ainult veel heaks meremärkiks. Siin ei võinud kaup kellelegi jalgu jääda ning ammugi ei osatud seda siit otsida.

Hommikul, enne talvekuu hilist koitu, oli töö tehtud. Ilm hoidis meeste poole: ei teinud meretuult ega läinud valjuks. Koguni kuu, ehkki pilveliniku varjus, aitas oma kasina valgusega kaasa.

Laev oli pärast lossimist põhjast lahti tõusnud ja kerge maatuul keeras ta ankrutrossi otsas kaldast kaugemale. Viimase paadiga läks parun ka ise «Püha Nikolai» pardale. Käskis kliivrid ja esipurje juurde võtta, laeva põhja paraja augu raiuda ning ankrutou pooleks lõigata. Siis tuldi tagasi kaldale.

«Püha Nikolai» kipper ja tema kaks madrust ärkasid laeva karilejooksmise kohast mitme versta kaugusel asuvas rannatares alles järgmise päeva hilishommikul. Ajasid haigutades hargid alla, lonksasid ära pudelipõhja jäetud peaparanduse, sõid kõhu perenaise keedetud putru

ja läksid randa jäetud paadi juurde. See oli aga jausse kinni külmunud. Tuli minna tagasi, peremehelt hobust küsima. Tema loom oli aga öisest ratsutamisest vädinud ning mehed kõndisid naabri palvele. Ja kui vaimaks lõuna paiku vankri kolinal kabeli juurde jõuti, mille lähedale randa laev jäi, siis polnud «Pühast Nikolait» seal enam veevirvendustki. Küllap oli maatuul laeva lahti saanud, käimajää ankrutou katki kulutanud ja alus ühes kalli kaubaga merele kandunud.

Kipril ei jäänud üle muud kui risti ette lüüa ja öhata: «Jumal on andnud, jumal on võtnud, tema nimi olgu kiidetud!» Isegi kui keegi peakski aluse ulgumerel leidma ja sadamasse tooma, ei olnud kipril ega lastiomanikul sellega enam pistmist, sest merelt leitud peremeheta vara kuulub leidjale. Ise «Püha Nikolaid» otsima minna? Jalgsi ei lahe, ja kui mõni annakski paadi või laeva, oleks see otuimne sama hea, kui püüaks üles leida püssirauast valjulastud haavlit.

Kipriga ühes merele vaatavad rannamehed tõstsid käelaba silmadele varjuks ja rääkisid tõsimeeli, et juba hommikul varavalges polnud alusest enam näha muud kui lauale mereküüru taha kaduvad mastid. Nemad arvasid, et küllap kipper sai laeva ise lahti ja tegi otsuse ikkagi otseteed Riiga purjetada.

See päästmine oli Ungrul tõeline meistritöö, kiideti pühast rannatarede katuste all. Ei märganud seda randröövlid ega olnud pärast jagamist-segamist. Kõik, mis kord, liks täie eest. Hiljem veeti kaup päris avalikult, juba päeva ajal, Grossenhofi ja Partsi vankrite põhilaudadel kaubakastid ning nende peal vana kabeli pingid ja muu rüürlane kolu, mis läks mõisatesse ahjukütteks. Kabel ei kuulunud küll otse parunile, aga kes võis Ungri laevata seda ammust ajast kõlbmatut hoonet tasapisi uuendatamast, nagu ta tegi ka vana puukirikuga. Sest oli ju tema kulu ja kirjadega ehitamisel uus uhke jumalahoone.

Rannamehed said igamees oma kuldviielise ja peatäie nappi ikka suurema töö puhul. Ja muidugi pidid nad aeg-ajalt hoidma oma keele hammaste taga. Tuleb asi ilmaliku, nagu see sündis Bergmanni «Louisa Carolina» puhul, võib parun jälle verest välja lüüa ja sõh sulle siis veel mereõnnistust! Ei, rannamehed soovisid kõigest rikkumest Ungrula tervist, pikka iga ja pealehakkamist.

Kõige suurema saagi sai aga taas jumal. Sellest noosist võis tema koja nüüd kuni katuseharja ja tornikukeni valmis ehitada.

Salad used

1802. aastal tegi «Sidonia» oma esimese reisi Amsterdami. Viis sinna lasti Ungern-Sternbergi enda mõisate ja ka mujalt kokkuostetud vilja. Ühtlasi sai Malm kaasa «Pühalt Nikolailt» pärit mööbli ja muu kauba, mida oli ohtlik lähemal müügile lasta. Kuid Madalmaade kaupmehed polnud rumalad, nuusutasid nagu õhust, et selles äris miski valgust kardab. Seepärast tingisid hinna juures kas või kopikas pooleks. Parun omakorda oli andnud kiprile käsu müüa nii kallilt, kui vähegi võimalik, aga mingil juhul mitte tuua kaupa tagasi. Sest kodumail ei tohtinud seda näidata, eriti mööblit, mis oli harukordne: punasest puust ja pronkskaunistustega. Riia linna rikkamaid kaupmehi Vetošnikov oli selle ostnud Peterburgist oksjonilt ja pärit oli see võlgadesse jäänud vürst Demidovi lossist. Kui säärase mööbel müüa kellelegi Eesti- või Liivimaal, siis tuntakse see varem või hiljem ara.

Lõpuks sai Malm uhe Amsterdami juudiga kaubale, aga hind polnud kaugeltki see, mida Ungern-Sternberg oli lootnud. Ja kui kipper pärast reisi läks Grossenhofi parunile aru andma ning raha viima, tekkis nende vahel esimene arusaamatus, mis polnud kaugel tülist.

«Mineval aastal küsisid endale kasudest poole, kullap nööd võtsidki,» puuris Ungu kahtlustav pilk reisilt tul- nud kiprit. «Lootsin saada kogu selle «Puha Nikolai» kauba eest vähemalt kakskümmend tuhat, aga sina tood mulle kõigest natuke üle viieteistkümnene»

«Nad markasid, et mööbel on pruugitud, ja see võttis hinna alla. Raud, nahk, küünlad, naelad, klaas ja muu kraam läks küll läie eest,» seletas Malm. «Tagasi tuua te ju ei lubanud.»

«Hea küll, ei mina ega sina saa siin enam oma õigust tõeks teha ja sealt järele pärima ma ei hakka. Kuid seda raha on minu arvates küll vaga vahe,» lõpetas parun jutu ja käskis Malmil hakata «Sidoniales» Peterburgi vihmiseks uut lasti peale võtma.

meestel oli Malmi teinud kõik, mis teha andis, ja ta ei tahtnud enam teha üga veeringu pärast, vaid jättis järele parun rahul. Endal kaup jumalamuudu ei olnud, ta ei tahtnud ka et kauku ehitamine palju kulu tähvuti teadma ta, et herra rahaisu oli juba enne seda elatust. Kuid mattuda kahtluse alla ei tahtnud, sest ta teadis, et parunile rohkem ei olnud midagi teha, kui ta ei tahtnud.

[illegible][illegible]

... ja kühkles ühekohtuselt Malmi aususes. Kõik teadis, et kipper hakkas tõepoolest lahku minema, et endal võimalust võtta midagi ka endale. Selles mõttes oli kippel juba ammu. Möödunud sügisel tegi ta ühe suure võitu, sest ta ei saanud ühtki kühklast, sel kevadel müüs iseenda kühklaste poolest soovitud vara. Hakkab kas või see «Püha Püha» kühklaste asi kusagilt hargnema, siis ei tea Ungur enam, mida ta teha saarase teo eest voidakse mõista eluks. Kas võtta või Sibirisse. Aitab, otsustas Malm. Kui kühklaste poolest ei usaldata, siis...

1803. aasta kevad oli olnud hiline. Kui «Sidonia» 11. märtsil tagasi tuli, jõudis kätte juba jaanikuu lõpp. Ja pärast Peterburgi-reisi polnud heinakuustki veel ühtegi päeva jarel. Siis algas põletispuude vedu Tielandist Kevalasse. Aga säärase suure laeva laadimine

ja lossimine võttis kaunisti palju aega ja hea oli, kui jõudis ühe kuuga edasi-tagasi reisi ära teha.

Sel suvel ostis enamiku Ungern-Sternbergi halulaste ära Revali kaupmees Hermann Gottlieb Klementz, kelle kontor ja kaubamaja asusid Heinaturu ääres. Sama Klementz, keda parun oli omal ajal salakauba üle väina viimisel rängalt tüssanud.

See mees tegi igasugust äri. Hangeldas puude ja viljaga, ostis maalt üles toidukraami ja sai sellest linnaturul vaheltkasu. Kaubamajas oli tal riiet, tallanahka, plekki, seepi ja muud pudi-padi kuni niidi-nööbini välja. Hea ärivaimuga sakslane oli end juba nii rikkaks sahnkerdanud, et võis endale osta Nunnavärasse väikese maja, kus elas nagu iga teine järje peale saanud pürjel.

Hermann Gottlieb Klementzi kaubamaja kontor polnud aga kuigi suur: seal krabistasid sulge kõigest kaks ametnikku, kes pidid kogu kaubamaja kirjavärgiga toime tulema. Ja Klementz ise oli äri ainuomanik. Tema ei pidanud aru andma kellelegi — või kui, siis ainult oma trullakale naisele, kes aga kunagi ei nõudnud kirjalikke tõendusid. Seega oli Klementzil tublisti vähem paberi- ja tindikulu kui paljudel teistel, kel äriline läbikäik hoopis nigelam, kuid osanikkusid mitu ning igaüks kahtlustas teist sohis ja pettuses.

Kundedega läbikäimises oli Hermann Gottlieb Klementz lahke ja sõbralik. Näis vahel liigagi usaldav ning omakasupüüdmatu, mõnikord võis sõbramehele anda mõne asja kas või alla omahinna. Kuid ega tema sõrmed sellegipoolest sirged olnud, ikka kõverad enda poole. Ainult küüned hoidis peidus.

Oli üks neid lõikuskuu lõpupäevi, kus päikesel on veel jõudu ja soojust, kuid õhus juba tunda läheneva sügise nukrust. Revali sadamast kolisesid viimased plaanvankrid «Sidonialt» lossitud halupuudega Hermann Gottlieb Klementzi Kaubamaja kandis asuvate puuhoovide poole.

Kipper Malm, seljas õhuke, puldankuub, peas tutiga müts, astus kaubamaja kontorisse, et saada allkiri puude vastuvõtmise kohta.

Klementz tõusis laua äärest ja ulatas Malmile oma pehme kaupmehekae. Tema õllekoht kippus vajuma üle

ja tõdelt, lihavõõtu näost vaatasid ärimähe naerumäele allinud.

«Ei, kipper! Juba laev tühi?»

«Jah, praegu andsime viimase välja. Kirjuta allal, lood et lase mul laiskust pidada, puhub just õigest august. Ohtul tahan purje alla minna.»

Carl Johan oli kaupmehega ammustilma sina peal. Siin polnud kommuat teietada-meietada või sinatamiseõigust annud sakslase pärast pidada: ärimäes püüdis kõikidega olla. Pealegi oli Klementzi kaubamaja Ungern-Sternbergi äri ajanud juba pikki aastaid. Ja enamasti tehti ajal kutsus kaupmees kipri ka enda poole koju.

Liikuvannemast, kes kauba kohale tõi, rippus väga kiiresti kaup päralt jõudis ja millises seisukorras see oli, teatranis toidukraam, mis ei sallinud liigset kätt ega natsmist. Malmi peale võis loota. Tema ladus võpitud laevaruumi põhja, kus külmem. Ei lasknud õlle-vaatid merel rullima, mille tõttu need oleksid võinud hakata hakata ja pärast kohale jõuda pärmisegune kol-
mud lake. Ka polnud Malmi toodud kauba puhul mär-
kata et oleks matti võetud.

«Kuhu siis kohe nii kiiresti? Mõtlesin, et tuled õhtul koju poole. Mu naine hakkas sind juba taga igatsema, ütles talle hommikul küsis: «Kas kipper Malm sel reisil tuleb?» Jäta väljasõit homseks, ajaksime paar päeva juttu, jooksime kannu õlut. Oleks tahtnud kokku peheda, kas sa saaksid oma «Sidoniaga» tuua mulle sügi-
«Sidonit» Ungern-Sternbergi mõisast mõne eluslooma. Laseksin sinu kaubamajas lihaks teha, ostja saaks värskelt kätte. Huvapõuud hakkavad soolaliha juba ära põlgama. Hel-
litud on mu kliendid.»

«Kadja küll, aga seekord vii prouale ainult terviseid,» ütles Carl Johan küllakutse tagasi lükkama. Sest tuul oli toopuolest äitaja ning milleks siis naga raisatal?

«Aga mul on viimased puud veel riita ladumata ja mõeldakse. Kui tahan, et lasegi sind läna õhtul merele,» kinnitas kaupmehekae naljaga pooleks.

«Küll sa lased, pettust ei ole,» kinnitas kipper.

«No olgu siis, kui mul nii tuli taga on,» naeratas Klementz oma kaupmehehumeratust. «Heinz, kirjuta kähku paber, et ma olen kipper Carl Johan Malmilt vastu võt-
nud kogu lasti — ühesada kümme sülda rannakuivi kase-

puid!» Ning Malmile: «Hinna õiendame Ungern-Sternbergiga omavahel. Kevade poole, kui ta siin käis, siis ütles, et siitpeale kiprite kätte raha mitte anda. Et kui laevaga peaks midagi juhtuma, on kahju kahekordne.»

Ka Carl Johan teadis seda käsku. Rannasõidus oli niisugune asi taiesti võimalik, välismaa sadamates aga ei saanud küll sealseid kaubahärrasid palja sõna ja kirjatähe peale uskuda. Polnud need ju teatud-tuntud inimesed nagu siin. Hermann Gottlieb Klementzi poolt ei olnud parunil muidugi pettust karta, hoopis vastupidi: niimõnigi kord oli Ungern-Sternbergil korda läinud temalt ülearust kopikat välja kavaldada. Ja mitte ainult kopi-kaid, kui veel kord meelde tuletada «Scotlandi» kauba lugu. Kuid peamine põhjus, miks raha enam kiprite kätte ei usaldatud, oli see, et Ungur kahtlustas oma laevavane-maid. Sest kelle käest midagi läbi käib, selle kohta mak-sab ka vanasõna, et kukk saab kahe mõõdu vahelt. Parun aga tahtis endale täit mõõtu.

Malmi aususes oli ta olnud kaljukindel kuni selle viimase Amsterdami-reisini. Aga saada nii madalat hinda «Pühalt Nikolailt» päästetud mööbli eest... Selle kipper Nestor Fjodorov oli ise ütelnud, et oksjonil maksnud mööbel ligi viisteistkümmend tuhat rubla, ja ega siis enampakkumisel seda viimast saadud ega antud. Igal juhul oli Ungern-Sternberg teinud otsuseks kõik kiprid tulevikus rahast kaugemal hoida.

Hüvastijätul ütles Klementz:

«Järgmine kord⁴ ma sind niimoodi ära ei lase. Äri ei tehta mitte üksnes kontoris. Just need kõige suuremad asjad aetakse ikka söögilauas ja õllekannu juures.»

Vaikse võitu õhtutuulega sai Malm sadamamuulide vahelt välja ja ka Revali lahest andis viiratud soodiga Naissaare nuka peale pidada. Suurupi juures aga pööras tuule põhjakaarde ning Soome rannast tuli külm hingus, mis lõunapoolse sooja õhuga segi minnes uduks muutus. Varsti olidki kändad, maanukid ja meremärgid halli auru sisse kadunud, nagu oleks keegi ülevalt heitnud taevakülma vett maa kuumale kerisele. Kuid Carl Jõhanil oli juba maha pandud sirge merekurss, mis viis Packerordi nukast klaariks, ja polnud seal kaugemalgi väga kavalaid karisid ega leetseljaku karta.

Keskoöks jõuti logi järgi Stora Rågö traaversile. Siit

...tut jätmaad mõit enam nii muretu, sest jalgu võis jääda
...nnaid, kuu «Skandina» jaoks vett vähe. Tuul aga ei
...tut jätmaad mõit enam nii muretu, sest jalgu võis jääda
...nnaid, kuu «Skandina» jaoks vett vähe. Tuul aga ei
...tut jätmaad mõit enam nii muretu, sest jalgu võis jääda
...nnaid, kuu «Skandina» jaoks vett vähe. Tuul aga ei

Toonusev püüas sulatada sinna klaarimaks. Ja kui kerge
 nõrkuse taulechik viimased udulauunud merepinnalt
 oma püüde, tuli nende tagant välja suur kolmemas-
 kuline, poolid raado alla kokku tõmmatud, pea-
 lusega tõusev tark, nagu inglased oma riigilipu kohta
 ütlevad, aga hoolastatunatlike Union Down ja
 sellel põhinev a. Mõin oli sel selgematest selgem:
 tolmune talus tükikeseid kividel kinni, ega
 sellest ei jäänud munda. Kõllup arvas öösel
 talu ja selle ja sellel rahumeeli edasi
 kudel ol tohikendunud õigesti trüvi, mis
 valdas külgtoolega ka kogunud kipri ära

ajaks polnud Carl Johan teeninud Ungern-
i laevadel ligi kaheksateist aastat, võtnud osa
mitmes sõjas ja neid koguni ise läbi viinud. Mär-
gust, et ta ei ole kunagi võtnud võitluses laeva, ei mõtel-
nud temagi mitte ainult merehädasse sattunud inimeste
võitu päästmisele, vaid ka võimalusele selle pealt tee-
da Midagi enamat, seda parem.

«Hobustus» palnud avarlastist kaugemal kui arvata pool
III ehk viis knabeltaud. Malm kutsus mehed kokku,
II poole ja küsis pikemata:
«hüües proovime?»

•Muldiliste inertsioonide oled ka kõik need, kes enne teetööd hakkasid Muldiga «Mordant» peal, niihästi Leigri Jaak

- Min me kippas juures kühmetamela arvased mehed.
- Vasta, et ma, kippas, parast meid hra ei unusta, nagu Ungarid vabariigi juhtide, manitsevad Jaak.

„Kõiklas 100, nõnda palk,“ ütles Malm ja mehed olid
„...“ lühikesega. Sest kipper ei ajanud oma
... ..

Anchor hilvati olen nii kibesti, kui vähegi jõuti, ja kerge huumorikaine hülis lõhkua laeva paari esipurje abiga ava-

ristile häälekaugusele. Siit paistis nüüd ka parga nimi: ahtripeeril seisis «Rainbow», kodusadamaks Liverpool.

«Millist abi te vajate?» hüüdis Malm läbi hääletoru saksa keeles. Sellest saadi aru ja hõigati vastu:

«Tuleks põhjast lahti kergitada ja Revali pukseerida. Rool sai viga ja lekk on ka. Siiani on pumbad veel vastu jõudnud.»

Nüüd nägi Malmgi, et «Rainbow» piigarditest pahises kogu aeg vett välja, mis näitas, et laeva pumpasid hõiti käigus. Tööga lootis «Sidonia» kipper hakkama saada. Paat viirati alla ja Malm laskis end «Rainbow» pardale sõuda.

Inglise purjekas paistis olevat juba kaunikesti vana laev. Väliskere plangud lugematutest sadamasillaprussidest kisuliseks hõõrutud, tekilauad kohati paigutatud ja oksakohad üles tõusnud. Küllap oli laev uuemast peast seilanud ookeanidel, sest suuruse poolest oli ta ulgumere-alus, nüüd aga kõlbas veel ainult Läänemere sadamate ja Inglismaa vahet nõelumiseks. Taglas ja purjed olid «Rainbow'l» siiski korras. Pumpade juures higistasid voost saati paljad mehed, ainult paldanpüksid alumise otsa katteks. Peas punased torbikmütsid, mille alt mõnel paistis kokkupalmitsetud lühike juuksesaba.

Inglaste kipper, kes Malmile trepi otsa vastu tuli, oli punaseks põlenud näoga toimekas mehenäss. Ta oskas ka päris mitu sõna saksa keelt, aga kui tema keeleoskus lühikeseks jäi, rääkis vahet üks tüürimees, kes küllap võiski olla sulasakslane.

«Rainbow» kippär viis Malmi laeva ahtrisse ehitatud eluruumi, millega «Sidonia» oma ei andnud kõrvuti seada. «Rainbow'l» oli laevavanema jaoks koguni kolm kajutit: üks võõraste vastuvõtuks, teine magamiseks, kolmas pesemiseks. Säärast uhkust võisid kiprile lubada vaid ookeanilaevad ja sedagi ainult helde reederi puhul, kes oskas ka meeste heaolu silmas pidada.

Inglane hõikas midagi oma keeles ja kohe tuli trepiastmete naginal alla noor poiss, pleegitatud purjeriidest kuub üll. Sai kiprilt mingi käsu ning sealsamas toodi kajutilauale kõhukas pudel ja klaasid.

«Enne tõsist juttu väike viski,» pakkus inglane.

«Ei, meil käib teistmoodi: enne kokkulepe lukku ja alles siis võib lonksu kangemat kurgust alla lasta,» seletas Malm võõramaalasele siitkandikombeid.

«...» oli juba nii keeruline ütlemine, et tüürimees pidi «the number» panema.

«Well,» naeratas inglane. «Olgu siis teie moodi.»

Tingimata algaski meeste vahel tõsine jutt ilma viskita, tühimikust vahelträäkija abil, kuid mõni lihtsam asi oli «...» ka ainult pearaputamise või noogutamisega.

«Kõigepealt: kas teil on aega ja võimalust meile appi tulemata?» küsis inglane.

«Oh,» vastas Malm. «Mis lastiks?»

«Kas tulete liiva peal või sattusite millegi kõvema otsa?»

«Kardan, et põhja all on kivid, sest laev hakkas lekima. Nii väikese vaardiga liivale joostes poleks seda talutavat.»

«Häda ei allamuud, kui peame teilt niipalju lasti maha võtma, et lahti tõusetate.»

«Häda arvan minagi,» ei vaielnud «Rainbow» kipper. «Aga mul on ka tüür viga saanud ja hädarooliga ei tuleks vahelt ning muutlikkude ilmadega remonditööd teha, ei purjeta. Oleks vaja pukseerimist.»

«Häda tuleb minna Revali. Lähemal te sellist kere-montii läbi ei vii. Ka peate seal arvatavasti kogu oma meeskonda, muidu pole võimalik põhjaalust vigastusi parandada,» arvas Malm.

«Kas te saate mu laeva madala pealt lahtivõtmise ja pukseerimisega hakkama?» küsis inglane.

«Jah, kui teie maksmisega toime tulete,» tegi Malm juttu peamisest.

«Kui palju?» oli lühike küsimus.

«Tuhat Vene rubla,» oli niisama selge vastus.

«Lähem tahate. Seda esiteks. Ja teiseks pole mul laeval veel suurt summat lahtist raha.»

«Pulju seda ei ole. Päästan ju kogu teie laeva ja lasti. Vene riigi seaduse järgi on mul õigus ühele neljandikule pühakutud varast. Ja kuidas te siis Revalis mõtlete remonti eest maksta, kui teil raha pole?»

«Häda läheb sel agentide kaudu,» ei tundnud inglane.

«...» ei saanud Malm tunda ka säärase punkti, mis lubab kipril reidi jätkamise eesmärgil, kui

muud võimalused puuduvad, osa lasti ja laeva vara maha müüa.» ütles Malm.

«Tean, tean, aga tuhat rubla on ikkagi liiga palju. Mis Vene riigi seadustesse puutub, siis ei keela need ka vähemaga leppida. Ütleme, et annan sellest poole?» kaupluse «Rainbow» kipper.

«Kui te ei soovi minule õiglast hinda maksta, siis tuleb teil pöörduda Riiga «Klippling & Ko» poole. Lähemal meil päästetöödega tegelevat kontorit ei ole. Teatate sinna ja ootate, kuni abi tuleb. Enne kuud nad kohale ei jõua. Selleks ajaks on tormid ja Soome lahe terav laine oma töö teinud ning olete jalamees,» maalis Carl Johan inglasele tema tulevased päevad päris mustaks.

«Jätke siis vähemalt seitsmesaja rubla peale alla!» tingis inglane. «Rainbow» kipril ajas Malmi nimetatud summa nähtavasti pea otsas huugama, ta võttis mütsi ära ja pani kajutilauale, kus ikka veel seisis pudel ja klaasid. Inglise olid punakaspruunid juuksed, mis hoidsid kõrvade peal turri. Nüüd oli tal tõepoolest hirmunud inimese nägu.

Malm püüdis välja rehkendada, mitu puuda tuleks lo-
sida, et säärane laevamürakas nagu «Rainbow» tõuseks
ühe jala võrra. Vähemaga see lahti ei tule. Puuda jahu
hind oli tal umbkaudu teada. Natukese mõtlemise järel
pani ta ette:

«Hea küll! Raha teil ei ole ja ka minul on raske õiglast hinda 'küsida. Sest võib-olla tuleb lossida ainult mõnikümmend kotti, aga võib ka juhtuda, et hoopis rohkem. Kõik ripub ju sellest, kui suur kivi laeva põhja all on ja kui palju peab alus tõusma, et lahti tuleks. Panen ette, et kogu kaup, mis me laeva lahtisaamiseks lossime, jääb mulle päästetasuks. See peaks olema õiglane. Rohkem tööd, suurem tasu, saame aga laeva kiiremini lahti, tuleb teil vähem maksta. Kas jääte nõusse? Kuid pukseerimine siia alla ei käi. Selle lepime kokku siis, kui näeme, palju aega meil Revalisse minekuks kulub. Oleme rääkinud?»

Säärase mõistliku ettepaneku vastu polnud inglasel miski. Arvas, et pääseb odavalt. Sest temal polnud niisuguseid kogemusi avaristide avitamises ja rannaröövis kui sel ajal Ungern-Sternbergi kõva kooli läbiteinud kipper Malmil.

Kokkuleppe kinnituseks kirjutati saksakeelne paber, millele kumbki kipper oma käe alla pani. Nüüd võis ka tekketuhi kummutada.

la laski tööks lahti. «Sidonia» laskis «Rainbow» juurele, parras parda kõrvale. Nõrk, ranna poole pöördudes tuli ning väike lainelokse ei seganud kuigi palju. Kolm kolmepuudast jahukotti korraga pöörakõie otsas, kerkisid tropid «Rainbow» triiki täis lastiruumist ja kadusid läbi kõrvalseisva laeva tekiluugi «Sidonia» tühja põhja.

Kui inglise kipper hommikul uskus, et pääseb madalalt
võnnu, siis muutus tema nägu õhtu poole päris mure-
kaks. Juba olid «Sidonia» peale üle läinud sajad kotid,
tund lüüv ei mõelnudki veel lahti tõusta. Ainult lekki-
mure oli pisut vähemaks jäänud, ehkki üks pump tuli ikka
vool kogu aeg käigus pidada. Hea seegi, et «Sidonia»
«Rainbow» omast vaiksem: polnud karta, et ta
nelli puule võttes samuti madalale kinni jääb.

Ka linnavalvepaat oma triibulise purjega ajas lõuna
 ja läbi ja uudistas, mida siin tehakse. Kuid kuulnud,
 et kaup on peale võetud Peterburgis ja sellest miskit
 muud ei tooda, jäid tongrid rahule.

Alles õhtupimeduses kerkis inglase madala pealt lahti. See ajaks oli «Sidonia» võtnud oma pardale ligemale kanda kotti kõige paremat Peterburgi veskites jahvatatud pehli.

Mõlemad laevad varpisid end karidest kaugemale ja läksid otsema läänetuult, mis neid Revali poole aitaks. Tuul tülis puhus kogu aeg maakaarest, vahel sekka ka kühel, aga lubanud pukseerimist ette võtta. On purjekas ühel, siis saab ta vastutuult loovides võitu, aga kahel laeval hoopis, olgu siis parras parda kõrval või üks alus lohi-
mõlemad tegevad kiitlusega, lahkeb vaja tagantpöntsä tuult.

Pervelt kolm õppiva ootab Carl Johan, süda rahutu, et neid jookseb lõhja. Ku inglase laeva kipper marssis, et p... .. ja sihtis pikk... .. ja... .., luotes näha seal pilve tõus... .. et... .., mis annaks teada... .. "itaduhaw" kiprilt wacwas ka kartus, et... .. ja magama... .. et... .. lõõrimeeste sõlm ega poots... ..

Neljanda päeva hommikul ajas lõpuks lääne alt pilve seinä üles, hakkas sadama ja tuul tuli sealt, kust teda oli oodatud.

«Sidonia» võttis kõik purjed täielt juurde, «Rainbow» aga brassis oma raad piki laeva ning aitas kaasa ainult paari kliivriga. Ja nii need kaks laeva parras parda kõrval libisesid üle kerges laines vee aeglaselt Revali poole. «Sidonia» rool pidi tüürima kaht laeva, ja sellega oskas kipper Malm tõesti toime tulla.

Järgmise päeva õhtuks jõuti hädasadama väravasse ja varbiti ankrutega silda. Pukseerimise eest ei hakanud Malm liiga küsima, sest saadud jahu tasus õigupoolest sellegi ära. Kuid «Rainbow» kipril oli kordaläinud päästetöö üle nõnda hea meel, et maksis kerge südamega lisaks veel sada rubla. Niipalju tal laeval siiski leidus.

Kaks kiprit jätsid teineteisega hüvasti. Siitpeale olid kummalgi taas oma mured. Inglasel tuli leida asjalik ja aus agent ning saada laeva remondi üle kaubale, Malm pidi päästmisega teenitud jahu kiiresti rahaks tegema ja Tiefenhafenisse jõudma nii vähese ajakuluga, et Ungern-Sternberg ei hakkaks midagi kahtlustama.

Carl Johan otsustas küsida nõu Hermann Gottlieb Klementzilt. Kellel teisel kui temal peaksid olema selged kõik rahategemise teed.

Kaubamaja Heinaturu-äärne kontor oli hilise aja tõttu juba kiinni ning Malm läks sealt otseteed Nunnaväravasse, kus kaupmees elas. Oli seal ju ennegi käinud, ehkki ainult kutsumise peale.

Ukse tegi lahti proua, kel pikkust oli naisterahva kohta paras jagu, kuid laiust ja ümarust liiavõitu. Küllap kaalub rohkem kui kaks «Rainbow» pealt päästetud jahukotti ühtekokku, käis kipril peast läbi kohatu mõte. Kuid Anette-proua kandis oma köögipõlle alla peidetud keha lepliku meelega ega näidanud mingil viisil välja, et see talle vaeva teeks.

«Carl Johan Malm!» rõõmustas kaupmeheproua. «Papa, papa! Meile tuli haruldane külaline!» Ja Carl Johan tõmmati kättpidi esikuuksest sisse. «Riputage oma pikk-kuub siiasamasse naela otsa!»

Susside väel, särgikaelus koduselt eest lahti, tuli kaupmeeski esikusse ning raputas kipri kätt kaua ja põhjalikult, nagu oleks tegemist ärakadunud ja tagasitulnud

inimesega. Kuid sääraselt lahke ning sundimatu oli Hermann Gottlieb Klementz iga oma tähtsama ärisõbra vastu. Kül-
lel sellel seisis üks tema rahategemise saladusi.

«Kuidas nii kähku? Kas juba Tiefenhafenist tagasi?»

«Mina ei saanudki, aga kaupa tõin sulle küll.»

«Kerest leidsid või?»

«Pannagu.»

Anette-proua ruttas kööki, kus miskit oli kõrbema läinud — kogu väike maja lõhna täis. Klementz hüüdis talle järel:

«Lase Marie toob õlut!»

Tuba, kuhu Klementz Carl Johani istuma pani, polnud kunagi ruumikas. Keskel ristjalgadega pikk laud, selle ääres mõninga ülelöödud toolid. Kaks akent vaatasid uulitsa poole. Ühe all seisis kirjutuspult. See tuba oli kaubamaja ruum, mis hõlmas nii söögi kui ka töötgemise jaoks: maja juures, ruumi kasinalt käes. Elamise järgi otsustades polnud Hermann Gottlieb Klementz kuigi rikas mees, ja kes võis ta kaubamaja ning teadis, millise suure kaarega tema äri käib, võis küll imeks panna, kui vähe üks jõukas purjel Revali linnas enda peale kulutada raatsib. Oli see ihu? Ka seda tuli ette, iseäranis esimese põlve tüdruku juures, kes polnud veel küllust omaks võtnud ja ei tahtnud esimese tuhande kogumise hoog sees.

Pannapõskne teenijatüdruk tõi kaks vahtuajavat õllebannu. Piiga välimus ega ka tema toodud jook ei kõnel-
dud küll üleliigsest kokkuhoiust. Ammugi veel maja-
proua ja -proua kehakaal.

Kul mehed olid õllet vahu pealt ära rüübanud, rääkis Malm «Rainbow» päästmisest ja jahukottidest, mis «Sidonia» lastiruumis raha vastu ümbervahetamist ootasid.

«Need ostan ma ära küll,» ei mõelnud kaupmees pikalt. «Jahu hinna üle pole minu arvates ka suurt vaidlemist, see on juba kaua aega üks ja sama. Nüüd, sügisel, küll on natuke madalam, aga ma arvan, et Ungern-Sternberg ei taha midagi kevadeni ootama, selleks ajaks jahul koid ära. Või kuidas sina mõtled?»

«Vaata, sel kaubal on kaks konksu. Esimeseks lubasin kaupmeestele, et jahud lähevad inglase peale tagasi, kui nad ei tooda. Teiseks on mul säärane plaan, et Ungern-Sternbergil poleks selle asjaga üldse pistmist. Mina kauplesin hinna, tegin töö ja pean saama ka raha.

Kõige enam, mis tema võib nõuda, on tasu nende päevade eest, mis ta laev kauem reisil viibis. On mul õigus?»

«On ja pole ka... Kahe otsaga asi,» jäi ärimees mõtlema. «Su härra võib ütelda sedamoodi: töö tegid minu laev ja minu palgalised, seepärast tuleb puhaskasu endastki mõista minu kukrusse. Ja tal on kah omal kombel õigus.»

«Teeme siis selle ostu-müügi tema seljataga,» lausus kipper ja rüüpas lonksu head keldrikülma õlut, mis aga imekombel seest soojaks võttis.

«Välja tuleb!» naeratas kaupmees. «Ega asi ole niidist, nõelas või nõõbis. Neid kottisid veame mitme hobusega terve päeva, ja sadam on jutupesa. Pealegi ootan iga päev, võib-olla juba homme, veel üht Ungern-Sternbergi halulasti. Kukkä Niglas laevaga. Kui Niglas läheb ja räägib su parunile ära, et Malm lossis põletispuude asemel hoopis jahu? Ungern-Sternberg pole loll mees, küllap saab otsa peale. Ja siis oleme sinuga sees mõlemad. Mina kaotan oma kõige parema ärisõbra, sina arvatavasti teenistuse.»

«Mis me siis teeme? Anna head nõu!» ei osanud Malm enam kuskilt otsa peale saada. Igal pool tee püsti.

Ka kaupmehel läks kulm kortsu. Otsis aru õllekannust. Tal polnud midagi selle vastu, et Ungrule vingerpussi mängida: ons parun ise vähe teisi tüssanud! Tema kohta räägitakse imelugusid. Vara poolest pole tal võrdset kogu Eesti- ja Liivimaal. Igal aastal ostab mõisa, samal ajal kui teised aadlikud mässavad võlgadega. Ja neid omaenda vaesoid suguvendi ta just kotti ajabki. Nagu selle Stenbocki.

Teenijapiiga ja Anette-proua tulid lauda katma. Pere naine laotas valge lina alla, Marie pani sinna peale leiva, liha ja suure kivist supivaagna. Tõi taldrikud ja plekk-lusikad, nagu neid oli juba naha ka maal mõisates.

«Laske hea maitsta, millega jumal on õnnistanud,» ütles pereproua.

Paistis, et söögiajal laskis kaupmees kõik äriasjad peast minema. Rääkis oma tütardest, kes olid juba mehele jõudnud minna. Ainsast pojast, kes võttis kätte ja õppis Saksa-maal pastoriks, selle asemel et isale äriajamisel abiks olla. Kõigest kolm last oli jumal neile Anettega kahe peale

andnud ja ei ühtegi enam. «Oleks siis needki lähedal!» ütles Klementz. «Kes Berliinis, kes Peterburgis. Kesk-ajal käivad lastega, ütlevad tere ja head aega. Jälle tuleme Anettega kahekesi...»

«Aga mis meil niigi viga? On nad liiga lähedal, tekib väärarusaamine-miniattega tüli ja riid, nagu seda tihti võib näha. Parempi, kui sajad verstad vahet,» leidis Anette-proua ometi ka sellel olukorral hea külje. «Ega meil sellest igav hakka. Käivad ärisõbrad, nagu praegu teiegi, tipper Malm. Või oled sa, Hermann, oma kontoris kunagi olnud? Päeviti mõnikord inimesi summas, keel ei jõua nii palju jahvatada, kui vaja oleks... Sugulased tulevad külla, vennapoeg käib Palmsest päris tihti. Ta on seal valitsejaks. Noor ja lõbus mees.»

Carl Johan kuulas kaupmehapaari juttu ja arvas juba, et ega sellest jahuärist Klementziga tule miskit välja. Kaupmees ei taha säärase ümbernurga-asjaga oma kauba-kaupmehe nime ja Ungruga läbisaamist kaalule panna. Kui siis, kui Mariel oli viimane vaagen ja liud koristatud ning valge lina taas kappi peidetud, kaupmees:

«Muidu ka su sõnad läbi. Kui võtaks kätte ning jahu peale saatekirja ja konossementi Ivan-...? Seal on mul sõber, rikas kaupmees. Kuis alles hiljaaegu siin ja küsis, kas ma saaksin laenu võtta vilja või jahu. Olla seal praegu minev... Anaksin sulle tema jaoks kirja kaasa, et maksu... sularaha sinu kätte. Kuidas sa laevapäevade... ees valja tuled, on juba su enda mure. Makarovil ei peaks parajasti nii palju lahtist... või ta sind mu kirjast hoolimata ei usalda, mis... siis tule tagasisoidul sut labi, saad... Eks ma siis öienda Makaroviga hiljem. Sellel... veel saarane hea kulg, et ajab asja ka ranna-... segasemaks. Revahs sa miskit maha ei anna,... keegi su sarmede peale ei vaata. Minu... kauba hinna pealt vähemalt viis... pole rohkem, kui tavalt agendile...»

Malm mõeldi mõelda. Kuid ega tal muud jle jää-... kogu linn... Aja saab... valja nuputada.

Kas või öelda, et laev hakkas äkki lekkima. Tuli minna kuhugi nuka taha ankrusse viga otsima, pärast kulus parandusele hulk päevi... Aga ei, Ungrut nii kergesti ei peta. Kõige parem oleks ajada ikka ainult ilmade peale. Rääkigu teised kiprid mis tahes: tuul võib ju olla ühes kohas üks, natuke kaugemal hoopis teine. Ja kui Ungur kahtlustabki, otse jälile saada on tal raske. Oleks lausa surmapatt lasta säärasel rahal sõrmede vahelt maha vari seda. Võib-olla on see esimene ja viimane kord, et juhuse niisuguse suutäie ette söödab.

«Olen nõus!» ütles kipper oma kindla sõna. Ja kaupmees Hermann Gottlieb Klementz asus puldi taha kirjutama. Sulekrabina sekka küsis aru kauba märkide, kot-tide arvu ja kaalu kohta. Üle vaatama lubas tulla hommi-kul. Igaks juhuks, nagu ta ütles, pörsast ju kotis ei osteta

Juba varavalges haalas Malm oma «Sidonia» sadamast välja ja võttis koosi maakaarde. See oli esimene kord, kus laev ei purjetanud Ungur poolt määratud sadama poole, vaid kipper tegi midagi omanuhti. Kuid paistis, et taevased väed olid Ungern-Sternbergi poolt. Sest Ungur ehitas neile ju kirikut. Võtsid kätte ja lasksid «Sidoniale» puhuda vastutuuled, otse sundisid alust minema lääne poole. Sinna, kus oli Tiefenhafen. Kirjas seisab, et kõik ülemad on seatud jumalast, ja siis pole ka mingi ime, et ta enda paikapandud härradega ühel nõul on, arutas kipper.

Aga Carl Johan oli kangekaelne nagu omal ajal piibli Jakob, kes heitles oma Jehoovaga ja lõpuks võidu päris. Ja nähtavasti oli jumal seegi kord esimene, kes jonnist ära tüdines, sest ta laskis viimaks, pärast mitu päeva kestnud vastutuult, Malmile läänekaarest puhuma hakata. Kuid ligemale nädala oli kipper ikkagi vaese «Sidoniaga» loovinud Soome ja Eesti ranna vahet. Vintsutanud mehi ja laeva.

Ivangorodis leppis Malm kaupmees Makaroviga kohe kokku — Klementzi kiri tasandas teed. Kuid nagu Revali kaupmees isegi oli peljanud, ei saanud Makarov kõike tasuda sularahas. Lubas õiendada Klementziga. Või kahtles ta siiski milleski? Igatahes maksis ta Malmile kõigest poole, teine pool tuli kipril saada Revalis. Veel rääkis

Makarov, et Klementz olla talle võlgu umbes niisama suure summa, kui pool jahude hinda välja teeb. Luiskas ta või kõneles tõtt?

Nii pidi «Sidonia» veel kord Revali sadamasse sisse minema. Laeva meeskonnaga tegi Malm kohe pärast Ivangorodi kaupmehelt raha saamist arved klaariks. Ostis oma lubaduse välja. Tüürimees Leigri Jaagule ladus ta laadest viis rubla peo peale, teistele igamehele laadest viis rubla peo peale, teistele igamehele laadest viis rubla peo peale, teistele igamehele laadest viis rubla peo peale, teistele igamehele laadest viis rubla peo peale. Ja samuti nagu kodurannas tehtud päästetööde puhul polnud see tasu üksnes vaeva eest, vaid pidi ka meestel suu lukus hoidma. Mitte ainult päästmist ja kippetega kaubategu polnud Malm oma härralt õppi-nud.

Revali reidil jättis Carl Johan laeva ankru peale ja hakkas end paadiga sadamasse sõuda. Ka seekord jõudis ta kohale hilja ning pidi taas kaupmehe poole koju minema. Seal aga selgus, et Klementzil pole samuti nii palju lah-tud raha käepärast. Ei saanud seda muretseda enne kui järgmise päeva hommikul. Malmile pakuti öömaja ning laeva-tahmata pidi kipper nõusse jääma.

Uus õhtusöögi ajal saabus veel teinegi külaline — nimelt Palmse mõisa valitseja ja proua Anette vennapoeg. Oli oma kaubakoormad jätnud sissesõiduhuovi sulaste valvata ja ise tädi poole tulnud.

Hermann Gottlieb Klementz tundis oma ärisõpra ja tema sugulast hästi. Teadis, et sellele mehele pole ükski inimese joomaaeg liiga kange ja aeg temaga igavaks ei lähe. Marie sai enam kui üks kord joosta keldri vahet — keldri õlle, veini ja pipranapsi järele. Ja tõesti, Palmse mehe järele parem käsi oli ladus jutumees: talle tuli ainult mõne sõnaga märgiks noogutada ja ega ta teistele enamaks sõnadest andnudki.

Kõige rohkem olid noorevõitu valitsejal südames nai- sed ja milleski süda täis, sellest suu vatrab. Naistest võis ta rääkida lõputuid lugusid, mis Anette-prouale ja Kle- mentzile palju nalja sünnitasid. Sageli puhkes proua kohe tagasi naerma ja lõi kätt kokku. Mõne korra hüüdis koguul: «Näid sa küll lutsakad!» Või: «Oh, issand, issand!» Hermann Gottlieb vaid muheles ja noogutas.

Malm mõtted aga ühtuul domapend, ei suutnud ta praegu unustada kergelt loba tahela panna. Oli ju kipril tõesti põh-

just karta, et paruniga tuleb «Sidonia» ajakulu tõttu suurem pahandus. Sellest päevast, kui ta Tiefenhafenist välja purjetas, oli möödas ligemale kaheksa nädalat ning lõikuskuust oli saanud viinakuu. Teised kiprid tegid selle aja jooksul juba ammu teist reisi või koguni kolmandat. Hea seegi, arutas Malm, et Ungern-Sternberg ei hakka miskit kohtu kaudu nõudma. Sest Bergmanni lugu pole veel jahtunud ja kohtunikkude seast vaatavad mitmedki Ungrule viltu. Kas või seesama krahv ja maanõunik Stenbock, kellega ta juba ammust ajast vägikaigast veab. Seda esimeseks, Teiseks-kolmandaks mõistab parun väga hästi, et Malm võib kohtus kõik tema seni varjul hoitud salapatud valge ette tuua. Ei, kohut ei maksa küll karta, aga ikkagi...

Nii rähklesid kipri mõtted ja Palmse mõisa noore valitseja jutt libises tal kõrvust mööda. Kuni mees äkki nimetas Grossenhofi mõisaproua Magdalena Charlotta nime.

«...Jah, nii see on. Sellesama kuulsa Ungern-Sternbergi proua Magdalena Charlotta on sündinud ja üles kasvanud Palmse mõisas, tema neiupõlvenimi on von der Pahlen. Praegusele Palmse härrale on ta vennatütar ning keisrikukutajale Peter von der Pahlenile lihane õde. Külalaps olete külnud — Peter von der Pahlen oli enne Aleksandrit Peterburgi politseimeister. Aitas praeguse keisri isale põntsu panna ja löödi selle eest pealinnast kiskäräga minema. Nüüd kükitab oma mõisas, kõht hirmust ikka veel lahti ja püksid täis. Tänapu jumalat, et veel niigi läks, nad oleksid võinud ta Paulile järele saata maa pealt terviseid viima.»

«Kuule, poiss, jätta need hirmujutud!» manitses tädi oma vennapoega. «Keisritest nii ei räägita! Kas sul midagi lõbusamat ei ole?»

«On küll,» keeraski vennapoeg mündil teise külje. «Selle keisrikukutaja õde, Ungern-Sternbergi proua, pole üldse oma venna moodi ega verejanulise inimese nägu. Paistab koguni hea südamega. Mõni aasta tagasi, kui ta lelle juures pool talve külas oli, juhtus sihuke asi, et üks ta toatüdruk oli kusagilt külge saanud ja tõi Palmse lapse ilmale. Iga teine proua oleks säärasele hoorale sulle sappa pistnud, aga tema andis tüdrukule omaette toa, laskis tulla ämmamoori ja võttis asjast kohe igatsemoodi osa. Pärast lapse sündimist kutsus Grossenhofist piiga ema kohale

poolel hoidma. Püüdis koguni luisata, nagu oleks see toatüdruk aus mehenaine, ja pettiski pastori ära, sest kiriku hõlupinki piigat ei pandud. Kuid minusugust meest nii kergelt ei tüssa! Milline proua peaks toatüdruks abiellumist? Pole sihukest asja veel kuulda olnud... Ehk tuleme, et olekski säärane helde südamega proua, kes ei keelaks oma toatüdrukul abielluda — aga igatahes pole nii leplikku meest, kes laseks oma ilusal noorel naisel makkale magamistubades ringi kantseldada. Need toatüdrukud on ju viimane kui üks niihästi härrade kui ka noorhärrade vahepalad, kui peenematest mamslitest isegi. Isegi minusugune valitseja võtab vahel matti. Las ma räägin ühest tüdrukust, kes mulle kord põigiti süngi kukkus...»

«Mia selle Grossenhofi proua toapiiga nimi oli?» lõikas Malm mõisavalitseja jutu sekka.

«Kas selle, kes pojaga maha sai?... Kust mina seda nüüd enam... Oota, oota!... Ei mäleta. Mitu aastat vana lugu. Aga niipalju on veel meeles küll, et proual oli neid pillasid kaks. Üks pisike punapea, teine ilus ja pikka juustu. Just säärane, kes härradel kihu üles ajab.»

«Millal see laps tal sündis?» Malmi hääl kostis nii vaevalt, nagu oleks tal kopsudest õhk otsa lõppenud.

«Austaid saab sellest nüüd kuus või seitse. Ma olin Palmse just esimest kevadet. See võis olla ligikaudu jürikuu paiku. Mäletan, et läksin põllule sõnnikulaotamist ja vuntama ja ajasin tee peal oma hobusega kutsari kulemat mööda. Küsisin, kuhu ta niimoodi üksi ilma härrasteta sõidab, ja tema vastas, et Dago saarelt külla tulnud proua toatüdruk hakkab sünnitama, vaja ämmamoori tuua. «Ämmamoori järele sõidetakse tuhatnelja, mitte viiskümne,» ütlesin mina, aga kutsar lõi käega: «Ega see ole mõisaproua, kes maha hakkab saama. Toatüdruk tuleb ta toime, kui häda käes.» ... Näe, kõik on meeles, aga piiga nime küll enam ei mäleta.»

Ungern-Sternbergile olid kipper Malmi haagid ja sõlmed teada veel enne, kui Carl Johan Tiefenhafenisse jõudis. Tema ülemõlevuntaja Kõngk oli käinud Haapsalus, juhtunud seal kokku oma ametivennaga Spithamist ja

kuulnud sellelt, et Grossenhofi paruni «Sidonia» aidanud seal lähedal üht röögatu suurt inglise laeva madala pealt lahti. Lossinud inglaselt jahukottisid. Last aga olnud Peterburgist ja miskit maale ei toodud ning seega mingit seadust ei rikutud. Siiski oli mees imeks pannud, et Ungern-Sternberg ka nii kaugeid päästetöösid ette võtab. Kõik selle rääkis Königk parunile edasi, sest teadis, et mõisahärra on mures, miks «Sidonia» reis nii pikale venib. Randrüütel tahtis ka Ungrule rõõmu teha: varsti on laev tagasi ja härra võtku muudkui vastu suur päästetasu...

Samuti teadsid üht ja teist rääkida teiste paruni laevade kiprid. Kõllu Simmu oli tähele pannud, et ühel mihklikuu hommikul võttis kangesti «Sidonia» moodi laev Naissaare juurest koosi maakaarde. Harju Mihkel aga, kes oli oma alusega selle aja jooksul jõudnud kaks halulasti Revalisse viia, polnud «Sidoniast» ei merel ega Revali sadamas jälgegi näinud. Kus see Malm võis olla? Tuuled puhusid küll nii üht- kui teistpidi... Kuid Kukka Niglas oli kindel, et «Sidonia» seisis ühel hommikul Revali sadamasilla ääres inglise laeva kõrval. Sillavahid teadnud rääkida, et Malmi alus olla inglase puksiiris ära toonud.

Enamat polnud parunil vajagi kuulda. See häbematu kipper oli läinud puha peremehe petmise teed! Oleks pidanud sõna saatma ja nõu küsima — kas või pärast päästetöö lõppu Revalist. Post ju käib: paar-kolm päeva ja kiri käes. Selle eest peab Malm vastust andma! otsustas parun. Kõige lihtsam oleks olnud kipper kohtusse kaevata, kuid Ungur teadis, et kohtuga polnud siin midagi teha. Sest rumal seadus nägi ette, et päästmise tasust läheb kaks osa päästjatele, üks osa päästetöö juhatajale ja üks osa kaldavalvuritele ning ladude rendiks. Ning selle järgi tuli välja, et ka kõige heatahtlikuma kohtuotsuse põhjal võis parun loota ainult niipalju, et talle makstakse kinni laeva seisupäevad. Sõnaga — pühi suu puhtaks ja Malm naerab habemesse. Ei, siin tuli minna teist teed. Hirmutada. Kõigepealt tuli Malmile üles ütelda Skalluse tare ja selle juurde kuuluv maalaap. Sest need polnud ju kipri omad. Ehkki ka mitte mõisa jaod, kuid see ei puutunud praegu siia. Las mees näeb kohe, et tagaseljamäng oma härraga laheb talle kalliks maksma. Jah, selle kipri omanuhti tehtud päästetöö tasu saab ta hea või kurjaga kätte. Ja kus veel pukseerimine! Malm oskas säärase suure laeva puhul

kindlasti tuhanded välja kaubelda. Inglase laev jäi arvatavasti Revalisse remonti ja sealt annab järele küsida.

Parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg polnud mees, kes pikalt aru peab ja kahtleb. Kutsus oma mõisate ülemvalitseja Preissi ja saatis selle Reiki Skalluse talu perenaisele kohta üles ütlema. Käskis kirja panna ka loomad ja kõik vara, mis tare seinte vahel leidub. Parun teadis, et säärase teo õigustamiseks oleks vaja kohtu otsust, sest tare ja maatükk polnud mõisa omad ja vabu mehe lahtine vara kuulub mehele endale, kuid arvas, et hirmutamiseks käib ka nii. Ja üldse pidi Malmiga kohtust kaugele hoidma, sest seal võis kipper hakata talvalt lobisema. Võis ajada supi nii segaseks, et

... ei söö...

Ühel viinakuu külmkõledal päeval, kui loodepagid vihma rabistasid ja tuul metsa all pikast suvest väsinud puudelt kollaseid lehti maha raputas, vuras Skalluse mõisamulgu taha Grossenhofi mõisa kaless. Valitseja astus välja ja teatas õue vastu tulnud Anule, et tare tuleb kuue kuu pärast mõisale üle anda. Ning kui naine esimesest hirmutusest jagu sai ja ütelda jaksas, et see tare ja maalaap on tema mehe esivanematelt päritud ja ammuilma järele ostateks ostetud, vastas valitseja ainult: «Küll härra teab, mis härra teeb.» Preiss ees, Anu järel, käisid nad kõik looned läbi. Kirjutati üles lehm, kaks lammast ja sead. Need koguni riideaida sukapaarid ja Carl Johani linna, mis toodud kangarull. Anu sai opmani jutust aru ainult niipalju, et Carl Johan on härralt suure summa raha ära võtnud ja nüüd tuleb tal see tegu oma varaga heaks teha. Kui Anu küsis, kus nad oma perega siis ulualust leiavad, käskis Preiss neil kolida kas või aia ja hange

... Vaevalt Anu ei osanud muud kui nutta. Ainus lootus oli, et Carl Johan ajab kõik jälle korda, kui tagasi jõuab. Teda varas ta ju ometi olla ei saanud, kogu see valitseja otsus pidil olema mingi suur eksitus. Või siis kellegi paha mõttega laim. Muidugi tegi Anulegi juba ammu muret, millega mees laevaga nii kauaks ära jääb: lubas tagasi tulla paari kolme nädala pärast, aga nüüd kadunud juba ligemale kaks kuud... Kuid surmasõnumit ju polnud ja see talu ülemõnimees ning vara kirjapanemise lugu näitas, et need pidil Grossenhofis ikka mingeld teateid olema.

Tiefenhafenisse jõudis «Sidonia» 1802. aasta viinakuu kahesateistkumnenda päeva keskhommikuks. Selsamal ajal purjetas silda ka Haapsalust tulnud uisk, millel oli postitõld vastas. Kipper Malm jättis laeva tüürimehe hoolde ja istus tõlda, mis pidi sõitma ka Reigist ja Hohenholmist läbi. Grossenhofi mõisa juures peeti tõld kinni, et posti ära anda. Nagu alati oli sellele vastu tulnud toapoiss Kaarel ning Carl Johanit tõllas nähes küsis ta vähe imestunult:

«Kas sa paruni poolt läbi ei astugi? Ootab sind juba ammust aega.»

«Ei!» oli kõik, mis Malmi suust varises.

Pärast kirjade äraandmist sundis postipoiss hobused taas liikvele, jättes lahtise suuga Kaarli järele vahtima.

Tõld õõtsus rahutult konarlikul kruusateel. Aisakell kuulutas kõigile juba kaugelt, kes tuleb. Mõni sõitja läks maha, teisi tuli peale. Enamasti olid need mõisate ametimehed või ka mõni tongrite ülem, kes Haapsalust siia saadetud. Igaühel oma asjad ajada.

Carl Johan mõtles juba ei tea mitmendat-setmendat korda sellele Revalis kuulnud jutule Palmse mõisas lapse saanud toatüdrukust. Pani seda kõrvuti oma naisevõtu looga. Kuidas parun ja proua talle Anu ei lubanud, pärast aga meelt muutsid ja nõusse hakkasid. Mis sundis neid ümber mõtlema? Miks viis proua Anu ära Neuenhofi ja pärast koguni Palmse mõisa? Oli see jälgede segamine või proual täiesti loomulik ja ammu ettemõeldud reis, kuhu ta endast mõista oma toatüdrukud kaasa võttis? Milleks saadeti teda, Malmi, Öseli saarele, kus Sepa Madis oleks ilma tematagi toime tulnud? Kust sai aidamehe Mari endale kasulapse? Kui see toapiiga, kellest Palmse valitseja rääkis, oli tõesti Anu, siis saaks mõnigi küsimus vastuse. Ehkki enamik jääks ikkagi arusaamatuks... Aga teiselt poolt võib kogu asi veel ka vääriti mõistetud olla. Säärasel luiskajal nagu see Palmse valitseja on naljaasi inimesi segi ajada. Ühe tüdruku last teise omaks teha... Samas tuli Carl Johanile meelde metsnik Heidenischildi kõrtsiloba härraste ärapiltsitud toatüdrukust. Kui siiski...? Mis siis saab?

Kuid niipalju Carl Johan ennast veel ei tundnud, et oleks võinud sellele iseenda küsimusele kindla vastuse

anda. Isegi mõttes ei osanud Malm olla kohtumõistjaks laua taga, mille ees Anu tema otsust ootab. Kust võib inime teada, mida ta teeks, enne kui pole käes silmapilk, mis tegu nõuab? Sest säärase olukordade kohta nagu see pole veel keegi kirjutanud seaduseraamatut. Pole ükski valitsus määranud, mis peab mees tegema, kui saab teada, et tema naine on kunagi ilmale toonud lapse, kelle ta ei ole mitte tema ise. Samuti pole määratud, millise karistuse on ära teeninud mõisavanem või muu ülemus, kes lapse saanud hooraga seda saladust jagab ning kõlvatu valsterahva pettuse teel ausa mehega altari ette saadab.

Aga mis sundis parun Ungern-Sternbergi säärast saladust jagama ja hoidma? Milliseid ähvardusi pidi ta küll kasutama, et vaikima panna ka aidamehe pere?... Ei, ähvardusi ega ka meelitusi ei läinudki tarvis. Rein on niigi sõnakuulelik, ori mitte ükski seisuselt, vaid ka hinge poolest. Aidamehe Madle ja Mari aga on nagunii Anuga ühel nõul. Niisamuti Kaarel — iseloomult isasse läinud ja oma emale sõnakuulelik poeg...

Kuid vastus kõigile küsimustele ja arusaamatustele on juba kõigest penikoorma kaugusel, mõtles Carl Johan, ja tal hakkas korraga hirm, et see nii lähedal on.

Ungern-Sternberg oli käinud Soonlepa karjamõisa äraajamist üle vaatamas. Kui ta sealt tagasi tulles toatüdrukust kuulis, et kipper Malm oli postitõllaga mööda sõitnud, vihastas ta nii rängalt, et haaras seinalt nuudi ja virutas sellega vastu oma suurt kirjutuslauda, nõnda et tühjapudel pörandale kukkus ning kõik muu laual segi

Kaarel taganes hirmuga ukse poole, sest kuna härral tundis kedagi teist käepärast, siis... Kuid parun pani kahtluse kahtluseks ja hakkis toapoisi laua korda teha ja pörandale ära puhastada.

«Mis kella ajal see lurjus siit läbi sõitis?»

«1.00.00 parajasti lõunalokku.»

«Härral on nüüd juba üle kahe tunni,» vaatas parun kahtlusega kella. Jäi pilguks vaht ja küsis siis: «Kas sa julged nüüd vastu öhtut ratsahobusega Hohenholmi minna?»

«Miks ma ei julge, julgen küll!» ei kõhelnud Kaarel silmapilkugi. Ratsasõit oli talle elu kõige suurem lõbu ja lust, olgu see siis päevavalges või ööpimedas. Veel polnud ta maha matnud lootust, et saab endale kunagi hobuse, kes puristab, korskab ja kraabib esimese jalaga maad. Enne kui traavima hakkab, kargab tagumistelo jalgadele küünalsirgelt püsti. Muidugi selleks, et kõik, kel silmad peas, võiksid imeks panna, kui kindlalt tema, Kaarel, sadulas püsib. «Kas härra lubab mul võtta selle sadula, millega valitseja sõidab?»

«Võta! Aga nüüd kuula kõigepealt, mis sa seal Hohenholmis pead tegema. Lähed ja otsid üles sadamakupja Kurisoo Pärdi — sellesama, kes omal ajal jäi Ranna Tooma asemele. Siis annad oma hobuse Hohenholmi tallipoisile üle ja võtad sealt kahehobuse-pikkvankri. Kutsar las viib teid Pärdiga Reiki Skalluse tare juurde. Seal annate kipper Malmile edasi minu käsu kohe vankrisse istuda ja toote ta homme hommikuks siia. Kas kõik on arusaadav?»

«On küll,» vastas Kaarel püüdlilikult. Lõi aga samas kahtlema: «Mis me siis teeme, kui Malm tõrgub ega tule?»

«Siis siduge ta kinnil. Et ta mul homme hommikul mõl-sas oleks! Mine!»

Kaarel ei pidanud pikka aru. Ka mitte selle üle, kuidas nad Malmi-sugust meest kinni siduda saavad. Polnud ju ka Hohenholmi sadamakubjas Pärt kuigi turske ega tugev mees.

Kui Carl Johan läbi Skalluse metsamulgu kodu-õue astus, oli kottpime viinakuu õhtu. Tuul tõi endaga kaasa vihma ja lörtsi, ranna poolt kostis mere kohinat. Koguni Näkimadalate merekoera kauge jörin ja ulgumine käis kätte. Dagerordi tuletorni lõket polnud näha: kas oli vahet lume- ja vihmapihaks või paruni tahtmine...?

Skalluse tare akendele olid roomatid ette lastud, kuid nende vahelt kumas valgust. Paistis, et Anu veel ei maganud.

Hea tüki aega seisis Carl Johan oma kodu ukse taga.

Merel pidas laeval nii palju purje, kui parras kandis, Hohenhofeni sadamast kihutas otseteed postitõllaga siia, kuid ükki oli kogu kiire kadunud. Julguski läinud. Sest nüüd seisis ta ainult paari sammu kaugusel otsusest: kas mul on enam naist, peret, kodu ja kollet? Kui ei ole, tuleb minna ilmahulguseks, kelle saatust on kõngeda kusagil aia ääres. Sest Anuta poleks tulevastel elupäevadel õiget koostööd muksagi neid enam elada...

Lüüa pikalt kõhklemine polnud siiski kipper Malmile loomulik. Ta lõgistas ust.

«Kes seal on?»

«Mina.»

See oli Leenu, kes ukse pöörast lahti tegi.

«Isa!» Tüdruk tõstis käed üles, tahtis, et teda süle võetaks. Kuid täna taat seda ei teinud. Istus pliidisuu ette ja nägi nagu taresse tulnud kerjus.

«Carl Johan, mis nägu sul peas on?! Oled sa haige?» hüüdis Anu, kes parajasti reni ääres istus ja pisikest knuti imetas. Poiss oli küll juba üle aasta vana, aga kahju oli Anul veel last rinnast võõrutada. Ja teiseks näkisid vanemad ja teadajamad naised, et kuni imetad, ei hakka järgmine külge.

«Haige...» kordas mees. «Jah, mu süda on haige... tühjaks...»

Carl Johan oli tahtnud tulla nagu kohtumõistja. Aga nüüd, kui ta nägi last imetavat naist siin nii omase katuse all, tundus talle korraka, nagu oleks kogu see Revalis kinnitunud jutt olnud unenägu, millest ta alles praegu ärkas. Kõik on ju endine, midagi pole muutunud, midagi pole teistmoodi!

«Kuidas ma sind ootasini! Siin käis Grossenhofist valitseja Prekas ja ütles, et see tare pole meie oma ja meie...»
«Nagu elit välja... Nagu oleksid sa parunilt miskit varastanud... Ja nüüd sa tuledki säärase imeliku olemisega. Tule istu reni äärde, söö vähemalt!... Või oled tõesti haige? Su nägu pole küll terve inimese oma. Miks sa seal...»

Anu häälest kostis juba hirmu. Poiss tema süles muutus rahutuks ja hakkas hüülitsema.

«Ütle, Anu, kas sul oli enne minule tulekut laps?»
Need sõnad tulid mehe suust ükskõikse ja vastu taht-

mist ning hää, mis neid lausus, oli naisele täiesti võõras.

Kuid ehkki küsimus torkas Anu südamesse nagu tulise oraga, ei teinud see tema hirmu ometi suuremaks. Nüüd siis võis ta kaua aastaid vaevanud koorma oma hingelt maha veeretada. Saab ometi kord asjad ühele poole, tulgu pärast mis tuleb...

Anu viis Leenu otsakambri lavatsile sõba alla puhkama, väikese Knuti pani vibuhälli.

Istus siis tagasi reni äärde ja hakkas rääkima. Rääkis ning imestas isegi, kuidas ta kõike seda südame põhja peidetud salapattu nüüd võib suurema hirmuta üles tunnistada. Anu ei olnud kuulnud surmamineja julgusest.

Mees pliidi ääres vaikis. Kui naine oli kõik ära rääkinud ja kohtuotsust ootama jäi, ütles Carl Johan:

«Pidasin tee peal endaga aru, mis ma teeksin, kui see peaks olema tõsi. Arvasin, et võin su maha lüüa. Nüüd aga... Leenu ja Knut... Miks ma pidin Revalis selle lobasuuga kokku juhtuma! Oleksime elanud nagu enne!» Mehe pea vajus alla. «Anu, Anu!»

Sealsamas kolistati ukse taga.

«Tee lahti!»

Malm tõusis, võttis pliidi kõrvalt kirve.

«Kes seal lõhub?»

«Kaarel Grossenhofist.»

Carl Johan keeras pööra lahti.

«Astu sisse!»

Kaarli järel tuli Kurisoo Pärt, köiepunzar käes.

«Parun käskis sul otsekohe Grossenhofi tulla,» teatas Kaarel. «Kui sa vastu hakkad, siis kästi kinni siduda ja ikka ära tuua. Hobused ja vanker ootavad.»

Malm heitis kirve põrandale.

«Paruni jutule mul just ongi vaja minna. Oodake vankri juures, ma tulen kohe järele. Vastu ma ei hakka ja ära joosta ka ei mõtle.»

Kui Kaarel ja Pärt olid välja läinud, võttis Malm kuue sisetaskust kukru, milles oli kamalutäis kuldraha. Heitis koti lauale Anu ette.

«Siin on niipalju küll, et esialgu eluga hakkama saad. Mina enam tagasi ei tule.»

Naine ei osanud muud, kui hakkas nutma. Mees nõõpis kuue kinni ja läks uksest välja.

Tuul oli vahepeal veelgi valjemaks läinud. Loodepagid hakkid vihaste hoogude kaupa, vihm lõi robinal vastu Carl Johani linaõlis immutatud puldankuube ja torbikmütsi, mis pidasid vee väljaspool. Päril hea, mõtles kipper, et laevalt tulles polnud suure kiiruga aega mereriideid teiste vastu ära vahetada, nüüd käivad asja eest. Kuid sügisest raskusest ei päästnud ka kehakate, see käis vankril istujatel labi liha ja luu.

Pihla kõrtsi aknast paistis tulekuma.

«Kõlma vastu kuluks suutäis viina,» ütles Malm.

«Kas teistele kah välja teed?» küsis Pärt.

«Leen,»

Kutsar ajas hobused lasipuu juurde, ise läks räästa ääre alla vihmavarju. Loomi ei saanud üksi jätta, sest «» oli vähe kokkusõitnud paar, lähevad veel tülli. Kutsarile lubati kortel viina välja saata.

Kõrtsi suures toas istusid mõned rannamehed, saksa-kambriist kuuldus juttu ja laulujorinat. Küllap olid mõisa antvärgid laupäeva õhtul naiste eest siia põgenenud, et nappete meeste moodi õllekannu juures vanakuradi piiblit lugeda.

Carl Johan, Pärt ja Kaarel võtsid pika laua ääres kohad ning Malm käskis tuua igale kortli viina ja toobi olut. Pärt viis kutsarile tema osa.

Juba pärast pealt rüügamist läks Kaarlit jutt lahti:

«Herra on su peale vihane, et nii kauaks merele jäid. Kui sa saad härjakaraga paar tulist üle abude, enne kui ta sinuga üldse rääkima hakkab.»

«Vaba mees annab vastu kah,» vastas Carl Johan ning jõi ühe sõõmuga viinakortli tilgatumaks tühjaks.

«Mida laseb ta sind raudu panna ja annab kohtu alla.»

«Annik!»

«Kui sa siis ikka nii kaua olid?» küsis Pärt.

«Tuuled vastukarva.»

«Ära puhu habemesse! Kusagil on sul selles asjas konks,» ütles Pärt vastusega rahule.

Hella peale ei vastanud Malm ühtki sõna. Võttis veel korti viinakortli ja kummutas, kuid kõik oli juba ära jooknud. Carl Johan vaatas uskumatult kortli põhja, nagu oleks keegi tema tema viina küllal kainud. Leppis siis allaga.

«Nüüd peame ka meie sinu pärast kogu kalli laupäeva-öö Hohenholmi ja Grossenhofi vahet logistama,» siunis Pärt.

Aga Kaarel ei pannud vaeva paljuks.

«Oleksite te ainult näinud, kuidas ma ratsa sealt siia kihutasin! Pilkane pime, oma silmaga miskit ei näe. Ainult looma peale looda. Hobusel oli kabjaraudadest järel tule-rada. Ja milline pehmete vedrudega sadul mul oli! See-sama, mida valitseja Preiss ainult enda jaoks hoiab. Aga härra käsule ei saa temagi vastu. Nüüd jäi mu Lauk kogu sadulaga Hohenholmi. Küll Preiss kirubi Aga jälle — härra enda sõna. Käskis Laugu sinna jätta ja vankriga tagasi tulla. Näed nüüd, milline puder on kokku keedetud, ja kõik sinu pärast...»

Carl Johanilt ei tulnud ka nüüd vastust. Istus vaikselt nagu puukänd, käsi lõua all. Ei elu, ei liikumist. Silmad peas nagu tinanööbid. Aga kui Kurisoo Pärt tahtis veel teise kortli viina tuua, varises Malmilt siiski üks sõna: «Aitab!»

Pärt käis väljas ilma vaatamas. Tuli tagasi ja ütles, et torm ja vihmasadu on veelgi hullemaks läinud. Võeti nõuks oodata: ehk taltub. Polnud ei Kaarlit ega Pärtil sääraseid riideid üll, mis oleksid taevast alla tuiskava märja ihust eemal hoidnud.

Kesköö oli juba ammu möödas ja kõrtsituba tühjaks jäänud. Kui taheti hommikuks Grossenhofi jõuda, oli viimane aeg liikuma hakata. Sõita sai ainult sammu, sest teed olid porist pehmed ja kohati isegi üle ujutatud, pime pealekauba. Nii arutati, kuid laua äärest tõusta ei viitsitud. Aga kui siis viimaks kutsar oma habeme ukse vahelt sisse torkas ja kätatas: «Hobused külmetavad ilma käes oma jalad kangeks! Kui sõita, siis sõita!», ei jäänud mees-tele enam muud üle kui hargid alla ajada, vankrile istuda ja võtta vastu kõik, mis taevataat ülevalt annab.

Kogu selle pika tee istus Malm oma heinakoti otsas vaikselt nagu vaim. Pimedas ei saanud aru, kas ta tukub või on ärkvel. Kaarel ja Kurisoo Pärt tõmbasid endile hobuseteki ümber ja püüdsid selle all sooja sees hoida. Sest kõrtsis võetud viinatilk ja lonks õlut ei aidanud kuigi kauaks.

Grossenhofi jõuti just siis, kui hakkas valgeks minema. Suur kell mõisahoone peatrepi kohal näitas üheksat. Kuid

mul valge veel ei olnud, et härra oleks oma kirjutustoas kuunla ära puhunud: sealt paistis valgusetäpp, mis hakkas algava päevaga ühte sulama.

Malm läks peatrepi üles. Välisuks oli lahti, öövaht koortega ära läinud. Trepikojas pööras kipper paremale ja latsus paruni kabineti ust. Ka see polnud lukus ning Malm astus sisse.

Ungern-Sternberg istus oma kirjutuslaua ääres, selg tuli poole. Ukse sulgemist kuuldes pööras harra ümber. Kuulas tulija talle sel silmapilgul paistis, see on kirja pandud paruni pärastises seletuskirjas kohtule:

... Malm astus ilma ette teatamata minu kirjutustuppa, kus mina istusin seljaga ukse poole. Kuulsin ust avatavat ja märkasin, et ukse kinnipanemisega harilikust kauemini viivitati. Kohe pärast seda pöörasin end ümber. Kipper Malm seisis päris minu lähedal. Ei märganud temal mingil purjusoleku tundemärke, küll aga muutunud, kahvatukollast näovärvi ja väga tumedat, metsikut, moonu-
... et...

Ungern-Sternberg püüdis end algul ohjes hoida. Küsis rahulikult sunnitud häälel:

«Tulid raha ära tooma?»

«Mist rahaga?»

«Näha, mis sa inglase päästmise eest said.»

«Pole ma kedagi päästnud ega ole mul ka raha.»

«Kus sa siis nii kaua olid?»

«Vandused tuuled.»

«Ära valeta! Sa kas annad selle raha mulle või...»

«Parun haaras lauanurgalt sinna valmis pandud härja-
...»

«Ja teie ütlege, kelle te mulle neitsi asemel naiseks andate?! Oma poja ärateotatud tüdrukul Lurjus!»

Malm kahmas laua äärest raske tammepuust tooli ja tahtis sellega parunile otse lagipähe lajatada. Kuid Ungern-Sternberg oli kiirem. Vasaku käega peatas ta langeva tooli ja paremaga virutas vihiseva nuudilöögi. Nõrgema mehe oleks säärane hoop jalust maha pataks, aga kipper Malm oli tugev ja igapäevase meelelooga karsutatud. Ehkki ta pidi toolist lahti laskma,

äigas ta samas parunile rusikaga vastu nägu. Ungern-Sternbergi suust ja ninast purskas veri. Sellest hoolimata ei vandunud parun alla, üks nuudihoop järgnes teisele ja Malmil oli tegu, et vastu pidada. Ta katsus parunil kõrist kinni haarata, kuid pihku jäi ainult kaelarätt, millest ta raputas säärase jõuga, et Ungrul tulerõngad silmade ette löid. Siis leidis paruni käsi seinalt pistoda. Tõstis selle löögiks. Malm taganes ja hüüdis viimases hädas appi, tõmbas veel taskust liigendnoa, aga seda lahti teha ei jõudnud...

3. osa

Krahv Stenbocki silmadega

1805. aasta kolmekuningakülmad olid käes. Lund metsatredel reepakku, hanged tarede räästasteni. Ka Neuenhofi mõisa põlluväljad, niidud ja metsaalused olid paksu villipehme lume peidus.

Päev polnud pärast pööripäeva veel kuigi palju pikema veninud, seepärast pidi Neuenhofi toapoiss juba varakult küünlad krahvi kirjutustoas lühtritesse panema, et harral valgust oleks. Tavaliselt pidas krahv hämarikku tugitoolis tukkudes, kuid täna oli post toonud Peterbur-
i kirjutused kõikidest Eestimaa Ülemmaakohtu akti-
vite ja protokollidest Ungern-Sternbergi kriminaalprot-
kooll kohta ning muud sinna juurde kuuluvad dokumen-
did. Ka koopia senati ettekandest keisrile.

Ja nüüd lebasidki need kaks kaante vahele köidetud kahe paberipakki siinsamas krahv Jakob Pontus Stenbocki laual. Päril löbu neid lehitseda ja taas meelde tule-
tada seda ligemale kaks aastat kestnud janti. Millekski
muuks saarast kohtumenetlust nimetada ei saanud. Aga
nii või teisiti, nüüd oli sellel punkt otsas. Neil päevil hak-
kas Ungern-Sternberg, kes laskis ennast kammerhärraks
tituleerida, Siberis oma eluaegset karistust kandma. Kaua
oli krahv seda aega oodanud ja nii mõndagi teinud, et
see tulemata ei jääks.

Krahv Jakob Pontus Stenbock oli ilma parukata, kodu-
kannul seljas, jalas pehmed sussid. Tema juuksed ja tihe
hallid juuksed olid juba hallid. Väike kõver kullinina, õhu-
ga huultega suu ja plaut nagu luurav silmavaade võisid

ettekujutusevõimelisele inimesele vaimusilma ette tuua saaki varitseva röövlinnu. Kuid üldse oli ta oma kuuekümneaastase eluea kohta veel kõbus ja liikuv.

Enne kohtutoimikute avamist libistas Jakob Pontus pilgu üle seinal rippuvate portreede. Seal nad olid kanged mehed puha. Kõigepealt Västergötlandi omaaegse peamees Jöns Bengtsson, siis tema üle mitme põlvkonna järglane riiginõunik Arved Knutsson, seejärel juba vabariiklikuks häärraks tõusnud Gustav Olafsson, kellest sai Gustav Vasa isapapa. Tema poeg Gustav Otto oli juba krahv. Muidugi, kõige suurema kuulsuse võitis õnnis vanaisa krahv Magnus Stenbock, kes Karl XII ajal Narva all suuri tegusid tegi. Siis isa Fredrik Magnus, kes oskas ühendada kaks kuulsat suguvõsa, võttes naiseks Ebba Margareta De la Gardie. Selle abieluga tulid Stenbockide omandusse Dagö saare mõisad. Nojah, nendest mõisatest kogu see asi alguse saigi...

Portreede rida lõppes mõne aasta eest surnud venna Karl Magnusega. Kõik need esiisad olid kas suured sõjamehed või muul kombel kuulsad. Ainult teda, Jakob Pontust, peeti perekonna oinaks, kes ei oskavat muud kui seda raisata, mis eelmised põlvkonnad on kokku korjanud. Krahv muigas. Sest nüüd oli ka tema elus olnud kordaminek, Tõsi, mitte vara kogumisel. Aga ta võitis oma kõige suurema vihamehet, ilma et oleks pidanud mõõka tupest välja tõmbama. Ainuüksi oma mõistuse, osavuse ja kannatliku meelega. Olgu küll, et teda ka aidati, aga ei olnud see jällegi tema ise, kes taipas õigest kohast abi otsida. Ja seepärast võis praegu julgesti öelda, et ta ei jää oma kangetele esivanematele alla.

Jakob Pontus istus laua taha ja tõstis pealmise paberipaki endale ligemale. Jah, alguses ei läinud asja uurimine Grossenhofis sugugi nii käima, nagu tarvis. Kõigepealt juba see, et kipri tapmisest teatati suure hilineamisega Ungern-Sternberg ajas viivituse tormide ja jää süüks. Alles jõulukuu esimestel päevadel pääsesid kohtumehed üle väina. Tõuseks oli see Lilienfeldt üks saamatu hing. Laskis parunil kogu mõisa rahva nii ära hirmutada, et keegi ei julgenud ühtainustki sõna tõtt tunnistada. Ja isegi vannet Lilienfeldt neilt ei võtnud. Nii et küllap oleks Ungur võinud isegi sellest loost päris terve nahaga pääseda, kui mitte Jakob Pontus ise poleks asja kallale asunud. Nagu ta Ungern-Sternbergi mõrtsukatööst kuulis,

nii sõitis joonelt Sankt Peterburgi Deržavini juurde. Ja kallis kälimees võttiski härjal sarvist. Mida teha ja mis-moodi, seda polnud temasugusele mehele vaja õpetada. Oluskohe kandis ta asjast keisrile ette ja juba 9. jõulukuu päeval määras kõige kõrgem oma ukaasiga kuriteo uurimiseks komisjoni. Ning vähe sellest, et komisjoni — veelgi tähtsam oli, et esimeheks määrati ei keegi teine kui maanõunik krahv Jakob Pontus Stenbock ise.

Ja siis hakkaski asi liikuma. Kõige enne sai saadetud kiri Riia kindralkubernerile vürst Golitsõnile palvega võtta Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg vahi alla ning seejärel toimetatud Grossenhofis põhjalik läbiotsimine. Muidugi pidi ka tunnistajatele selgeks tegema, mida üks tõsine kohtulik uurimine tähendab. Neilt võeti vanne ja lasti pastoril neid manitseda, ning kui mõnele sellest veel ei piisanud, sai tarvitatud ilmalikke sunnivahendeid, nagu vitsad ja muu säärane. Ja viimaks rääkisid kõik nii, nagu vaja. Enesest mõista kergendas tunnistajate ülekuulamist ka see, et Ungur oli juba raudu pandud ja ära viidud.

Üle Jakob Pontuse näo libises mõnus muhelus. Siis võttis ta pakist esimese dokumendi.

HAAGIKOHTUNIKU ETTEKANNE

Mina, Wieki haagikohtunik parun Friedrich von Rosen, kannan ette, et kaptenleitnant Peter Ludwig Constantin von Ungern-Sternbergi ja Haapsalu tolliametniku kolleegiumiassessor Landeseni juuresolekul panin koos valitsuse ametniku titulaarnõunik Enhoffiga 3. jaanuaril ja 7. veebruaril 1803. aastal Hohenholmi, Grossenhofi, Putkaste ja (1804) mõisas toime läbiotsimise ja et me leidsime hulga tambrilamata välismaiseid kaupaid, mis seal ladudesse, kohtuagutele, osalt kammerhärri kirjutustuppa ja aeda alla olid peidetud. Nendest varadest koostatud nimekiri on märkimisväärselt pikk.

Parun Friedrich von Rosen,
haagikohtunik

See oli tõesti õnnelik leid — niisugune lasu tollimata kaup! Seekord polnud Ungern-Sternbergil pääsu. Sest

mis on päevavalgele tulnud pärast keiser Pauli surma, ei käi enam Aleksandri armuandmisemanifesti alla, nagu omal ajal too Bergmanni laeva rööv päästmise lugu. Ungar ütles küll, et ka need kaubad on päästetud «Louisa Carolinalt», aga üles leiti need ikkagi alles 1803. aastal, Aleksander I valitsusajal.

Järgmine paber oli Ungern-Sternbergi vangiviimise kohta.

EESTIMAA SÕJAKUBERNERI ADMIRAL SPIRIDONOV TEADAANNE EESTIMAA ÜLEMMAAKOHTULE

Kammerhärri parun von Ungern-Sternberg on eilsel kuupäeval s. a. Pärnust Revali toodud ja Narva värava juures olevas majas vahi alla võetud. Tema saatjateks ning valvuriteks olid alamporutšik Zaremba ja kaks all-ohvitseri. Ülnimetatud parunilt sai ära võetud 60 rubla kuld- ja hõberaha, et ta ei mõtleks põgeneda. Sellest rahast kulutas alamporutšik Zaremba teekonnaks ära 34 rubla ja 60 kopikat. Järele jäi 25 rubla ja 40 kopikat, mis jäi Zaremba kätte Ungerni kasuks. Kui teda nõutakse kohtu ette, anda sellest teada alampolkovnik Kašutinile.

Revalis 8. veebruaril 1803. a.

Admiral Spiridonov

Stenbock laskis mõttes Ungern-Sternbergi arreteerimise loo veel kord silmade eest läbi. Ega sellegi asjaga olnud ju vähe peavaeva. Alguses oli Jakob Pontus mõelnud, et võtab pool roodu soldateid koos ohvitseriga, läheb nendega ise kaasa ning teeb oma endises lossis ühe toreda näitemängu. Paneb selle kammerhärri enda ette põlvili ja tuletab talle tema kunagisi ülbeid sõnu meelde. Aga siis tuli kartus, et Ungur võib mõne pöörase teoga hakata kama saada. Korjab kokku kas või paarsada hulgepassimeest, on nad ju kõik ühesugused randröövliid ja oma pealikuga ühel nõul, teevad lossist kindluse ja lasevad igast aknast tuld ja tõrva vastu. Lossi peasissekäigu ette on Ungrul ju koguni suurtükid üles pandud.

Niisiis see plaan ei kõlvanud ja tuli leida mõni teine. Korraks mõtles Jakob Pontus, et kutsub paruni sõbraliku

... Venemahofi mingis äriasjas kokku leppima ja ... võtavad Ungur siin ootamatult kinni, kuid mõistis ... et seda rebast nii lihtsate raudadega ei püüa. ... mõtles ta pool tosinat soldatit ja allohvitseri Gros- ... hofi muud kuulama. Et kas Ungern-Sternberg pole end ... palnud või kuidas ta kavatseb vastu hakata. ... järgi võis siis ka omapoolsed abinõud seada: kas ... suurele terve polk soldateid saata parunit kinni ... võis. Võib-olla peab kurjategija tabamiseks iga ... ja põõsataguse läbi otsima, võib-olla lossile tule otsa ... et teda sealt välja kõrvetada ...

Aga kõik läks uskumatult kergesti: see randröövli ... andis ennast ühegi vastupanuta kätte. Oli all- ... ja soldatite ees päris vaga tallekest mänginud, ... et temal pole küll mingit süüd, kuid ta on keisri ... alam ega hakka oma monarhi käsule vastu. Lamba- ... pugunud hundi kavalus!

Amult siis tekkinud pisike tõrge, kui taheti tema käsi ... panna. Selle röövli randmed olnud nii jämedad, et ... rauad ei ulatunud ümber, tuli lasta sepal uued ... suuremad teha.

... pidid protsess läbi viidama Pärnus ja seepärast ... Ungur sinna küüditatud. Kuid pärast muudeti see otsus ... kubernerit nõudmise peale ära.

Jah, viimaks ometi istus kammerhärri luku ja riivi ... mille ta oli juba ammu ära teeninud, aga kui palju ... veel aega ja vaeva, enne kui ta õiglase karistuse ... sai! Jakob Pontus võttis kaante vahelt kriminaal- ... koopia ja libistas pöidlaga üle leheservade. ... alnuüks see dokument on mitukümmend lehekülge ... ning kes teab, kas tolle randröövli ning mõrtsuka ... viimane kui kuritegu ongi siin veel kirjas. Võib-olla ... tal siiski korda miskit ka varjule jätta, ehkki uuri- ... oli väga põhjalik?

KRIMINAALSÜÜDISTUS

Kõige lahinägelikum, kõige võimsam suur valitseja ja ... Aleksander Pavlovitš, kogu Venemaa isevalitseja, ... armulisem härra!

... on mul tulnud selles kõrges kohtukojas teiste ... kuuvata ülekohtu üle või kaitsta tõde ja õigust,

aga veel kunagi pole ma tundnud säärast sisemist värinat ja õudu kui täna, kus ma härra keiserliku komissari Tisci, kõrgelseisva Eestimaa kubermanguvalitsuse ja kõrgesti austatud Keiserliku Ülemmaakohtu korraldusel pean teie ette tulema kriminaalsüüdistusega, mis on tõstetud kogu inimkonna nimel kinni peetud ja vahi alla võetud välismaa kammerhärja parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternbergi vastu. Juba üksainus pilk lihtsale kurjategijale ärritab igauht, kellel ainult inimlikku tunnet südames on, kes tunneb hirmu, kes tunneb kaasa. Aga kui lõputult enam vapustab ja kurvastab säärane asi, kui tõearmastaja ja auväärse kohtu ette peab astuma suursuguselt sündinud aadlimees. Mees, kes on abielus ja perekonnaisa, mees, kellele loodus nii palju vaimuandeid ja kehalist jõudu on andnud, kelle nime tema perekond kannab, kes sünnest aadli ehe on olnud, keda õnn on eba-harilikult kingitustega üle külvanud, kes suurepärase, isegi akadeemilise kasvatusena sai ning oma looduslikke andeid veelgi enam õppimisega kuni kõrgema teaduseni välja arendas, nii et tema eriti oma hariduse, seisuse, võimete ning väsimatu töö ja tegevusega oma perekonna auks, oma seisuse uhkuseks ja provintsi heategijaks oleks võinud saada, kui mitte kõikidest kirgedest ohtlikumad: omakasupüüdmised, kadedus ja kurikavalus, lakkamatu sahkerdamine, kõige pühakspidamiseväärse teotamine tema üle võimust poleks võtnud. Temast on saanud põlastusväärne kurjategija, ta on teisigi ähvardustega ja meelehea andmisega vääralt teele juhtinud, ja kui nad seal olid, siis püüdis ta neid valevandumistega õigeks teha, oma ligipääsmatul saarel mitte kellestki hoolides.

Lõpuks siiski, tänu monarhile, kes oma alamate headekäigu ja julgeoleku üle järelejätmatus valvab, on ta Tema Kõrguse enda poolt seatud erikomisjoni määruse põhjal riivi ja luku taha pandud ning omast saarest kaugel ja seisab nüüd õiglase kohtu ees, et oma karistus vastu võtta. Asja kohtulik uurimine on iseäranis tarvilik seepärast, et üksuguseid alatuid kuritöid vähemalt Eestimaal seni ette tulnud ei ole.

Süüdistan välismaa kammerhärrat parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternbergi alljärgnevas:

I

11. trüüd oma teenistuses oleva vaba mehe laevavanem (al Johan Malmi pärast selle julma kohtlemist ettekavat-
malt, kurikavalalt ja õelalt tappis.
See kurtlegu sündis järgmistel kindlakstehtud asja-

14. oktoobril 1802. a. tuli ülaltähendatud kipper, kes oli 14 aastat härra parun von Ungern-Sternbergi teenistuses olnud, pärast oma härra ülesandel tehtud reisi, mil-
l, nagu paistis, oli mingi salajane eesmärk, Tiefenhafeni
tagasi. Arvatavasti pahane selle üle, et tema
pärast, kes oli tuntud korda armastava, asjaliku ja
mehe mehe, viibis tavalisest kauem merel, oli härra
von Ungern-Sternberg juba nädalaid enne kipri saa-
mist andnud käsu, et kui laev sadamasse jõuab, kipper
he Grossenhofi mõisa tuua. See rahulolematuse muutus
pärast, et ta ei saaks ja sai ilmsiks juba ähvardustes. Ta ütles
siis: «Kui Malm tagasi tuleb, teen ma temale lõpu
panema!»

Veel andis ta oma valitsejale käsu täpisealt kindlaks
teha, kui palju on Malmil kariloomi, ning tema naisele
teatada, et kõik nende vara on sekvesteeritud, kuni parun
le kipri viimase reisi asju selgeks teinud. Tema agarus
almsi otsekohe enda ette saada oli nii suur, et kui talle
oli 18. oktoobril kipri saabumisest sõnum toodud, käskis
ta Malmi järgmiseks hommikuks mõisa küütida ja lisas:
«Loo ta aga tuleb mu silma alla, küll ma siis temaga arved

Malm küütiti tõesti 19. oktoobril, mis juhtus olema
sadamakubjas Pardi poolt mõisa ning jõudis
ohule umbes kell 9 hommikul. Kipper oli nagu alati
rõõur ja kaine, kuid tema hinges oli kartus, sest ta tundis
oma härra taltsutamatu meelt. Ta olevat üelnud: «Mind,
vaba meest, ta peksta küll ei tohi!»

Näilis läks Malm hirmuga härra parun von Ungern-
Sternbergi kirjutustuppa, kus seintel rippusid nuudid ja
mitmesugused sõjariistad. Astus oma õelalt varitseva
mõistatuse koopasse. Vaevast oli ta seal, kui kuuldi härra
arust vihast häält, nuudilöökisid ja Malmi valukarjeid.

Kui see oli hästi kuulda, ja kui keegi küsis: «Kes seal
tarjub?», öeldi vastuseks: «Malm saab peksa!» Need hoo-
lud ja hõldahüüded kostsid pikka aega, mitmed inimesed,

kes tahtsid härra jutule pääseda, ei saanud tema juurde ja neile öeldi: «Tuleb oodata, keegi saab nuuti.»

Kisa läks ikka valjemaks ja juba hüüti: «Appi, appi!» Seda oli kuulda eestuppa, seda oli kuulda teisele korru-sele, seda oli kuulda koguni kammerhärri proua kaugel asuvasse tubadesse. Aga keegi ei julgenud hirmuvalit-sejat peatada, keegi ei saanudki seda teha, sest kõik ligi-pääsüd sinna olid riivi ja luku taga.

Lõpuks jäi kõik vakka. Siis hüüdis kammerhärri oma toapoissi Kaarli. Kui see kohale jõudis ja leidis paruni kirjutustoa ukse lukus olevat, pani ta oma öla vastu ust ja rõhus selle lahti. Sisse astudes nägi toapoiss Malmi suures vereloigus surnuna põrandal lamamas ja sai käsu laip ära koristada. Abiks kutsuti veel kangur Andres ja aednik Aadu. Ka nemad ei leidnud surnukehas enam ühtki elumärki, see lamas seljalt põrandal, üleni verrega koos. Nad panid siis talle purjeriide ümber, mille härra ise neile tõi, ning kandsid laiba kuuri alla. Umbes tund aega pärast seda, kui surnukeha oli välja viidud, tuli juhuslikult kohale Grossenhofi mõisa kirurg Baumann, vaatas laiba üle ega leidnud ühtki elumärki. Järelevaatust tegi selgeks järgmist: löögijäljed meelekohtadel, torke-haavad peas ja vasakus käes, selja tagant kuni ette välja ulatuv surmav kaelahaav. Need laiba kehal avastatud märgid näitavad selgesti, et parun Ungern-Sternberg pek-sis kipper Malmi ebainimlikult nuudiga ning tappis ta ettekavatsetult ning salakavalalt. Kätemaksuks polnud talle sellest veel küllalt. Kui laiba juurest leiti taskuraa-mat paberitega ning 5 rubla ja 14 kopikaga, hiljem lae-valt veel 4 rubla ja 8 kopikat, mis Malmile kuuluvad, võt-tis parun need endale, selle asemel et anda raha tröösti-tult leinava lese kätte.

Seejärel ei jäänud tapjal muud üle kui võimalikult kanda oma mõrtsukatööd saladuses hoida, selle kohta valet lahti lasta ja igasugust uurimist takistada või üldse võimatuks muuta. Seda tegi parun Ungern-Sternberg oma tavalisel kombel, niipalju kui see tema võimuses seisis.

1) Sundis oma palgal olevat kirurg Baumann andma surnukeha seisukorra kohta välja võltstunnistust, nii-samuti ka iseenda tervisliku seisukorra kohta.

2) Kaskis laiba ilma kirikuteenrile ja pastorile teata-mata maha matta.

3) Laskis 20. oktoobri kuupäeva kandva kirja Eestimaa kubermanguvalitsusse ära saata alles 10 päeva pärast. 4) Et keegi teine teadet ei saadaks, selleks laskis postipaadil tollipiiri järelevaatajalt Königkilt kirja kanda võtta.

5) Laskis oma inimestel ja teenijatel mõrtsukatööst teada kohtu ees tunnistada, milline oli tema osa, laskis oma keelule rohkem kaalu anda, laskis kaiku küll teada oleandusi, küll armulikke lubadusi.

6) Laskis küsida ja ähvardused härralt ja isandalt, et paljud tunnistajad on kinnitanud, ka väga suure arvuga inimeselt, kes võib inimese jalust maha lüüa oma käega, avaldasid oma mõju.

7) Laskis, kes on juba laevu paljaks röövunud, peale selle tapnud vaba mehe, sealjuures seni seaduse käest puhtalt pääsenud ja ikka veel nagu laitmatu mees valit-sel tuhandete saatuse üle, peab kindlasti oma alamaid hoida all, mida võib ära hoida ainult Tema Keiserliku Majesteedi viivitamatu kaitse, ning kõige kõrgemalt poolt loovutamist ja kinnitati komisjon, et vabastada inimesed turanni kartmisest, mis on neid viinud juba vale-tu armu ees.

8) Laskis need küsida ja ähvardused ei näidanud ainuüksi selle, et ta kannab kipper Malmi alatus tapmises täielikku võitu. Veel suurem kuritegu oli, et ta rikkus nii paljude inimeste hingerahu, lümmatas neis iga headuseidu, laskis hea ja kurja tundmise, nii et nad olid valmis tegema kõik, mida nendega mitmeid pahategusid ja patte.

9) Laskis seda hästi järele kaaludes saab vaevalt nii suurt teadust leida, mida kogu selle Dago saare hirmuvalit-suse väärt oleks.

10) Laskis puutub kipper Malmi tapmisse, siis on selle tapmises ja maaseaduse I raamatus selge sõnaga öeldud:

«Kõiguse vägivaldse ja kuritahtliku, enneaegset tapmist peetakse ettekavatsetud tapmise puhul, olgu see pandud püstoli, mõõga, oda või millegi muuga, mõrtsukas astuma niihästi jumaliku kui ka ilmaliku seaduse ja mõõgaga surmatud saama.»

11) Laskis kaelakohtuseadust, mis näeb ette surma-tapmist, hiljuti pehmentati, siis jätan mina karistuse sellele hooleks. Igal juhul on kõige kõrgemalt poolt väljaantud aadliseaduses ette nähtud, et siisugune

inimene peab oma au ja seisuse kaotama. Kuid sellest pole veel küllalt, et mõrtsukas saab seadusliku karistuse, tema on ka kohustatud andma elatist nendele, kes olid tapetu ülalpidamisel, nende kahju ja valu heaks tegema, edaspidi nende eest hoolitsema. See on ka Malmi lese palve, et tema alaealiste laste heaks saaks kaebealuse varast välja mõistetud ülalpidamine nii kauaks, kuni nad inimesteks kasvavad. Mis puutub kahjutasu suurusesse, siis jätan enesele õiguse kirjutada selle kohta veel ühe eraldi palve. Astun praegu samme, et välja selgitada kõik, mida kaebealune mõrtsukatööga taotles ja selle salgamisega mõttes saavutada; sellest annan teada oma edaspidises kirjas. Seni kaeban kohtualuse poolt toimepandud ja tunnistajate abiga tõestatud kuritegude kohta veel järgmist:

II

Et tema varjas oma Grossenhofi, Hohenholmi ja Partsi mõisates suurel hulgal tembeldamata ja osalt täiesti ära keelatud kaupsid, mis olid pärit kas tõepoolest Dago saare randa heidetud laevadelt või siis lihtsalt niiviisi üles antud, nagu oleksid nad toodud seal avarii teinud alus-telt. Ta võttis nende lasti üle ja kasutas seda ning oma tegusid varjates vandus valet.

20. oktoobril 1797. aastal puudutab see üht Lübeckist Rootsi-Soomemaa Ekenäsi sadamasse teel olnud laeva nimega «Louisa Carolina», mis oli kipper Eric Johan Bergmanni juhatusel all ja sattus kaebealuse Hohenholmi mõisa lähedal asuvale Neckmansgrundi madalale, mille tagajärjel laeval tekkis mitte sugugi ohtlik lekk ning rool kerkis oma klambrist välja, kuid jäi laeva külge rippuma.

Kuigi seda laeva ei saanud arvata randajooksnu aluseks, kuna selle vigastused olid väikesed, pidas kaebealune vajalikuks sõlmida kipper Bergmanniga lepingu, nagu oleks laev randa heidetud ja et härra kaebealune saab päästetaks ühe kolmandiku lastist, kuigi kõige kõrgemalt poolt kinnitatud kaubalaevastiku meresõidu-seadus näeb päästjale ette ühe neljandiku ja sedagi ainult siis, kui tegu on tõepoolest randa heidetud laevaga või nii tugevasti viga saanud alusega, et seda ei saa sealt kohe ära viia. Niisugune aga olukord polnud, sest pärast vähese kauba lossimist ja vee väljapumpamist võis laeva juba

oktoobril püüval, kui töödega alustati, 23. oktoobril, minna millili kaugusel asuvasse Tiefenhafeni sadamasse peksupeerida.

See lossis härra kaebealune laeva kipri äraolekul, kes hoonel sõitis, ja ka ilma ettenähtud tollivalveta täiesti tubjaks ja võttis lasti hoiule.

Seaduse järgi oleks tema pidanud kogu päästetud vara välja andma, kuid andis ära vaevalt poole, teatades, et ülejäänud kaup, väärtusega 13184 rubla, on kaduma läinud.

See asi sai lastist huvitatud isikute algatusel kaevatud kohtusse ja vastavalt senati ukaasile 1. juulist 1800 alustas Keiserlik Ülemmaakohus juurdlust. Urimise käigus sai selgeks, et härra kaebealune ei teinud päästmisel kõike, mis ta oleks pidanud tegema.

Tõestati, et ta jättis neist varadest suure osa kõrge hoonu tolliametile esitamata, ehkki oleks tohtinud ainult ühe lüüsi endale päästetaks võtta.

Härra kaebealune polnud aga selle otsusega rahul, ta raskitas kõrgele senatile apellatsioon ja andis vande, millele kinnitas pühalikult, et ta ei tea midagi muud, et temal on õigus, ta räägib tõtt, tunnistab kõike avameel-selt, et salga mitte midagi. Seda ta aga ei teinud, tõde polnud tema suureks häbiks varjule. Nimelt:

1) 3. jaanuaril 1803. aastal leiti paruni mõisa hoonest lähelt salajasest katusekambrist põranda alt majandusinspektor Preissi juuresolekul 9 kotti ja üks kast tembeldamata ja osalt keelatud kaupadega, nagu kaks ankrut ja 40 pöletatud viina ja 40 lambanahka. Edasi leiti Grossenhofi aidamehe juhatusel kätte aias lume alla pei-tatud kott niisamuti tembeldamata kaupa. Selle koti oli ära parun von Ungern-Sternberg sellel samal keskööl, kui tema kõige kõrgema korraldusel Grossenhofist ära viidi, käskinud nimetatud aidamees Reinul lume alla viia.

2) 23. jaanuaril 1803. aastal leidis kohtunik parun von Hohen kaebealuse poja kaptenleitnant parun Constantin von Ungern-Sternbergi ja Haapsalu tollilao inspektori Landenont juuresolekul härra kaebealuse kinnipitseeritud kirjutuskabineti veel palju niisugust tembeldamata

3) 28. jaanuaril 1803. aastal avastati ja leiti nende-
moodi härra kaebealuse juuresolekul Hohenholmi mõisas osalt

laoruumi kivipõranda alt, osalt mõisa kirjutustoast tembeldamata ja ärakeelatud kaupasad.

Mis puutub punktide 1, 2 ja 3 all nimetatud tembeldamata ja keelatud kaupadesse, siis annab ülalmainitud Bergmanni kaotsiläinud laadungi nimekiri, mis on haagi-kohtuniku käes, väga üksikasjalikke ja väärtuslikke andmeid. Nimekiri loetleb kadunud varasid ning need lähivad praegu avastatud ja leitud kaupadega suuremalt jaolt ühte. See näitab, et Bergmanni lastist kadumaläinud kaubad olid härra kaebealuse käes ja ta hoidis neid senini peidus.

Seega:

1) Pettis kõrget kroonut kaupade pealt ettenähtud tolli mittemaksmisega.

2) Tõi salaja maale kaupu, mille sissevedu oli keelatud, ja hoidis neid.

3) Salgas maha ja varastas ära varad, mis olid talle hädaolukorras usaldatud.

4) On süüdi valevande andmises, sest vaatamata sellele, et ta oli kaubad varastanud ja need seisid tema valduses, vandus ta jultunult, et on talitanud ausa mehena.

Esiimese kuriteo eest tulevad kaubad konfiskeerida.

Teise kuriteo eest niisamuti konfiskeerida ja anda nende kaupade ostmise õigus isikutele, kes aitavad neid avastada ja leida, et avaliku ostuõigusega tasuda nende ausust, nagu see väärt on.

Kolmas kuritegu on silmanähtav.

Rüütli- ja maaseaduse I raamatus on ära toodud:

«Kes kahjutule korral end sõbraks teeb ja näiliselt küll tuld kustutab, summutab või vara päästab, kuid tegelikult hädalisele hoolimatul ja salakavalal kombel selja pööra ja iseenda kasu taga ajab, see peab saama hukatud nagu alatu varas.»

Kuigi see seadus kõneleb ainult vargusest ja tulehädast, on see kohaldatav ka merehädade ja randaheitmise puhul, sest rüütli- ja maaseaduse IV raamatus loetakse merehädade niisama ohtlikuks kui tuleõnnetust. Jah, vargust randajooksnu laevalt tuleks õieti lugeda veel palju ohtlikumaks ja karistusväärsemaks kuriteoks kui vargust tuleõnnetuse puhul, sest kõige kõrgemalt poolt väljaantud meresõiduseaduses on selge sõnaga öeldud: randunud varad tuleb otsekohe anda Tema Keiserliku Majesteedi kaitse alla, nende varjamine on selge kuritegu Tema

Majesteedi vastu, samuti on üldise seaduse rikkumine, kui keegi võtab need varad endale.

Aluseas on sama seaduse IV raamatus veel järgmine korraldus:

«Kui keegi vaenäliku sissetungi, tule- või veeõnnetuse korral või mõne muu niisuguse häda puhul teisele abi andmiseks tasu pakub ja see ka vastu võetakse, pärast aga maha makstakse, vastupidist tunnistatakse või keeldutakse tõtt teadmast, siis tuleb saadud tasu juhul, kui selle saamine on tõestatud, kahekordselt tagasi maksta ja selline tegu karistatakse ning häbistavaks tunnistada.»

Nii on ka härra kaebealune kohustatud Bergmanni lasti omanikule või tema kindlustajatele nende kaupade hinna ulusel, mis on kindlaks tehtud vande all antud tunnistustega, kogu väljapetetur vara väärtuse kahekordselt tagasi maksta.

Neljanda kuriteo eest — et härra kaebealune, olles maha salanud nende varade omastamise, kinnitas vande all, et räägib tõtt — näeb rüütli- ja maaseadus karistuseks ette aukaotuse ja parema käe kahe sõrme maha-otamise.

Inimene, kes on kirjeldatud kuriteod toime pannud ning paljude vaimu mürgitanud, väärib üldist hukkamõistust.

Palun kõige alandlikumalt, et kõige armulisema Keiserliku Majesteedi kõrgelt austatud Ülemmaakohus suvatseks

härri kammerhärri parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternbergi tema ülnimetatud kuritööde eest vastavalt seadusele kõige karmimalt karistada.

Sõjaväe auvõimaga Teie Keiserliku Majesteedi kõrge truum alam

Christian Daniel Rosenmüller,
Teie keiserliku komissari Tlsci
asetäitja

10 veebruaril 1803. a.

Jakob Pontus kirjutab selga ja laskis lugemisest väsinud sõnadel veel puhata. Tõesti, selle Rosenmülleri jutt tundus nagu klaukella liiv, aga ta usjata ole kõrgeid laulu laulnud. Kuid millegi kammerhärri peale ei

mõjunud see kõne karvavõrdki, ei pannud teda järele mõtlema ega kahetsema. Tema ajas ikka oma. Oli teinud küll vahi all, ilma sõjariistadeta ja rahata, aga kahjuks jäeti talle alles sulg, tint ja paber. Ja siis ta muudkui kirjutas ning häiris komisjoni ja kohut nende raskes töös. Leiutas igasuguseid nõkse, et aga segadust tekitada, protsessi venitada ja koguni nurja ajada. Tal oli isegi habematust panna kahtluse alla kohtu seaduslikkus ning keisri enda määratud komisjoni esimehe ausus — nõudis teine ju mitu korda, küll ümber nurga, küll otse, et maanõunik krahv Stenbock tuleb sellest ametist tagandada!... Jah, lausa nuhtlus on mõista kohut niisuguse mehe üle, kes on hariduse poolest jurist ja advokaat. Ungur kaitseski ennast ju tegelikult ise, see Wetterstrand oli talle ainult jooksupoisiks.

Krahv ohkas, võttis siis kausta taas ette ja luges edasi.

KAMMERHÄRRRA PARUN VON UNGERN-STERMBERGI DESIDERIUM*

Kõige armulisem harra prokurör! Mina olen süütu neis kuritegudes, mida Teie oma süüdistuses nii eredates värvides kirjeldate ja veel saarases toonis välja kuulutate, nagu oleks kohus kõik juba tõestanud ja tegemist süüdi mõistetud, aga kangekaelselt salgava kurjategijaga.

Selle kohta on provintsiaalõiguse I raamatu § 15 selge sõnaga öeldud, et süüdistajal peavad olema kõik dokumendid ja tõendid, mis tema kaebust põhjendavad ning annavad talle õiguse süüdistuseks. Aga enne, kui avalik süüdistaja varem läbi viidud uurimiste aktid oma kaebusele liidub, on teatavasti ka minul õigus nende aktidega tutvuda ja seepärast palun alandlikult kõik need dokumendid mulle välja anda. Kui mulle neid seaduse nõuete kohaselt koostatud väljavõtteid ei esitata, kuidas saan mina siis üldse uskuda kohtu seaduslikkust? Ma pean kõiki arutlusi, mis süüdistaja ette toob, täielikult tundma.

Kui kõige kõrgema, kõige õiglasema ja kõige armulikuma monarhi käsul nimetati uurimiseks komisjon, siis soovin mina, et ka hoolega tähele pandaks, millist juht-

* Taotlus — lad. k.

... ma olen need keisri poolt määratud ametnikud oma kohalt eemal. Palun lubada mulle väljavõtteid selle kahtluse igast minusse puutuvast asjast.

O. R. L. von Ungern-Sternberg
Teie alandlikum vasall

Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg

Reval, 24. veebruaril 1803. a.

KAMMERHÄRRRA PARUN VON UNGERN-STERMBERGI TAOTLUS KOHTUISTUNGI EDASILÜKKAMISEKS

Mina kaitsja sai alles üle eile pärast lõunat kohtuistungilt kätte mõnede niisuguste dokumentide makserjad, mis seisavad süüdistusega väga lähedases seoses ja oleksid pidanud mulle edasi antud saama juba varem. Kuna Tema Illigusest, kõrgeaulisest keiser-kohtunikust, ja kuna see süüdistus on väga mahukas, nii et ma nõnda lühikese aja jooksul mitte võin selle üle seadla läbi vaatama ja endale vajalikke teadmisi, siis palun kõige alandlikumalt Tema Illigusest Majesteedi kõrgeaulist Ülemmaakohut tänane taotlus edasi lükata ja sellele armulikult uus tähtaeg

Parun O. R. L. von Ungern-Sternberg
Cons. Wetterstrand

KAMMERHÄRRRA PARUN VON UNGERN-STERMBERGI SELETUS ÜHES ESIALGSE KAITSEGA

1. aprill 1802. a. saabus kipper Malm laevaga Revali Taterhaseni sadamasse, kusjuures minul on teada, et ta oli selle reisi järele ligemale 10 nädalat Malmi sadamast eemal, mis süüdistaja väitel oleks ametatud reisil olnud, ei tea ma midagi.

Kõik need olid hõlpsasti välja selgitada, milks kipper Malm sel ajal oma laevaga oli kauda reisi viibis. Ja nõnda jät nende laeva kohta teadmised lõppenud täielikult põhjus igavesti salapäraseks — Auta.

Soovisin laeva peatset tagasijõudmist, et alus laadiks põletispuid ja teeks sügisel veel otsa Revalisse. Seda kauast äraolekut võisin lugeda ainult kipri süüks. Selle aja jooksul tuli mitu minu teist laeva juba ammu sadamasse, üks neist jõudis teha Revalisse koguni kolm reisi. Malm, kes juhtis minu kõige paremat laeva, oli teistest kipritest sageli mööda purjetanud. Isegi kõige lihtsameelsem ei saaks mind ülekohtuseks pidada, kui ma selle asja pärast mitte ükskõikseks jääda ei suutnud... Et aga mina õigustatud rahulolematusest ähvardustele ja vihastele väljendustele üle läksin, seda eitan ma täielikult.

Kuna kipper Malm oli Revalis minu volinikult Glehnilt ühtekokku 125 rubla sularaha välja võtnud, ilma et seda laeva jaoks oleks kulutanud ja selle kohta mingit arvet esitanud, vaid andis selle välja ainult enda tarbeks, olgugi et tema aastapalk oli 70 rubla sularahas, peale selle veel prii kost ühes maa kasutamise ja perekonna eluasemega, siis pidasin mina õigusega seda raha, mis temal tagasitulekul veel järel oli, mitte tema omaks, vaid endale kuuluvaks ja võtsin selle enda valdusse, niisamuti käskisin vähe enne seda valitsejal mulle teatada, kui palju on Malmil kariloomi ja muud vara, kuna mul endastmõistetavalt oli vaja temalt oma raha kätte saada.

Pärast seda kurba surmajuhumit lasksin aga mina otsemaid oma majandusinspektori Preissi kaudu Malmi lesele kirjalikult teatada, et tema võib vabalt endale pidada kõike, mis tema abikaasa vara oli, ja peale selle ka oma endises elukohas segamatult edasi olla. Hiljem lasksin samuti teada anda, et ma täiesti nõus olen temale ja tema lastele ülalpidamist muretseda... Kuid kõik minu head kavatsused ja teod olid süüdistuses ettekavatsetult maha vaikitud.

Et kipper Malm oli varemalt korralik ja kaine mees, sellega pole ma nõus, kuna tema juba möödunud kolme suve jooksul palju muutus ja talle usaldatud lasti sageli kõrvale toimetada. Ta kaldus jooma ja siis käitus laeva meeskonnaga väga ülbel ja vägivaldselt. Seda aga avastas ma liiga hilja, nagu kogemused näitasid. Ei osanud tähele panna. Pärast, kui kipper Malm 18. oktoobril sadamasse oli jõudnud, ei tulnud ta nagu tavaliselt sellest ette kandma. Saatsin kiprile hobuse ja vankri järele ning lasksin teda mõisa küütida. Kipper tuli 19. oktoobri hommikul kella 9 paiku. Aga selle asemel, et päralt jõudes

nagu ikka kas Preissi või raamatupidaja Rentzi juurde minna ja oma tulekust mulle teatada lasta, et ma oleksin võinud teda siis kombekohaselt enda juurde kutsuda, kuna mina just oma äriasjades kinni olin, astus Malm ilma ette teatamata minu kirjutustuppa, kus mina istusin eluga ukse poole. Kuulsin ust avatavat ja märkas, et ukse kinnipanemisega harilikust kauemini viivitati. Kohe pärast seda pöörasin end ümber. Kipper Malm seisis päris minu lähedal. Ei märganud temal mingeid purjusoleku tundemärke, küll aga muutunud, kahvatukollast näo värvi ja väga tumedat, metsikut, moonutatud ilmet. Pärastpoole rääkis mulle tema saatja sadamakubjas lart, et Malm oli Pihla kõrtsis põletatud viina joonud ning selle juurde ka hea hulga kanget õlut maitanud. Kui mina siis teda kõnetasin ja küsisin, kus tema nii kaua oli viibinud, vastas ta mulle väga väljakutsuvalt: ta polevat varem tulla saanud, ja hakkas kohe oma laevamehi ktruma ja märatsema. Ütles, et mehed polevat tema sõna kuulnud, olid sundinud teda Baltischporti sisse keerama, alla uuesti tagasi Revali purjetama jne. Kui ma tähendasin, et mu teiste laevade kiprid, kes sõitsid temaga ühel ja samal ajal välja, on juba tagasi, siis vastas ta mulle ülbel: «Pole tõsi!» Pärast säärast vastust läks ta üha ägedamaks, trampis jalgu ja lõi rusikaga vastu büroolauda.

Kuna tema jämedused üha suuremaks läksid, siis palusin tal vaikida. Kui ta seda tähele ei pannud, käskisin teda toast otsemaid lahkuda. Aga selle asemel et sõna kuulata, seadis ta end otse minu vastu ähvardavasse poosi ja ütles toonil, mis tegi mulle hirmu: «Seda ma ei tee!» Täis rahunust ja muret hüppasin ma toolilt ja tahtsin oma pilliroost keppi haarata, kuid enne kui ma seda teha jõudsin, võttis ta puust tooli ja tungis sellega minule mitmekult kallale. Me rüüesime sellega vähe aega siin ja seal. Siis haaras ta vasaku käega minu kaelarätist, keeras seda, et mind kähistada, ning lõi mind sealjuures mitme rusikaga. Seepeale ütlesin hirmuga: «Lase lahti! Kõik on hästi! Annan andeks, unustan!» Metsiku viha ja meeleheitelga karjus tema: «Ei, üks meist peab siia maha jääma!» Selle heitluse vältel olin saanud mitu tugevat hoopit ja pigistust, minu ninast jooksis verd, kuna ta mind toas üha ja üha tõukas, mistõttu verd igale poole pritsus. Kui tal lõpuks korda läks mind põrandale seljale

lühkata, nii et mu parem jalg liikmest nihestus. Olin järelejätmatu kägistamise tõttu nii jõuetu ja uimane, et ma ei märganudki, millal ta oli noa haaranud, ja kui ta mind sellega torgata tahtis, siis kaitsesin end parema käega. Lõpuks haarasin mõlema käega noast kinni, mille juures nuga löikis mulle kahte sõrme. Sain haava ka näkku. Olin siiski õnnelik, et jaksasin mõrtsukalt noa ära rebida, ja nüüd oli tapariist minu paremas käes. Malmi siht oli torgata minu käes olev nuga minu kehasse, selleks väandas ta mu kätt. See tal aga ei õnnestunud, sest ma pingutasin oma viimast jõudu, et noa tera endast eemal hoida. Et mu vastupanu täielikult lõpetada, lõi ta oma peaga vastu minu pead, nii et minu pea pörkas vastu põrandat. Kui ta seda võtet kordas, siis pidi ta minu kae, milles ma nuga hoidsin, lahti laskma ja tema kael sattus noa lähedale. Kuulsin, kuidas ta hüüdis: «Ah!» Varsti pomises ta: «Enam ei jaks!» Pääsesin tema haardest välja ja nuga kukkus maha, pärast korjasin selle üles ning panin toa ukse kõrval seisvale lauale. Siis laskis ta ka mu kaelarätist lahti, keeras end uimasena või meelemärkuseta olekus ümber ning jäi seljale lamama. Kui nüüd mu teenner Kaarel tuli ja toa ust kohe ei avanud, sai mulle selgeks, et uks oli lukus. Pärast leidis Kaarel võtme toa põrandalt. Et kipper mind tooliga ründas, ei jõudnud mina ukseni. Siis pidi see kipper olema, kes ukse enda järel lukku keeras. Pärast seda, kui Kaarel oli aednik Aadu ja kangur Andrese kohale hüüdnud, viisid nad kipper Malmi maja paremasse tiibhoonesse ning ma saatsin otsemaid kirurg Baumann'i järele, kes aga vähe aja pärast juhuslikult kohale saabus. Palusin tal kõigepealt kipri seisukorda tapselt järele vaadata, anda temale kõike abi ja siis ka minu haavad kinni siduda. Kui Baumann kipri juurest tagasi tuli, teatas ta, et tema ei avastanud Malmi mingit elumärki, kuid ei saavat ka kinnitada, et mees täiesti surnud on. Siis palusin kirurgi tapselt järele uurida, kas ja mille tagajärjel kipper oli elu kaotanud, kuna oli võimalik, et tema võis selles koletus võitluses saada mingi minule teadmata vigastuse. Kirurg kinnitas mulle, et peale kaelahaava ei leidnud ta kipri kehal mingeid tõsisemaid vigastusi, välja arvatud mõned punased ja sinised laigud kätel ja vasakul küljel, ja et kipril ühtki elumärki enam juures ei ole. Ka näitas haagikohtuniku edaspidi teostatud uurimine, et ei kirurg Baumann ega teised ini-

tid, kes laiba ülevaatuse juures olid, pole muid haavadeid leidnud kui ainult seda, mis oli kaelas. Kriminaaluses on ära toodud, nagu oleks laibal olnud rohkemid, kuid see väide on mulle täiesti arusaamatu. Si on vale minu vastu tõstetud süüdistus, nagu oleks ta kadunud nuudiga metsikult peksnud, vale on ka, et tema ettekavatsetult tapsin, näisamuti pole tõsi, et ta sundis mingi kahe teraga torkerista abil. Ka tema igasugust tervet mõistust ja tõenäolisuse põhimõtteid, et minu poolt võiks üldse kellelegi mingi julm hilemine osaks saada, sest olen jõu poolest nõrk mees, ei ole kuuskümmend aastat vana, mu ramm on jooksva ja muude tõvede tagajärjel, mille käes ma juba aastaid vaevlen, väga palju kahanenud. Seevastu olen Malm noor, suurt kasvu, tugevate musklitega mees, raske tööga välja arendatud ja tormides karastatud kehaga, tema iseloom oli raudne, ahvardavate ohtude ees ussekindel, julge ja pealehakkaja. Nüüd mina, vana mees, oleksin pidanud noorele karastatud mehele vastu hõlpsalt ja suutma temast võitu saada, teda metsikult peksma? Kas tema oleks end peksta lasknud? Mulle tundub, et saaksin teda nuudiga nupeldada? Tema, kes oli alati uhke oma vabana sündimise üle ja on ütelnud oma meestelegi: «Mind härra lüüa ei tohi, sest olen vaba mees!»

Laeva meeskonna ja teiste kinnitusele, kes Malmi hästi tundis, oli kadunud väga äkiline iseloom. Võtkem ometi mehe mõistus kokku: kas võisin mina, kellele süüdistaja ütleb, et ta oleks tapsin, tõesti mõrtsukatööga toime panna? Kas ta veel nii rumalal ja ohtlikul kombel? Iseoma toas olid kell 9, pühapäeval, kui kõik kodakondsed, kes olid vabale, raikselt oma ruumides viibivad ja isegi kõige vanemat kära võivad kuulda. Kui mu südames oleks olnud kahtlust, oleksin ma soodsama võimaluse valinud. Kipper tungis mulle kallale, tema käitus minuga nagu loom, lõi ja toukas, tema siht oli mind tappa. Ainult tema üheksa jumal paistis mu elu. Mitte Malm, vaid see, kellele kallale tungiti, seda tunnistab ka see, et ta ei saanud seljas olnud riided. Seal võib kahtlusega kaasa minna, kuna kipper mind seljale heitis ja minu peal lammas. Et tema kaela vasakul poolal on haav, mis pidi tema kaelast jooksev veri minu peale valguma

ja mind paremalt poolt veriseks tegema, sest sel kombel lamasin ma hea tüki aega, enne kui mul võimalus oli üles tõusta. Seevastu aga tean, et kipri riided polnud sel ajal peaaegu üldse verised või olid ainult vähe. Sõlmisin oma kuue, vesti ja kaelasideme ühe rätiku sisse kokku ja panin need Grossenhofi laoruumi riiulile, seeläbi võin tõendada, et just mulle tungiti kallale ja et ma vastase all lamasin. Haagikohtuniku uurimisel riideid ei küsitud ega antud mulle ka aega neid ette näidata. Need sinised või punased laigud, mis laiba seljalt leiti, võisid tekkida seetõttu, et kipper jäi seljalt lamama ja laiba veri valgus sinna ning võis jääda sinna seisma. Ei jõua rohkem üksikasjadesse laskuda, kuna sain laiba ülevaatuse akti alles mõne päeva eest ja aeg on liiga lühike, sest minu seletus peab kõige karmima trahvi ähvardusel juba täna olema ära antud. Jätan endale sõnaselge õiguse, et minu edaspidine kaitse viidaks läbi seadusepäraselt. Jään muutmata end avaliku seletuse juurde, et ma kipri vastu ainult hädakaitset teostas, mis provintsiaalõiguse V raamatu kaelakohtuseaduse § 139 järgi mitte karistatav ei ole. Malm tuli minu tuppa kindla kavatsusega mulle kallale tungida, kuna keegi teine peale tema ei saanud ust lukku keerata. Oleksin mina teda nuudiga peksta tahtnud, oleks ta tingimata läbi suure hoovipoolse akna välja hüpanud või ruudu puruks löönud ja appi hüüdnud.

Kipris, kes oli teadlik oma süüst ning kartis õigustatud karistust ja ärateenitud etteheiteid ja kes oli uhke oma prii mehe aule, mis ei soovinud ühtki nuhtlust tunnistada, lõi välja hulljulge tapmiskirg ühes mõttega see otsemaid teoks teha. Kes oskab tungida inimhinge sügavusse?

Ka on vale, et mina tahtsin seda õnnetut juhtumit salajas hoida, niisamuti pole õige, nagu oleksin ma ekslikke teateid levitanud ja järeleuurimist takistanud. Ma ei ole miskit salajas hoidnud, seevastu aga:

1) Ei ole mina kirurg. Baumann mitte sundinud vale-tunnistust välja andma, oma ülevaatuseakti kirjutas ta teisel päeval eraldi ruumis, võbrastetoas. Visandi sellest võttis ta endaga kaasa koju, mis asub kuue versta kaugusel Soonlepa külas. Seal kirjutas ta oma ülevaatuseakti puhtalt ümber ja tõi mulle järgmisel päeval ära. Ta oli sellele alla kirjutanud, kuid see oli koostatud väga üleolevas toonis. Kas võis ta säärase koostada surve all?

2) Ei ole ma kogunisti andnud käsku laipa maha matta, teatamata sellest kirikuteenrile või pastorile. Kuna laip hakkas nii tugevasti haisema, ütlesin ainult inspektor Preissile, et lasku surnuaial haud eelnevalt valmis kaevata, sest saabuva käreda külmaga on sealse niigi kõva plünase tõttu kalmistul raske töötada; et siis saaks laiba püdrast kohtulikku uurimist otsemaid mulda sängitada. Kui ma siis varsti Pöhelepa pastoriga kokku sain ja juttu ajasin, siis arvas tema, et haua võib teiste ritta kaevata küll. Seega oli see juhtum pastorile kindlasti teada.

3) Täiesti võimatu oli käimajää, vastutuule ja saabunud käreda külma tõttu merele sõita ning 19. oktoobri juhtumusest teateid saata enne, kui seda tehti. Kogu saare rahvas võib seda tõendada, et kõik oli valmis selleks, et teade läbi silmapilk teele võiks minna. Ka pole postipaadile olnud, nagu ei tohiks nad Königki kirja kaasa võtta. Niihästi temal endal kui ka tema käskjalal oli igal ajal vaba roll ülesõiduvõimalust kasutada.

4) Ei ole mina oma inimesi ega kodakondseid keelanud õnnetusjuhtumist rääkida ega käskinud kohtus salata. Ei kasutanud mingeid ähvardusi, meelitusi ega augu päherdäkimist. Kui ma Preissilt kuulsin, et Tubaselja Mihkel oli mõnel korral tühja lori ajanud, siis küsisin küll viimast, miks ta nüüsi valetab. Noomisin teda ja ütlesin, et rääkida võib ainult tõtt ja seda, mida ta kindlalt teab. Sääraselt manitsesin ma ka Preissi ja teisi, kes päev päeva lärel uute lobalugudega ning arulagedate juttudega välja tulid. Kuna kipper Malm mulle oma meeskonna peale oli kaevanud, võtsin nad ette ja kõik tunnistasid vabatahtlikult ja mingi sunduseta, et «Sidonia» oleks võinud niimoodi ruttu nagu teisedki laevad tagasi tulla, oleks ainult kipper seda tahtnud. Malm olla end sageli purju joonud ning neil juhtudel oma meeste vastu väga julmaks läinud. Näitasin neile kipri nuga, kõik tundsid selle ära. Arusaamatu ja täiesti mõistmatu on mulle see, et nad aja möödudes oma esialgsest vabalt antud tunnistusest ära ütlesid. Jätan endale õiguse selle juurde veel tagasi tulla.

Kachuse II peapunkti kohta:

Tema Hilguse kõrgeaulise Keiserliku Ülemmaakohtu komisari herra Thiel von Richteri mind süüdistav akt on mõne tunnitus sellest, millise ohu ja raskustega sai

laev «Louisa Carolina» vältimatust ja täielikust hukkumisest minu abiga ära päästetud ja ühes lastiga Tiefen-hafenisse toodud. Niisama tunnistab see akt, kui palju need laaditud kaubad kannatada olid saanud. Kipper Bergmann, kes ühtlasi oli Ekenäsi kaupmees, kinnitas mulle, et suur osa lastist olla tema enda varandus, et seega on kogu tema saatuse mängus, palus ja vandenõu mind temale kuuluvat kaupa sorteerima ja hoidma kuni asjaajamise lõpetamiseni, siis aga lasti tema enda valdusse tagasi andma. Miks ei pidanud ma seda mitte uskuma, et osa kaupa on tema oma? Lubasin talle, et pakin tema poolt ülesmääratud kaubad lahti, sorteerin ja hoian alles.

Pärast seda, kui Bergmann oli enda isikliku vara mulle oma allkirjaga varustanud nimekirja alusel üle andnud, uskusin teda täiesti kindlalt ja lasksin selle vara Grossenhofi mõisamaja põõningutuppa hoiule viia. Bergmanni kaup pandi põõranda alla selleks, et see kindlalt seisaks ja soovimatu silmale näha poleks. Mul pole olnud mingit kavat ust Bergmanni omandust endale võtta ja loomulikult ei võinud ma lubada seda vara ka kellegi teisele. Seega on läbinisti vale, et ma olin revisjoni eeskirjaga kohaselt kohustatud ka Bergmanni vara ette näitama.

Teistele kuuluvate kaupade väärtust ja eriomadusi, nagu need konossementides on määratud, ei võinud ma teada ega neid määratleda loovutada, kuna kaubad andis mulle üle kipper ja ka dokumente pole ma üleüldse näinud.

Härra süüdistajale ei jõi midagi muud kui ainult kahtlus, kuid kahtlust ei saa võtta tõestuse pähe. Ootan süüdistajalt niisugasi sellist asjas kui ka muudes ettetooldud punktides kõige täielikumaid, kohtulikult paikapidavaid tõestusi. Toon sinjuures enda õigustuseks ette:

Kinnitan, et ma Bergmanni laevalt hoiule võetud varast midagi endale võtnud ei ole. Ka kohtuotsuses pole mind selles süüdi mõistetud, välja arvatud ainult, et pean ära maksma ettenähtud tolli. Seega mitte süüdi, kuid siiski toll? Siit paistab mulle vasturääkivus. Kui mind poleks tolli maksma määratud, siis poleks mul edasikae-buseks põhjust olnud. Ehkki olin veendunud vasturääkivuses mulle mõistetud kohtuotsuses, ei jäänud mul üle muud kui revisjoniga nõustuda. Nii pidin siis ka revisjoni nõudmisi täitma ja nn. revisjonivande andma...

Seega on need kohutavad kaebused vastuse saanud ja mina olen täiesti valmis kohtu ette astuma. Mu peamine lootus on ettetooldud tõenditel ja seadusel, mis neid süüdistab, kuid pean siiski selgelt välja ütleva: ainult kahjurõõmus meelelaad võib asjale teha säärase nähtavasti ette määratud süüdimõistva otsuse. Kuid et mind süüdi mõista, tuleb mu süü tõestada. Reserveerin endale kõik õigused ja eesõigused säärase ebaõigete tõestusmooduste vastu astumiseks, eriti aga käib see selle süüdistuse kohta, mis samuti läbiviidud uurimise kohta.

Kõige armulisem härra, Teie Keiserlik Majesteet, palun tungivalt, kõige sügavamas allaheitlikkuses Teie Hülguse kõrgesti austatud Keiserliku Eestimaa Ülemmaakohtu laudu protsess läbi viia seadusliku korra kohaselt ja mõista õiglane otsus.

Parun O. R. L. von Ungern-Sternberg
Cons. Wetterstrand kui kohtulik seadusejärgne
kaitsja

11. märts 1803. a.

Stenbock tundis, et Ungern-Sternbergi seletus oli teda lausa üles ärritanud. Küll julges ikka kohtule saadetud dokumenti kirjutada, et «ainult kahjurõõmus meelelaad võib asjale teha säärase nähtavasti ette äramääratud süüdimõistva otsuse!» Muidugi teada tahtis Ungur selle «kahjurõõmsa meelelaadiga» jälle vihjata temale. Kuid tema polnud ju kohtunik ega otsuse mõistja, vaid ainult juhtis keisri enda käsul uurimiskomisjoni, kes pidi kõik välja selgitama ja tulemused kohtule esitama. Lõplik otsus jäi ikkagi kohtu teha.

Muidugi, teisest küljest oli komisjon määratud täide viima monarhi tahet ja ka Keiserlik Ülemmaakohus pidi tulitama selle kohaselt. Nad kõik pidid ära arvama Tema tahte ja selle ellu viima ning mis luges seejuures kellegi «kahjurõõm» või vahekord kaebealusega! Aga et keisri tahe läks tema, Stenbocki isikliku eesmärgiga kokku, see teigi 1803 komisjonis enesest mõista iseäranis meelepärast.

Mida soovis siis noor isevalitseja Aleksander I rand-röövlile ja mõrtsukale Ungern-Sternbergile? Liialti kui selle tüpja, salakuuba varjaja ja valevanduja poeg saadeti kaardiväest eriu peenega et riigivastasest vandenõust osa-

võtmise pärast ja naisevend oli keisri isa tapmise üks peamisi eestvedajaid! Keisri soov oli komisjonile ja koh-tule aru pidamatagi selge. Ja õieti, kui mõtlema hakata — pidi olema pime mees, kes seda ei taibanud. Ungern-Sternbergil aga on niisuguste asjade nägemiseks lausa sada paari silmi. Ainult imelik tõesti, et ta seda nii otse välja ütles — mis kasu võis ta endale sellest sobimatust avalikkusest loota?!

Asjade käik näitas, et olukorda mõistis ka Ungru pere-kond. Ta proua ja pojad püüdsid jõudumööda aidata, et see karikas neist siiski mööda läheks. Miks muidu oleks Grossenhofist ülemopmanilt kiri tulnud.

ÜLEMVALITSEJA PREISSI KIRI KRAHV STENBOCKILE

Grossenhof, 9. märtsil 1803. a.

Teie Krahvlik Ekstsellents! Palun Teil pöörata oma armulikku tähelepanu minu palvele 27. detsembrist möö-dunud aastast Tema Keiserliku Majesteedi kõige kõrge-malt poolt nimetatud komisjonile, et saada kõige armuli-semat kaitset. Kiri puudutab minu julgeolekut. Olen vaene inimene. Mul on naine ja lapsed. Mind lastakse saarelt lahti ning härra parun Eduard von Ungern-Stern-berg on aidamees Reinul keelanud mulle vilja välja mõõta. Mind jäetakse moonast ilma. Läksin armulise proua kammerhärri juurde ja palusin temalt leivavilja. Ainus vastus, mis ma sain, oli see: «Teie ei ole Malmi surma asjus mitte meie kasuks rääkinud ja seepärast ei või teie enam siia jääda. Minge minema ja mingit soovi-tuskirja ma teile ei anna! Mind ei saa siin keegi käskida.»

Niisiis olen mina, vaene mees, täiesti kohalt lahti ja leivata jäänud ja ainult seetõttu, et mina Malmi asjas täit tõtt tunnistasin, ja kardan nüüd, et mul võib minna nüi-samuti, kui selle vaese kipriga läks... Palun härdalt Tema Keiserliku Majesteedi kõige armulikumat kaitset, et ma selle all mõelise armu leiaksin; et mind kogu oma perega siit vabalt ära sõita lastaks; et kogu mu saadaolev palk ja moon saaks jälja makstud; et Ungern-Sternberg oma salavihas ei praegu ega tulevikus minu suhtes midagi ette ei võtaks.

Ch. Preiss

Mitte ainult Preiss, vaid ka potissepp Riemer ja kirurg Haumann kirjutasid sedasama. Nad lasti lahti, hoiatuseks teatada. Muidugi, kui nii võtta, siis miks pidi proua plüma teenistuses inimesi, kes ei kuulunud tema sõna ja rääkisid peremehe kahjuks. Aga asjale tuli nende sõna-kuulmatus suureks kasuks, iseäranis laiba ülevaatuse aktide puhul. Muidugi ei olnud Ungern-Sternberg ka lohtritega rahul.

KAEBEALUSE KOHTUMENETLUSEST AJENDATUD MÄRKUSED

On täiesti omapärane kogemus, et ühe avalikus ametis seisva arsti poolt kohtulikult läbivaadatud laip pärast kolme nädalat veel kord järele uurida lastakse ilma esi-mese ülevaatuse läbiviinud arsti juures-olekuta, selle ainsa arsti osavõtuta, kellel üksinda oli võimalik surnukeha vigastusi kindlaks teha. Juhul, kui mõnt kolmas veel kord järelevaatuse läbi viib, võib selle tunnistus hoopis hullusti välja kukkuda, sest pärast kauemat seismist muutub laip veelgi sinisemaks, koguni mus-taks.

Kuna staabikirurg Schütz meditsiinilisi eeskirju arvesse ei võtnud, vaatas ainult surnukeha välimust, ei või tema puudulik ülevaatuseakt üleüldse arvesse tulla. Ütlema peab järgmist: igaüks, kel on vähegi arstiteadusest aimu, peab mõistma, et Schützi tunnistus mitte midagi ei maksa.

1) Dr. Schützi kirjeldus surmavast torkehaavast on dr. Mickwitzi omast hoopis erinev. Ei saa aru, kuidas nimelt oli torge suunatud, et sattus keelepärasse ja seal-huuses tungis ka esimese kaelalüli ülemisse äärde, veel enam, et võis ka ajuripatsit ja kõri vigastada. Kõigi asja-tundjate tunnistuse järgi on see füüsiliselt võimatu. Sama võimatu on haava välise vaatluse puhul eraldada, kas torge on tehtud kaheteralise või ühest küljest teritatud riistaga. Härra dr. Mickwitzi aktist § 5 on näha, et tema julgis haava käiku sondi ja esimese sõrme abil.

2) Dr. Schützi aktis märgitud kohutavad välised vigas-tused ja veriseks pekatud koha ei tohiks üldse arvesse

võetud saada. Esimese järelevaatuse ajal olid kehal lamamisest tekkinud verevalumid naha alla voolanud vere näol. Selles tuleb kohtunikke ja tunnistajaid veenda, millele dr. Mickwitz oma aktis ka viitab.

Need kehaosad, mis esimese arsti ülevaatusel vigastamata olid, peavad nüüd aja jooksul endastmõistetavalt lagunened olema.

3) See härra süüdistaja läbinisti vale muinasjutt, nagu oleksin mina Malmi nuudiga peksnud ning seetõttu ka tema reie sisemine külg vigastada saanud, räägib iga-suguse tõenäolisuse vastu ja ei tõesta midagi. Pole üldse mõeldav, et Malm oleks olnud sedavõrd rahulik, et isegi tema reie sisemine pool nuudiga pihta sai. Tarvitseb ainult pisutki end hoida ja mitte mingi löök ei saa reie sisekülge tabada. Muide, selle kohta ei maini ka härra dr. Mickwitz kõige vähematki. Järelikult on need näilised vigastused, kui need tõesti avastati, põhjustatud laiba pikaajalisest lamamisest.

4) Staabikirurg Schütz ei ole keha siseelundites, rinnas ja alakehas mingeid vigastusi avastanud. Kuna pea ja aju olid juba enne läbi lõigatud ja segi, siis ei saanud seal muidugi korralikust ülevaatuselt juttugi olla. Aga dr. Mickwitzi aktis § 17 on ära toodud, et Malmi ajudes tõesti leiti kõrvalekalle normaalsest; sellest võib teha järelduse, et mehel käisid peal hullumeelsuse hood, ning on võimalik ja tõenäoline, et just sel õnnetul tunnil tuli see temale peale.

5) Esimese akti järgi on küll välised vägivallatundemärgid ära tähendatud, kuid need on tähtsusetud väikesed sinised laigud, eriti käsivartel. Need plekid on aga teises aktis kohutavalt suurtena kirjeldatud. Siit järgneb vastupaidlematult, et härra Schützi poolt läbiviidud teisi järelevaatusi kohtulikult arvesse võtta ei saa ja see akt mingit tähelepanu ega uskumist ei vääri. Mina protesteerin pühalikult selle akti vastu. Protesteerin niisamuti kõikide nende järelduste vastu, mis süüdistaja on sellest tuletanud. Aga dr. Mickwitzi akt, mis läbinisti tõel põhineb ja kus on kõik vormikohaselt paika pandud, võib asja eesoleval arutusel kindlasti arvesse võetud saada. Kuid härra dr. Mickwitz pidi ka ise enda aktis mitmes kohas märkima, et (§ 5) kaelahaav oli rebenenud äärtega ja ümmargune; et (§ 6) ninaotsas leidis veretu vigastus, mis oli rebenenud ja katkipuretud väljanägemisega; (§ 7)

Samuti vigastus nina küljel, millel olid rebenenud ja ebatasased ääred; et (§ 8) vasakul kõrvalehel võis puremise jälgi tähele panna jne. Nüüd küsimus: kust need haavad? Millest see rebitud ja puretud väljanägemine? Millest tuleb see, et kohe pärast surma ega ka kaua pärast seda ükski neist, kes laipa nii sageli nägid, ei ole peale kaelahaava teisi vigastusi märganud? Kõike seda võib seletada lügmise asjaoluga: torkehaava muutunud kuju ja kõik teisedki väiksemad haavad ning vigastused võivad olla tekitatud hiirte läbi, kes sarga kaane vahelt sisse pääsesid ja siis laipa mitmest kohast, eriti aga haava äärtest, puresid. Kui kergesti võisid hiired ka haava seest läbi, seetõttu selle kuju muuta. Et hiired tõepoolest ka olid purenud, see on tõestatud ja ma ei kahtle, et ka muud inimesed võivad seda haagikohtuniku ees ütelda. Vastasel juhul pean ma alandlikult paluma seda asja kut-
r Jaagult ja teistelt, keda tema nimetab, järele küsida.

Ma laiba järelevaatusel päeva olin andnud oma inimesele käsu jälgida, et laip oleks esialgses seisukorras. Kui nad laiba juurde läksid ja sarga kaane avasid, märkasid nad, et üks hiir kirstust välja lipsas. Kui nüüd hiired oma rebimise ja närimisega laipa moonutasid, siis on loomulik, et härra dr. Mickwitz surnukeha järelevaatusel seda oma esialgses seisukorras ei leidnud. Samuti ei võinud arvustada, et ka dr. Mickwitzi järelevaatus toimus ca seitse nädalat pärast Malmi surmapäeva. Järelikult oli laip selle pika aja jooksul lagunemise, külmumise ja muusti ülessulamise tagajärjel suuresti muutunud. Sellele vaatamata märgib dr. Mickwitz oma aktis (§ 16): «Kogu selg, õlad ja sääremarjad on laiba tagapoolisel küljel ühe-suguse helepunase väljanägemisega. Nahk rebitud, kuid ei kusagil pole ma miskit loomuvastast leidnud.» Need märkused peaksid tõele vastama, sest järelevaatus tehti kompetentsete kohtu poolt saadetud manukate juuresolekul ning näitab selgesti, et Malm veel elavana ei saanud kuidagi nuudiga pekstud olla; tema selg jäi oma asendi tõttu hiirtest puutumata. Seega ei saa arst sääraseid tähelepanekuid selle asjaolu kohta mitte kõrvale heita. Dr. Mickwitzi selles märkuses, mis puutub kolju avamisse, et tohtiks kahelda (§ 17), kuna kolju sisemusse polnud hiired mitte tunginud. Lõpuks pean tunnistama, et see on ja jääb mulle arusaamatuks, kuidas leiti peale kaelahaava vigastust ka kätel, olgugi tühiseid. Võib-olla

sti laip enne ülevaatust kriimustusi, millest aga mulle pole räägitud. Kui aga nende aktide põhjal tõstetakse minu vastu kunstlik süüdistus, siis protesteerin mina ülaltoodud põhjendustel ja tunnistan niihästi dr. Mickwitzi kui ka teisi sääraseid akte ainult tinglikult.

Parun O. R. L. von Ungern-Sternberg
Cons. Wetterstrand

17. märtsil 1803. a.

Jah, ega need tohtrite ülevaatused tõesti suuremat väärt olnud. Pidi ju ka Eestimaa meditsiinivalitsus möönma nende kohatist ebatäpsust ja mõnede järelduste kaheldavust.

MÖLEMA ÜLEVAATUSEAKTI EESTIMAA MEDITSIIINVALITSUSE POOLT HEAKSKIITMISE KOHTA

Seoses välismaa kammerhärja parun von Ungern-Sternbergi vastu tõstetud kriminaalasja uurimisega tutvus keiserlik Eestimaa meditsiinivalitsus kipper Malmi laiba ülevaatusel. Selle kohta on koostatud kaks erinevat akti, üks neist Haapsalu kreisiarsti dr. Mickwitzi poolt 9. dets. 1802. aastal, teine Revali kreisiarsti dr. Schützi poolt 29. dets. 1802. a. Need mõlemad on põhjalikult läbi uuritud ja püütud leida vastused järgmistele küsimustele: kas mõlemad aktid peamistes punktides kokku langevad? Kas need ülevaatused on üldiselt asjatundlikult läbi viidud ning kas need oluliselt teineteisele vastu ei räägi? Olgugi et mõlemad ülevaatused aktid kirjeldavad unearteri läbilõikamist kaela vasakul küljel ja põhiliselt kokku langevad, on dr. Schützi akt puudulikult visandatud; mis puutub haava põhjustanud instrumenti, siis toonitab staabikirurg Schütz oma § 1 lõpus, et kaelahaav on tekitatud mõlemast äärest terava riistaga, sama seletus on ka § 10, mis kõneleb seljal ja vasakul käel leiduvatest torkehaavadest. Aga haavad, mis on tekitatud terariistaga, on oma väljanägemiselt samasugused, olgu nad siis tehtud ühest või kahest küljest teritatud riistaga, ja

kunagi ei saa selle kohta lõplikku otsust teha. Peale selle üldakse kõige kõrgema poolt väljaantud instruksiooni-les meditsiinivalitsusele muu hulgas: «Kui tuleb ette mõni tõsine kahtlus, mille kohta kindlaid seletusi anda ei saa, siis peab sellest vaikides mööda minema.» Ja lõpuks oli laip mitu nädalat seisnud, juba dr. Mickwitzi ülevaatusel ajal üles sulanud, ja pidi staabikirurg dr. Schützi inspekteerimisel veel kord sulama ning hoolimata püsivast külmast teatud määral lagunema, mis täpse ülevaatusel ilmsahtlemata täiesti võimatuks tegi.

Mis puutub dr. Mickwitzi ülevaatuselaktisse, siis on see läbi viidud nõutava täpsusega ja asjaolusid arvestades väga oskuslikult. Eestimaa meditsiinivalitsus peab vajalikuks toonitada järgmist, mis puutub peamiselt akti lõppu, kus on märgitud rebitud ja äranäritud äärtega vigastused. Need vigastused võivad küll olla pärast surma hiirte poolt tekitatud. Seega on ka mõned märkused, mis välismaa kammerhärja parun O. R. L. von Ungern-Sternberg esitab Eestimaa Ülemmaakohtule ja meditsiinivalitsusele, osalt kinnituse saanud. Aju ehituse kõrvalkallet tavalisest ajast puudutab ainult dr. Mickwitz. Laiba ülevaatusel aktis § 17 on ära toodud ajukelme tühine ebanormaalsus, mis kuidagi ei saanud kipper Malmil esile kutsuda hullumeelsusehoogu, kuna selliseid kõrvalekaldumisi esineb sageli, ilma et need avaldaksid vähimatki mõju inimese välisele või sisemisele olemusele.

Mis puutub vigastuste surmatoovusse, siis tunnistas Eestimaa meditsiinivalitsus tõenäolist võimalust, et surma võis põhjustada mingi terariista kiire torge. Ometigi tuleb sealjuures tähelepanu pöörata mitmetele teistele võimalikkudele kaasamõjuvatele teguritele. Kogemused õpetavad, et samahästi võivad arvesse tulla löögid pähe või alakeha.

17. märtsil 1803. a.

Dr. Christ. Fick

Kuld paruni protest arstide vastu oli siiski tühine asi, võrreldes selle dokumendiga, mille Jakob Pontus järgmisel kätt võttis

KAMMERHÄARRA
PARUN VON UNGERN-STERNBERGI PROTEST
MAANÕUNIK KRAHV STENBOCKI VASTU

Kõrged ja kõrgestisündinud härrad! Kõrgestiaustatud maanõunikud! Oma kõrge suuremaks hämmastuseks kuulsin oma hiilgavalt kaitsjalt, kelle kõrgesti ülistatud Keiserlik Ülemmaakohus mulle on määranud, et härra maanõunik Jakob Pontus Stenbock võtab osa igast kohtuistungist, kus minu asi arutusel on! Mind paneb imestama, et härra maanõunik krahv Stenbock on kogu selle asja käigule tooni andnud. Tuletan meelde, et varematel aegadel pani tema vanem poeg krahv Wilhelm Stenbock minu Hohenholmi metsas vägivaldsusi toime, kusjuures tema ja minu poja vahel tuli ette ägedaid kokkupõrkeid, millest isegi kohtuprotsessid tekkisid. Sellest peale olen selgesti märganud, et härra maanõunik krahv Stenbock kannab minu vastu vaenu, ja ta ei käitu ka minu praeguses asjas kõrge kõrgema poolt määratud komisjonis mitte kui erapooletu ja tõearmastaja kohtunik. Pean kartma, et tegu on avaliku vaenlasega, kes on ka tulevikus minule kõrge suurema kahju tegemiseks valmis, ja et ma järelikult ei või sellelt mehelt mingit erapooletust oodata, selle asemel kasutab ta oma mõju minu täielikuks ruineerimiseks. Lubage, et avaldan selles asjas oma väga alandliku palve: et härra maanõunik krahv Pontus Stenbockil keelataks sellest minu vastu tõstetud asjast osa võtta või selles tooni anda. Kuna see kohutav, kurikaval, väljamõeldistega täidetud süüdistus paneb mind, kõrge õnnetumas seisukorras olevat inimest, äärmiselt kibedalt murestada, valama ning valmistab lõikavat valu, siis on üsna loomulik, et mul kerkib sageli üles küsimus: millel see kohutav süüdistus õigupoolest põhineb? Kas mitte vale-tunnistajate ütlustel, keda võib-olla lubamatute vahendite ja võtetega selleks sunniti? See küsimus tekkis mu hinges eriti elavalt, kui ma eile oma vangikambris nädala-lehte lugesin ja sellest meie kõrge armulisema monarhi inimsõbraliku ukääsi leidsin, mille järgi ka kõrge raske-mate kuritegude puhul on kohtunikel keelatud piinamis-tega, ühvardustega või muul säärasel kombel kaebelust või tunnistajaid sundida seletust andma. Minul on tõsine alus karta, et võib-olla on see komisjon, mille meie kõrge keiser korraldas, et kindlaks teha tõde ja minu asja sead-

duse järgi välja selgitada, oma võimupiiridest kaugele äle läinud ja mina olen nüüd võimetus, kurvas olukorras langenud oma tuntud vaenlase kätte ohvriks.

Pean seetõttu Keiserlikku Ülemmaakohut alandlikult paluma anda pärast minu palvekirja ettelugemist härra maanõunik krahv Stenbockile korraldus, et ta tagasi astuks, ja sealjuures määrata,

et härra maanõunik krahv Pontus Stenbockil tänasest peevast minu vastu tõstetud asjas kõrge vähematki hääl-olust ei ole.

Kui Keiserlik Ülemmaakohus minu palvekirja täitmises lahleb, kas see on seaduslik ja hädavajalik, siis palun väga alandlikult saata seesama minu palvekirja, nii tiuslik ja puudulik kui see ka on, vastupidavas ümbruses minu arvel käskjalaga otse Tema Keiserlikule Majesteedile. Kõige õiglasema, kõrge inimsõbralikuma, targa ja lapselapse Aleksandri trooni ees leiab ära kuulet igat inimest, keda pettuse, vale ja vihkamise tõttu on koledama kurjategijana üles on antud, kes aga tahtkurjategija pole, vaid ainult eksinud ja nõrk inimene, tuhanded teised, kes pigemini kaastunnet kui karistust ja põlgust väärivad. Kuni sellele järgneva resolutsiooni palun alandlikult minu kohtuasja menetlus esimese astme panna.

Kõige sügavama austusega
kõrgete ja kõrgestisündinud härrade maanõunikkude
kõige alandlikum teener

vahialune parun Otto Reinhold Ludwig
von Ungern-Sternberg

oli vangimajas, kus mind kinni peetakse,
1. juulil 1803. aastal

röövlihing katsus teha nagu, nagu oleksid tüli ja alguse saanud ainult nendest lapsikutest poistevahe-
lastest võsalahingutest! Küllap ta mäletas väga hästi kas
või seda kõrvakiilu, mille ta kadunud Karl Magnusele üle
kahelümne aasta tagasi andis, ning kõiki neid sekeldusi
tõttu talupoegade pärast, rääkimata hilisematest kokku-
põrgetest Jakob Pontuse endaga. Võttis ära Dagó mõisad,
aheldas oma kommerharratiitliga — ja kaldas ta ennast
1. tookord Groenholts üleväl pidas, kui mõis tema

kätte läks! ... Aga ei see lugenud midagi, et Stenbockide ja Ungern-Sternbergide vaen oli üldiselt teada: aulik kammerhärri ei saavutanud oma protestiga kõige vähematki.

KINDRALKUBERNER VÜRST GOLITSÖNI KÄSKKIRI

24. märtsil 1803. a. määratud Ülemmaakohtule selles, et kammerhärri parun von Ungern-Sternbergi petitsioon maanõunik krahv Stenbocki istungitelt kõrvaldamise asjas kuni ministri määruseni mitte asjakohane ei ole ja et Ülemmaakohus süüasja edasi peab arutama.

JUSTIITSMINISTRI KORRALDUS

Tema Ekstsellentsi justiitsminister Gavriila Romanovitš Deržavini korraldus: arreteeritud parun Ungern-Sternbergi palve arvata härri maanõunik krahv Stenbock tema asja arutelu istungitest välja tagasi lükata, kuna palve krahv Stenbocki eemaldamiseks ei ole sisse antud õigeaegselt. Istungeid tuleb jätkata sellesama koosseisuga.

31. märtsil 1803. a.

Pärast källimehelt säärase rõõmsa teate kättesaamist oli Jakob Pontus ennast taas kindlalt tundnud. Algu kartis ta tõesti, et Ungri protesti võidakse arvesse võtta. Sest mitte ainult kogu Eestimaa rüütelkond ei teadnud Stenbocki ja Ungern-Sternbergi vahekorra, vaid ka Gavriila Romanovitš ise, ja tema on ju vahel kuni lolluseni aus...

Jakob Pontus toetus toolileenile ja tuletas meelde oma tookordset külaskäiku Ungri juurde. Ta polnud suutnud oma võidurõõmu tagasi hoida ja sõitis otseteed vangimajasse. Tegid «kammerhärriale» visiidi.

Ungern-Sternbergi vahi all hoidmiseks kohaldatud hoone Narva väravas oli üksikult seisev kivist maja, kus vahisoldatid said vabalt ümberringi silma peal pidada. Vahivahitser tundis ta muidugi teada otsekohe ära. Andis au ja laskis sisse. Teda juhutati ühte päris suurde ruumi, mis oli raudvarbadest vaheseinaga kaheks jaotatud. Vahialust lasti külatajatega rääkida ainult läbi nende var-

bude. Otseselt tema juurde lubati üksnes kohtu ametimehi ja advokaati.

Need vahevarvad olid krahvile päris meeltmööda, kui ta mõtles, et tol randröövlil on nii jämedad randmed, millele tavalised käeraud ümber ei ulatu.

Sellel ruumipoolel, kuhu Jakob Pontus juhutati, oli mõobliks laud ja tool, vahialuse poolel aga lage põrand.

Li pidi vang seisma püsti, kuna külaline võis istuda.

Ungern-Sternberg laskis hea tüki aega oodata või oli e valvurite viivitus. Aga kui siis too randröövel sisse toodi, kaks püssiga soldatit saatjateks, oli ta riides otse lossihärri etiketi kohaselt. Kaela ümber valged krooked ja varrukatest vaatasid välja kätised. Isegi paruka oli pähe pannud. Kammerhärri mis kammerhärri, kui ta ainult poleks olnud vang.

«Tere, härri kammerhärri parun von Ungern-Sternberg!» ütles Jakob Pontus armastusväärset. Nüüd võis ta seda endale lubada.

Peab olema väga tähtis asi, et teie, krahvlik kõrgus, lühikult suvatsete mind külastada. Millest mulle selline suur au?»

Tema olekus polnud kübetki vangi ega muredest murtud meest. Pigemini oli tema hääletoomis veelgi enam üleolekut ja ülbust kui enne. Ja vähe sellest: kui ta otse paberilt teada sai, mida justiitsminister oli tema protestile vastanud, lõi ta käed puusa ja hakkas naerma!

Härri krahv,» ütles ta, «isegi teie kälimees oma kõrgel ametipostil kirjutab selge sõnaga, et ta ei lükanud mu protesti tagasi mitte sellepärast, et see polnud õige, vaid ainult sel vormilisel põhjusel, et vastulause sisseandmise tähtaeg oli mööda läinud. Tähendab, sisuliselt oli õigus minul! Minister taipas seda sama hästi kui mina ja teie.»

Oli viimane aeg talle ta kohta meelde tuletada. Ja seda Jakob Pontus ka tegi:

«Seda teate, on teil täpselt üks asjas. Õigus roovida, varustada, peita keelatud kaupsi ja võtta vanguda ja inimusi tappa... Aga miks te siis praegu vahialune olete? Ning mina ikka veel edasi keisri enda poolt määratud uurituskomisjoni esimees? Ja jään selleks kindlasti kuni vastava kohtuotsuseni, mis teile mingil juhul rõõmu ei valmista. Teie protestid ja laimavad väljamõeldised minu peale ei hukka.»

Kuld Ungeri andnud ikka alla:

«Teie aga omakorda ei suuda mu kuritegusid kuidagi tööks teha, võtke tunnistajatega ette mida iganes tahate. Muidugi, ma tean, et te olete ministriga suured sugulased ja mõlemad minu vastu. Teie võite kõike, võite isegi õiglase keisri oma valede ja tõestamata süüdistustega oma tahte järgi pöörata...»

Seepeale läks Jakob Pontus veidi ägedamaks, kui ta oli tahtnud.

«Ka tõestamatult on mõni asi enam kui selge!» hüüdis ta. «Kas või see, et te ise saatsite oma poja surma.»

See hoop läks märki. Paruni käed tõmbusid rusikasse ja tema liigutustest paistis, nagu tahaks ta millegagi, arvatavasti olematu nuudiga, lüüa endale vastu ratsasaapa säärt, mida tal aga jalas polnud. Siis astus ta otse vastu raudvarbasid ja vaatas sealt lausa mõrtsuka silmadega. Need olid nii hirmuäratavad, et Jakob Pontus pidi laua äärest üles tõusma ja paar sammu tagasi astuma. Näis, nagu tuleks parun otse läbi varbade kallale. Ja kes teab, säärasele kätele nagu temal ei oleks võib-olla isegi raud vastu pidanud...

«Tänage jumalat, krahv, et ma olen vang varbaia taga ja mind valvavad kaks soldatit. Muidu oleksime mõlemad õnnetud mehed. Võib-olla mina isegi rohkem kui teie, sest...» Seda kõike ütles Ungern-Sternberg väga vaikelt, peaaegu nagu iseendale. Kuid haavaarm, mis tal üle näopole käib, oli tulipunane ja tema sõnad rasked nagu tinasse valatud. Jakob Pontus tundis end sel hetkel otsekui Taaniel lõukoorte augus ja tal kadus igasugune tuju edasiseks kõneluseks. Aga ta ei tahtnud oma hirmu välja näidata ja poole selle soovis jätta viimase sõna endale. Seepeale sunniti ta end rahulikuks ja ütle:

«Kakskümend minutit viisakusvisiidi aega on arvata-vasti möödunud, jääme jumalaga, harra kammerharral!»

Ära tulles sai Jakob Pontus valveohvitseri käest teada, et sel aadlisoost vangil on kasutada mitu tuba, pesuruumid, köök ja garderoobid. Teenriteks kaks vanaldest naisterahvast ja kokk. Vang olla väga rahutu. Suurema osa aega, vahel koguni öösiti, käivat oma kirjutustoa edasi-tagasi, sageli astuvat puldi taha ja kirjutavat.

Komisjoni esimehe õigusega käskis krahv, et vangile ei antaks paremat toitu kui lihtsoldatitele ja et tal oleksid niisamasugused riided seljas nagu tavalistel vangis peetavatel kurjategijatel. Aga kollanokk alamporutšik

elas, et kannab asjast ette oma ülemusele. Ja kui Jakob Pontus küsis, kas tema korraldusest ei piisa, vastas see parun, et temal olevat vaja polkovniku käsku. Sõjaväel oma seadused. Nagu see kellelgi teadmata oleks. Igaüks ka tema, krahv Stenbock, kunagi ohvitser ja palju teemas aukraadis kui too vangivalvurite pealik! Lõpuks kuulis Jakob Pontus, et Ungern-Sternbergi söögi- ja loodeti endiselt nagu parunit kunagi ja riideidki ei võetud temalt ära. Seal olid mängus tema kohtunikkudest sõltjad, nagu hiljem selgeks sai.

Krahv kummardus jälle laua poole. Järgmine paber oli tema enda kirja pandud: tema arvamus kaebealuse ja tunnistajate vastastamisest ja *dissensus ad protocollum**.

MAANÕUNIK KRAHV STENBOCKI PROTEST

Protesteerin otsuse vastu, et kõige kõrgema määratud komisjoni ja Wieki haagikohtu poolt vande all ülekuulatud tunnistajad saaks kutsutud Ülemmaakohtu ette selles, et neid vastastada kaebealuse parun Ungern-Sternbergiga. Säärane silm silma vastu panemine võiks küsimuse alla tulla ainult vabade inimestega, mitte mingil juhul aga maaorjadega. Seda järgmistel põhjustel:

1) Kuna need sunnismaised inimesed silm silma vastu seadmisel oma härraga — viimast kartes — kergesti valetavad...

2) 20. detsembril läinud aastal sai parun von Ungern-Sternbergi härra kindralkuberneri vürst Golitsõni poolt kõrgema Keiserliku Majesteedi eeskirja kohaselt vabadele võetud ja oma elukohast eemaldatud selleks, et inimesed oma isanda hirmu all mitte valet ei tunnistanud et tõde avalikuks tuleks, millest võib järeldada, et tema Keiserlik Majesteet nägi säärast kartmise võimatust tuba ette, millele mina vastu raakida ei saa.

3) Vahitluse eelmisel ülekuulamisel sai täiesti selgeks, et kõik tema tunnistused on kokkukeerutatud loba, ja kui tema selle aluseks on võtnud, siis jääb tema ka silm silma vastu seadmisel tõenäoliselt sellesama põhimõtte juurde edasi, mille läbi ast ainult venit ja Ülemmaakohus ei saa

* Lühikarvannu protokollil juurde — lüh. k.

täita tema Keiserlikult Majesteedilt saadud käsku kohtuotsusega kiirustamise suhtes. Kuna siiski kriminaalprotsessi labiviimise kord silm silma vastu seadmist ette kirjutab, näib mulle, et selleks pole käesoleval juhul küll mingit alust ja et sunnismaised inimesed selle punkti alla ei kuulu.

Maanõunik krahv Stenbock

26. märts 1803. a.

Küll aga mõned kohtunikud võivad olla eluvõõrad, kui arvavad, et ori julgeb härrale tõtt nakku ütelda! Olgu see härra siis vahi alla võetud või koguni rauduskäsi. Sest täna on ta vang, aga homme vaba ja siis saab seesama sunnismaine mees iga valesti öeldud sõna eest kümme paari vitsu paljale tagumikule. Ta teab seda ja vannub valet. Sest härrat kardab ori alati enam kui jumalat.

Selles asjas oli Jakob Pontus igaks juhuks nõu küsinud ka oma kälimehelt justiitsminister Deržavinilt.

TEMA KÕRGELE EKSTSELLENTSILE HÄRRA
JUSTIITSMINISTRILE SALANÕUNIK GAVRILA
ROMANOVITS' DERŽAVINILE EESTIMAA MAA-
NÕUNIKULT KRAHV STENBOCKILT

Teen Teie Ekstsellentsile teatavaks, et maanõunikude kolleegium on parrun Ungern-Sternbergi sunnismaised orjad temaga silm silma vastu seadmiseks siia välja nõudnud.

Sternbergi orjad nagu üldiselt sunnismaised talupojad tunnevad suurt hirmu oma pärishärra ees. Sellele lisaks püüavad ka tema proua ja poeg neid talumehi igal kombel hirmutada ja meelitavad tasuga endi poole hoidma.

Üks näide sellest. Mõne aasta eest andis Ungern-Sternbergi talumees kohtu ees polkovnik Knorringi laeva põletamise asjus tunnistust. Härrat kartes vandus aga valet ja tõtt ei rääkinud. Seepärast võin mina siinjuures kindlasti ütelda, et ka need talumehed hakkavad kõhklema, seda enam, et nad viibivad teadmatuses, kas mitte Sternberg nagu ennegi nende härraks ei jää.

Tema Keiserliku Majesteedi korraldus Tema Hülgusele vürst Golitsõnile käskis Ungern-Sternbergi oma mõisast

ennula villa, et seega ära hoida tunnistajate valevandumist. Kõike seda arvesse võttes ootan Teie Ekstsellentsi

Maanõunik krahv Stenbock

Heal, 1. aprillil 1803. a.

... protest tunnistajate ja kaebealuse vastastamise asjus oli muidugi täiesti õige, sest nagu pärast selgus, ei lagunenud Ungern-Sternberg oma seisukohtadest karvavõrdki, olgugi et tema enda orjad julgelt oma isanda vastu välja astusid. Enne seda tuli endastmõistetavalt nalle selgeks teha, et Grossenhofi härra ei ilmu kunagi enam oma mõisa tagasi ja jääb eluks ajaks vangi. Siis tunnetasid nad ka kõik, nagu vaja. Kas õigust või valet, teab ainult jumal.

Kohtunikud olid aga sõnades küll Ungern-Sternbergi vastu, kuid tegelikult tundsid paljud neist talle kaasa ja soovisid talle südamepõhjas nii kerget karistust, kui seadus vähegi lubab. Ka kahtlesid nad arvatavasti tema süüis, mis puutub Malmi tapmisse. Salakauba kohta ei saanud muidugi olla kaksipidiarvamust, see asi oli enam kui selge, aga ega tapmisesüüdistus tõtt-öelda ju päris tugevatel põhjustel seisnudki.

Onneks oli prokurör Rosenmüller üks hästi valitud mees. Andis Sternbergile paremalt ja vasemalt. Läks küll vahel liiga hoogu ja lahmis huupi, aga seda kõike asja huvides. Ning kui talle sai veel mõista antud, et protsessi õnneliku lõpu korral öeldakse tema heaks paar sõna justiitsministrile, siis puges mees kas või nahast välja.

ETTEKANNE JUSTIITSMINISTRILE

Tema Keiserlik Majesteet on kõige armulikumalt käskinud: "Parrun Ungern-Sternberg peab olema, niikaua kui uurimina kestab, oma elukohast eemaldatud ja vahi all peetud, et tema inimesed ilma takistuseta saaksid tõe ette tulla."

Selle kõige kõrgema tahtmise täitmine andis häid tulemusi, nii et kõik tunnistajad, kes enne seda kubermangu-

valitsuse poolt nimetatud haagikohtunikule tunnistuse andsid, selle otsekohe jälle tagasi võtsid, kuna nad enne, nagu nad teatavaks tegid, endid küllalt kaitstuna ei tundnud, et komisjonile puhtalt ära rääkida, mis nad teadsid. Mõned inimesed aga võtsid pärast pastori manitsust oma sõnad tagasi, tunnistades, et nad ainult oma härra kartusel täit tõtt ütelda ei julgenud ja puha valet rääkisid. Vähe aega tagasi sain ma teada, et nüüdsi proua kammerhärri paruness v. Ungern-Sternberg kui ka tema poeg eruleitnant Eduard v. Ungern-Sternberg näevad vaeval, et kingituste ja meelitustega endile kasulikke tunnistajaid võita või ka karistusega, et neid inimesi sellega oma saatuse eest muretsejaks teha. Nii oli parun Constantin von Ungern-Sternberg Grossenhofi rätsepale pärast komisjoni poolt teostatud läbiotsimise lõpetaamist lasknud täiesti tühise ettekäände põhjal 80 kepihoopi anda.

Samuti oli eruleitnant parun Eduard von Ungern-Sternberg pottseppmeister Riemerile, nuut käes, ägedaid etteheiteid teinud seepärast, et viimane kahjulikke tunnistusi oli andnud.

Parun Constantin oli enda isa nimel inspektor Preissile öelnud, et kuna inspektoril aasta veel täis ei ole, tema oma palka ega moona kätte ei saa. Oli talle teenistuse kirjalikult üles ütelnud ja tema vastu lubanud kohtuprotsessi alustada, mis võib tulevikus väga paha mõju tema saatusele avaldada.

Samuti on ka kirurg Baumanniga, kes töötas palgalise majaanstina. Temale oli parun Constantin von Ungern-Sternberg ütelnud, et tuleb aeg, millal talle piitsa antakse.

Parun Constantin oli oma isa eriti heas kirjas seisvale ja truule teenrile Kaarlile kohe pärast selle ülekuulamist haagikohtus kinkinud hea hobuse, mis 150 rubla väärt oli.

Peab täheldama avalikku sidet komisjoni poolt ülekuulatud tunnistajate ja Ungern-Sternbergi perekonna vahel. Mille tõttu mina nüüd ei saa jätta Eestimaa Ülemmaakohtule seda olukorda ette toomata ja palun teostada selles asjas lähem uurimine. Olen kindlalt veendunud, et Ülemmaakohus tarvitab kõiki enda käsutuses olevaid vahendeid, et takistada tunnistajate edasist juhtimist vale

kuid kahtlen siiski, kas sellel on tagasiulatuvat ja loen seetõttu enda kohuseks Teie Ekstsellentsile olukorrast ette kanda ja sealjuures ära märkida, kuhu tuleb kutsuda veel palju tunnistajaid, keda ei ole ette võetud.

1. aprillil 1803. a.

Christian Daniel Rosenmüller,
kammerhärri parun von Ungern-Sternbergi
kohtu poolt nimetatud süüdistaja

Mulleid teid kaudu Rosenmüller need teated sai, mis ta sinu ette tõi? Seda ei osanud Jakob Pontus arvata. Tõsi, prokurör käis korda kaks Grossenhofis, ehk olid tal seal istuvad inimesed, kes talle ära rääkisid?

Ma see kõik küll päris tõde olnudki, nagu pärast selgus, aga esialgu juhtisid need näited, kuidas seal orje ja härraste kasuks rääkima, kohtunikkude meeoleolu ja kaebeluse vastu. Olgu pealegi, et nad ise oma mõistuse tarbe korral samuti teevad.

Muide, nagu paistab ka siit, mõtles Jakob Pontus, jääb minu äraproovitud kepikaristus orjade mõjutamisel ikkagi kõige tõhusamaks ja ka kõige odavamaks abinõuks. Meelitamine ja äraostmine on kallid moodused. Iseäranis kui meelde tuletada Grossenhofi toapoisile kingitud 150 rubla maksnud hobust.

Samapoisid ise muidugi eitas kohtus seda kingitust. Ütles, et ta viis küll Haapsalust ühe hobuse Dagöle, aga inimesed arvasid ekslikult, et see on tema oma. Salgas enesest mõista sellepärast, et talt looma ära ei võetaks.

Neil kohtuistungitel tuli kuulda igasuguseid vastuvõetavusi ja kahtlasi kinnitusi. Egas säärased tunnistajad saavad nii kindlalt ja selgelt vastata kui süüalune ise.

KRISTERLIKU ÜLEMMAAKOHTU ÜLEKUULAMIS- PROTOKOLL

Lisa. 23. märtsil 1803. a.

Kohtuistungil võtsid osa härrad maanõunikud von Loeppenstein, von Patkul, von Wartmann, krahv Stenbock, parun von Saltza, von Hagemeister, parun von Rosen ja von Drevern. Peale selle tuli kohtusaali härra

kubermanguprokurör Buenõunik parun von Bellinghausen. Ette toodi vahi all viibiv kammerhärri O. R. L. von Ungern-Sternberg, keda kõigepealt kohtu eesistuja härri maanõunik Loewenstern manitses ainult puhast tõtt rääkima. Seepeale hakati vahialust küsitlema järgmiselt:

«Kui kaua oli kipper Malm teie teenistuses?»

Vastus: «Kui ma õigesti mäletan, siis tegi Malm oma esimese reisi 1785. aastal.»

«Tunnistage avameelselt, kas viimasel reisel oli mingi salajane eesmärk, ja kui oli, siis milline?»

Vastus: «Ei, ainult küttepuud lossida ja siis tagasi tulla.»

«Mispärast käskisite inspektor Preissil kipri vara sekvesteerida?»

Vastus: «Kuna kipper oli korduvalt rohkem raha ette võtnud, kui temal saada oli. Väljendus «sekvester» oli siin ainult sõna. Malm teadis hästi, et mingit kohtulikku sekvestri alla panekut polnud.»

«Kuna teie seadusega nii hästi tuttav olete, siis peaksite ka teadma, et ei saa olla iseenda kohtunik. Kuidas võisite te anda säärase käsu?»

Vastus: «Ainult võla kättesaamise kindlustamiseks.»

«Kas tunnistate, et sellega andsite Malmile tõendi enda vaenulikkusest tema vastu?»

Vastus: «Ei mingil kombel.»

«Kui teile teatati, et Malm tuleb järgmisel hommikul teie juurde, kas te vastasite seepeale: «Küll ma temaga toime tulen!»? Mida te mõistate toimetuleku all?»

Vastus: «Seda väljendust mina ei mäleta.»

«Kas teil polnud mitte kavatsust teda julmalt kohelda?»

Vastus: «Ei.»

«Kuidas saate teie põhjendada, et kipper Malm oli jooma hakanud, oma laevamehi väga julmalt ja metsikult kohelnud, kui teie enda poolt haagikohtusse ülekuulamisele saadetud tunnistaja väidab otse vastupidist?»

Vastus: «Inimesed rääkisid.»

«Tunnistage avameelselt: kas mitte teie ei lukustanud kirjutustoa ust?»

Vastus: «Ei.»

«Millega te tõestate, et Malmil oli tume, metsik ja moonutatud ilme?»

Vastus: «Märkasin tema näost.»

Näidage, et kubjas Pärdi jutu järgi olla Malm teel mõnda joonud tubli portsjoni viina ja õlut. Selle jutu on kubjas Pärt vande all valeks tunnistanud.»

Vastus: «Nii Pärt mulle ütles.»

Kuidas on võimalik, nagu te väidate, et kipper kaebas oma madruste sõnakuulmatuse üle, kui mehed ise vande all hoopis vastupidist tunnistavad?»

Vastus: «Malm rääkis niiviisi, et sellega enda äraolekut andada.»

Kuidas te võite kinnitada, et teie andsite Malmile, kes teie vastu kohaselt teid tooliga ründas, ainult kepiga mõned hoobid, kui niihästi teenrid kui ka väike Gustav kuulnud nuudilööke?»

Vastus: «Olid ainult kepilöögid.»

Kuidas te võite enda julma käitumist salata, kui:

1) kirurg Baumann märkas nuudijälgi,

1) ülevaatuse juures olnud manukad tunnistavad samu jälgi,

1) neid triipusid nägid ka laiba ülevaatuse juures olnud kohtunikud,

1) kõike seda tunnistavad ka teener Kaarel, kutsar Jaak, kangur Andres, kokk Andres ja aednik Aadu?»

Vastus: «Triibud ja jutid võisid laibale mingil muul kombel tekkida, sellest ei tea ma midagi.»

«Kuidas te võite kinnitada, et teie olite alguses väga rahulik, kui kokk Andres vande all tunnistab, et kuulis härrat ügedalt rääkimas? Sama ütleb teener Kaarel.»

Vastus: «Algul olin rahulik, seejärel aga rääkisin valjuhääli, kuna Malm vastas väga ebaviisakalt. Üldiselt kaldun arvama ja jään selle juurde, et kipper hüüdis appi ainult pilkeks.»

(Vahialusele näidati nuga ja ta kinnitas, et see on sama, millega Malm tahtis teda tappa.)

Kui Malm, nagu te väidate, teid vasaku käega lakka-matult kägistas, kuidas on siis võimalik, et ta noa ainu-üks parema käega lahti sai?»

Vastus: «Ei oska ütelda. Malm võis selle ka hammaste abil lahti teha.»

«Väidate, et lamasite põrandal ja kiprit haavanud nuga all teie käen, tema olla oma peaga vastu teie pead löönud ja määrases olukorras olevat nuga tema kaela tunginud. Kuidas on see võimalik? Sita peaks haav kulgema kaela

esiosast tahapoole, aga mõlemad laiba ülevaatuse aktid tõestavad vastupidist.»

Vastus: «Lamasime põrandal, Malm minu peal. Haav tekkis nii, nagu ma oma seletuses kirjutasin.»

«Millega te põhjendate oma väidet, et ajal, mil Kaarel, Andres ja Aadu Malmi surnukeha eest leidsid, polnud ta veel täiesti surnud? Kirurg Baumann kinnitab sõnasõnalt: «Oli täiesti surnud, kangestunud ja paindumatu.»»

Vastus: «Baumann ütles mulle, et ta päris kindlalt ei tea, kas Malm on surnud.»

«Miks te Baumann'i tunnistuse talle osalt dikteerisite, osalt oma käega ette kirjutasite?»

Vastus: «Seepärast, et Baumann jättis oma tunnistuse ülesehitamisel mitmed olukorrad välja ja ise palus end aidata.»

«Miks lasksite oma kubermanguvalitsuse teatele 20. oktoobrist 1802. a. oma pojal alla kirjutada ja tõite ette, et teie haavatud käsi ei tulnud kirjutamisega toime, kuna te aga selsamal päeval kindla käega Baumann'i tunnistust korrigeerisite?»

Vastus: «Teate dikteerisin selsamal päeval, Baumann'i tunnistust korrigeerisin hoopis hiljem.»

(Ära lastud.)

24. märtsil 1803. a.

Kohtu koosseis seesama. Eilsed tunnistused said vahialusele ette loetud ja tema poolt kinnitatud.

Seepeale jätkati küsimusi:

«Kuidas võisite teie väita, et kipper Malm teile metsikus vihas kallale tungis, kui raamatupidaja Rentzi, kubjas Pärdi, inspektor Eilandti ja metsnik Heidenschildi tunnistuste põhjal on kindlasti tõestatud, et Malm ei armastanud kunagi purjutada, olnud üldse vaikne ja sõbralik inimene. Seda on tõendanud ka kõik laevamehed vande all.»

Vastus: «Seda kõike ütlesid mulle needsamad laevamehed.»

«Väidate, et teie sidusite oma kuue, vesti ja kaelasideme ühe rätiku sisse ja panite Grossenhofi kraamikambrisse ära, et neid rõivaid tulevikus kohtulikult uurimisel ette näidata ja seeläbi tõendada, et teie vastasele alla jäite.

lik» pole teie neid rõivaid haagikohtunikule läbiotsimisel näidanud?»

Vastus: «Kuna seda ei küsitud, siis unustasin.»

Kuidas võite teie säärast tühja vabandust esitada, kui te olete juba sel ajal huvitatud, et otsekohe esimesel uurimisel kõik ette tuua, mis teie süütust tõendab?»

Vastus: «Nagu ütlesin, unustasin.»

«Mispärast teie aga need rõivad nii hoolikalt ühte nurka teiste asjade alla peitsite?»

Vastus: «Pole peitnud. Enda teada panin need kraamikambri riulile teiste asjade peale.»

«Väidate, et Malm tuli teie tuppa kavatsusega teile kallale tungida, aga ometi ütlesite eile, et ajasite algul teineteisega rahulikult juttu. Kuidas neid asju kokku viia?»

Vastus: «Seda Malmi kavatsust pole ma väitnud, vastupidi, kallaletung toimus hiljem, pärast seda, kui ma käskin tal välja minna.»

«Eile ütlesite, et Malm olla oma reisi kestuse pärast vabandanud ja süü madruste kaela ajanud, kuid mees, kes tuleb kallaletungikavatsusega, ei alusta ometi vabandustega. Kuidas seda vasturääkivust seletada?»

Vastus: «Viis, kuidas see vabandus ette toodi, oli juba lihtsalt solvav.»

Kuidas võite teie väita, et te pole inspektor Preissi ohvardanud, kui tema ometi vande all tunnistab vastupidi?»

(Preissi tunnistus loeti kohtualusele ette.)

Vastus: «Selles tunnistuses pole sõnagi tõtt, selles peab peituma mõni kurikaval kavatsus.»

«Et teie oma teenistuses olevaid inimesi hirmu all hoidate, tunnistab vande all pottsepp Riemer. Millega te selle tõenduse välja vabandate?»

Vastus: «See tunnistus on vale ja väljamõeldis. Tegin Riemerile ainult selle eest peapesu, et ta Putkastes liiga arusaletult töötas. Midagi muud juhtunud ei ole.»

Kuidas võite teie väita, et teie ei ole laevamehi ja oma kodukondseld ei etterüükimiste ega ohvardustega püüdnud juhtida endale kasulikku tunnistust andma, kui kõik madrused tõendavad vande all vastupidist ja sama tunnistab ka Leigri Jaak, kellelt vannet võetud ei ole?»

Vastus: «Hoopis vastupidi, ma näitasin neid ainult tõtt näidata.»

«Niisamuti ütles teener Kaarel otse välja, et teie olete teda õpetanud ja talle sõnad suhu pannud. Kas võite seda salata?»

Vastus: «Ütlesin Kaarlile ainult: «Kui see kõik tõsi on, mis teie haagikohtunikule rääkisite, siis peate ka oma sõna juurde jääma, kuna erinevad tunnistused võivad teid ennast täbarasse olukorda seada.»»

«Kui Kaarlit polnud õpetatud, milleks oli tal siis vaja oma seisukoht enne hoolikalt kirja panna, nagu see siin näitab?»

(Vahialusele pandi kiri ette.)

Vastus: «Selle kohta pole ma mingeid juhiseid andnud.»

«Kuna väidate end olevat täiesti süütu, mis eesmärk oli teil siis sellega, et Preissi kaudu keelasite kubjas Pärtil sellest juhtumist rääkida?»

Vastus: «Oli väga palju pahatahtlikke lobajutte, need keelasin ära, aga asjast endast rääkida pole ma kunagi keelanud.»

«Mis verine taskunuga see oli, mida te mõni päev pärast Malmi surma ise oma käega teritasite?»

Vastus: «Sellest ei tea ma midagi.»

«Tunnistage avameelselt, et te tegite Malmi surma põhjustanud haava ühe kaheteralise noaga?»

Vastus: «Ei.»

«Kirurg Baumann oli teile ometi kohe järgmisel päeval teatanud, et Malmi kaelahaav peab olema tekitatud kaheteralise instrumendiga?»

Vastus: «Selle kohta pole Baumann mulle sõnagi lausunud.»

«Kas oli tema teile nõu andnud käituda Malmi lese suhtes suuremeelselt, kuna vastasel korral võivat asjal olla ebameeldivad tagajärjed?»

Vastus: «Ei mäleta, et oleksin Baumannilt midagi säärast kuulnud. Tahtsin seda ise.»

«Kas te tol korral ei õelnud Baumannile, et kui asi on lõpetatud, siis saab igaihele tasutud, kes teie kasuks hea tunnistuse annab?»

Vastus: «Ei, ma pole kunagi midagi niisugust ütelnud.»

«Kuidas võite te väita, et Malm sai haava käesoleva noaga, kui teie päev pärast Malmi surma sellesama noa Baumannile andsite korraldusega teha haav niivõrd laiemaks, et see nuga sinna sisse sobiks?»

Vastus: «Selle kohta pole mina Baumannile mingit korraldust andnud.»

Kas te ei saanud Baumannilt ettekannet, et ta on teie korralduse täitnud?»

Vastus: «Ei, säärast ettekannet pole ma Baumannilt saanud. See nuga seisis kogu aeg kirjutustoa laual.»

25. märtsil 1803. a.

Kohtu koosseis endine.

Kohtu ette kutsutud Grossenhofi mõisa kirurg Baumann. Pärast seda, kui talle tuletati meelde tema hiljuti antud vannet, esitati küsimusi:

«Kust te teate või millest märkasite, et kipri kaelahaav oli tekitatud kaheteralise instrumendiga?»

Vastus: «Kuna haaval olid väga teravad kandid ja kes-
kelt ovaalne, siis ütlesin seda kohe ka parun Ungernile.»

«Kas olete kaheteralisi instrumente kammerherra kabinetis näinud ja millised need olid?»

Vastus: «Olen näinud pikki kitsaid mõõku, neid ripub ukse kõrval kaks tükki, ja kaheteralisi pistodasid.»

«Kas teil Malmi surmapäeval või hiljem oli kammerharraga juttu lukustatud kabinetiuksest ja mis tema selle kohta ütles?»

Vastus: «Jah, algul ütles ta, et üks oli lukus, pärast aga väitis, et üks olnud lukust lahti. Võitluse kestel olla pöör ukse eest ära kukkunud ja alles hiljem leitud see ukse.»

«Kas te mainisite parunile, nagu ei tohiks ta ütelda, et üks oli lukus, kuna see võib kahtlust äratada?»

Vastus: «Sellest ei tea ma miskit, see on täiesti vale.»

«Kas ütlesite algul parunile, et Malm pole mitte täiesti surnud?»

Vastus: «Ei, ütlesin kohe, et Malm on surnud. Siis nõudis kammerherra tungivalt Malmi veresoone avamist ja laiba hõõrumist. Ütlesin, et see midagi ei aita, kuna elumärgid puuduvad. Sellele vaatamata avasin ühe veresoone, aga seal ei tulnud ühtegi tilka verd. Seda ütlesin ka kammerherrale. Vähemalt kolm või neli korda saatis kammerherra mind alla vaatama, kas kehas on veel elu.»

«Mida kombel sundis parun teid tunnistama ja mida ta teile dihteriti?»

Vastus: «Parun ähvardas mind nuudiga, plüssiga ja kogu oma perekonda vihuga, kui ma ei kirjuta laiba ülevaatuse

akti nii, nagu tema nõuab. Sama päeva pärastlõunal kirjutasin visandi. Esmaspäeval korrigeeris parun seda ja teisipäeva pärastlõunal andsin ärakirja üle.»

«Kus te oma visandi kirjutasite?»

Vastus: «Eraldi toas teener Kaarli juuresolekul.»

«Kas parun mitte ise ei soovinud tunnistusele juurdekirjutusi teha?»

Vastus: «Kammerhärri ütles ette, kuidas ma pean selle tunnistuse valmis kirjutama. Kui palusin teda puuduolevad asjaolud ise juurde märkida, ütles ta: «Puudub viide hullumeelsusele.» Selle peale vastasin: «Olge nii lahke ja kirjutage see ise sinna juurde.»»

«Kas andsite parunile nõu verised rõivad hoolikalt kokku panna?»

Vastus: «Parun küsis: «Mis ma nende rõivastega pean tegema?» Mina vastasin: «Pange need kusagile kõrvale.»»

«Kas te nägite neid rõivaid kohe ja kuidas nende seisukord oli?»

Vastus: «Nägin neid kohe selsamal päeval, olid väga verised, eriti paremalt küljelt.»

(Tunnistaja sai loa ära minna.)

Vahialune toodi kohtu ette.

Vahialusele loeti ette kõik kirurg Baumann antud tunnistused. Kuna tema aga pidevalt püsis eitaval seisukohal (in negatione), siis sai vahialune seatud Baumanniga silma vastu ja vahialusele ette pandud järgmine küsimus:

«Kas tunnistate, et Baumannile esitatud küsimused paljastavad tõelise olukorra?»

(Vahialune eitas seda täielikult, tunnistaja Baumann väitis veel kord oma tunnistuste tõlevastavust. Kumbki jäi oma arvamuse juurde.)

Tunnistaja sai vabaks lastud ja vahialune ära viidud.)

Baumann sai siiski hakkama sellega, et julges oma härrale otse näkku valetada. Kui palju temaga tõsist tööd oli, enne kui ta selle haava suuremaks lõikamise jutuga nõusse jäi! Aga muidugi ei kannatanud Ungern-Sternberg säärast tunnistust välja. Kohe järgmisel päeval esitas oma «kõige alandlikuma seletuse».

... Jah, oleks ta tõesti olnud alandlik ja murtud mees, mõtles krahv, oleks ta kas või seal vangimajas minu ette

formu langenud ja kõik mu suguvõsa ja minu vastu teinud ülekohtu ja laimu andeks palunud, siis võib-olla oleks olnud asja peale vaadata teise pilguga. Sest mis on laevakipri mahalöömine, mida väga hästi saab võtta endakaitset? Oigeksmõistvat otsust poleks olnud kuigi raske teha. Ja seda salakauba varjamise lugu oleks hea lahendamise juures saanud vaadata kui ausust — Rootsi-kaupmehe vastu. Ka kõigel muul oleks andnud priorita teise ja parema poole. Kuid tema oli kõrk ja ülbe veel vangimaja seinte vahel, ähvardas keisri enda poolt määratud komisjoni esimeest, raudvõre tagantki — nagu puuri pistetud lõukoer! Kas võis siis säärast metslast hõlpsaks lasta? Lasta vabaks selleks, et ta sulle parajal hinnapilgul taas kõrisse kargaks...

KAMMERHÄRRA PARUN VON UNGERN-STERMBERGI KÕIGE ALANDLIKUM SELETUS

Enne ülekuulamisel lubati mulle armulikult, et võin selgitada mõned erilised olukorrad, iseäranis mis puutub tunnistajat kirurg Baumann, ja täna on mul au see selgitada kirjalikult üle anda. Selle võimaluse eest tänan alandlikult Tema Hiilguse kõrgeaulikku Keiserlikku Ülemmaakohtu.

Enne kui tõsiasjade juurde üle minna, pean hädavajalikuks ette tuua põhjused, mis mind sunnivad seda kirja valluma. Olen juba tõendanud, et kogu see süüdistus on lahkesti ülekohtune. See võis osaliselt tulla valelikkusest, vikkamisest ja mõnede inimeste valetunnistustest, mis kõige kõrgema poolt nimetatud komisjonile antud olid. Kas need inimesed on, seda saan ma järk-järgult alles teada. Mis neid minu vastu tunnistama pani, on mulle segane. Pean sõnaselgelt ja õigeaegselt astuma vajalikke samme kõikide nende tunnistajate vastu, eeskätt minu puudutab kirurg Baumann.

Kuni selle päevani, mil Malm mulle kallule tungis ja Baumann selle õnnetu juhtumiga tegelema hakkas, oli ta minu vastu ebaharilikult sõbralik, vastutulelik, ja pean ütlema, vastikult teenistusvalmis. Jagas mulle alati mitmesuguseid mõtlemapanevaid hoiatust ja nõuandeid, kuidas kõige kindlamini ja paremini õnnetusjuhtumitest puhtalt välja tulla ja kuidas salatehtinguid varjata. Ei

suuda enam kõiki neid osalt väga mõttetuid ja naeru-
väärseid plaanisid meelde tuletada, aga mida mäletan,
tahan allpool ette tuua, nii üksikasjalikult kui võimalik.
Baumanni säärane käitumine oli mulle äärmiselt vastik ja
ma ütlesin talle, et mul niisuguseid nõuandeid vaja ei ole
ja ma ei pööra neile tähelepanu, kuna mul pole kusagil
põhjust tõe varjul hoida ega seda moonutada. Sest mu
südametunnistus ütleb, et mul ei ole mingit süüd selles,
mis mulle peale pannakse. Olen kogu seda Malmi juhtu-
mit selgitanud tõetruult, ilma midagi salgamata, nii et
võin sellega igal hetkel kõige kõrgema ja kõike teadva
jumala ette astuda. Mulle paistis juba tol ajal, et Bau-
mann haub alatuid mõtteid, tahab mind selleni viia, et
ma temale altkäemaksu annaksin, et seega temalt vale-
tunnistust saada. Mina olin aga oma süütuse, tõearmastuse
ja õiguse peale kindel ning ei pööranud Baumanni ega
tema plaanidele mingit tähelepanu. Mõne aja pärast, kui
Baumann ära nägi, et tema kavad mulle mõju ei avalda,
astus ta ühendusse inspektor Preissi, pottsepp Riemeri ja
teistega. Need inimesed istusid ühtelugu koos ja valmista-
sid ette valelikke kuuldusi, mis lähemal jälgimisel olid
ikka Baumanni võljaläinud, samuti Preissilt, Riemerilt
ja nende kambameestelt. Sellest ajast muutus ka Bau-
manni käitumine täielikult, ta oli minu vastu ähvardav,
uhke ja salalik. Juba siis aimasin halba ja kahjuks pais-
tab mulle, et see aimus täide on läinud. Need tigidad in-
imesed, nagu mulle näib, on oma vihkamise ja valelik-
kude juttudega võib-olla pannudki esimese aluse sellele
kohutavale süüdihtusele minu vastu. Jumal üksi teab, mis
neid seda tegema ajas. Kas puhas lollus, õelus, kättemaks
või omakasus? Võib-olla on siin tegu tasuga, mis nende
tunnistusi mõjutas? Võib-olla sunniti neid kellegi poolt?
Ka said olla nende valetunnistuste ajendiks omavahelised
lubadused. Sellesama Baumanni ütlemised on vastukäivad
ja tema viimased tunnistused nii tigidad, et ma Tema
Hilguse kõrgeaulist Keiserlikku Ülemmaakohut alandli-
kult ja allahülgaselt pean paluma kogu oma võimu selleks
tarvitada, et Baumanni ning võib-olla ka teiste tunnistus-
tes tõe ja vale välja selgitada. Neid inimesi selle üle
eriliselt küsitleda, kas nad pole endi ütlemisi kohtu ees
mitte tasude, meelituste ja ähvardustega mõjutada lask-
nud, ja need tunnistajad niihästi minuga kui ka nende
endi vahel silm silma vastu seada. Minu tulevane kohtu-

1-111 mõltub võib-olla just nende inimeste tunnistustest
1-111111 haarab õudus, kui ma peaksin karistust kandma
1-111111 eest, mida ma kunagi korda saatnud ega teinud

Nüüd toon punkt-punktilt ette tõsiasjad ja annan need
1-111111 uurimiseks üle oma kohtunikudele.

1) Kirurg Baumann on tunnistanud, et mina olla temale
1-111111 päeval pärast Malmi surma ülesandeks teinud haava
1-111111 laiendamaks lõigata, mida tema ka teinud olla ja
1-111111 sellest teatanud. See on kõige suurem vale! Ei
1-111111 mõõda vaadata sellest — miks ma oleksin pidanud
1-111111 säärase korralduse andma! Ma pole talle kunagi nii-
1-111111 ülesannet ega selleks nuga andnud, ütlesin temale
1-111111, et nuga on minu kirjutustoa ukse kõrval asuval
1-111111, kuhu ma olin selle algul pannud. Tema võttis sealt
1-111111 oma kätte, vaatas seda ja minu teada pani selle sinna-
1-111111 tagasi, kus see ennegi oli. Sama päeva õhtul võt-
1-111111 ma noa sealt ära ja panin oma magamistoa väikese
1-111111 sahtlisse hoiule, kust ma selle hiljem võtsin, et Malmi
1-111111 madrustele näidata. Viimati andsin selle üle härra
1-111111 kohtunikule.

2) Kui mina Baumanni kogu seda juhtumit kipper
1-111111 jutustasin, et toa uks oli lukustatud, et Malmi
1-111111 ukse lähedale ei lasknud, et teener Kaarel võtme
1-111111 mõne sammu kauguselt põrandalt leidis, siis ütles
1-111111 mulle kohe: «Väga paha, see võib ker-
1-111111 kahtlust tekitada, ei tohi üldse
1-111111 üldse, hoopis vastupidi, peab kinnitama,
1-111111 et uks polnud mitte lukus.» Ja kui ma temale
1-111111 laususin, et olin juba kõike teener Kaarlile kohe
1-111111, ja nagu mäletan, ka kangur Andresele ja aednik
1-111111, kes kõigepealt kohale jõudsid, ja et see kõik on
1-111111, siis arvas Baumann, et inimestele tuleb rääkida,
1-111111 nagu poleks uks mitte lukus olnud. Selle kõne juures oli
1-111111 ka minu poeg Constantin, usun, et ka teener Kaarel, kes
1-111111, mis Baumann sellest asjast rääkis, hiljem teis-
1-111111 jutustas. Mina küll ei mäleta, et oleksin Kaarlile üles-
1-111111 teinud kohtus tunnistada, nagu oleks toa uks
1-111111 lukustamata. Miskiit säärast pole ma Kaarlile ega
1-111111 teinud.

3) Mõned päevad pärast Malmi surma, kui me Bauman-
1-111111 sellest kurvast loost rääkisime, küsis ta minult muu
1-111111: «Kas teil on käepärast värsket, kustutamata

lupja?» Kuna vastasin, et ma seda ei tea, kas mul seda nii otsekohe võtta on, tähendas ta: «Oleks väga hea, kui ma saaksin seda muretseda, seda võib varsti hädapärast vaja minna.» Kuna mul aga oli tol ajal tugeva peapõrutuse tagajärjel äge peavalu, siis ei jaksanud ma seda temaga edasi arutada. Paar päeva hiljem, kui Baumann jälle tuli, küsisin temalt, milleks see kustutamata lubi talle vajalik oli. Seepeale vastas ta: «Selleks, et laip kohe pärast ülevaatust lubja sisse panna ja hästi kinni katta, see hävitab laiba täiesti tundmatuks.» Kui mina seepeale ütlesin, et ma seda nõu üldse heaks ei kiida ja pole põhjust asja saladuses hoida, ei tema ega teiste ees, ja et olen juba kõik varjamatult ära rääkinud, samuti ei ole see ka võimalik, sest pärast esimest ülevaatust leiab aset teine ja kohtulik, et asi seaduse kohaselt ära lõpetada, siis loobus ta oma ettepanekust ja ütles, et selle peale pole ta mõelnud.

4) Novembri lõpul ühel õhtul kandis mulle valitseja Eilandt ette, et Hohenholmis oli üks inimene end kuuma praagaga ära põletanud ja et mina saadaksin otsemaid Baumann'i sinna. Saatsin kiiresti kirurgile kirja ja palusin teda väga tungivalt kohe kohale rutata, et hädalisele abi anda, ning ka seda, et ta pärast Grossenhofi tuleks ja minuga kõneleks. Teisel päeval tuli Baumann aga mõisa just siis, kui me juba lõunalauas istusime. Kohe pärast sööki palusin teda taas väga kiirustada, et peatselt Hohenholmis olla. Ta lubas mulle seda, võttis vajalikud side-med, nõudis teenäitajat, kelle ta ka sai, ja läks. Aga selle asemel, et Hohenholmi sõita, oli ta inspektor Preissi poole läinud, seal tundi kaks viivitanud ja seejärel tagasi oma koju Soonleppa sõitnud, kust ta mulle jargmisel hommikul saatis sellesama teenäitajaga kirja, mille sisu oli: ta olla teada saanud, et teel tema elu kallale kiputakse, ja kuna elu talle kallis on, siis ootab tema seda kallaletungi ning saab oma elu võimalikult kallilt müüma. Panin selle kirja Grossenhofis oma kirjutustoa laua sahtlisse. Seepeale saatsin Baumannile sõnumi, et ma ei suuda tema kirja sisu kuidagi mõista, tulgu ta minu poole ja selgitagu asi ära, ning kui vaja, peab andma selle kohtule arutamiseks. Ka näitasin Baumann'i kirja inspektor Preissile, lugesin selle ise ette ja küsisin temalt, kas ta sellest midagi

teab, mida Baumann mõtleb, kuna viimane viibib ju pidevalt päevade kaupa Preissi juures ja seetõttu ehk on selle midagi lähemalt selgitanud. Päril iseäralikul, kohutul ja kogeleva kombel vastas Preiss, et Baumann polevat ka temale midagi kindlat öelnud, kuid olnud väga hämmastatud, tema puusal rippunud laetud püstol, ja kui Preiss küsinud, milleks see, siis vastanud Baumann: «Kui keegi mulle liiga lähedale tuleb, küll siis ma, mis sellega teha.» Seejuures olla ta igasugused segaseid jutte rääkinud. Rohkem Preiss sellest ei teadnud. Paar päeva pärast seda tuli Baumann minu poole Grossenhofi. Mul oli temaga pikk kõnelus sellest asjast ja ütlesin talle avameelselt, et mul on tema jutt teada — ma tahaksin mina tema elu kallale kippuda, ja et mina annan selle kõik tingimata üles ja lasen kohtulikult arutada. Seepeale palus Baumann mind, et ma seda praegu mitte ei teeks, vaid vähe ootaksin, kuna tema räägib minule kõik ära ja tahab veel palju ütelda, kuidas minu vastu susitakse ja mis minu vastu korda saata tahetakse. Tema olla lubanud seda varjul hoida, et mitte õnnetuks teha inimest, kellelt tema oli need andmed saanud. Siis tegi ta väga tähendusriikka viite sellele, et mina olla ümbritsetud väga paljudest pahatahtlikkudest inimestest, kes nad ja päevad mõtlevad, kuidas mulle võimalikult suuremat kahju teha. Rahuldusin tema teatega, et ta tahab kõik vastu avastada ja mulle sellest ette kanda. Sel kombel elusid veel mõned päevad, kuni haagikohtuniku läbimiseni Grossenhofis. Seetõttu sain ma alles 17. detsembri õhtul esimest korda pärast seda 19. oktoobri õnnetu juhtumit kodust lahkuda ja majapidamisse puutuvate asjade pärast Hohenholmi sõita. Kuna samal ajal leidsid mõned arstiabi vajajad, siis sõitis ka Baumann minuga ja ütles mulle selsamal õhtul, et see olnud minu, kes talle teatas, et mina sel ajal, mil ma Hohenholmi sõidab, lasen teda teel surnuks tulistada. Ta hoiatas mind väga ettevaatusest ja ütles, et see on üks kuri ja kättemaksuhimuline inimene, kuna mina polevat talle tema sõnade järgi küllaldaselt teadnud. Seejärel püüab ta mulle igal kombel ja viisil kahju sünnitada, kus ta seda ainult võib, ning minu vastu üles kihutada. Seejärel pidavat mina tema

suhtes valvas olema ja teda teraselt jälgima.

Üldse oli Baumann tol korral minu suhtes väga poolehoidlik ja lipitses igal moel ja kombel, nii et ma üldse ei mõistnud, miks ta nüüd hoopis teisiti kõneleb ja kinnitab, kui ometi kipper Malmi õnnetusest saati oli meie vahele temapoolne vaen siginenud. Kui tema aga paar päeva pärast seda tuli oma aastapalka kätte saama ja ma talle ütlesin, et tema aasta veel täis ei ole ning et selle asja õiendame ära niipea, kui ma end tervise poolest vähe paremini tunnen, siis oli ta sellega päris rahul ega väljendanud end minu vastu mingil viisil vaenulikult. Kui mind aga varsti pärast seda, nimelt 20. detsembri õhtul, kõige kõrgema käsul Dago saarelt ära viidi ja minult seetõttu kõik vahendid ja teed enda õigustamiseks olid ära võetud, siis on vägagi tõenäoline, et Baumann, Preiss, pottsepp Riemer ja paljud teised minu õnnetut olukorda ära kasutasid, et parajal ajal kõige kõrgema poolt nimetatud uurimiskomisjoni ees veelgi kõvema häälega valet tunnistada, selleks et mulle võimalikult suurt kahju ja paha teha, ning häbematu jultumusega kohtu ees seda valet tõeks kinnitada. Tema eilsetest kõrgesti austatud Keiserliku Ülemmaakohtu ees antud ütlustest ja väljendustest paistab, et tema praegune vaen on ainult sellest tulnud, et ta minu äraoleku ajal on ametist lahti lastud ja mitte nii palju tasu saanud, kui ta endal õiguse arvas olevat. Üldse leidsin Baumannil eilse ülevalpidamise ja väljendused kohtu ees olevat kohati kummaliselt pelglikud, isegi häbelikud, mis paistis välja igast tema sõnast ja pilgust. See maksis talle palju vaeva, et endasse peita minu vastu sihitud valetunnistuste häbi. Paistis, et tema oli ka kreisiarst Schützi mõjutanud tunnistama, nagu oleks Malmi kaelahaav tekitatud kaheteralise relvaga, kuna Baumann oli komisjoni ees seda ütelnud ja tunnistas, et tema olla seda mulle otsekohe teatanud. Mina olevat temale aga seepeale vastanud: see ei ole tõsi, ja talle siis noandanud, et ta sellega haava laiemaks lõikaks, ja ähvardanud teda sealjuures minu toas leiduvate sõjariistadega ja kogu minu perekonna vihkamisega, kui tema ei anna säärast tunnistust, nagu mina nõuan, ja muud seesarnast. Mis aga kõik on läbinisti vale. Muuseas ütles Baumann eilsel silm silma vastu seadmisel, et Malmil

polnud läbi löigatud mitte üksi hingedõri, vaid et torge oli ka läbi lõua tunginud. Ma ei saa aru, kuidas tema võis nadrasele avalikule valele välja minna, kui dr. Mickwitzi tunnistuses seda ei leidu.

Veel kord palun alandlikult Tema Keiserliku Majesteedi Ülemmaakohtu suvatseda teha kõik selleks, et ka need tunnistajad, keda ma ei tunne ega isegi ei tea, milles nad üle on kuulatud, saaksid veel kord ette kutsutud ning hoolega järele uuritud, kus on tõde, kus vale, minule aga armulikult võimaldada kõik vahendid, mis minu kaitsele kasuks tulevad.

Kõige sügavamas alandlikkuses

parun O. R. L. von Ungern-Sternberg

26. märtsil 1803. a.

Ja kui protsess oli juba peaaegu lõppenud, pidas kaebamine veel vajalikuks kirjutada oma nn. vastulause, mis venis kümnete lehekülgede pikkuseks. Kas ta tõesti ei taibanud, et see on tal asjatu vaev?

KAEBEALUSE VASTULAUSE

Enne, kui ma oma repliigi ja muu juurde asun, mille ma kohtuliku uurimise huvides olen sunnitud esitama, pean aupaklikult tegema mõned märkused nende eksituste kohta, millele see koletu süüdistus minu vastu on rajatud.

See põhineb peamiselt uurimisaktiil, mis on kokku seatud valekaebustest ja tühistest oletustest. Andkem nüüd endast aru, et iga pisemgi üksikasi, milles komisjon hiilib andustest mööda, muudab kehtetuks kogu tema tegevuse, ja siis mõistab igaüks, et ainult valedokumentidele ja tühistadele oletustele rajatud süüdistusel ei saa olla mingit õiguslikku põhja. Sellest järgneb loomulikult, et see pealekärbus on vaid pettekujutus, mis paneb isegi vähikud ohmatama, eelarvamusieta kohtunikud aga peaksid seda põlastama. Seda viimast pole juhtunud, ehkki kõige rannem uurimine ei ole suutnud midagi tõestada.

Juba enne 1. aprilli s. a. andsin kõrgele kohtutoolile üle protesti kõige kõrgema poolt seatud komisjoni ebaseaduslikkuse kohta, aga mu protest liikati tagasi. Kuna nüüd selle asja otsus, nagu ma olen kuulnud, pannakse kõrge-

male poole kontrollimiseks ja lõpuks Tema Keiserlikule Majesteedile kinnitamiseks ette, siis lubage, et ka minu enda õigustamiseks toodud väited arvesse võetakse.

Meie kõrge monarh leidis enda tuntud tarkuses ja õigusearmastuses tarviliku olevat seda õnnetut juhtumit, milles mind süüdistatakse, lasta esialgselt uurida tema korraldusel koostatud erilisel komisjonil. Ainult seaduslik, erapooletu, mitte vaenulikult häälestatud uurimine võib õiglase keisri soovi täide viia.

Kuid komisjoni eesistujaks on mees, kes on mind enda vaenlaseks kuulutanud põhjusel, mille ma tema vastu esitanud protestis juba ette olen toonud. Tema läks avalikult liiga kaugele üle oma võimupiiride ja alustas uurimist, millega tema ei toonud mitte tõde päevavalgele. Selle asemel pressis ta välja ülestunnistusi, mida need rumalad ja toored inimesed, keda nii kerge on eksiteele viia, osalt hirmu, osalt omakasupüüdlikkuse pärast ka andsid.

Väga tugeva valve all, allohvitser ja kuus soldatit, varustatud laskevalmis relvadega, viidi mind ühte kubernanguvanglasse, eemaldati perekonnast ja siis alustas komisjon oma uurimisi ja läbiotsimisi. Sellesama komisjoni otsuse kohaselt oli tunnistajatele ette nähtud välja anda kaitsekirja ja see avalikuks teha. Silma torkab asjaolu, et kaitsekirja tähendusriikas lõpp — kusjuures ükski, kes tunnistuse annab, ka keisri ebasoosingusse sattunud inimese kohta, ei tohi muud tunnistada kui ainult seda, mida tema kindlasti teab — on komisjoni päevikus küll sõna-sõnalt ära toodud, kuid avalikuks tehtud kaitsekirjas puudub.

Tõde salgamiseks said tunnistajad arreteeritud ja vahi all hoitud, nagu oleksid nad kurjategijad. Nähti vitsakimpe sinna viidavat, mis olid tunnistajatele sunnivahendiks. Et neid ka kasutati, selgub haagikohtu protokollist, dateeritud 28. detsembriga 1802. a. Sellest loeme: «Seepeale andis teener Kaarel lubaduse tunnistada kõik, mis ta teab, ja palus alandlikult end kõige kõrgema poolt seatud komisjoni ette lasta.»

Paljusid peksti kettidega ja sääraseid menetlused on koguni protokollile kantud. Mõnele tunnistajale oli lubatud tasuks anda vabadus ja muud säärast, teisi aga ähvardatud kepi ja Siberiga, nagu need inimesed pärast on kõnel-

nud, mida mina ka oma protestis teatavaks tegin ja palu-
ärele uurida.

Is puutub laibasse, mis oli juba autoriteetse arsti kohtulikult üle vaadatud ja lahatud, siis lasti selle korda veel kord asjatundmatul kreisiarstil kontrol-
kuigi füüsiliselt oli võimatu selle abil midagi kindlaks teha. Ja see pidi siis süüdistust tõestama!

Paljud sõjariistus soldatid tekitasid saareelanikkudes paanilist hirmu, kuna nad säärast asja esimest korda nägid. Kas võib seesugune hirm soodustada tõe esiletoomist? Kas mitte neid tooreid ja harimatuid, iseloomu poolest kättemaksuhimulisi pärisorje ei meeletatud niimoodi oma allarõhutud isanda peale valetama? Valetama, et oma härraseid kahjustada? Lootes sellega võita vägeva kaitsja abiga. Lisaks nendele nõrkadele, kartlikkudele, rumalatele ja tigidatele olevustele, milline on iga pärisori, kut-
tunnistajateks veel kurjategijaid, valevandujaid ja lõpuks ka mõned vabad inimesed. Neilt väljapigistatud tunnistustest, ütlemistest, nende tagarääkimistest, lobisemisest ja luulest ning jutustustest on silmanähtav, et kõik need inimesed on hirmust või lootustest pimestatud. Lubage mulle armulikult võimalus, et ma nende tunnis-
lõule väärtust lähemalt valgustan.

Alustan kirurg Baumannist. See inimene on lobasuu ja larmaja, kes muinasjuttude kangelas eeskujuks seades end pilatolitega relvastab, mis tema aju seisundist kõige parema ettekujutuse annab. Kas tema mitte hirmu tõttu oma ülestunnistusi ei jaganud? Baumann, kelle omakasupüüdlikkus selgelt peegeldub tema komisjonile esitatud lausluses: «Palun lasta Tema Majesteedi armu paista minu naise ja lapse peale!» Kas säärase inimese tunnis-
tused võivad kehtivad olla?

Preiss on inimene, keda mina tunnen kui valeinformeerijat, tagarääkijat ja elukutselist valetajat, kes niihästi kõige kõrgema poolt seatud komisjoni kui ka kõrgesti au-
tatud kohtutooli ees on esinenud valedega, mis talle endale, teistele ja oletatavasti ka Baumannile vastu rää-
givad. Kas võib siis säärast tunnistajat vähimalgi määral

Vastuvõtt Ülemmaakohtu protokollile ütles Baumann:
«Näid kahle torkehava märkanin kohe.» Haagikohtus
tema seda ei maininud, olgugi et ütles end olevat kõik ära

rääkinud. Ülemmaakohtus kinnitab Preiss, nagu oleks kangur Andres ütelnud: «Enne lasen end purju joota ja alles siis ütlen tõtt.» Andres aga salgab enda säärast väljendust. Nad pandi silm silma vastu ja Preiss võttis enda valetunnistuse tagasi.

Preiss kinnitab kahel korral, et mina olla oma jalaga, mis liikmest ära oli, juba esmaspäeval reipalt astunud, aga ei tea üldse, kas see oli vasak või parem jalg. Vastavalt Ülemmaakohtu protokollile on Preiss ja Baumann täiesti erinevatel seisukohtadel oletatava ähvarduse suhtes, mida mina kummagi kohta olla väljendanud. Sääraseid ebatäpsusi ja valesid leidub veelgi.

Tähendab, ainult kahtlustele ja kuulujuttudele rajas see Preiss oma tõe. Häda sellele, kelle vastu säärane tunnistaja välja astub! Kadunud hing, kelle kohta kohus sedasorti tunnistusi-arvesse võtab! Hirm selle ees paneb mind umbusaldama seadusi, minu kohtunike õiglusetunnet.

Edasi astub tunnistajana ette pottsepp Riemer, kes on, nagu ta ise kinnitab, väga kõva kuulmisega, peaaegu kurt, ja kes alati räägib asjadest, mida tema on teistelt kuulnud, ja need teised on tavaliselt Baumann ja Preiss. Tunnistab, et on täieliku ebasoosingu pärast härra teenistusest lahkuma pidanud. See väljendus näitab, et tema oma härrastega rahul polnud, kelle peale ta nüüd, vastupidiselt tõelisele olukorrale, kõike paha tahab veeretada. Nii tema kui ka raamatupidaja Rentz teavad asja ja olukorda ainult kuulduste järgi ning rajavad endi tunnistused oletustele.

Ja nende sõnad peavad nüüd otsustama, kas mulle jääb minu au või kaotqn selle, otsustavad minu elu, minu hingerahu, minu vara üle. Seda ei luba seadus, mille kaitse all ma olen. Seal on öeldud: «Tunnistajad olgu ausad ja laitmatud inimesed või isikud, kes võivad seista kohtu ees» ja: «Tunnistaja, kellel on lootus enda tunnistusest kasu saada või kes sellest kahju kardab, on tunnistajaks kõlbmatu (testis inhabilis).»

Niisugust inimest nagu Riemer, kelle meeled on puudulikud, kes on kõva kuulmisega, peaaegu kurt, ja kes laseb enda vihkamist kaebealuse vastu avalikult välja paista, ei peaks laskma ette kui tunnistajat. Kui tunnistaja endale vastu räägib, siis ei tõesta tema mitte midagi. Siis on ta kohtukorralduse järgi valetaja.

Valevandujaid, valekaebajaid, kurjategijaid jne. ei tohi kohtu ette lasta kui tunnistajaid. Lõpuks on enamik tun-

tajaid minu töö ja leival olevad pärisorjad, keda see-
lu vastavalt provintsiaalõiguse § 6-le tunnistajatena
utada ei või ja kes mingit tõendit minu vastu esitada
a. Seda vähem võib usaldada sulast, kes vabatahtli-
kult oma härra vastu tunnistab, kui pole kindel, et sulane
härä suhtes õiglane on. Kriminaalseaduses ja mujalgi
on selle kohta öeldud: «Pärisorjad ei tohi tunnistada
oma härra vastu.» Säärane tunnistaja on igal ajal
olnud testis inhabilis. Nende ütlemissi saab arvesse võtta
ainult siis, kui need kaebealusele kasuks tulevad.
Need põhialused on seaduspärased ja üldtunnustatud. Kui
nüüd näiteks laeva madrused andsid algul oma tunnistu-
sed haagikohtuniku juures, siis vastavalt seadusele ei
lubata neid uuesti ette kutsuda. Kui nad aga sellest hoo-
llimata uuesti üle kuulatakse, kuidas võib siis nende vastu-
pidist tunnistust uskuda? Esimesel korral olid nende tun-
nistused antud surve all, ütles mu karm süüdistaja. Mil-
lega tema seda väidet põhjendab? Ainult nendesamade
inimeste sõnadega. Nende ütlemissed pole aga ülalpool too-
dud seaduste järgi kehtivad. Need on peale kõige muu
valed ja säärased tunnistajad enam kui kahtlased.

Igaüht neist sai Ülemmaakohtu kõige rangema korra
kohaselt üksikute juhtumite kohta küsitletud ja igaüks
vastas täpselt samale küsimusele nendesamade sõnadega.
Kuidas on võimalik, et kuus isikut nii täpselt ja sõna-
sõnalt algul valet ja pärast niisama täpselt tõtt tunnistada
võivad?! Tingimata olid nad enne seda kokku rääkinud.
Ja uskudes, et kui härra on vahi all, siis on ta järelikult
kurjategija ja kadunud hing, usuvad nad ka valekuuldusi
mõisate äravõtmisest ja oma härraste hävitamisest. Komis-
joni poolt tõotatud tasud ja meelitused, tunnistajate arre-
statsioonid, nende kettidega peksumised ja kinnisidumised,
kõik see pidi toorestele madrustele ja teistele väiklastele
ning kartlikkudele pärisorjadele survet avaldama, et on
raja ja kasulik minu kahjuks tunnistada nii palju kui
võimalik. Olete aga kord komisjoni ees tunnistanud, seega
tema ees ausse tõstetud, siis on loomulik, et teie ka tõelise
kohtu ees oma tunnistuste juurde jääte, olgugi et need
valed on.

Kõigest sellest paistab selgesti, et minu vastu ülekuula-
tud lahkud ei ole tunnistajatena lubatavad, nende ütlemissi-
del minu vastu ei ole mingit kohtulikku kaalu.

On nimelt üldiselt kehtiv kohtuprintsiip: «Mida suurem

on süüdistuse all olev kuritegu, seda kindlamad peavad olema tõendid.» Ja: «Kui küsimuses on elu või surm, peab olema kurjategija enese tõeline ülestunnistus või õige ja täielik tõestus selle kohta.»

Kõikides seadustes on väga tähtis säte, mis toob välja tunnistajate usaldusväärsuse ja tõestuse kindluse sõltuvuse antud kuriteo iseloomust: «Tunnistaja usaldusväärsus on seda väiksem, mida raskem on kuritegu ja mida keerulisemas olukorras see on toime pandud. Seda põhimõtet võib kohaldada ka siis, kui keegi on julma kuriteo toime pannud ilma põhjusest.»

Milline on siis kindel ja täisväärtuslik tõestus? Kõigepealt ja eelistatavalt kaebaluse ülestunnistus. See puudub siin täielikult. Süüdistus, nagu see on esitatud, on täiesti vale. Mina ei saa sellega nõustuda ega seda tõesena võtta.

Edasi usaldusväärsed kirjad ja dokumendid, mida kohus arvestab ja mis vasturääkivusteta tooksid asjasse selguse. Sääraseid dokumente juuresolevas aktis ei leidu.

Tunnistajate seletused. Ühelgi tunnistajal pole vajalikku autoriteeti, nagu ma olen tõestanud. Ja see, mis nad on seletanud, mida see lõpuks on andnud? Kõrvalised seigad, mis aga ei riiva üldse peasaja, mille põhjal kohtunikud võiksid määrata kohtualuse süüdioliku või süütuse.

Katariina Tark ütles: «Kui inimesele tahetakse üheainsa tunnistuse põhjal mõista otsust, mis tema vabadust ähvardab, siis üksik tunnistaja ei ole määrav, kui süüdistatav salgab. Mida väidab ainus tunnistaja, see ei anna mingit kindlat tõestust. Pigemini annavad sädrased vastandlikud seisukohad eelise süüdistatule.»

Lõpuks kuuluvad käesolevas asjas kasutatud tõestusvahendid vaatluse kategooriasse. Vaatlus aga selgitab ainult, et midagi on olemas, nagu see oli Bergmanni kaubaga. Kuid tõend asja olemasolu kohta ei näita põhjust, miks see asi seal on.

Esimene kaebus on järgmine: mina olevat Malmi pärast julma kohtlemist kaheteralise surmava sõjariistaga ettekavatsetult, salakavalalt ja metsikult tapnud. Seda hirmsat süüdistust ei ole süüdistaja võimeline tõestama isegi mitte kui tõendolist, aga sellegipoolest võtab ta seda kui ümberlükkamatut fakti, mis olevat kinnitatud küllaldaste ja täisväärtuslike tunnistustega, mida tal aga ülalpool äranäidatud põhjustel ei olnud. Kuna aga nüüd seda asja

huidagimoodi tõeks teha ei saa, siis püüab härra prokurör tavalt oma süüdistusele seda kuritegu vaadeldes holda olukordi ja tõendeid üksteisest lahus.

1) Mina olla enne Malmi tulekut ähvardanud, et tahtvat teda likvideerida, temaga toime tulla, olla tema varanduse rüüstestunud. Kuna Malm põhjendamatu kaua reisis riigis ja mulle võlgu oli, lasksin ma tema vara üles kirjutada. Siit ongi pärit see likvideerimise jutt. Et mina seda aga isegi kõrgendatud toonil ega ähvardaval ilmel ei öelnud, seda tunnistab metsnik Heidenschild sõnaselgelt.

2) Malm olnud mõisa tulles täiesti kaine ja olla enne minu juurde tulekut hirmuga lausunud: «Olen vaba mees, härra ei hakka mind ometi peksma. Jumal aidaku mind!» Kõik see on taas Preissi loba. Nagu mina juba ennegi olen öelnud, kinnitavad inimesed, et midagi sädrast pole öeldud ja et kogu see jutt on vale.

3) Vaevalt olla Malm minu tuppa jõudnud, kui ta appi-appi! hüüdnud ja kuulda olnud ka nuudilöökisid. Kuigi härra süüdistaja toob oma repliigis nimepidi ära mõisa kokapoisi Andrese, Madle ja tema lihase venna teener Kaarli, kes olla seda kuulnud, siis leiab mina protokollist ainult teener Kaarli ja väikese Gustavi, kes seda kinnitavad, ning viimane võttis oma tunnistuse tagasi kui vale. (Kõrvaldatud kokapoiss vastas haagikohtus küsimusele «Kas tunnistaja kuulis toast löökisid?»: «Ei, mina pole neid kuulnud.» Ka Madle ei tea neist midagi. Tema oli nende kohta ainult Preissi käest kuulnud. Niisiis jääb vaid Kaarel, kes nuudilööke kuulnud olevat. Aga kui nüüd mõelda — on ju võimatu teatud kaugusest määratleda, millega just lüüakse, kuna kõrge koridor kõla mitmekordsest suurendab ja moonutab, ja et Malm mind büroos rusikatega peksis ja karjus, kui ta mulle kallale tungis, ja mina end tema vastu kepiga kaitsesin, siis muidugi oli selle juures kuulda müra, lärmi, lööke ja kisa. Sellest järeneb iseenesest, et need mõned tunnistajad, kes rääkisid nuudilöökidest, võisid kuulnud valesti tõlgendada. Malmi hüüded tunnistavad mina õigeks, aga ainult nõnda, nagu olen seletanud, nimelt hüüdis ta appi-appi! pilkaval ja vihkaval kombel, selsamal ajal kui ta mind kägistas ja mina appi hüüda tahtsin, mida ma aga teha ei saanud.

4) Inimene, kes seekord minuga rääkida soovisid, olla tapatud hõlud. Üksik tunnistaja ei kinnita seda, välja arvatud väike Gustav, kes oma tunnistuse tagasi võttis.

5) Uks oli lukustatud. See on tõsi. Aga mitte mina, vaid Malm ise pidi selle sisse astudes sulgenud olema, kas ettekavatsetult või juhuslikult, seda ma ütelda ei või, kuna ukse lukk oli selline, et ei läinud isegi kõvasti kinnitõmbamisel linki ja pidi võtmega kinni keerama.

6) Kui Kaarel sisse astus, leidis ta Malmi surnuna. Kas sellest järgneb, et mina olin ta vägivaldsel viisil surmanud? Kuidas see juhtus, et mina teda noaga haavasin, mille tõttu tema ei saanud mind tappa, seda olen ma juba üksikasjaliselt kirjeldanud. Rangelt võttes ei olnud see minu poolt ka hädakaitse, kuna mul polnud mingit kavatsust teda noaga torgata, vaid tema, püüdes mind mõrvata, torkas ise endale õnnetul kombel noa kaela.

7) Nüüd viib härra süüdistaja meid laibal leitud tundemärkide juurde, püüdes laikude, vorpide, kaelahaava ja kahe torkehaava iseloomu järgi oma põhjendust kinnitada. Silmatorkav on asjaolu, et Baumann, Preiss, Malmi lesk, Jakob, Aadu ja Kaarel nägid laipa kohe algul ja ka Mickwitzi ülevaatusel ajal sageli, kuid ükski neist ei märganud sel ajal kaelahaava ega vorpisid. Kui Baumann pidas teadusehimulisele Preissile mõnede laibal leiduvate märkide üle nii-ütelda loengu, miks ta siis Preissile ja Malmi lesele, sel ajal kui nemad seal viibisid, neid haavu ja vorpe ei näidanud?

Baumann pole minule kunagi neist haavadest rääkinud, kuigi ma saatsin teda korduvalt laipa juurde selle sihiga, et ta mulle selle olukorrast ette kannaks. Alles dr. Mickwitzi ülevaatusel ajal leiti need torked, mida enne üldse näha polnud. Kuidas need pärast sinna tekkisid, on mul teadmata.

Kõik need vorbid, mis peavad ära näitama nuudilöökisid ja mida algul keegi ei märganud — kas need ei ole mitte vaid oletatavad ja seega ei vääri nad mingit tähelepanu.

Kuigi komisjoni protokollis väidetakse, et vorbid olid nähtavad, siis on samuti tõestatud, et haagikohtunik ja härra doktor Mickwitz ühtki vorpi ei näinud. Härra süüdistaja arvamus põhineb kahjuks mõningate tunnistajate ütlustel, sääraste nagu Rentz või siis Preiss, kes kuulsid Baumannilt, et viimane olla neid vorpe nuudiga mõõtnud. Malmi lesk teab vorpidest ainult kuulduste järgi, nimelt Preissilt. Viimane aga ei tea neist üldse midagi. Kuidas võis siis ometi härra süüdistaja Malmi lese tunnistajana

urvesse võtta ja protokolli märkida, kui temalt mingeid andmeid saadud ei ole? Lesk ütleb ainult: „Dr. Mickwitzi ülevaatusel ajal ei olnud selg enam nähtav, ainult sinakas.“

8) Mina olevat kõigi vahenditega püüdnud seda asjaoladuses hoida, nimelt:

a) Sundinud kirurg Baumannit esitama valetunnistuse laipa seisukorra ja minu enda tervise kohta. Need Baumannit väited on valed. Oma kirjalikus teates 2. jaanuarist ütleb tema, et olnud sunnitud oma tunnistuse säärastelt koostama, kuna mina olevat temale osalt suuliselt ette ütelnud, osalt aga oma käega juurde kirjutanud. Juba lugeda näisugust kaunikesti mõttetut tunnistust, mis anatoomiliste võõrväljendustega läbi põimitud, on mulle kui põhikule raske, ennemini ajab selline loba mul keele sõlme, kui et ma suudan seda dikteerida. Aga kuna see ülevaatusel tunnistus nii vigane oli ja eriti seepärast, et Baumann ei märkinud seal Malmi meeltesegadust, mida mina kõigepealt tema (Malmi) juures kogesin, siis panin ette, et see tuleb aktis ära tuua, ja korrigeerisin seda ülevaatusel akti tema enda tahtmisel.

Minu käekiri olnud korrigeerimisel hoogne. Härra süüdistaja tahab sellega ütelda, nagu poleks minu käsi mitte eriti paistes ja jäik olnud. Tema aga unustab, et see väike korrektuur on tehtud alles teisel või kolmandal päeval pärast juhtumit ja et mu käsi päev-päevalt taas kuulekamaks muutus. Miks ei muutnud Baumann seda lisakirjutust ära, kui tema oma avalduse puhtalt ümber kirjutas? Tema väide, nagu oleks mina teda sundinud niiviisi kirjutama, on naeruväärne. Olen juba tõestanud, et need oletatavad ähvardused tulistada, maha lüüa jne., mida minult niihästi tema kui ka Preissi ja Rieneri aadressil olevat kuulnud, pärinevad kõik ühest ja samast allikast, see on Preissi tühi jutt.

Toetun ülalpool äratoodud väljavõtetele kohtuaktist, samuti protestile, mille ma Preissi vastu sisse andsin, ja neist lähtuvatele faktidele.

b) Mina olevat andnud käsu laip ilma õpetaja ja kirikuteenri teadmata maha matta. Ükski tunnistaja ei tea sellest kunagi midagi, ainult Preiss olla sellest teadmata kehtelt kuulnud. Seevastu tõestab minupoolne täiesti kehtiv tunnistaja härra pastor Jahn, et mul pole kunagi säärast kavatsust olnud.

c) Mina olevat meelega alles 10 päeva pärast seda juhtumist lasknud Haapsalu posti ära saata. See viimane on läbinisti vale ja ainult kuulujutt. Tõsi on aga, et kahjuks polnud posti ärasaatmine enne võimalik, kuna tormid, käimajää jne. takistasid välja sõita, ja et ma juhtumist teatamiseks kõiki võimalikke samme astusin.

d) Mina olevat inimestel keelanud sellest juhtumist rääkida või kohtu ees midagi niisugust tunnistada, mis mulle kahjuks võiks tulla, seda kõige hirmsamate ähvarduste saatel, eriti aga laeva madruseid õpetanud, mida ja kuidas nad härra haagikohtuniku ees tunnistama peavad. Kuid nagu ma ülalpool olen ette toonud, on täielikult tõestatud, et ma ei tahtnud sellest juhtumist midagi saladuses hoida, et ma, vastupidi, püüdsin õnnetust nii palju kui võimalik niihästi kohtule kui ka üleüldiselt teatavaks teha. Torkab iseenesest silma, et mul oli võimatu keelata inimestel sellest rääkida, liiatt veel ähvarduste saatel. Oleks olnud äärmine arulagedus juhtumist ühelt poolt kõikidele teatada ja samal ajal keelata sellest rääkimine. Kuidas küll oleks olnud võimalik juhtumist saladuses pidada, kuna kohe pärast seda, kui Kaarel ukse lahti tegi ja haavatud Malm sealt välja kanti, kogu maa rahvas sellest teada sai? Säärased kuuldused, nagu oleksin mina sellest juhtumist keelanud rääkida, võisid levida ainult lohisemise, vale ja väljamõeldiste kaudu, mis olid lendu lastud peamiselt Preissi ja vanade jutumooride poolt. Selle kohta on härra rannaülevaataja Königk oma tunnistuses 11. detsembrist öelnud, et tema kuulnud minu sädrasest keelust Preissilt. Ka olla Königki proua kuulnud vanadelt naistelt, keda tema aga nimepidi ei nimetanud, et mina olla Malmi siniseks peksnud, pistodaga surnuks torganud ja siis tema pea maha lõiganud.

Kuna minu arvel levitati sädraseid ja veel kohutavamaid valesid, siis käskisin ma inimestel tühjadest juttudest hoiduda, keelasin neil niisuguseid kuuldusi edasi rääkida ja kinnitasin neile, et kui nad kord kohtu ette nõutakse, siis rääkigu ainult tõtt ja seda, mida nad kindlasti teavad, aga mitte kuulujutte. Niisugused ja mitte teistsugused olid minu keelamised ja käsud selles suhtes, ja et see on sulaselge tõde, seda on mitmed tunnistajad tõendanud, nagu Kaarel haagikohtus 28. detsembril, kängur Andres 29. detsembril, Preiss Ülemmaakohtus — et mina olin nii-

hästi temal kui ka teistel inimestel keelanud lobajutte levitada jne.

Samuti on läbinisti vale see, nagu oleksin mina laeva madruseid karistuse ähvardusel käskinud haagikohtu ees valet tunnistada. Kui mina neile Malmi kallaletungist rääkisin ja mõrva sooritanud nuga näitasin, tunnistasid nad mulle otsekohe, ilma nõudmiseta, sunduseta ja minupoolse veenmiseta, et see nuga kuulub Malmile, mida nad pärast ka haagikohtus tunnistasid. Kui mina seda madrustelt teada poleks saanud, kuidas oleksin ma üldse selle peale tulnud? Et nemad seda nuga nüüd enam Malmi omaks tunnistada ei taha, ei tähenda veel sugugi, et nuga talle ei kuulunud. Kinnitan, see minu poolt kohtule loetatud nuga on seesama, millega Malm mulle kallale tungis. Selle noaga võis Malm endale kergesti paari toli õigavuse kaelahaava torgata, kuna see osa on väga pehme ja puuduvad luud, mis oleksid võinud takistada.

Et ma igale mehele mõne kopika andsin, selles polnud mingit tagamõtet, et kasulikku tunnistust saada, vaid tegin seda ainult heast tahtest, et need inimesed olid pika tee enda elukohast Grossenhofini ära tulnud ja seega pidid enda majapidamises üht-teist tegemata jätma. Mina ei või muud kui töötada kõige juures, mis mulle püha, et ma ihtki neist inimestest veennud ei ole valetunnistust andma, ei õpetanud ega sundinud. Et nemad nüüd oma tunnistused tagasi võtavad, on läbinisti kahtlane ja annab põhjust arvata, et nad on endi vahel selleks kokku leppinud ja seda puhtast tigidusest või ka seetõttu, et mina olen nüüd niisuguses õnnetus seisukorras, mille see jõuk inetul kombel ära kasutab. Juba see mõistmatu ja absurdne oletus, nagu oleksin ma härra maanõunik Stenbocki endist pärisorja Nõmba Matsi ähvardanud, samuti jutt mingist tulu ja töölt vallandamise lugu jne. oleksid pidanud erapooletus kohtus kahtlust äratama. Kui võrrelda Nõmba Matsi ja Preissi ütlemissi, siis on enam kui tõendoline, et esimene oli Preissilt juhatust saanud, kuna Preiss oli igal pool kerge aguram ja toimekam tunnistaja. Seetõttu, silmas pidades minu poolt ettetoodud seaduslikkust, ei või minu orjade sädraseid kahtlasi ja seosetuid ütlusi minu vastu tõestusena võtta.

Silani olen härra prokuröri kaebust, millel süüdistus põhineb, punkt-punktilt jälginud. Olen ära näidanud, et tema ei ole oma süüdistuse esimest punkti kuidagi tõesta-

nud. Olen ka näidanud, et see peamine, millel tema süüdistus peaks põhinema, on osalt tõestatud valesti, osalt üldse tõestamata, eriti mis puutub oletatavasse laevameeste veenmisse, mis pole sugugi seaduslikult tõeks tehtud. Aga Kochi kriminaalseaduse § 943 määrab: «Kui süüdistaja ei suuda tõestada, siis tuleb kaebealune õigeks mõista.»

Seevastu olen mina seda õnnetust, kuidas Malm end ise surma saatis, tõetruult kirjeldanud. Kui mul ka otsemaid võimalik ei ole kõiki neid olukordi täielikult tõestada, siis vähemalt ei räägi faktid sellele vastu. Ükski tõenäolisus ei anna põhjust oletuseks, ka mitte ligilähedaseks, et mina võisin ettekavatsetult ja tahtlikult mõrva korda saata. Sellise kuritöö võib toime panna ainult kõige kalgisüdamelisem roimar. Ei ole ka käepärast mingit ajendit, mis oleks võinud mind niisugusele vägivallateole tõugata. Kui olekski võimalik minust säärast kuritegu uskuda, siis peab igaüks kindlasti mõnema, et ma oleksin pidanud selleks sobivama aja ja olukorra valima ja et see aeg ja koht, kus õnnetu juhtum aset leidis, peaks olema kõige kindlam tõend, et ma ei ole seda kohutavat tegu mingil juhul ettekavatsetult korda saatnud.

Preiss on kõnelnud, nagu oleksin ma pärast Malmi surma paljusid ähvardanud maha lasta, surnuks torgata jne., milliseid jutte teised lobamokad edasi kandsid. Neist juttudest endist paistab juba küllaldaselt määralt, et need on puhas väljamõeldis.

Kui minul tõepoolest oleks säärane tasakaalutu iseloom ja ma oleksin igaüks ähvardustega hirmu all hoidnud, kuidas siis seletada seda, et isegi seesama vabalt sündinud Preiss ja paljud teised vabad mehed, kes minu palgal on, jäid hoolimata ohust, mis neid varitses, nii pikki aastaid minu teenistusse püsima? Kuidas on võimalik, et nad siis millegi üle ei kaevanud, aga nüüd esitavad minu vastu nõudmisi? Milles seisab asi, et niisugused jutud minu iseloomust alles nüüd esile kerkivad? Et enne saatustlikku 19. oktoobrit ei esitanud keegi minu kohta sellist kaebust, isegi mitte sõpradevahelistes kõnelustes? Niisamuti on mind alati tuntud kui härrat, kes on oma orjadele isa eest, aga mitte kui hirmuvalitsejat. Minu inimesed pole kunagi tundnud puudust, olen neid ise suurima ohvrimeelsusega toetanud ja aidanud. Kunagi ei ole nemad avalikult ega salaja minu karmuse ega julmuse üle kaevanud, mida

paljude mõisahärrade puhul sageli ette tuleb. Kui keegi revastu oleks heitnud pilgu Malmile ja tema hingeseimile, milles ta viibis enne minu tuppa astumist, siis oleks kogenud psühholoog kui mitte kindlasti öelnud, siis ometi pidanud tõenäoliseks, et Malm oli ründaja ning algatus tema poolel.

Oiglane hirm, kartus, teadlikkus oma süüst on tunded, mis muidugi temas ärkasid. Kes oskab nende tunnete astet määrata? Kas ei soodustanud need tunded teiste ärkamist? Et kartust varjata, vastas ta igale minu õigustatud kasumusele uhkuse, jonni ja pilkega. See uhkus kasvas lüha hetkega, läks üle kibestumiseks ja vihaks. Enam polnud midagi vaja, et ärritatud tunded läheksid üle märatsemiseks; sääraselt inimeselt, kes on juba nii kaugele läinud, võib oodata kõike. Tema noorus, tema jõud, tema osavus olid minust suuresti üle. Temas ärganud kibestus ja pime viha vusid teda võib-olla segadusse, metsikule otsusele haarata nuga, mind tappa ja siis kiire põgenemise karistusest pääseda. Kes oskab seletada neid inimküdamel salajasi ajendeid, kui need on kord tunnete poolt arutatud?

Minu verrega määratud rõivad ja see, kuidas nad verrega loos olid, näitab selgesti, et mina olin tol saatustlikul hetkel rünnatav ja lamasin all. Ja kui ma ka ei ole seda õnnetut juhtumit, milles mind erapoolikult ja armutult süüdistatakse, küllaldaselt selgitada suutnud, siis on kõik toepärased oletused ometi minu poolt. Sel juhul võtame aluseks Kochi kriminaalseaduse § 809a, kus seisab: «Tõendatult kurjategija suu kohta peavad olema seda kindlamad ja tapsemad, mida raskem on kuritegu.» Ja § 809b: «Kaheldavast tõestusest kuriteo kohta ei piisa selleks, et kaebealust süüdi mõista, kuid kaheldav tõestus süütuse kohta on igal juhul küllaldane, et kaebealust õigeks mõista.»

Lõpuks, mis puutub süüdistaja poolt nõutud kahjustatusse Malmi lese kasuks, siis olen juba kohe algusest peale lasknud kaastundest ja mitte kohustusest lesele, kelle mees mind ettekavatsetult mõrvata tahtis, küllaldase tootuse määrata. Olen tema vara ja eluaseme koos kõigega, mis sinna juurde kuulub, temale alles jätanud. Aga et ma peaksin laskma endale sunnitsil ette kirjutada, mida ja kui palju mul talle anda tuleb, seda loen ma ülekohutuseks. Siis veel härra süüdistaja märkus, nagu oleksin ma enda ütlusi sageli muutnud. Seda pole ma peamistes

asjades kordagi teinud; ainult tähtsusetute olukordade kohta ja neis küsimustes, milles mind enne polnud üle kuulatud, olen üht-teist täpsemalt ära näidanud ja lähemalt valgustanud.

Tulen II süüdistuspunkti juurde, mille härra süüdistaja ainult oletustele on rajanud ja mis ei ole ei tema enda poolt ega ka uurimisel seadusepäraselt tõestatud. Kui ma tunnistasin, et võtsin Bergmanni päästetud lastist kuigivõrd kaupa üle, mille rannaülevaataja Tšitovski mulle loovutas, siis on see õige ega räägi mingil kombel vastu minu hilisemale seletusele, arvesse võttes, et see, mis mina enda hoole alla jätsin, oli kiprile kuuluv kaup. Tšitovski ise võttis lossimisel kaubad vastu, laskis need ta enda tellitud veokitele laduda ja rannavalvurite saatel Grossenhofi vedada — kuivatamiseks ja hoidmiseks. Millised neist kaupadest kuulusid lasti saatjale, millised olid kipri omad, seda ei saanud ma teada enne, kui Bergmann kauba ära sorteeris ja mulle teatas. Iialgi pole ei Bergmann, Tšitovski ega keegi kolmas mulle lasti nimekirja, konossemente ega mingeid laeva dokumente näidanud. Mille järgi pidin ma otsustama, kas kipri sõnad olid tõsi või vale? Milline osa lastist oli kipri oma ja mis kuulus lasti saatjale? Mereprotesti tehes ütles Bergmann haagikohtunikule vande all, et temal läksid randumise ajal kauba paberid kaduma. Kuna minul vajalikke dokumente polnud, mille järgi oleksin ma siis pidanud end seadma? Ainult Bergmanni enda poolt kirjutatud notice'i või nimekirja järgi, mis kipril oli päästmise juures säilinud, mille ta mulle andis ja varsti tagasi võttis. Tegin sellest vajaliku ärakirja, kopeerisin margid, numbrid, tähed ja nimed, nagu need mulle näisid ja niipalju, kui neid kahjustatud pakkidel ja kastidel leida võis. Kõike seda olen ma juba tolleaegsel protsessil Ülemmaakohtus ja haagikohtulikul uurimisel 1798. a. augustis ette toonud.

Mina ei saanud kipri palvet tema vara käendusele võtta mitte tagasi lükata. Osalt seepärast, et tema kui võõras ja õnnetusse olukorda sattunud inimene minu tuge vajas, osalt seepärast, et ma lootsin tema poolt minu hoolde usaldatud varad Rootsi saadiku ja konsuli kaudu vabaks saada, nii et tolli- ja kroonumaksud oleksid ära jäänud. Kuidas võis säärares olukorras minul olla kavatsus kõrget kroonut ja tolli petta? Keegi polnud minult Bergmanni omandit nõudnud. Ma ei olnud iialgi tahtnud seda sala-

duses hoida, kuna ma seda tegelikult ainult säilitasin ja sinna katusekambrisse oli kõigil kodakondsetel sissepääs, seega polnud see mingi saladus. Kuivõrd niihästi haagikohtuniku uurimisprotokollist kui ka Keiserliku Ülemmaakohtu aktidest selgub, et seoses randumisega läks suur hulk lastist tõepoolest kaduma, mis kõik on tunnistajate poolt küllaldaselt tõestatud, siis pidin uskuma, et tunnistustes viidatud kaotsiläinud kaubad on needsamad, mis lastist puudu jäid ja tagasi nõuti. Alles hiljem, kui ma haagikohtulikul uurimisel augustis 1798. a. teada sain, et lasti saatja oli kaubad kahekordsete konossementidega ja topelt passidega teele saatnud, ja Bergmanni mulle usaldavalt rääkis, et sääraseid kaupu, mida praegu lastist nõutakse, pole kunagi laevale laaditud, sain aru, et mängus pidi olema ettekavatsetud pettus, nimelt: võimaliku avarii ja kaotuse puhul saavad lasti omanikud suuremat kasu, kuna näiliselt on rohkem laaditud, kindlustaja maksab neile kompensatsiooni ka olematu lasti eest. Kuna mina ei ole tänase kuupäevani mainitud laevadokumente näinud, siis ei võinud mina ka teada, millistest kaupadest oli jutt, ja kuna Bergmanni kaupu polnud välja nõutud, siis ei leidnud mina end ka kohustatud olevat neid ette näitama.

Seepärast olen ma veel praegugi veendunud, et toiminuksin nii, nagu pidin. Usun kindlasti, et ma pole selle asja kohta mingit valevannet andnud, ja loodan õigusega, et olen end neist valesüüdistustest vabaks rääkinud.

Et mina oleksin Bergmanni kaupadega toiminud kui luenda varaga, on niisamuti vale. Kui üksainus kahtlane tunnistaja Kaarel ütleb, et ma andsin 200 Bergmannile kuuluvat nahka parkal Frentzellile töödelda, siis ta eksib. Minu täpse ülesandmise kohaselt polnud neid nahku 200, vaid ainult 100, mis Frentzell töötlemiseks sai. Need aga kuulusid mulle. Kaarli eksitus võis tulla sellest, et Bergmannile kuuluvad nahad olid kuivamas samas ruumis, kus rippusid minu omadki, mis olid läbisadamise tagajärjel märjaks saanud. Ma ise sorteerisin neid nahkasid, mina uskasin neid kõige paremini eraldada. Selle ainsa kahtlase tunnistaja Kaarli ütlus ei vääri mingit tähelepanu ja on pasturüäkiuses tema enda isa Reinu antud seletusega.

Mis puutub tubaka müügis, siis on see tunnistus pärit Preissilt, kes kui ebaaus inimene ei ole üldse õigustatud kohtu ees tunnistama, samuti nagu minu kahtlane orjapoiss Kaarel. Nad mõlemad, tunnistasid valet, neile

räägib vastu Reinu ütlus, kes ei tea sellest oletatavast tubakamüügist mitte midagi. Minul oli juba enne hea hulk sedasama sorti tubakat, mis ka Bergmanni laeval leidis, ma olin selle lasknud tuua Revalist, nagu Kaarelgi tunnistab. Kogu tubakat hoiti ühes ja samas keldris. Üksi mina oskasin neil täpselt vahet teha. Et tubakakastid ei andnud täit arvu välja, tuleneb sellest, et suurem osa kaste oli päästmisel märjaks saanud. Pidime nad lahti võtma, tubaka välja puistama ja ära kuivatama. Kuna kastid olid märja tõttu kõlbmatuks muutunud, siis oli vaja muretseda teised. Uued kastid aga olid kaugelt suuremad, ainult mõned jäid endised, ja tubakas mitte pakitud nii nagu päästmisel, vaid lahtine ja pärast kuivatamist uuesti kätejalga dega kõvaks tambitud. Seega pidi küll välja tulema endine kaal, ehkki väheste kaoga, kuid mitte kastide arv.

Olen juba oma seletuses ette toonud, et Bergmannile kuulus ainult see, mis leidis pööningukambris, ja ka aida-mehe Reinu käes hoiul olnud kaup. Ülejäänud, mis haagi-kohtunik minu toast ja mujalt kokku otsis, kuulus osalt selle kauba hulka, mis ma Revalis Bergmanni oksjonilt ostsin, osalt aga oli mul peamiselt sularaha eest laatadelt, väikekaupmeestelt jne. kokku muretsetud. Selle tõestuseks on esitatud seitse originaalarvet.

Sama vähe on tõsi, nagu oleksin mina kaupasad omanud teistelt randajooksunud laevadelt.

Sellega lõpetan oma vastulause. Kuna kogu tõestus on rajatud üksikutele ebatõendoliste ja kahtlastele tunnistustele, mis tõsiasju üldse ei puuduta, või meditsiinilistele aktidele, mille asjatundlikud organid on kõrvale heitnud, siis ei vabri need kohtu poolt arvessevõtmist. Oletused ja petlikud otsused ühe või teise teo võimalikkuse kohta ei saa olla tõestuseks, nende alusel ei saa häirida inimese põhiõigust ja heaolu. Olen täielikult veendunud enda süütuses. Kui ma aga selles segaduses osalt asja olemusest ja loomusest tulenevalt, osalt oma praeguse seisukorra tõttu, osalt menelusega kiirustamise pärast ei suuda hankida rohkem vastutõendeid ja ühele või teisele minu auväärsetest kohtunikest asi kahtlane näib, siis jään lootma niihästi teie õiglusele, kui ka teie rangele seaduslikkusest kinnipidamisele. Teie olete käesoleval juhul meie maa seaduslikkuse teostajad. Selliseid olukordi tuleb kaaluda ennemini kaastundega kui karmusega. Niisuguse raske verevalamise puhul ei tohi kohtunik oma südame-

tunnetusele koormat võtta, kahtlasel ja tumedal juhul on kindlam pigemini süüdlane vabaks lasta kui süütu süüdi mõista ja surma saata.

Kohus peab eriti arvestama minu viibimist vahi all juba üle 5 kuu, mille läbi kannatavad minu au, tervis ja vara, minu pikka lahusolekut kallist abikaasast ja armastatud lastest, mida ma olen pidanud süütult kannatama.

Loodan kindlasti, et kõige armulisema Keiserliku Majesteedi Ülemmaakohus suvatseb õiglaselt vastavatele ametiühimudele või isegi Tema Keiserlikule Majesteedile pärast selle kohtuasja lõpetamist ette panna, et minu mõisatest aravitud ja konfiskeeritud vara ning asjad saaksid mulle tagasi antud, et mind mõistetakse kõikidest minu vastu tõstatatud kaebustest õigeks ning valekaebajad ja -süüdistajad, kes mind solvasid, saaksid igaüks seadusejärgse karistuse.

Kõige sügavamas aukartuses Tema Majesteedi kõige truum ja allaheitlikum alam

parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg
Cons. Wetterstrand

1. juunil 1803. a.

Viimane Ülemmaakohtu dokument, mis kaante vahel lebas, oli jumalamehe aruanne.

IIARRA ÜLEMPASTOR MOIERI ETTEKANNE VAHIALUSEGA PEETUD VESTLUSEST

Ülemmaakohtu ülesandel käisin 2. juunil kammerhärri parun von Ungern-Sternbergi juures ja mul oli temaga tema praeguse seisukorra üle sõbralik jutuaajamine. Tõin esile sõrased usutõdesid, mis mulle kõige otstarbekohasemad paistsid vabal viisil selgeks teha, ja end arusaadavalt ning kindlalt väljendades küsisin temalt, kas ta kõike seda, mis ta kohtuliku süüdistuse tagasitõrjumiseks selgitab, ka tõeks peab. Kas tema võib surmatunnil range kohtumõistja jumala ees ka puhast ja võltsimata tõit kindlata ning selle eest vastust anda?

Seepeale seletas tema, pärast seda, kui ta oli üldiste väljendustega enda süütust kinnitanud, et see Malmi lugu,

mis alles vähe aja eest juhtus, on temal värskelt meeles ja seepärast ei saa tema neis olukordades ning sündmustes kuidagi eksida. Ka võib ta kinnitada, et kogu asi just nii oli, nagu ta mõlemas kaitsekirjas ära on toonud ja nagu see on suulisel ülekuulamisel protokollitud, ning ta on enda tões nii veendunud, et temal surmatunnil niihästi oma südametunnistuse kui ka jumala kohtu ees midagi karta ei ole.

Mis puutub süüdistuse teise punkti, laevalt päästetud kaupade hoiulevõtmisse tema poolt, siis peab ta üldiselt enda tunnistuste juurde kindlaks jääma, kuna tema sel ajal, kui ta kipper Bergmannilt kauba hoiule võttis, ja veel pärastpoolegi uskus, et need varad kuuluvad töepoolest kipper Bergmannile, ja tema, kammerhärja, pidas end seepeale õigustatuks kaubad enda hoolde võtma. Alles hiljem, kui asi kohtulikule arutlusele läks, märkas ta, et kipper polnud mitte õigel teel. Nüüd näeb ta küll, et oleks õigupoolest pidanud enamiku hoiule võetud kaupadest ametivõimudele välja andma. Ka on tal kahju, et ta seda ei teinud. Ometigi oli ta sunnitud sellest nii kaua vaikima järgmistel põhjustel:

1) Kuna nad Bergmanniga leppisid aumeeste kombel kokku, et tema hoiab seni kaubad enda käes, kuni kipper ise neid nõuab või nõuda laseb.

2) Kuna ta kartis, et kui tema annab need kaubad võimudele üle, siis osutub kipper Bergmann, kes oli oma laeva karilejooksmise läbi juba küllalt õnnetu, täiesti rüünerituks. Ja lõpuks:

3) Tal oli ka hädal salgamise üle, milleks ta oli sunnitud, ning kartis ebameeldivaid sekeldusi, mis oleksid tekkinud, niisamuti seisis sisemine enesetunne Bergmannile antud sõna murdmise vastu.

Üldse usub tema veel praegu, et ta pole valet vandunud, kuna tolleaegsetes aktides ei seisa tema poolt hoiule võetud kaupadest sõnagi.

Pärast seda küsisin, kas ma olen tema seisukohta õigesti mõistnud ja kas ma võin sedasama Keiserlikule Ülemmaakohtule ette kanda. Kammerhärja vastas jaatavalt ja lisas veel mõned väljendused, mis polnud mitte asjakohased ja veel vähem olid seoses minu ülesandega. Kordasin seejärel oma meeldetuletust tema südametunnistusest surmatunnil ja igavese jumala kohtupäeval, nii südamlikult ja veenvalt, kui minu piiratud vaimuanded lubasid, ja kui

tema seepeale nähtava meeleliigutusega kinnitas, et tema enda vastu tõstetud süüdistuste peamistes punktides midagi muud lisada ei saa kui seda, mis ta juba enne on rääkinud, siis lahkusin ma temast, et teha kõigest sellest kõrgealikul Keiserlikule Ülemmaakohtule ettekanne, mille tõlevastavust ma kõikides punktides oma ametikohustuste ja südametunnistuse ees kinnitan.

Philipp Christian Moier,
siinse rüütli- ja toomkiriku ülempastor

Heval, 3. juunil 1803. a.

Muidugi oli pastori saatmine säärase randröövli juurde osajatu katse tõtt teada saada. Vaevalt ta üldse midagi usub peale raha ja rikkuse. Südametunnistus kadus tal kui mitte enne, siis vähemalt selle protsessi ajal ära. Pärast seda, kui tema enda palgalised ja orjad tema vastu nii halastamatult välja astusid, mitu korda oma tunnistusi muutsid ning komisjon enne ja seejärel ka kohus ikkagi arvesse võtsid ainult seda, mis talle kahjuks tuli.

Niisiis ei ilmalikud ega vaimulikud võimud saanud teda sundida oma kuritööd üles tunnistama. Võib-olla tal polnudki Malmi tapmise asjus muud rääkida, ütles välja kõik, mis teadis ja meeles oli? ... Aga siiski — asja ees tolst taga mehed elu ja surma peale kokku ei lähe. Küllap seal oli ikka peidus veel midagi, mis kohtus päevavalgele ei tulnud ja mida võib-olla kunagi teada ei saadagi. Pole see esimene ega viimane saladus, mis hauda kaasa võetakse.

Kui Ülemmaakohus oli otsuse teinud, anti see veel senatile. Algul oli Jakob Pontus kartnud, et senat võib asja hoopis ebasoovitavas suunas ajada, Ungri karistust kergendada. Ka keisri meeleolu ei arva ju alati ette ära: vana et annab veel armu ja säh sulle siis ligemale kahele aastale töö ja vaev!

Aga senat sai olukorrast siiski õigesti aru.

Ehk aitas külimees ja justiitsminister Gavriila Romanovitš Deržavin kuidagi kaasa või juhtis keiser ise asja mingi vihjeaga rööbastesse. Kuid kõige tõenäolisemalt andis senati arutelu õige suuna teadmise, et Ungern-Sternbergid on mustas nimekirjas juba alates keisri vanaema Katariina noogadest. Kusjuures viimaseks tõukeks sai muidugi Otto

Reinholdi naisevenna Peter von der Pahleni skandaalne osa keiser Pauli tapmises...

Krahv Stenbock tõusis toolilt. Sirutas oma istumisest jäigaks jäänud küüru ja näpistas kääridega küünaldel tahid tasasemaks.

«Friedrich!»

Toapoiss, kes sisse astus, oli veelgi vanem ja hallim kui tema peremees. Nägu paljaks aetud, karvaste kulmude alt vaatamas paar allahaitlikke silmi.

«Mine ütle prouale, et ma täna õhtulauda ei tule. Tööd on palju. Siis too mulle pudel valget veini — tead, sealt keldri parempoolselt riiulilt.»

«Kohe, härra krahv!» kummardas toapoiss ja kadus nii-sama vaikselt, nagu oli tulnud.

Krahvihärra tundis juba eelnaudingut niihästi senati ettekandest kui ka veinist, mille toapoiss paari minuti pärast ühes klaasiga lauale aetas. Krahv rüüpas paraja lonksu ja tegi lahti kaaned, mille vahele senati ettekande ärakiri oli köidetud. Esimese lehekülje nurgal seisis:

Käesoleva ettekande originaalile on keiser oma käega kirjutanud:

Быть по сему
Александръ*
сентября 6. дня 1804. года.
В С. Петербурге

KÕIGE LÄBINÄGELIKUMALE VÄGEVALE KEISRILE, KOGU VENEMAA ISEVALITSEJALE

SENATI KÕIGE ALANDLIKUM ETTEKANNE

Riia sõjakuberner, Eestimaa kubermangu valitseja tsiivilasjus jalaväekindral krahv Buxhoevden esitas senatile oma arvamusel kriminaalprotsessi kohta, mille on läbi viinud Eestimaa Ülemmaakohus sealse mõisniku ja välismaa kammerherra parun von Ungern-Sternbergi kriminaalse kuritöö asjus. Nimelt:

- 1) Oma endise töötaja kipper Malmi tapmine.
- 2) Purjekalt «Louisa Carolina» kaupade röövimine.

* Olgu nii. Aleksander,

Ja sinna juurde veel kohtualuse asjassepuutuv kaebus komisjoni peale, kes tema asja uuris, ja eriti komisjoni esinaja krahv Stenbocki peale.

Nimetatud kohtualune Ungern-Sternberg saatis Dago marelt 3. nov. 1802. a. oma poja Peter Ludwig Constanthalga Eesti kubermanguvalitsusele 20. oktoobril kirjutatud kirja, mille sisu oli järgmine:

19. okt. 1802. a. tulnud kohtualuse kabinetti tema kipper Malm. Kohtualune hakanud kiprile ette heitma, et see kulutas Revali-reisile üle 10 nädala. Kipper vastanud kinneldalt, kohtualune läinud endast välja ja näidanud kiprile ust, aga kipper ei väljunud. Kohtualune võtnud kepi ja korranud, et kipper ära lähaks, aga selle asemel haaranud kipper tooli ja tunginud kohtualusele kallale. Kohtualusel õnnestunud tool kipri käest ära rebida, kuid nüüd haaranud kipper vasaku käega kohtualuse kaelasidemest ja hakanud teda kägistama, parema käega aga peksnud teda, siis pannud talle jala taha, mispeale kohtualune kukkunud ja oma jala nikastanud. Kuna kohtualune ägedalt vastu hakanud, haaranud kipper märkamatuks noa ja tunginud sellega kohtualusele kallale. Viimane katsunud nuga ära võtta, kusjuures vigastanud oma parema käe luht sõrme. Lõpuks läinud kohtualusel korda nuga ära võtta. Nüüd haaranud kipper tal parema käega kaelast, aga vasaku käega hoidnud kohtualuse paremat kätt — et selles oleva noaga teda rindu lüüa. Kohtualune püüdnud nuga kõrvale juhtida. Kipper tagunud metsikus raevus oma pead kohtualuse pea vastu ja kahtlemata siis haaranud oma kaela vasakut poolt kohtualuse käes oleva noaga. Kohtualune toibunud natuke ja hüüdnud oma inimesi, kes talle vajalikku abi osutanud. Malm kantud teise tuppa ja antud kohaliku velskri hoole alla, kus kipper siis mõne tunni pärast surnud.

Kubermanguvalitsus sai ettekirjutuse toime panna juurdlus ja selle algatas haagikohtunik Lilienfeldt. Laiba älevaatuse viis läbi dr. Mickwitz — 6. ja 13. detsembril.

Kohtualune teatas kirjalikult, nagu oleks kipper Malm kannatanud ajutiste hullumeelsusehoogude all, olnud joodik ja et haagikohtunikule esitatud nuga kuulunud Malmile, nagu ta on Malmi madrustelt ja tüürimehelt kuulnud.

Laeramehed kinnitasid kõike ja tunnistasid kohtualuse kausta.

Inspektor Preiss ja pottsepp Riemer teatasid haagikohtunikule, et nad kardavad tunnistada kohtualuse juuresolekul ja paluvad, et neid kuulataks üle Revali kohtu ees, antaks neile kaitset ja makstaks Revali-sõit kinni.

Haagikohtunik Lilienfeldt saatis juurdluse materjalid seisukoha võtmiseks kubermanguvalitsusele ja Ülemmaakohtule.

Järgides kõrge keisri 1802. a. 9. dets. ukaasi, moodustati asja uurimiseks komisjon koosseisus Eestimaa maanõunik krahv von Stenbock, asekuuberner Rading, tolliinspektor Kulomvinov.

Samuti tuli kubermanguvalitsusele kõrge keisri eeskiri kohtualune oma senisest elukohast välja saata, kuna tema juuresolekul on võimatu tõe välja selgitada; vastutus uurimise eest panna kubermangu maanõunikule krahv Stenbockile; kohtualune arreteerida ja saata Pärnusse; tema abikaasa paigutada ajutiselt mõnda teise perekonnale kuuluvasse mõisa.

Komisjoni nõudmisel viis uurimise läbi Läänemaa haagikohus. Alustas 26. dets. 1802. a. ja lõpetas 4. jaanuaril 1803. aastal.

Kohtualune Poola kammerhärri parun Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg oli viiekümne üheksa aastane, tänavu sai kuuskümmend. Tal on suurepärase haridus, õppis Leipzigi ülikoolis õigusteadust ja sai hiljem Madalmaade sõja- ja merekoolis kaptenipaberid. Kodumaale saabus ta 1770. aastal ja 1781. a. asus Dago saarele.

Kohtualuse süüdistajaks on määratud valitsuse prokurör jurist Rosenmüller.

I

26. detsembril 1802. a. alustas haagikohtunik juurdlust Grossenhofi mõisas, küsitledes kohtualust ja tunnistajaid, iseäranis kipper Malmi laevamehi — viit madrust ja tüüri-meest Leigri Jaaku. Meeste jutust pidi paistma, et Malm oli hullumeelne, ja kui talle määratsemisehoog peale tuli, tahtis ta kõiki laevamehi tappa; et Malmi laev viimase reisi ajal seisis ega kasutanud soodsaid tuuli; et neile näidatud nuga, millega Malm olevat kohtualusele kallale tunginud ja millega ta ise ennast haavas, kuulus Malmile ja oli tema poolt ostetud Revalis Vene turult. Soodsate

vastuste eest mitte ainult ei lubatud, vaid ka maksti igale mehele 25 kopikat enne haagikohtuniku küsitlemist ja 20 kopikat pärast tunnistuse andmist. Aga hiljem, vandealusel ülekuulamisel komisjoni ees, loobusid nad endistest tunnistustest, samuti kinnitasid Ülemmaakohtus silma ilma vastu seadmisel, et kipper Malm ei joonud ega müratsenud. Ka ei tunnistanud nad enam nuga Malmi omaks.

Haagikohtuniku juurdluse eel toimetas dr. Mickwitz laiba ülevaatuse, millest tegi järgmise kokkuvõtte:

1) Keha üleni verega koos.

2) Nägu, kael ja käed verised.

3) Kehalt keskmist kasvu ja mõõdukalt tüse.

4) Luustik normaalne.

5) Kaelal avatud verine haav, mis algab vasakult küljelt, üks toll allpool vasakut lõualuunukka. Haav tekitatud ebatasase terariistaga, sügavus $1\frac{1}{2}$ tolli.

6) Ninaots mõnevõrra vigastatud, nagu oleks seda hammustatud.

7) Samuti vigastatud nina parem külg.

8) Pea vasakul küljel $\frac{1}{2}$ -tolline verine haav.

9) Vasakul põsel verine sinine laik.

Tunnistajate abil on kindlaks tehtud, et Malmi enne surma metsikult peksti ja et hoobid seljale tekitasid suuri vigastusi.

Kohtualuse kabinetis rippusid seinal türgi mõõgad, noad ja piitsad. Toa nurgast leiti peidetult verised riided. Kipper Malm tapeti. Kohtualune vaidleb nii kirjalikult kui suuliselt vastu kõigele, mis võib talle ebasoodus olla. Ka tunnistajatega silma silma vastu seadmisel. Ta salgab kipper Malmi peksmist, talle surmava löögi andmist ja muude vigastuste tekitamist.

Kohtualune kinnitab, et kirurg Baumann ei leidnud peale kaelahaava ja surnutel harilike siniste ja punaste laikude kätel ja vasakul küljel mingeid muid vigastusi. Samuti ei leitud midagi haagikohtuniku ja teiste uurimisel. Nii et süüdistus, mis tuli kohtualusele kubermanguvalitsuselt — haavade ja teiste vigastuste kohta — on kohtualusele täiesti arusaamatu.

Ta ei tea midagi haavadest laiba vasakul käel. Kohtualune kinnitab, et Malm ei ole piitsa saanud. Kohtualune ütleb, et see polevat võimalik, sest ta on peaaegu kuuekümneaastane hädine vanamees, aga Malm noor, tugev ja

terve inimene. Kohtualune tõugati põrandale, Malm oli võitja. Selle tõendiks on kohtualuse kuub, mis oli seljalt ja õlgadelt verrega koos ja näitab, et ta ennast ainult kaitses.

Velsker Baumanni seletusele lisas ta Baumanni enda soovil mõne rea, kuna viimane oli mõndagi unustanud.

Ei laevamehed ega teised ole tunnistuseks mingit juhatust saanud. Kõike, mida nad teadsid, rääkisid nad ilma igasuguse käsuta ja vabatahtlikult. Nad kõnelesid Malmi käitumisest ja tundsid ära Malmi noa. Kopikad, mis ta neile andis, olid selle eest, et nad pidid mõisa tulema ega saanud oma päevatööd teha. Kohtualune ütleb, et kõik süüdistused on valed ja põhjendamatud.

Kohtualune esitas Ülemmaakohtule kaebuse, nagu oleks keisri enda määratud komisjon, mida juhatas kohtualuse vaenlane kratt Stenbock, tegutsenud ebaseaduslikult. Ülemmaakohus tagastas talle kaebuse ega võtnud seda arvesse, sest kõrgemal pool kinnitatud komisjon kohtule ei allu.

Asja läbivaatamisel hakkas senat kõigepealt arutama kohtualuse tegevust — tunnistajate tõest kõrvale juhtimisel, nende aususe kahtluse alla panemisel, tema kaebusi komisjoni uurimiste ja samuti arstide otsuste üle.

Esiteks — tunnistajate kõlblikkuse (usaldatavuse) uurimine: ehkki kohtualune velsker Baumanni aususe kahtluse alla seadis, ei leidnud see kinnitust.

Teiseks kaebas kohtualune ka inspektor Preissi peale, et see igal võimalusel Dago talupoegade peale keelt kandis, madruste ja kipritega kahtlast äri ajas. Kumbki põhjus pole tunnistaja kõrvaldamiseks küllaldane.

Inspektor Preissi kaebused talupoegade peale ei olnud esitatud kohtu kaudu. Aga mõisas esinevate varguste puhul, mida tuleb sageli ette, peavad mõisniku korraldusel harilikult ikka süüdlast otsima mõisa ametimehed. Nii et seda võib ainult Preissi agaruse arvele kirjutada, kui ta õigust otsida püüdis. Kuigi nii Baumanni kui Preissi tunnistustes tuleb ette mõningaid vasturääkivusi, ei leia senat nendes vasturääkivustes käesoleva asja seisukohalt midagi olulist, välja arvatud mõned velsker Baumanni tunnistused surnud Malmi seisukorra kohta. Siiski paistab, et mõlemad tunnistajad olid kergemeelsed ja pealiskaudsed inimesed. Maaseaduse I raamatu § 24 ütleb, et säärase isikute tunnistusi võib arvesse võtta ainult sel

juhul, kui teised, usaldusväärsed tunnistajad sama räägivad.

Ülemmaakohus arvab, et pottsepp Riimeri ja raamatupidaja Rentzi tunnistused, kuna need rajanevad suuremalt jaolt ainult kuuldustel ja Riimer on pealegi kurdivõitu, võivad vähe kasu tuua.

Mis puutub madruste ülestunnistustesse, siis selgub kuu sõjakuberneri ettekandest senatile, et need madrused rääkisid Ülemmaakohtus õigust, kuigi nad haagi-kohtus sunni all ja inspektor Preissi õpetusel valetunnistusi andsid. Nende selline käitumine ei ärata muidugi lugupidamist, kusjuures tunnistajate ütlused olid kogu asjas liialdatud, pealegi antud vannet võtmata. Maaseaduse I raamatu § 22 öeldakse, et ei tohi olla mitte ainsat tunnistust, mis ei ole vandega kinnitatud. Seevastu andis kõik madrused komisjonis ja Ülemmaakohtus oma tunnistused püha vande all. Samuti jäid nad ka kohtualusega silm silma vastu seadmisel kindlaks ja tõendasid, et nende tunnistuste andmisel ei olnud keegi neid sundinud ega ähvardanud. Maaseaduse I raamatu § 3 ütleb, et kõikide tunnistuste hulgas ei ole tugevamat kohtu ees antud kindimatust ülestunnistusest.

Kohtualune kinnitas, et seaduse järgi ei tohiks ükski pärisori ja tema palgal olev vaba inimene tunnistada, iseäranis alaealine poiss Gustav, kes endale vastu rääkis ja ise oma vale üles tunnistas. Aga nagu ülevenemaalistes, nii ka Eestimaa seadustes võivad pärisorjad, samuti kohtualuse palgal ja leival olevad vabad inimesed ning alaealised oma härraste asjus tunnistada siis, kui ei leidu teisi tunnistusi ja teid tõe avastamiseks. Nii et välja arvatud poiss Gustav, kelle tunnistuses oli vasturääkivusi, tulevad kõik teised Malmi asjasse puutuvad tunnistajad, nii pärisorjad kui ka kaabealuse leival olevad vabad inimesed, maaseaduse I raamatu § 24 järgi usaldusväärsete tunnistajatena arvesse.

Dr. Mickwitzi arstliku läbivaatuse võib ühes Eestimaa meditsiinivalitsuse poolt avaldatud arvamusega vastu võtta kui selgelt ja asjalikult läbitiitu. Meditsiinivalitsus teeb siin atiski järgmised märkused:

Esiteks. Malmi laip hakkas, vaatamata külmale ajale, mitmekordse sulatamise tõttu lagunema, mis teeb üle vaatuse osalt kahtlaseks ja ebatäpseks.

Meditsiiniavalitsuse teine märkus on, et surm ei saanud ainult kaelahaava tagajärjel, vaid seda võisid põhjustada ka muud tegurid.

Esimene märkus lükkas ümber dr. Mickwitzi kirjelduse, kes oma ettekande kolmandas punktis selgelt ütleb, et laip oli tema ülevaatuse ajal värske, ilma igasuguste lagunemistunnusteta. Teine märkus aga kummutab dr. Mickwitzi seisukoha, kes väidab, et ainult kaelahaav oli surmav — sellega ühineb ka dr. Schütz.

Dr. Mickwitz ütleb oma ettekande 6.—15. punktis, et kõik veritsevad ja rasked vigastused olid tekitatud ohvri eluajal, mil veri veel tsirkuleeris.

Kohtualuse vastuväitele komisjoni tegevuse kohta Dago saarel kõige kõrgema käsul, iseäranis maanõunik krahv Stenbocki kohta ei pööra senat tähelepanu.

Kohtualune väidab, et kriminaalsüüdistus ei ole mitte sooritatud kuritegude tagajärg, vaid põhineb krahv Stenbocki kurjusel ja vaenul. Aga krahv Stenbock ei toimetanud juurdlust üksi, vaid koos kõrgemalt poolt määratud komisjoniga, mis koosnes kolmest auväärsest isikust: krahv Stenbock, asekuuberner Rading ja tolliinspektor Kulomvinov. Ükski neist ei puutunud otseselt uurimisse, selle viis läbi Wieki haagikohus.

Kogu uurimise aja viibis komisjoni juures haagikohtunik parun Rosen. Päevikuid peeti komisjonis ja Ülemmaakohtus eraldi, samuti teisi Malmi tapmisega seoses olevaid pabereid. Kohtualusele esitatud kriminaalsüüdistusse komisjon end ei seganud, küll aga uuris kaebusi, et avastada midagi uut asjaolude kohta — nagu toimikust näha on.

Järelikult on tema pealekaebus, justkui oleks kriminaalsüüdistus tulenenud krahv Stenbocki kurjusest ja pahatahtlikkusest, laim ja vale.

Mitmesugused kõrvalised asjaolud kohtualuse kaebuses krahv Stenbocki peale käesolevasse asjasse ei puutu ja krahv Stenbockile mingit varju ei heida.

Mis puutub kaebusse, et krahv Stenbock võttis selle asja juurdlusest osa ebaseaduslikult ja vägivaldselt, siis ühest küljest oligi tema kohus Ülemmaakohtu tegevuse ajal kohtulikku uurimist jälgida. Ta viibis seal nimelise ukaasiga ja kõik selle süüte asjaolud pidid talle selgeks saama.

Teisest küljest aga lubab maaseaduse I raamatu § 10 kohtualusel kuni uurimise lõpuni teatada, kas tal ei ole mingit kahtlust mõne kohtuniku suhtes, ja neid nimetada, mida siin ka tehti.

Kõik kohtualuse kaebused krahv Stenbocki peale on tühised. Kaebuse läbivaatamisel selgus, et kohtualuse valde, nagu oleks tunnistajate ütlused tulenenud hirmust krahv Stenbocki ja kohaletoodud sõjaväeosa ees, on alusetu. Seda ei saanud olla, sest kindralkubeneri korraldusel saarele saadetud soldatid ja allohvitser tulid sinna ainult kohtualuse äraviimiseks, olid täiesti vajalikud ega saanud inimestele avaldada kohtualuse poolt kirjeldatud mõju.

Kohtualune väidab, et krahv Stenbock tõlgendas kõrgeima tahtel tema asja osalt valesti, aga osalt tõi ette ka pahetähtsaid asju. See ainult laimab krahv Stenbocki ja komisjoni tööd. Senat andis komisjonile kohapealse uurimise täpse läbiviimise eest hea hinnangu. Komisjon tegi kõrgeima korraldusel tõe kindlaks ja tegutses seaduse piires. Välja arvatud asjaolu, et aidamees Reinu ei oleks tohtinud raudu panna, ehkki see tunnistaja visalt salgas mõisniku kaupade varjamist. Kuigi ta pandi raudu ainult pooleks tunniks ja seejärel kohe vabastati (mis kõik on komisjoni päevikus märgitud), on piinamine ülekuulamisel Vene riigi üldiste seadustega keelatud, samuti raudupanek, mida ei tohi teha muidu kui kohtuotsuse alusel. Samal põhjusel ei oleks tohtinud mõningaid tunnistajaid pida laiba juurde ahelais, mida tehti, et nende südame-tunnustust ülekuulamisel ergutada.

Mis puutub kohtualuse palvesse uurida komisjoni tööd, iseäranis aga esimehe tegevust — siis on lõplik otsus, et ükski kohtualuse kaebuse punkt ei ole vastu võetud.

Komisjoni töö ei kuulu uurimise alla. Aga nagu eespool mainitud, andis senat komisjonile hea hinnangu selle eest, et ta kõige kõrgema korraldust täpselt täitis. Krahv Stenbock ei tegutsenud üksi ega omal algatusel, vaid koos teiste komisjoniliikmete ja kohtuga.

Kohtualusel oli aega ja võimalust anda enda õigustuks Ülemmaakohtule sisse protest, mida ta ka tegi. Aga ükski vastulause ei sisaldanud midagi uut kohtualuse õigustamiseks. Sellest on selgesti näha, et tema palved kalduvad asja ainult venitama.

Senat pani ette teha selles asjas otsus Vene meresea-

duse 18. ptk. § 132, samuti maaseaduse V raamatu § 11 alusel.

Kaebealusel tuleb tõestada:

1) Et tapetu surmava tapariistaga ja kõige koledama sõimu ning sündsusetute sõnadega talle kallale tungis.

2) Et ta sellest vägivaldsest rünnakust mitte kuidagi kõrvale hoiduda ei saanud.

3) Et ta oma elu ja au päästmiseks pidi end esimese kättejuhtuva sõjariistaga kaitsma.

Kui ta suudab tõestada, et ta surmas kalleletungija sel moel, siis ei ole ta süüdi, kuna ta end kaitses ega jäänud ootama, millal mõrvatu ta tapab.

Mis aga toimus kohtualuse kabineti lukustatud ukse taga tõeliselt? Kõrvalisi inimesi seal ei olnud. Juhtunut pealtnäinud tunnistajaid ei ole ette tuua ei süüdistataval ega ka süüdistajal. Seepärast on selle asja läbiivaatusel tarvis asjaolude täpset kirjeldust.

Keiser Karl V valitsuse ajal on välja antud kaelakohtuseadus, mille § 143 ütleb: «Kui inimene on mõrvatud, ilma et seda keegi nägi, ja mõrvar õigustab end enesekaitsega, mida pealekaebaja ümber lükkab, siis neil juhtudel peab vaatama nende inimeste häid ja halbu külgi.

Millised olid relvad ja milliseid haavu tekitati ning kuidas kumbki pool käitus?

Kurjategija peab mõrvatu kohta nii palju halbu ja enda kohta nii palju häid argumente esitama, et tema juttu usutaks. Ometi ei või ka süüdistajalt võtta õigust esitada omapoolseid tõendeid asja kohta.»

Ja nii tuleb eelnevalt läbi vaadata hea ja kurja vahekord ka selles asjas.

Kohtualune Ungern-Sternberg:

1) teener Kaarli, kutsar Jaagu ja aidamees Reinu tunnistustest selgub, et kohtualune oli äge ja rahutu inimene. Kõik kartsid teda ja ta karistas inimesi karmilt.

2) Kohtualune on paljastatud suure hulga kipper Bergmanni laevast pärinevate kaupade varjamises ja vaelevandes.

Koht, kus mõrv toimus:

Grossenhofi mõisas kohtualuse kabinetis lukustatud uste taga pühapäeval, 19. oktoobril 1802. aastal kella 9 ja 10 vahel hommikul, Malmi ei toodud mõisa salaja. Astus

trepist üles, läks läbi koridori kabinetti. Kellelgi ei olnud keldatud trepist üles ja koridori minna. Vastupidi. Koridoris viibisid kella 9 ja 10 vahel väike Gustav ja tüdruk Madle. Samal ajal läks sealt läbi teener Kaarel ja sinna tulid mitmed külakupjad, kellel oli kohtualuse juurde ühe. Järelikult ei ole mingit kaaluvat põhjust oletada, et kohtualusel oli kavatsus kipper Malmi tappa — ja et ta kipri ettekavatsetult selleks enda juurde kutsus. Aga ei ole ka tõendit vastupidise kohta. Usaldusväärse tunnistaja teener Kaarli sõnade järgi avaldanud kohtualune talle soov, et keegi Malmi läbi peksaks. Ütelnud: «Saaksin temaga isegi hakkama, aga kardan, et vihastan liigselt.» Järeldub, et kohtualune ei usaldanud iseennast. Sellega on tõestatud tema äge ja vihane käitumine kui ka tahtlik tapmine. Selline on ka prokurör Rosenmülleri järeldus.

Kuigi kohtualune Malmi tappis, ei ole veel tõestatud, millistel asjaoludel, mis annaks asjale lõpliku selgituse. Kohtualusel oli teenrite ütlemist mööda ja ka enda tunnistuse järgi harjumus oma kabineti uks lukustada, kui ta kellegagi üksikult rääkida tahtis. Riia sõjakuberner arvab, et järelikult ei olnud kohtualusel eelnevat tapmiskavatsust. See on ka senati poolt tunnustatud ja käesoleva müüte asjaoludega kooskõlas.

Millised olid haavad ja sõjariistad:

Kohtualusel oli kolme tunnistaja tõendusel ja dr. Mickwitzi ülevaatusel kergeid vigastusi parema silma all ja parema käe kahel sõrmel. Parema jala nihestust ei ole tunnistajad ega dr. Mickwitz märganud. Need väikesed kriimustused ei ole kuidagi kooskõlas kohtualuse kaebusega ägeda võitluse ja Malmi julma kallaletungi kohta.

Dr. Mickwitzi tunnistuse järgi oli tapetud Malmi kaelal ümmartoov haav ja kehal veel teisi vigastusi. Lõikehaav pea vasakul poolel, vasakul põsel kriimustusi, vasakul käel kaks torkehaava, mõlemal õlal ja käsivarte ülemisel osal hulk kitsaid tumesiniseid laike, millest kõige suuremad olid poole peopesa laiused. Parema käe küünarnuki kõveruses lahtine veritsev haav. Seljal kaks ümmargust sinakast laiku. Vasaku jala säärel nahk marraskil ja sääremarjal laik. Kõik viimati mainitud vigastused olid dr. Mickwitzi arvamusel järgi — millega ka meditsiinivalitsus nõustus — tekitatud laia nüri asjaga ja kindlasti tapetu olulajal, kui veri veel tsirkuleeris.

Kohtualune ütleb, et kaks haava vasakul käel on talle

täiesti tundmatud ja et ka tunnistajad ei märganud neid kuni laiba järelevaatuseni.

Seda arstlikku tõendit, et kohtualune põhjustas raskete vigastuste tekitamisega Malmi surma, kinnitavad juba küllaldaselt kohtualuse enda avantüristlik kirjeldus juhtunust ja tema vastused kohtu ees. Kohtualune kirjeldab oma kaebustes ja vastustes sündmusi, mis kohtus valek tunnistati. Tema tunnistusest jäi ainult üks õige ja kohtu poolt tõendatud seik, nimelt et Malm kohtualuse kabinetis, kus peale tema ja Malmi kedagi ei olnud, poole tunni jooksul sandiks peksti ja tapeti. Teiseks kinnitavad seda ka tunnistajate ütlused:

1) teener Kaarel, aednik Aadu ja kangur Andres tulid kohtualuse kutsel tema kabinetti ja nägid seal Malmi verist laipa. Nad kandsid selle välja. Inspektor Preiss ja kubjas Tubaselja Mihkel nägid, kuidas laip viidi kõrvalmajja.

Koduvelsker Baumann tuli mõisa kell 11 sama päeva ennelõunal ja leidis Malmi kangestunud laiba.

2) Kolmandal päeval — s. o. 21. oktoobril — vaatas velsker Baumann laiba üle tunnistajate — Malmi lese, inspektor Preissi ja raamatupidaja Rentzi juuresolekul, kes seletasid, et nad nägid kaelal haava ning seljal, kätel ja õlgadel kahe sõrme laiusi siniseid laiike.

Senat kaalus asja ja leidis, et ehkki tunnistajate ütlustes nähtu kohta on mõningaid erinevusi dr. Mickwizi seletustest ja ehkki koguni komisjonil ja Ülemmaakohtul on selle suhtes, mis dr. Mickwitz räägib, omad arvamused, on siiski näha, et mitmesugusel viisil on kirjeldatud ühtesid ja neidsamu märke, ja dr. Mickwitz — lähtudes oma kutsest — sai neid paremini läbi vaadata ja õigemini kirjeldada kui tunnistajad, kes laibale ainult pilgu heitsid.

Lõpuks peab mainima ka tapariista.

1) Kohtualuse tunnistus, et taskunuga kuulus Malmile, ei ole tõestatud, vaid vastupidi, madrustest tunnistajate poolt ümber lükatud. Ilmneb, et kohtualune oli madruste esimesel ülekuulamisel neid enne õpetanud.

2) Kohtualuse väitel, et Malm teda vasaku käega kaelasideme abil kähistas ja samal ajal parema käega märkamatult noa välja võttis ja selle arvatavasti hammastega lahti tegi, ei ole mingit tagapõhja. Kuidas sai kohtualusel jääda märkamata, mis toimus talle nii lähedal ja tema silma all? Ta oleks saanud seda oma mõlema käega takis-

tada. Samuti on raske uskuda, et võitluse ajal oli võimalik taskunuga ühe käe ja hammastega avada.

Kuidas kumbki pool käitus.

Kohtualuse tegevuse kohta enne kuritegu selgub:

Kohtualuse enda tunnistuse järgi käskis ta Malmi viimase reisi ajal tema vara üles kirjutada ja Malmi naisele belda, et kõik tema mehe varandus jääb sekvestri alla. Samuti tunnistab kaebealune ise, et soovis Malmi kiiret tagasijõudmist ega olnud tema viivitamise pärast ükskõikne.

Pärast kuritegu võttis ta teener Kaarli juuresolekul verised riided seljast ja peitis hoiuruumi riiulile. Haagikohtuniku uurimisel ta neid ette ei näidanud. Need leidis alles haagikohtunik parun Rosen, kuigi kohtualune oleks nad pidanud esitama ise kui enda süütuse tõendi. Riiete puhul viitas kohtualune, et kui ta põrandal lamanud, tilkunud veri talle ülevalt poolt peale ja määrinud kuue esikülje ära.

Tunnistajate ütlustest ilmnevad kohtualuse ähvardused. Nii teener Kaarel kui ka inspektor Preiss tunnistasid, et kohtualune ütelnud Preissile: ta sooviks, et keegi Malmi läbi peksaks. Ta saaks sellega ka ise hakkama, aga võimalik, et vihastab sealjuures ülemäära.

Metsnik Heidenschild seletas, et neli nädalat enne Malmi kojujõudmist rääkis talle kohtualune, et on Malmi peale vihane ja tahab teda karistada. Ta alustaski sellega, et sekvesteeris Malmi vara. Malm aga — vastupidi — ilmus tema juurde kartlikult ja aralt. Kuni kabinetti astumiseni avaldusid temas ainult viisakad ja tagasihoidlikud omadused. Ta ei olnud hull ega joobnud, seda tunnistab kubjas Pärt, kes koos Malmiga Grossenhofi mõisa sõitis. Seda tunnistavad ka teel Malmi kohanud inimesed, et nad ei märganud teda olevat purjus ega hullumeelne. Lõpuks tõendavad kõik tunnistajad üksmeelselt, et Malmil ei olnud kunagi hullumeelsusehooge, et ta oli vaikne ja tagasihoidlik inimene ega ei läinud kunagi äkkvihas kellelegi kallale. Et Malmil hullumeelsusehooge ei esinenud, on kinnitatud ka meditsiinivalitsuse poolt. Ehkki Malm oli aastal 1800 haige ja sonis, kadus aga tohter Baumann tunnistuse järgi haiguse möödudes ka sonimine, milline asjaolu ei saanud kohtualusel teadmata olla. Järelikult tuleb ilmsiks kohtualuse kavatsus kõik süü surnud Malmi kuula veeretada.

2) Nüüd pöörame tähelepanu kohtualuse tegevusele pärast kuritööd. Kohtualune tegi asjaolude kohta valesid ettekandeid. Parandas oma kodutohtri Baumann'i tunnistust Malmi surmast, nagu oleks surm saabunud alles mõni tund pärast kuritööd, mis osutus valeks. Kirjutas oma käega Baumann'i ettekande mustandile juurde valeteate Malmi hullumeelsusest. Sellest järeldub, et tohter Baumann'i kirjutatud tõendid surnud Malmi seisukorra ja kohtualuse vigastuste kohta olid tehtud kohtualuse sundimise ja ähvarduste all.

Ukse lukustamise asjaolusid kohtualune algul varjas ja käskis teener Kaarlil neist vaikida. Opetas madruseid, kuidas haagikohtuniku ees tunnistada, lubas neile tasu, mida osaliselt ka maksis. Laimas Malmi, et see on laevalt kaupu varastanud. Kohtualune käskis madrustel rääkida, et Malm käitus nendega halvasti ja vägivaldselt ja et see oligi üks põhjusi, miks laev kaua teel oli.

Teener Kaarel rääkis, et tema kaudu hirmutati inimesi karistusega, kui nad ei jää haagikohtunikule antud tunnistuste juurde.

Oli ainult kaks juhust, kus kohtualune toimis näiliselt korralikult:

1) Käskis mõnel tunnistajal ülekuulamisel ainult tõtt rääkida ja mitte midagi liigset.

2) Teatas 21. oktoobril inspektor Preissi kaudu Malmi lesele, et lubab tal jääda endisesse kohta elama ja jätab kariloomad alles. Kui aga arvesse võtta, et ta hulga tähtsaid tunnistajaid ähvarduste ja õpetustega valetama sundis, selgub tema kavalus. Et ta Malmi lesel lubas kohale jääda ja kariloomi edasi pidada, see ei näita tema vähimatki heatahtlikku suhtumist ega suuremeelsust. On tõestatud, et talu, kus Malm elas, kuulus isiklikult temale, samuti kariloomad. Järelikult ei andnud kohtualune Malmi lesele ega lastele mingit abi, küll aga väljendas oma vastuseisu lese ja laste abiraha määramisel.

Kui jälgida kohtualuse tegevust, ei ärata tema tunnistused vähimatki usaldust. Algul tunnistas kohtualune ise, et oli Malmi jämedate vastuste peale sunnitud kepi võtma, ja kui kipper tooli haaras, et teda rünnata, siis lõi ta hoopide eest hoidudes Malmi kepi ja pärast rüsesid nad huk aega, kuni Malm, kohtualuse sõnade kohaselt, haaras vasaku käega tema kaelasidemest ja hakkas kägistama, aga parema käe rusikaga tagus teda ja sel viisil takistas

teda appi hüüdmast. Kui kohtualune tõesti kartis Malmi metsikut vaadet, kipri noorust ja väsimatust, miks ta siis kohe ei karjunud ega appi ei hüüdnud, kuna omad inimesed olid ju kabineti ees koridoris? Kuid nelja inimese tunnistused — teener Kaarli, alaealise poisi Gustavi, tüdruk Madle ja kokk Andrese omad, räägivad, et nad kuulsid ise, kuidas kohtualune valjusti kärkis, aga Malm kaeblikult ja nõrga häälega hüüdis: «Appi! Appi!» Pärast seda kuulsid teener Kaarel ja poiss Gustav, nagu nad kinnitavad, selgesti hoopisid, mida arvasid nuudilöökideks. Seda kinnitab veel asjaolu, et samal ajal rääkis tüdruk Madle oma isale Reinule, kuidas Malm appi hüüdis, mida Rein oma naise kinnitusele igal pool tõendas. Kubjas Tubaselja Mihkel ütles, et oli selle sündmuse ajal koridoris, kus poiss Gustav talle ütles: «Ära kabinetti mine, seal peksakse kedagi.» Pärast jäi kõik vaikseks ja poiss teatas talle, et härra lõi Malmi surnuks. Sama poiss ütles tüdruk Madlele, kui Malm kabinetti läks: «Seda inimest hakatakse peksma.» (Nagu Madle tunnistas.)

Lõpuks tunnistas ka kohtualune ise, et veerand tundi enne kaklust rääkis ta tasa ja külmavereliselt, aga hiljem, kui Malm talle ebaviisakalt vastas, läks ägedaks. Malm vabandas, aga tema vabandamise toon oli solvav, pealegi tarvitas ta jämedaid ja sündsusetuid väljendeid. Siitpeale algavad ilmselt kohtualuse valetunnistused. Nagu oleks Malm naljapärast hädise ja nõrga häälega appi hüüdnud.

Kohtualune tõendab, et kaelasidemega kägistamise, tugevate hoopide ja ägeda ninaverejooksu tõttu kukkus ta nõrgana põrandale pikali. Kukkumisega nihestas ta jala. Ei ole tõenäoline, et kaebealune, kes nimetab end armetuks vanakeseks, suutis Malmi käest endale suunatud terava noa ära kahmata ja et Malm talle omistatud suurest jõust ja noorusest hoolimata ei saanud tagasi tõrjuda kohtualuse paremat kätt, milles see enda tunnistuse järgi kramplikult nuga hoidis. Siin peab märkima, et kohtualuse tunnistused oma hädisusest ja jõuetusest pole usutavad, kuna tunnistajate kirjeldused räägivad sellele vastu. Kutsar Jaak räägib, et kohtualune on südametäiega väga tugev, mida ta on ise oma naha peal tunda saanud, siis kui kohtualune ta ühe käega maha paiskas ja läbi peksis. Samuti tõendab aidamees Rein, et kohtualune lõi teda rusikaga pähe, nii et ta maha kukkus.

Millises asendis Malmi pea ka ei olnud, ometi on või-

matu, et ta noa otsa sattus ja tekitas oma kaela vasakule küljele sellise haava, mille suund oli tagant ette ja üles.

Kohtualuse kinnitus, et Malm kabinetti tulles ukse lukustas, ei pea paika, eriti ühe tunnistaja ütluse ja kohtualuse enda tunnistuse tõttu, et erilistel juhtudel, kui ta tahtis kellegagi nelja silma all rääkida, oli tal harjumuseks uks lukustada. Teiseks tõmbab kohtualune endale kahtluse sellega, et ta lukustatud uksest ja põrandalt leitud võtmest oma esimeses seletuskirjas vaikib ja ka oma teenril Kaarlil ei lubanud sellest rääkida.

Kolmandaks nähtub kohtualuse seletusest, et kakluse ajal püüdis ta mitu korda ukseni pääseda, aga kipper tõukas ta tagasi ja oli ukse ees, tirides vasaku käega kohtualust kaelasidemest. Kõik viitab rohkem sellele, et ukse oli lukustanud kohtualune, mitte Malm, et viimane võib-olla püüdis ukse juurde jõuda, et enda elu päästa. Aga kakluse ajal kukkus võti emma-kumma puudutusest põrandale ja lükati hiljem rüsinas kaugemale.

Nagu ülalpool märgitud, peab kurjategija tapetul esile tooma nii palju halbu ja endal nii palju häid külgi, et tema kaitsekõnet usutaks. Käesolevas asjas, nagu tõestatud, ei ole kohtualuse ütlustes midagi usutavat, mis talle kasuks tuleks, on ainult kindel tõend Malmi vigastuste kohta.

Teiseks: kõik süüdistused, mida kohtualune Malmi kohta esitas, on tõestamata ja seda vastikumad, nagu ka kohtus ilmnas.

Kohtualune osutub ägedaks ja kurjaks inimeseks, oma kasupüüdlikuks ja kättemaksuhimuliseks, oma tunnistustes valelikuks ja tõe varjamisel kavalate vahendite leiutajaks. On avastatud, et kohtualune varjas suurt hulka välismaiseid, tollimata kaupu, samuti vandus valet. Kõigest järeldub, et kohtualune on petlik ja tasakaalutu inimene. Karistas Malmi oma ägedas vihas kauase äraoleku eest, tungis talle kallale, peksis sandiks ja tappis.

Senat arvab, et kohtualune, olgugi kurjategija ja mõrtsukas, ei pea siiski kõige kõrgemat karistustmäära saama. Seadusega on kästutud:

Karl V kaelakohtuseaduse § 141:

«Kui keegi pärast kuritööd räägib, et ta tappis teise inimese ennast kaitstes, aga süüdistaja selle ümber lükab, peab kurjategija oma väidet seaduslikul teel küllaldaselt tõestama, aga kui ta seda ei suuda, siis tuleb ta

üüdlaseks kuulutada. Kuid ettekavatsemata tapmise eest ei kehti surmanuhtlus või galeeriorjaks saatmine.»

Senat avastas käesolevat asja läbi vaadates Ülemmaakohtu hooletuse ja on kohustatud sellest kõige alandlikumalt Tema Keiserlikule Kõrgusele ette kandma. Ülemmaakohus otsustas asja kriminaalseaduse artikli 176 järgi, mis aga selles asjas kuidagi ei sobi. See artikkel räägib ainult selliste inimeste karistamisest, kellest võib teataval asjaoludel kurja ja kuritööd oodata.

Ülemmaakohus määras kohtualusele mittevastava ja kerge karistuse, mis ei ole seadusega kooskõlas. Ta karistas kohtualust kipper Bergmanni laevalt päästetud kaupade peitmise ja varjamise eest ainult aadliseisusest vabastamisega. Mõrva eest määras talle eluaegse vangistuse. Ülemmaakohus ei nimetanud vangla asukohta. Sama artikli 176 alusel mõistetud kohtuotsuse kinnitamise puhul oleks kohtualune jäänud järelevalve alla Revalisse.

Eestimaa kubermanguvalitsus ei tarvitanud kiireid ja mõjusaid abinõusid tõe avastamiseks juba alguses ega usunud ka hiljem kohe asja juurde, tuues ettekäändeks, et nimetatud saarele oli võimatu pääseda. Selline asjaga viivitamine nii tähtsas protsessis annab põhjust arvata, kas kubermanguvalitsus ei tahtnud mitte kuriteo jälgi varjata.

SENATI LÖPPOTSUS

Senat, vaadanud üksikasjaliselt läbi kõik Ungern-Sternbergi peal lasuvad kriminaalsüüdistused, Ülemmaakohtu otsuse ja sõjakuberneri arvamuse, otsustas lõplikult:

Võtta Ungern-Sternbergilt auastmed ja aadliseisus ning saata ta Siberisse eluaegsele sunnitööle.

Nõuda kohtualuse varandusest sisse 13 000 rubla. See kapital anda vaeslastekohtule hoidmiseks. Protsendid, mis teevad 650 rubla aastas, anda Malmi lesele ja lastele. Lastele määrata täisealiseks saamiseni eestkostjad. Juhul, kui Malmi lesk uuesti abiellub, eraldada talle sellest summast seaduslik osa. Eluhooned peavad jääma Malmi pärijatele vabaks kasutamiseks.

Kipper Bergmanni karilejooksnud laevalt «Louisa Carolina» päästetud kaupade varjamise eest jätta kohtualune ilma päästetasuta. Kohtualune peab kõik röövitud varad,

mis tema mõisates leiduvad, nende omanikele tagasi andma.

Selles süüasjas kohtualusele Eestimaa Ülemmaakohtu poolt määratud karistus oli liiga leebe. Peale selle ei esitanud Ülemmaakohus senatile kohtualuse poolt kohtus ettetoodud nuga ega teinud kindlaks, kas dr. Baumann kaebused kohtualuse peale olid õiged või tühised. Sellepärast avaldada Ülemmaakohtule kõige valjem noomitus.

Krahv Jakob Pontus Stenbock lõi aktikaaned laksuga kinni. Kallas endale suure klaasitäie veini. Jõi lonksukaupa, mõnuga. Maigutas suud ning jäi mõttesse.

Ikka pead sa olema tark pärast, aga mitte siis, kui mõistust hädasti vaja. Oleks pidanud ette nägema, et säärane kolmeastmeline protsess ei kõlba mitte kuhugi. Algul uuris asja haagikohus, andis siis edasi Ülemmaakohtule. See juurdles omakorda ja tegi mingi otsuse, mis ei kõlvanud kusagile. Keisri määratud kolmeliikmeline komisjon pidi kogu seda kriminaalprotsessi omalt poolt kontrollima, juhutama ning suunama, et kõik kulgeks mööda õiget rada, aga jääma ainult nõuandja õigustesse, sest kohus on ju ometi erapooletu ja väljastpoolt ei tohi seda keegi mõjutada. Jah, erapooletu küll, kuid kõige kõrgema enda määratud komisjoni nõuanne on kindlasti seesama mis käsk...

Algul paistis, et kõik siiski laabub. Asi läks õigetessee rööbastesse; suuremalt jaolt tunnistajatelt saadi kätte enam-vähem õige jutt; Olgugi et mõnda tuli enne ka pisut piinata, raudu panna ja ahelaid tarvitada. Muidugi ühele ja teisele ka keppi anda. Kuid, nagu öeldakse, otstarve pühendab abinõu...

Enne otsuse tegemist sai küll kokku lepitud, et karistus olgu kõige kõvem, mis seadus iganes lubab, ja kohtunikud olid nõus kah. Et olgu härra krahv üsna mureta!

Kohtu viimasest istungist, mis otsuse tegi, ei võtnud ta nimme osa. Tahtis näidata oma erapooletust. Näidata, et ta usaldab kohut. Et Ungurul poleks pärast ütlemist, nagu oleks otsus tehtud Stenbocki surve.

Kuid tegelikult katsusid kohtunikud teda, Stenbocki, alt vedada: teadsid ju, et tema pole jurist ega mingi advokaat. Kui talle pärast teatati, et mingisugune § 176 rohkem ei luba kui eluajaks vangi panna — mida tema oskas

vastu ütelda. Seadus on seadus... Aga kui ta kuulis, et Ungur tahetakse jätta siiasamasse Revalisse Narva värava juures olevasse vangimajasse edasi, hakkas kogu ta meel ja mõistus protesteerima. Mis sellest siis välja tuleb! Lige-male kahe aasta töö ikka vastu taevast... Sest need aadlimeestele määratud vangimajad on ju teada. Niisama head kui esimese klassi võõrastemajad. Süüa-juua võid mida tahad, külalised käivad sisse ja välja. Kutsu end lõbus-tama kas või kurtisaanid. Siit oleks Ungern-Sternberg oma mõisaid ja vara edasi juhatanud. Tal on ju Grossen-hofis kaks poega. Ja vahel on kutsikad veelgi agaramad kui vana hunt ise. Küllap oleksid nad leidnud taas mõne tagantkättriuka, mis tema, Stenbocki au ja vara peale käiks. Vana oleks õhutanud ja nõu andnud, poisid täide viinud.

Ja alles siis tuli tal pähe hakata uurima, kes need Ülemmaakohtu liikmed õieti on, kes säärase otsusega maha said.

Kõigepealt Ülemmaakohtu eesistuja Hermann Ludwig Loewenstern. Pealtnäha auväärne mees, ka vara poolest mitte mingi kirikurott. Raasiku, Valkla ning Jäneda mõisate omanik, Eestimaa aadlimarssal ja maanõunik. Aga tema eluloo ja sugupuu uurimisel selgus, et ta on teise Ülemmaakohtu liikme Alexander Philipp Saltzaga naise kaudu sugulane — kälimehed... Edasi tuli välja, et Saltza ja Ungern-Sternbergi vanaemadel oli üks ja seesama neiu-põlvnenimi. Ja nad pole sugulased mitte ainult naisliinis, vaid alles mõni põlvkond tagasi oli neil ka ühine esiisa — Gerhard Ungern-Sternberg.

Peaaegu Ungru sugulaseks osutus ka Heinrich Bernd Rosen, see liiga noorelt maanõunikuks ülendatud mees: tema-oli siis juba kihlatud Otto Reinhold Ludwigi vanema venna poja Johann Friedrich Emmanueli tütre Sophie Caroline Gertrudiga.

Oleksid need paruni sugulussidemed enne protsessi niisama selged olnud, oleks võinud kogu selle kohtu koosseisu kõlbmatuks tunnistada. Muidugi polnud neist kellegi Ungru vastu eriti sooje tundeid, kuid nagu öeldakse, veri on paksem kui vesi. Ja teiseks polnud neile meelepärast, et Peterburg hakkab end liiga palju segama Balti aadlimeeste omavahelistesse asjadesse. Kogu see keisri poolt komisjoni määramine oli neile vastukarva.

Jah, aga ometi polnud kõik Ungru sugulased kokku midagi Jakob Pontuse üheainsa sugulase vastu! Tema käli-

mehe vastu, kelle Aleksander just parajal ajal justiitsministriks pani. Niipea kui Jakob Pontus Ülemmaakohtu otsuse teada sai, sõitis ta Peterburgi ja rääkis Gavriila Romanovitšile kõik ära. See algul küll kurjustas, miks komisjon kohapeal ei osanud asja õigesti ajada, aga siis kutsus enda juurde kõigepealt senati juriidilise osakonna juhataja, pärast kandis ette keisrile. Seal siis nõuti Revalist paberid välja ja rusikas langes. Siberisse! Eestimaa kõrgele Ülemmaakohtule leebe kohtuotsuse eest vali noomitus!

Krahv kallas endale pudelist viimase tilga, rüüpas ja ohkas:

«Kui annaks kuidagi ka veel nii teha, et nad seda Ung-rut seal Siberis mitte kusagile kontorilaua taha istuma ei pane, vaid kohe labidameheks kraavi kaevama või kirvega puid maha võtma!»

Läkitus

Otto Reinhold Ludwig von Ungern-Sternberg suri Siberimaal Tobolski linnas, kus ta oli töötanud kubermanguvalitsuse kantseleis. Oma laialdaste teadmistega oli ta kubernerile otsekul paremaks käeks. Kõrgelt hinnatud kuni elu lõpuni.

Proua Magdalena Charlotta oli aga rangematest rangem kohtunik. Tema ei pidanud oma meest mitte ainult Malmi mõrtsukaks, vaid ka nende poja Gustav Diedrich Otto vabasurema põhjustajaks.

Ometigi suutis Grossenhofi mõisaproua pärast abikaasa surmateate saamist kirjutada järgmise läkituse:

ALLEN MEINEN VERWANDTEN UND FREUNDEN — — — —

Teatan kõigile sugulastele ja sõpradele oma südamest armastatud abikaasa surmast, mis tabas teda 2. augustil 1811.

Pärast lühikest haigust lahkus ta elust oma 67-ndal eluaastal. Viimsel tunnil olid tema juures arst ja palju sõpru. Lahkus elust täis kindlat lootust pääseda siit hädorust paremasse ilma ja pärida igavene õndsus. Meie truud abikaasalik armastus kestis 40 aastat. Kogu tema elu oli täis lakkamatut tööd ja hoolt oma laste õnne heaks. See õigustas ja tegi talle talutavaks kõige raskema ohvri.

Tema sõprus ja armastus kogu meie üksmeelse pere-

konna vastu kuni viimse tunnini teevad kaotuse mulle
iseäranis raskeks.

Reval, 14. oktoobril 1811. aastal

Paruness Magdalena Charlotta
von Ungern-Sternberg,
sündinud von der Pahlen

Autori märkus

Enamik käesolevas teoses kasutatud parun O. R. L. von Ungern-Sternbergi kohtuprotsessi käsitlevaid dokumente on säilitamisel Tartu Riiklikus Keskarchiivis. Palju asjasse puutuvat leidsin ka Eesti NSV Riiklikust Ajaloomuuseumist ning Eesti NSV Teaduste Akadeemia Raamatukogu baltikaosakonnast.

Lasksin neist dokumentidest valmistada fotokoopiaid rohkem kui 1000 lk. ulatuses. Endastmõistetavalt polnud otstarbekas romaanis kõike ära tuua. Tuli hoolikalt kaaluda, mida võtta, mida jätta ja kust võiks teksti ka kokku suruda. Nii on ainuüksi Eestimaa Ülemmaakohtu materjale sellest protsessist ligi 350 lk. kohtukirjuri tihedat kalligraafilist kirja, senati ettekannet keiser Aleksander I-le 216 lk., prokuröri süüdistuskõnet ja Ungern-Sternbergi vastulauset kumbagi üle 30 lk. Neist dokumentidest on romaanis esitatud peamised punktid. Kogu valiku tegin enda parima arusaamise järgi. Kuivõrd see õnneks on läinud, jääb lugeja otsustada.

Raamatus kasutatud kohanime seletus

Baltischport — Paldiski
 Dagerort — Kõpu tuletorn ja selle ümbrus Hiiumaal
 Grossenhof (Storehov) — Suuremõisa Hiiumaal (end. mõis)
 Hohenholm — Kõrgessaare Hiiumaal (end. mõis)
 Moon — Muhu saar
 Neckmansgrund — Hiiu madal (Näkimadalad)
 Neuenhof — Uuemõisa Haapsalu rajoonis (end. mõis)
 Packerort — Pakri neem
 Ryckholt — Riguldi Haapsalu rajoonis
 Schmidtgrund — Sepamadal
 Spitham — Põõsaspea neem
 Stora Rågö — Suur-Pakri saar
 Tiefenhafen (Djuphamn) — Suursadam Hiiumaal
 Weissenfeld — Valgevälja Haapsalu rajoonis (end. Kiltsi mõis)
 Wiek — Läänemaa
 Ösel — Saaremaa

Sisukord

Saateks	5
Tunnistus	6
Kriminaalsüüdistus (sissejuhatuse)	10

I OSA

Härrased ei anna õnnistust	12
«Frau Sophia»	38
Kolm kirja	72
Sepa Madise juures	88
Carl Johan Malm	99
Kammerherra	108
Toapoiss Kaarel	116
Vanaisa ja pojapoeg	123
Pulmad	130
Anu	161

II OSA

«Louisa Carolina»	173
Järelmäng	196
Ligimesearmastus	210
Gustav Diedrich Otto	224
Röövlid omavahel	244
Saladused	258

III OSA

Krahv Stenbocki silmadega	287
Haagikohtuniku ettekanne	289
Eestimaa sõjakuberner admiral Spiridonovi teadaanne	
Eestimaa Ülemmaakohtule	290

Kriminaalsüüdistus	291
Kammerherra parun von Ungern-Sternbergi desiderium ..	300
Kammerherra parun von Ungern-Sternbergi taotlus kohtu- istungi edasilükkamiseks	301
Kammerherra parun von Ungern-Sternbergi otsene seletus ühes esialgse kaitsesega	301
Ülemvalitseja Preissi kiri krahv Stenbockile	310
Kaebealuse kohtumenetlusest ajendatud märkused	311
Mõlema ülevaatuseakti Eestimaa meditsiinivalitsuse poolt heakskiitmise kohta	314
Kammerherra parun von Ungern-Sternbergi protest maa- nõunik krahv Stenbocki vastu	316
Kindralkuberner vürst Golitsõni käskkiri	318
Justiitsministri korraldus	318
Maanõunik krahv Stenbocki protest	321
Tema Kõrgele Ekstsellentsile herra justiitsministrile sala- nõunik Gavriila Romanovitš Deržavinile Eestimaa maa- nõunikult krahv Stenbockilt	322
Ettekanne justiitsministrile	323
Keiserliku Ülemmaakohtu ülekuulamisprotokoll (lisa) ...	325
Kammerherra parun von Ungern-Sternbergi kõige aland- likum seletus	333
Kaebealuse vastulause	339
Herra ülempastor Moieri ettekanne vahialusega peetud vestlusest	355
Senati kõige alandlikum ettekanne	358
Senati lõppotsus	373
Läkitus	377
Autori märkus	379
Raamatus kasutatud kohanime seletus	380

Sergo, H.

840 Randroövel. — Tln.: Eesti Raamat, 1987. — 384 lk.

ISBN 5-450-00181-9

Romaan rahvapärilustes Ungri krahvi nime all tuntud Hilumaa mõisnikust parun O. R. L. von Ungern-Sternbergist (1744-1811), kes saadeti karilejooksnud laevade riisumise ning rootsi kipli tapmise eest Siberisse asumisele.

4702700200-060 TL-4-18-87
901(15)-88

84.3E

Литературно-художественное издание

Херман Серго
СУХОПУТНЫЙ ПИРАТ
Роман

На эстонском языке
Художник-оформитель Х. Полберг
Таллинн, изд-во «Ээсти раамат»
Толмекс М. Кангур
Кunstiline toimetaja M. Raid
Tehniline toimetaja A. Merirand
Korrektorid E. Kõrge ja I. Torm

ИБ № 8503

Laaduda antud 17. 02. 87. Trükkida antud 10. 11. 87
MB-11057. Formaat 84X108/32
Ofsetpaber nr. 2

Kiri: žurnalist. Kõrgtrükk
Trükipoognaid 12,8. Tingtrükipoognaid 20,16
Tingvärvitõmmiseid 20,71. Arvestuspoognaid 21,30
Trüklary 86 000. Tellimus nr. 355. Hind rubl. 2.-
Kirjastus «Eesti Raamat», 200090 Tallinn, Pärnu mnt. 10
Trükikoda «Punane Täht», 200001 Tallinn, Pikk 58